3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1995

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec

Uređuje uredički odbor

Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

Tajnik uredništva: Mladen Jurčić

Godina izdavanja i tiskanja 1995.

Copyright: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

telefon: (01) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 90 kn

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 15 kn

Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: »TIME« Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (100)

Ovaj *stoti* »uzrubni« uvodnik morao bi izgledati nekako »jubilarno«. Ne želeći preuveličavati značenje svojih uvodnika, od kojih je gotovo polovica već objavljena u posebnoj knjizi (»Odsjevi kršćanske kulture« – HKD 1992), mislim da je dovoljno brojku *100* označiti posebnom bojom, kako bi se naši prijatelji i čitatelji podsjetili na kontinuitet izlaženja »Marulića«, koji, iako mozaičke fizionomije, ima svoju glavu i rep. Uzrubni uvodnici samo su usputna razmišljanja urednika ove revije i ravnatelja HKD-a, njezina izdavača, koje je 1868. osnovao kardinal *Haulik*, prvi zagrebački nadbiskup i velika ličnost naše novije povijesti, pod imenom HKD sv. Jeronima što smo ga 1946. na zahtjev komunističkih vlasti morali promijeniti u ime HKD sv. Ćirila i Metoda. Sačuvali smo, doduše, kontinuitet svojega djelovanja i vjernosti Crkvi i domovini, ali su nam te iste vlasti 21. III. 1960. *nacionalizirale* našu Jeronimsku palaču (Trenkova ul. 1, Tomislavov trg 20 i 21) i glasovitu Jeronimsku dvoranu. Još se uvijek bez uspjeha borimo za denacionalizaciju.

Te sam činjenice pokušao u nekoliko navrata iznijeti na sudu, u tisku i na proslavi 900. obljetnice zagrebačke (nad)biskupije (u obliku »priopćenja«, iako bi, po mojem mišljenju, naše Društvo zaslužilo i »referat«, popraćen odgovarajućim »fusnotama«, jer je ono svojim djelovanjem bitno obilježilo povijest Nadbiskupije). Uostalom, o prešućivanju i zapostavljanju naše, uz Maticu i Akademiju, najstarije hrvatske kulturne ustanove, kao i o zapostavljanju nas, katoličkih laika u HKD-u, iznio sam nedavno svoje mišljenje u intervjuu *Denisu Derku,* objavljenom u »Večernjem listu« od 19. III. 1995. Odjeci »priopćenja« i intervjua bili su neobično snažni, vjerojatno i zbog toga što su mnogi ljudi tek tada čuli neke konkretne informacije o HKD-u, o »Maruliću«, o seriji »Novi vidici« itd., o čemu su dotad bili neinformirani ili dezinformirani.

I opet ističem da »Marulić« nije samo časopis koji uređuju i vode hrvatski katolički laici nego i časopis sviju Hrvata u domovini i izvan nje, bez obzira na njihovo vjersko ili »bezvjersko«, stranačko ili nestranačko opredjeljenje. Moramo biti svjesni činjenice da svi Hrvati nisu katolici i da katolicizam nije

nekakva »državna religija«, kao i činjenice da nam je »u ovom strašnom času«, kada Hrvatska krvari, više nego ikada potreban bar minimum sloge i jedinstva. To, naravno, vrijedi i za Bosnu i Hercegovinu, što smo uvijek isticali. Neka znak našega jedinstva budu najsvjetlije ličnosti naše nedavne prošlosti, kao što su bili *Ante Starčević*, braća *Radić* i kardinal *Stepinac*.

U godini 1995. sjećamo se 35. obljetnice smrti kardinala *Stepinca*, pokrovitelja i velikog prijatelja HKD-a, i 50. obljetnice *Bleiburga*, naših »jazovki« i »križnih putova«. Na atmosferu tih poratnih godina podsjetio me je film »Sokol ga nije volio«. Kako je tužna tada bila naša Hrvatska, popljuvana, desetkovana, ponižena, dok su zagrebačkim ulicama prolazili »omladinci«, pjevajući: »Amerika i Engleska bit će zemlja proleterska«, a istodobno i kolone izmučenih civila i »pobijeđenih« vojnika, koje je, čim bi lipsali, svatko mogao ubiti! Da, cijela je nacija bila ponižena, dok se pred »narodnim sudom« nije pojavio čovjek koji nas je hrabrim i dostojanstvenim držanjem, nadvisujući svojim divovskim likom preplašene svećenike, koji su bili s njime suđeni, sve podigao. Iako još tako reći dijete, shvatio sam što znači naslov partizanskog filma »Živjet će ovaj narod«!, shvatio sam koliko više vrijedi inteligencija srca od svake cerebralne inteligencije, čestitost i karakter od časti, vlasti, novca, pa i znanja.

Za mene nije to kriterij vrijednosti samo u nekim »herojskim« ili »deseteračkim« vremenima, nego kriterij za sva vremena. Po tom kriteriju »biti« vrijedi više nego »imati« a evanđeoska ljestvica vrednota od svake racionalističke i utilitarističke ljestvice. I kada čovjek, dokopavši se neke vlasti, časti i novca, postaje »otuđen« odnosno posjedovan onim što posjeduje, gubi obično svoja ljudska obilježja. Za njega inteligencija postaje sposobnost snalaženja na račun drugoga a mjerilo te inteligencije je društveni uspjeh. Često sam se pitao zašto intelektualci naše civilizacije, imali ne znam koliko *znanja*, imaju tako malo *razumijevanja* za potrebe drugih, tako malo karakternosti. Stoga su mi katkad i bili simpatičniji »fanatici« iz »deseteračkih« sredina od uglađenih i civiliziranih »buržuja«, iz čijih se redova i danas regrutiraju neki »konvertiti«, »patrioti« i »uspješni poslovni ljudi«, od kojih mnogi neprestano pričaju o tom kako su bili žrtve bivšeg režima, a već tada su svojom »snalažljivošću« stekli ugledne položaje i prilično veliko bogatstvo.

* * *

Zbog svega toga u politici, koja bi trebala, u skladu s koncilskim smjernicama, biti područje djelovanja katoličkih laika, imamo često umjesto demokratske stranačke politike politikantsko strančarstvo, a umjesto ekonomije u korist općeg dobra bezdušno profiterstvo. I demokršćanske stranke u Europi zbog povezanosti s raznim mafijama i masonerijama gube kredit u širim slojevima naroda. Iz toga ne slijedi da kršćani moraju dezertirati iz politike i

ekonomije te ih prepustiti liberalima, socijalistima, socijal-demokratima itd. Dapače, poželjno je da i kao kršćani prožimaju te djelatnosti načelima ljubavi i pravde. Prema enciklici »Stota godina« ni profit nije nešto nečasno, nego je to normalni pokazatelj uspješnosti poslovanja. Isto tako je i o dioničarstvu još prije 60-ak godina pisao dr. *Juraj Šćetinec*, jedan od korifeja Mahnićeva pokreta. Međutim, ne mislimo da je (demo)kršćanstvo sa svojim »socijalnim liberalizmom« i »demokratskim kapitalizmom« (à la *Michael Novak*) nekakav idealni recept za djelovanje kršćana u javnom životu naše domovine. Najvažnije bi bilo da ljudi budu čestiti altruisti i pravi karakteri. O svemu sam tome govorio prošle godine na simpoziju na Politološkom fakultetu u Zagrebu u svom referatu koji je upravo objavljen u časopisu »Politička misao« pa nema smisla da sada to ponavljam. Zanimljivo da sam, čitajući *Šćetinca* nakon toliko godina, naišao na slične misli u njegovu izlaganju, kao što mi je bilo neobično drago kad mi je dr. *Vilko Rieger* iz Južne Karoline, inače naš dobročinitelj, poslao svoj članak o hrvatskom nacionalizmu, toliko sličan mojem izlaganju o istoj temi u »Maruliću«, br. 1/95. U tom članku Rieger piše kako su već *Pio XI.* i *Pio XII.* razlikovali dvije vrste nacionalizama.

Nama hrvatskim katolicima sigurno su danas potrebniji ljudi poput *Merza* i *Eckerta*,* dakle svjetovnjaci svetoga života, od raznih promućurnih i »elastičnih« birokrata i tehnomenadžera. Vapimo za pravim karakterima, za čeličnim značajevima, kojih je, nažalost, sve manje i manje. U vrijeme moje prve mladosti vrlo je popularna bila knjiga *Tihomira Totha* »Karakter«, koju je sada ponovno izdao neumorni dr. *Ivan Zirdum*. Rijetko tko je u posljednje vrijeme u tako malo vremena i s tako malo sredstava izdao toliko knjiga kao Zirdum. Izdao je čak i *Guittonov* »Moj mali katekizam« u prijevodu dr. *Srećka Bošnjaka*, ne znajući da sam tu knjižicu, po želji kard. *Šepera*, preveo i objavio kao izdanje HKD-a prije 15-ak godina.

Pravi karakter jest čovjek koji poštuje moralna i etička načela, koji je vjeran zadanoj riječi, ukratko čovjek »pravednik« u biblijskom smislu te riječi. Pitamo se gdje su takvi »karakteri« danas i mogu li oni doći do izražaja u hrvatskoj državi i hrvatskoj Crkvi ili bi se po intenciji »neoklerikalaca« (onih kojima su puna usta Koncila a veći su paternalisti od svojih prethodnika) morali i opet vratiti u »sakristiju«, kao veliki i mali ministranti, tj. kao »poslušnici« i »poslužnici«. Toliko puta sam već rekao i napisao da su nama i raznim crkvenim dostojanstvenicima potrebniji otvoreni, iskreni, karakterni i hrabri kršćani od onih koji ih u njihovim »predsobljima« obasiplju pohvalama i »incenzumima«. Vremena Tothova »Karaktera« nisu zauvijek prošla. Karakterni kršćanski laici moraju prožeti evanđeoskim kvascem ljubavi i pravde hrvatsko društvo i tako ga obnoviti i preporoditi, oslobodivši se naslijeđenog »kriptokršćanskog«, »bur-

* Knjiga P. Grgeca o Rudolfu Eckertu uskoro izlazi iz tiska.

žujskog« i »ziheraškog« mentaliteta. Izgovor za pasivnost ne mogu biti ni tobožnji »konvertiti«, koji su zapravo obični oportunisti, karijeristi i »kameleoni«.

Oko HKD-a okupljali su se nekada (a i danas se okupljaju) upravo takvi hrvatski katolički laici. Nastojat ćemo da im u našim publikacijama, a posebno u »Danici« i u »Maruliću«, damo odgovarajuće mjesto. Ne smijemo zaboraviti da smo, zahvaljujući njima, postigli ono što danas imamo.

Kardinal Stepinac – veliki prijatelj

U okviru ćirilometodskih književnih večeri održao je u četvrtak 23. ožujka, ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec predavanje o kardinalu Stepincu pred velikim brojem slušatelja. On je govorio ponajprije o kardinalu Stepincu kao velikom prijatelju i branitelju svoje Crkve i domovine te kao o znaku našega jedinstva. Zatim je govorio o njemu kao o prijatelju HKD-a sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) i pokrovitelju Društva, koje je kardinal branio na svojem suđenju 1946. Konačno je spomenuo prijateljstvo Alojzija Stepinca s njegovim ocem, koje datira još iz zajedničkog zarobljeništva u Noceri Umbri 1918. U najtežim časovima, za vrijeme Stepinčeva i Grgecova zatvorništva u Lepoglavi i kasnije, to se prijateljstvo nastavlja, o čemu svjedoči i korespondencija iz Krašića. O Stepinčevu boravku u Lepoglavi govorio je i sam R. Grgec, koji je tamo bio istodobno kad i Stepinac i njegov otac P. Grgec. S tim u vezi spomenuto je i svjedočanstvo Johna Pintara, čiju je knjigu objavilo HKD. U živoj diskusiji nakon predavanja sudjelovali su i neki bivši lepoglavski zatvorenici, bivši upravitelj HKD-a prof. Luka Perinić i mnogi drugi.

Dr. Josip Andrić pokazuje nadbiskupu Stepincu jeronimsku izložbu

Prof. Dinko Tusun

(1930. – 1995.)

U Zagrebu je 25. travnja iznenada umro prof. Dinko Tusun, pet mjeseci nakon svoje ljubljene supruge Ane, kćeri Petra Grgeca i sestre ravnatelja HKD-a Radovana Grgeca. Bio je član uredničkog vijeća od prvog broja »Marulića« i član upravnog odbora HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima). Isticao se uzornim kršćanskim životom kao zauzeti katolički laik i brižni otac obitelji.

Rodio se 23. svibnja 1930. u Klanjcu u obitelji odvjetnika Nikole Tusuna, također katoličkog laika i člana križarske organizacije, koji je za vrijeme rata neko vrijeme bio veliki župan u svom rodnom Travniku. Zbog toga je nakon rata pogubljen, a pogubljeni su bili i Dinkova majka i stariji brat bez suđenja. I Dinko je nakon mature i prvih semestara na Šumarskom fakultetu osuđen na dvije godine robije, koju je izdržao u Staroj Gradiški. Zatim je zapisao studij romanistike i slavistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je diplomirao 1957. godine. Službovao je kao gimnazijski profesor u Koprivnici, a zatim u Zagrebu kao bibliotekar i urednik stručnog časopisa u Institutu za drvo, kao korespondent i prevoditelj stranih jezika.

Članke, pjesme i novele počeo je pisati već kao student. Lirskim pjesmama javlja se u raznim časopisima i listovima, a najčešće u »Maruliću« i »Danici«. Pomagao je uređivati i časopis »Gospino ognjište« što su ga neko vrijeme izdavali isusovački klerici na Jordanovcu. Njegove su pjesme uvrštene u antologiju »Za blagdanskim stolom« (HKD 1970.). Pjesme i prozne radove često je objavljivao pod pseudonimom Nedjeljko Travljanin ili pod književnim imenom Dinko Bilić-Tusun, u kojem je pred svoje prezime stavio prvotno prezime svojih praroditelja.

God. 1977. objavio je jedinu zbirku pjesama pod naslovom »Darovi srca« u izdanju HKD-a. Njegovo pjesništvo obilježeno je ranim gubitkom roditelja, ljubavlju prema prirodi i prema zaručnici, odn. supruzi, te tihom sjetom koju prevladava vjerom i nadom u uskrsnuće, prema kojemu je iznenada krenuo tragom svoje patničke obitelji.

U danima kada se sjećamo Bleiburga i ostalih naših križnih putova završio je svoj križni put još jedan hrvatski patnik i rodoljub, prijatelj od dječačkih dana i drug s robije. Njegov je život bio pun suprotivština koje je podnosio kršćanski strpljivo, opraštajući svojim protivnicima i neprijateljima.

Bio je čovjek kršćanin u pravom smislu riječi: pošten, pravedan, savjestan i istinoljubiv. Svi mi manje-više volimo da se prikazujemo u očima svijeta bolji, pametniji i ljepši, nego što smo u stvarnosti. Kod Dinka su te ljudske mane i slabosti gotovo potpuno izostale. Stoga je mnogima izgledao kao nekakav donkihotski poštenjak. Svojim moralnim i fizičkim likom podsjećao nas je na Bernanosova seoskog župnika, koji je pod obličjem vlastite slabosti i bespomoćnosti sakrivao tajnu vječne mladosti

i evanđeoskog siromaštva, znajući da je »sve milost«. Rijetki su oni koji danas shvaćaju evanđeoski pravorijek: »Ako ne postanete kao djeca, nećete ući u Kraljevstvo nebesko.« Dinko je bio jedan od takvih.

U srcu je nosio tugu zbog patničkog udesa obitelji iz koje je potekao i obitelji koju je osnovao, ali je tu tugu shvatio kao nešto što ima svoj duboki smisao i donosi plodove. Njegova pjesma »Strpljivo zore plodovi« završava stihovima:

Nemoj venuti u sumornoj tuzi
opajajuć se očajem vlastite nesreće.
Uspravi svoje deblo i pruži svoje grane
i slušaj kako kroz njih struje sokovi.
Cvijeće nikada ne cvate uzalud
i strpljivo zore dragocjeni plodovi.

Dinkov sprovod na Mirogoju vodio je 2. V. 1995. p. Vladimir Tadić, OFM, a od njega su se oprostili prof. R. Grgec, dr. L. Znidarčić, g. Petrić, p. R. Brajičić S. I. i prof. Marija Čalogović.

R. G.

OD BROJA 2/95. GODIŠNJA

PRETPLATA NA »MARULIĆ«

IZNOSI 90 KN

Dinko BILIĆ-TUSUN

Ljubav u očima

Gledam i upijam
Tvoju ljubav u očima,
mladenački smiješak na usnama
od suza tužan i radostan.

Naše će usne uvenuti,
oči će se zamagliti,
ali kad svane vječno Proljeće,
pod zrakama Sunca
ljubav će opet zasjati
u Tvojim i mojim očima,
probuditi smiješak na usnama
mladenački radostan.

Još mi zvoni u ušima

Još mi zvoni
u ušima Tvoj glas
mek i tih.
Osluškujem ga
da ga ne zaboravim.
Ne, nisi nas ostavila.
Živiš kraj nas
i voliš nas.
Bliža si nam
nego za života.
Savršenom blizinom.

Tomislav HERES

Muka po Bleiburgu

Na Veliki petak se u katoličkim crkvama za vrijeme mise čita *Muka Gospodina našega Isusa Krista po Ivanu* (18., 1.-40.; 19., 1.-42.). Od 15. svibnja 1945. na hrvatskim se grobljima tajno moli *Muka hrvatskoga naroda po Bleiburgu.* Jer ono što Isusu Kristu bijaše Kalvarija-Golgota, hrvatskomu narodu bio je Bleiburg. Kao i Krista na Golgoti i hrvatski su narod u Bleiburgu svukli do gola, na glavu mu stavili krunu spletenu od trnja, izrugivali mu se, pljuvali na nj, tukli ga batinama, izmišljenim obtužbama sramotili ga pred svijetom i na Križnu putu od Bleiburga do Srbije razapeli ga na križ. A nije bilo Šimuna Cirenca, da mu njegov teški i preteški križ pomogne nositi. Ni milosrdne Veronike, da mu svojim rupcem obriše smrtni znoj s čela i lica. Samo hrvatske majke i žene naricahu za svojom djecom i muževima svojim. Od 15. svibnja 1945. hrvatski narod svoje prošlo i buduće vrijeme računa po Bleiburgu. Za Hrvate Bleiburg nije bio konac povijesti, već njezin krvavi ponovljeni početak.

Križni put Hrvata do njihova svibanjskoga golgotskoga Bleiburga počeo je 1. prosinca 1918. Toga dana su samozvani predstavnici hrvatskoga naroda, na požurbu himbenoga prečanskoga Srbina Svetozara Pribičevića, Hrvatsku predali na srebrenu pladnju srbijanskomu prijestolonasljedniku Aleksandru-Aci Karađorđeviću. Kao Salomi kćeri Herodijadinoj, odsječenu glavu Svetoga Ivana Krstitelja. I to bez ikakvih uvjeta. Iako taj sramotni čin nikada nije prihvatila zakonita hrvatska vlada niti ga potvrdio Hrvatski Sabor, crnoga 1. prosinca 1918. nametnuta je Hrvatima tuđinska balkanska unitarna monarhija sa srbijanskom dinastijom Karađorđevića na čelu.

Već peti dan nakon toga za Hrvatsku crnoga petka prolijevana je hrvatska krv. U Zagrebu je 5. prosinca 1918. izišla na ulice hrvatska vojska, kličući Hrvatskoj Republici. Na te je hrvatske vojnike šef policije poslao naoružane mornare, koji su na pobunjenike otvorili vatru iz strojnica i na mjestu usmrtili trinaest vojnika i građana i ranili još sedamnaest. Te su Prosinačke žrtve najavile, što hrvatski narod čeka u novoj državi. Pobuna od 5. prosinca 1918. poslužila je Srbima kao izgovor da zatru hrvatsku vojsku i uvedu jedinstvenu vojsku pod zapovjedništvom Srbijanaca iz Srbije. Uz srpsku vojsku, policiju i žandarmeriju nebrojena su nasilja nad Hrvatima počinili i zloglasni orjunaši, pripadnici organizacije jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA).

Prvo predbleiburžko razdoblje Križnoga puta hrvatskoga naroda, kada je – kako reče hrvatski povjestnik Rudolf Horvat – prijevarom Srba i malodušjem nekih Hrvata došlo do nezakonita braka i divljega vjenčanja sa Srbijom, završilo je 20. lipnja 1928. pucnjevima iz revolvera na hrvatske narodne zastupnike u Narodnoj skupštini u Beogradu. Toga dana radikalski je zastupnik Puniša Račić, djelatni četnički vojvoda koji je pucanje uvježbavao na Kosovu gađajući u žive ljude, usred skupštine na mjestu ubio Pavla Radića i Đuru Basaričeka, teško ranio Stjepana Radića, a lakše ranio Ivana Pernara i Ivana Grandu. Od posljedica ranjavanja Stjepan Radić umro je u Zagrebu 8. kolovoza 1928. Pucnjevi u beogradskoj Skupštini iskopali su nepremostiv jaz

između Hrvatske i Srbije. A Europa i svijet su preko svega toga prešli šutnjom. Kao da se ništa nije dogodilo.

Progoni Hrvata ponukali su Hrvatsku pučku seljačku stranku (HPSS) da upute američkomu predsjedniku Thomasu W. Wilsonu, graditelju poratne Europe, ovu prosvjednu izjavu: »Mi svi (njih 157.000 – nap. T. H.) potpisani i podkrižani (nepismeni su stavili križ – nap. T. H.) hrvatski državljani (...) izjavljujemo na temelju međunarodno priznatoga prava samoodređenja naroda, da smo po svojoj duši i pameti za neutralnu hrvatsku seljačku republiku, te za hrvatski tisućljetni državni narod. Zahtijevamo saziv posebne hrvatske konstituante (ustavotvorna skupština), i to bezuvjetno prije, nego mirovni kongres u Parizu stvori konačnu odluku o sudbini hrvatskog naroda. Ovlašćujemo glavni odbor hrvatske pučke seljačke stranke i predsjednika HPSS g. Stjepana Radića, da ovaj naš zahtjev iznese pred mirovni kongres u Parizu.«

Skupljače podpisa za ovaj prosvjed hvatali su, premlaćivali i zatvarali Pribičevićevi žandari i policajci, no oni su ipak uspjeli skupiti stopedesetsedam tisuća potpisa koje su potajno dostavili Wilsonu u Pariz. Gospodin Wilson – simbol boraca za samoodređenje narodâ i demokraciju – prosvjed je primio, ali poduzeo nije ništa. Mirovnjački kongres u Parizu cinički je zaključio: što sad hoće ti Hrvati?! Ta sami su svojom vlastitom voljom izišli iz Austro-Ugarske i ujedinili se sa Srbijancima.

Drugo je razdoblje predbleiburžkoga Križnoga puta završilo u Marseilleu 9. listopada 1934., kada je ubijen omrznuti »kralj ujedinitelj« Aleksandar Karađorđević. U tomu je razdoblju, 6. siječnja 1929., uvedena krvava samovladarska diktatura. Hrvati bijahu stavljeni izvan zakona. Prozvavši državu SHS Jugoslavijom, kralj diktator pokušao je zatrti i izbrisati hrvatsko ime i pod prividom i obmanom jugoslavenstva bizantinskom ga lukavošću zamijeniti srbskim. Nasilje uvedeno već početkom godine 1919. još se pojačava. U vojsci je nastavljeno batinanje vojnika, osobito Hrvata. Žandari, većinom Srbi, batinaju i zlostavljaju hrvatske seljake bez ikakvih razloga, govoreći im da je »Srbin njihov gospodar i Bog« i da svi oni moraju »kleknuti pred šajkačom«.

U doba Aleksandrove diktature bijaše zabranjeno rabiti tobože »plemenska« imena. To se, dakako, nije odnosilo na srbsko ime. A kako se pokušalo izbrisati hrvatsko »plemensko« ime pokazuje slučaj sa zabranom revije »Croatia Sacra«, koju je pokrenuo isusovac Miroslav Vanino. U prvom broju te revije (I./1931., str. 1.-84.) bila je objavljena povjestna razprava Stjepana Krizina Sakača *Ugovor pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu oko g. 679.* Zbog ove je razprave državna cenzura zabranila cijeli ovaj prvi broj. Cenzora je najviše razjarilo što se u razpravi citira bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet – suvremenik hrvatskoga kralja Tomislava – koji govori o Hrvatima kao jakomu samostalnomu narodu. Tako jakomu i samostalnomu, da sklapa ugovor čak i s Rimskim Papom. Od zabrane se nije odustalo ni nakon posredovanja zagrebačkoga nadbiskupa Antuna Bauera.

Kako su Hrvate mučili u doba kraljevske diktature saznajemo iz *Uspomena* hrvatskoga rodoljuba i mučenika Stipe Javora. Njega su u zatvoru tukli šakama, kundacima i nogama. Noge su mu stavili u okove i ruke svezali na leđima, pa ga tako okovana i svezana gušili i gazili mu po nožnim palcima. Svezana i okovana vješali su ga na klinčanicu s licem okrenutim k zidu, gdje je visio po osam i više sati. Bosa, ruku svezanih na leđima i lancima pritegnutim k nogama, bacali su ga na pod i žilama tukli po bosim nogama. Batinali su ga i mučili na sve moguće načine, dok ne bi pao u

nesvijest. Kada bi se osvijestio, mučenje i batinanje se nastavljalo. Kroz ista takva mučenja prošli su i hrvatski rodoljubi Marko Hranilović (star 20 godina) i Matija Soldin (star 21 godinu), koji su osuđeni na smrt vješanjem. Stipe Javor osuđen je »samo« na dvadeset godina teške robije. Zajedno s njima osuđeno je još petnaest hrvatskih rodoljuba na dugogodišnju robiju. Godine 1931., kad je suđeno Hraniloviću, Soldinu i Javoru i njihovim drugovima i suborcima, suđeno je još dvanaestorici hrvatskih rodoljuba – dvojica su od njih osuđena na kaznu smrti na vješalima, a ostali na dugogodišnje robije.

Razdoblje od godine 1931. do 1934. s pravom možemo nazvati godinama hrvatskih mučenika. Godine 1931. željeznim je štapom ubijen hrvatski povjestnik i političar Milan Šufflaj. Mnogi su hrvatski rodoljubi umrli u zatvorima nakon strahovitih mučenja. Hrvate su ubijali i na granicama. Hrvatske seljake i građane srbski su žandari vješali bez suda i odsude, kao što se to radilo na nekadašnjem američkomu Divljem zapadu. U Omišu su u prigodi Euharistijskoga kongresa srbski žandari iz pušaka pucali na mirni narod – dvije osobe su ubili a mnoge ranili. Progoneći hrvatske seljake u benkovačku kotaru, koji nisu htjeli poći na izbore, žandari su petoricu ubili. U Velikoj Kladuši osuđena su na zatvorske kazne sedamdesetorica muslimana.

Progoni i ubijanja Hrvata nastavljeni su i u godini 1932., kada je pokušano umorstvo dr. Mile Budaka. Uhićeni su i u zatvoru strahovito mučeni djeca i studenti, koji su na zgradi zagrebačkoga sveučilišta izvjesili hrvatske zastave. Srbski četnici i žandari ubijaju Hrvate u Ninu, Stonu, Imotskomu, Bosanskomu Brodu, Donjoj Stubici, Benkovcu, na granici prema Italiji i Mađarskoj, u selu Brdarima kod Sanskoga Mosta, u Polači (južna Hrvatska). Kada su gladnim seljacima dalmatinske Hrvatske i ostalih hrvatskih krajeva poslali hranu, mjestni su je vlastodržci podijelili samo onima koji su dali pristanak za upis u vladinu stranku. Mnogi gladni seljaci na to nisu pristali, radije su umrli od gladi nego da iznevjere svoj narod. U selu Braslovlju kod Samobora žandari su pucali na seljake, neke su ubili a mnoge ranili, nu vlasti su zabranile da se o tome piše u novinama.

Godine 1933. žandari i srbski četnici zlostavljaju hrvatske seljake po svim selima u Lici i sjevernoj Dalmaciji. Vlada je u Hrvatsko Zagorje poslala kaznenu ekspediciju sastavljenu od srbskih žandara i zagrebačkih policijskih stražara, koji tada izbatinaše nekoliko stotina hrvatskih seljaka. U karlovačkom zatvoru srbski žandari puškama i kolcima izmlatiše uhićene hrvatske seljake, najpogrdnijim riječima vrijeđajući cijeli hrvatski narod. U Splitu je za vrijeme jedne mirne crkvene procesije ubijena jedna žena. Zbog zasluga što je ubio dva hrvatska rodoljuba, žandar Milivoj Čumić odlikovan je ordenom (hrv. odlikovanjem) sv. Save. Beogradska vlada dala je u Zagrebu ubiti hrvatskoga pisca i političara dr. Ivu Pilara, koji je u svojoj knjigi *Južnoslavensko pitanje* (izdao ju je u Beču na njemačkom jeziku god. 1918. pod pseudonimom L. V. Südland – na hrvatskom ga je izdala Matica Hrvatska god. 1943.) prvi odkrio korijene velikosrbskoga imeperializma i genocidnosti. U podravskim selima tukli su seljake pendrecima (policijskim gumenim palicama) i bikovačama (bičevima ispletenima od volovskih žila) po rukama, nogama i tabanima. Zbog vješanja hrvatske zastave na sveučilištnoj zgradi u Zagrebu vlast uhićuje preko dvije stotine đaka i sveučilištaraca i muče ih u zatvorima. Nije bilo hrvatskoga kraja gdje žandari nisu ubijali, zatvarali i mučili hrvatske seljake zbog pjevanja hrvatskih pjesama.

Tijekom čitave godine 1934. žandari i četnici nastavljali su ubijati hrvatske rodoljube u Međimurju, Zemuniku, kod Bosanskoga Broda, Sarajeva, Sukošanu, Horgaču (Bačka), Sušaku, Valpovu, Vrpolju. U Gospiću je osuđeno osamnaest hrvatskih rodoljujba iz Like, među njima i poznati pisac župnik iz Ličkoga Osika dr. Fran Binički. U Sv. Križu Začretju kod Krapine pobuniše se seljaci protiv žandarskih nasilja; tada su mnogo od njih pozatvarani a preko pedeset ih je bilo u zatvorima izmrcvareno.

Od prvog dana diktature kralja Aleksandra bijaše svima jasno, da je ona uperena protiv hrvatskoga naroda. Diktatura je čas većom čas manjom žestinom potrajala preko deset godina. Strahovlada protiv Hrvata uvedena je u svim hrvatskim krajevima. Mnoge su Hrvate tijekom prvih pet godina diktature poubijali srbski četnici i žandari, a mnogi su podlegli mukama u zatvoru. Neki su hrvatski rodoljubi i javno smaknuti na temelju sudbenih odsuda (Ivan Rosić, Marko Hranilović, Matija Soldin, Franjo Zrinski, Petar Oreb i Josip Begović javno su obješeni).

O žestini diktature piše Josip Horvat: »Razornim udarcima izvrgnut je od sad cieli hrvatski narod, svi njegovi družtveni slojevi, svaki pojedinac, svaka hrvatska idealna i materialna tekovina. Jedan za drugim odlaze hrvatski politički ljudi u tamnice. *Sud za zaštitu države* u Beogradu vodi protiv Hrvata razprave načinom, koji je izazov svakom sudovanju. Još je strahovitiji od sudovanja iztražni postupak. Pouzdanik diktature u Zagrebu ravnatelj redarstva Janko Bedeković uvodi iztražne metode po uzoru GPU. Sve, što najstrašnije može izmisliti bolestna krvoželjna mašta, primienjeno je protiv Hrvata u 'ćelijama strave' zagrebačkoga redarstva, koje doskora dobivaju podružnice po svim hrvatskim krajevima. Od muka u takvim ćelijama među stotinama drugih poginuo je hrvatski borac Stipe Javor. No svaka kap prolivene krvi sjeme je iz kojega niču novi borci za oslobođenje Hrvata. – Svaki je sviestni Hrvat u doba diktature progonjena zvier. Od plaćeničke ruke pada tako jedan po jedan od bivših prvaka Hrvatske seljačke stranke Josip Predavec, iz zasjede sred Zagreba ubijen je hrvatski učenjak, albanolog svjetskoga glasa, sveučilištni prof. Milan pl. Šufflay, jer ga diktatura smatra 'mozgom hrvatskoga odpora', umoren je predstavnik ličkih Hrvata Karlo Brkljačić, u po biela dana izvršen je srećom neuspjeli napadaj na dr. Milu Budaka, prvaka Hrvatske stranke prava i najiztaknutijeg predstavnika suvremene hrvatske književnosti. Uviek u tim napadajima počinitelji ostaju nekažnjeni, premda su općenito poznati i uglavljeni. Po hrvatskim selima oružničtvo diktature nekažnjeno strielja mase hrvatskih seljaka, množe se grobovi žrtava, ali s njima i bedemi odpora« (Josip Horvat, *Ocrt političke poviesti Hrvata,* Zbornik *Naša domovina,* knj. I., sv. 2., Zagreb 1943., str. 1130.).

Kada su nakon marseilleskoga atentata mrtvo tijelo Aleksandra Karađorđevića prevozili do njegova groba na Oplencu, u svima školama tadašnje Kraljevine Jugoslavije beogradska je vlada organizirala »pomene« (pomen na hrvatskom znači: svečana priredba u spomen nekoga umrloga čovjeka, sjećanje), na kojima se trebala pod prisilom oplakati smrt »viteškoga kralja ujedinitelja«. U selu Hrastovici pokraj Petrinje, gdje je Stjepan Radić s pristašama utemeljio Hrvatsku Pučku Seljačku Stranku (HPSS), priredbu je organizirala mjestna učiteljica – Srbkinja. Bijah tada pučkoškolac. Na »pomen« je došao smo učiteljičin sin i dvoje ili troje djece vladinih službenika. Mi ostali, od malena odgojeni hrvatskoradićevski skupili smo se pred školom uzvikujući »dolje Jugoslavija!« i pjevajući hrvatske pjesme.

Prvo razdoblje beogradske diktature svršilo je 9. listopada 1934., kada je pala glava kralja – diktatora. Nu s diktatorom nije pala i diktatura. Kraljevski namjestnici (knez Pavle Karađorđević, ban Savske banovine dr. Ivan Perović i liječnik dr. Radenko Stanković) sastav nove vlade povjerili su Bogoljubu Jeftiću. Raspisani su izbori. Nositeljem oporbene liste postade dr. Vladko Maček. Za vrijeme izborne borbe dogodilo se strašno *krvoproliće u Sibinju* i u Slavonskom Brodu. Tamo su srbski žandari 19. i 20. veljače 1935. pucali na hrvatske seljake, te su petnaestoricu ubili a mnoge ranili. Ta nedužno prolivena krv hrvatskih seljaka izazivala je u svakom Hrvatu spremnost, da uz najveće žrtve, pa i uz cijenu vlastitoga života, vodi borbu do potpunoga uništenja krvave tamnice naroda – Jugoslavije.

Jeftićeva je vlada kod izbora 5. svibnja 1935. uporabila poznate srbijanske izborne metode: teror, demoralizaciju, korupciju i krivotvorenje. S time je uspjela u srbskim krajevima. Nu hrvatski se narod odlučno suprotstavio izbornu nasilju. Premda Hrvatima nije bilo dopušteno držanje izbornih sastanaka i zborova, ipak je hrvatski narod složno glasovao za izbornu listu dra Mačeka, da svojim glasovanjem pokaže otpor protiv diktature iz Beograda. Za Mačekovu listu glasovali su i državni službenici Hrvati.

Poslije izbora počela je beogradska vlada još jače progoniti hrvatski narod. Protiv progona ustao je i zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer. Premda bijaše bolestan i star (bilo mu je tada 80 godina), ipak je pošao u Beograd, gdje je knezu Pavlu 25. svibnja 1935. uručio predstavku (memorandum), u kojoj iznosi strašne progone Hrvata. Hrvati su, piše u predstavki, izvrgnuti i teškim zločinima. Neopisive brutalnosti državnih organa ne ograničuju se samo na seljački svijet. Jednako se i postupa i s katoličkim svećenicima. Žandari su čak brutalno navalili i na biskupa Srebrenića. Župniku Ivanu Čondiću iz Rašćana (u kotaru Imotskomu) komandir žandarmerijske postaje u svojoj je kancelariji psovao katoličkoga Boga, nazivajući ga svinjom i džukelom (gadnim otrcanim psom) i razbojnikom. Kako se moglo i očekivati, predstavka nadbiskupa Bauera nije imala uspjeha.

Umjesto propale »Jugoslavenske nacionalne stranke« (JNS), koju su vodili Nikola Uzunović i Bogoljub Jeftić, Stojadinović je osnovao novu stranku koja je uzela ime »Jugoslavenska radikalna zajednica« (JRZ). Tu su novu stranku Hrvati posprdno nazivali »Jereza«. Uz žandare i četnike i »Jereza« se isticala u proganjanju Hrvata. Dok su žandari javno napadali i ubijali Hrvate, četnici su to činili potajno i podmuklo. Svoja su nedjela četnici nastavili u Imotskomu, Požegi i u Novoj Gradiški. U mitrovačkoj je kaznionici 27. ožujka 1936. od pretrpljenih muka umro hrvatski mučenik Stipe Javor. Njegov je pogreb bio veličanstveno javno očitovanje hrvatskoga odpora beogradskoj diktaturi i spremnosti na borbu čitavoga hrvatskoga naroda za slobodu i nezavisnost.

Četnici su 9. travnja 1936. umorili i bivšega narodnoga zastupnika Karla Brkljačića u Trnovcu pokraj Gospića. To je umorstvo tako uzrujalo hrvatske seljake u samoborskomu kotaru, da su 16. travnja iste godine navalili na dvor bivšega jugoslavenskoga bana Antuna pl. Mihalovića u Kerestincu, u koji se zaklonilo sedam četnika. Seljaci su u nastaloj borbi ubili šest četnika, a sedmoga su izranili. Žandari su također i dalje činili nasilja. Tako su u početku rujna 1936. prouzročili krvoproliće u Cugovcu, gdje su poginula tri hrvatska seljaka.

Novo zaprepaštenje i uzrujanost u hrvatskom narodu izazvalo je *krvoproliće u Senju 9. svibnja 1937.* Taj strašni krvavi događaj iscrpno je opisao Nikola Bičanić u svojoj knjizi *Senjske žrtve* (Zagreb 1994., izd.HKD Sv. Jeronima (Sv. Ćirila i Metoda). U Senju su rečenoga dana srbski žandari bez ikakova povoda pucali na hrvatsku mladež, koja je iz Gospića došla u Senj na koncert Hrvatskoga pjevačkoga društva »Trebević« iz Sarajeva. U toj prigodi dum-dum metcima nasred ulice ustrijeljeno je šest mladića i jedna djevojka. Sedmorica mladića su teže ranjeni. Od njih su dvojica umrla u senjskoj bolnici. »Zlatku Vlahiniću su u senjskoj bolnici morali odmah amputirati desnu nogu u stegnu, i ta je noga u posebnom sanduku pokopana u gospićkom groblju zajedno sa senjskim žrtvama.« Dok su pucali i ubijali, žandari su zakrvavljenih očiju vikali: »Evo vam pjesme, majku vam vašu!« A zapovjednik žandara kapetan Koprivica, Srbin, radosno je zavikao: »Sad mi je srce na mestu, makar išao na vešala!« Ni protiv Koprivice niti protiv njegovih žandara nikada nije pokrenut postupak ispitivanja njihove krivnje.

Smisao srbskokraljevske diktature bijaše očevidan: objavljen je rat svim sredstvima i bez milosrđa Hrvatima i hrvatskoj državnoj misli. U tom je ratu Srbima bilo sve dopušteno. Izvršitelji zločina protiv Hrvata bili su nagrađivani. Nije se ni pomišljalo, a kamoli pokušalo dati kakvu zadovoljštinu hrvatskomu narodu. Višestrukoga ubojicu Punišu Račića velikosrbske su gomile slavile kao narodnoga junaka, njegovo su ime nadijevali muškoj novorođenčadi, a njegovoj je obitelji država dala stalnu mjesečnu potporu sve do sloma Jugoslavije.

U svojoj knjizi *Borba Hrvata* (Zagreb 1940., drugo izdanje) Mirko Glojnarić piše: »Nema većeg zločina ni divljaštva, nego oduzeti nekome slobodu, pogotovo oduzeti slobodu pripadniku kulturnog naroda, koji se bori za svoje ideale. U teška vremena, za vrijeme generalske diktature, u ovoj zemlji bila je oduzeta sloboda ne smo istaknutim političkim prvacima hrvatskog seljačkog pokreta, već čitavom hrvatskom narodu. Nema građanina, radnika, ni seljaka, koji nije bio barem jednom pozivan na odgovornost zbog širenja 'plemenske mržnje' ili zbog kakvog drugog 'ispada', bio on u zatvorenoj prostoriji ili na javnome mjestu. 'Ispadom' i protudržavnom propagandom smatralo se već i to, ako je netko za sebe rekao, da je po narodnosti Hrvat i da živi u Hrvatskoj. Izustiti ime Hrvatske smatralo se isto tako protudržavnim, kao i zapjevati hrvatsku pjesmu ili čak kliknuti: 'Živjela Hrvatska!' Za takav poklik išlo se u zatvor najmanje trideset dana, koliko je mogla dosuditi policijska vlast.« Takozvani »sreski načelnici« u hrvatskim su selima obavljali žandarsku službu »i u mnogim se slučajevima spustili ispod ranga kočijaša«. Svoju »činovničku dužnost« obavljajući na takav način, »sadističkim metodama upropašćavali su ljude, a pogotovo one koje bi smatrali 'najvećim državnim neprijateljima. Njihova je vlast u kotaru bila neograničena, pa su mogli čak i maltretirati i osobnog neprijatelja skrenuvši čitavu stvar na političko polje, pa je takav čovjek bio izvan zakona. To je značilo, da ga je svaki žandar, svaki seoski pandur, svaki doušnik i svaki službeni denuncijant mogao javno napasti, popljuvati, ispljuskati i zatvoriti a da zato nikada nije bio pozivan na odgovornost, već je što više bio promaknut, honoriran i tako dalje ... A gdje su tolike tisuće i tisuće hrvatskih seljaka, radnika i građana, koji su bezbroj puta bili pozivani pred policijske vlasti, kažnjavani zatvorom i globom, na dražbama im se prodavala imovina, jer nisu mogli platiti globe, a silom ih se odvodilo u zatvore, i tako dalje i tako dalje. Svaka, pa i najmanja stvar, što bi ju jedan Hrvat učinio, a što bi se smatralo 'protuplemenskim'

bila je kažnjavana. »Svatko je – pa i za najmanju sitnicu – mogao izgubiti glavu ili biti podpuno upropašten ... Zar je uopće moguće opisati sve muke i patnje tih ljudi u policijskim zatvorima, lepoglavskim ili mitrovačkim ćelijama, gdje se umjesto jela dobivalo kundake, a umjesto pića odredivala mračna samica mjesec ili dva dana? Ne, to može razumjeti samo onaj, tko je takvu Golgotu prošao.«

Križni put hrvatskoga naroda nije završio krvoprolićem u Senju. Iduće godine 1938. žandari su u Primoštenu kod Šibenika ubili četiri seljaka, a više njih ranili. Takvi se zločini nastavljaju sve do propasti prve Jugoslavije. Tko hoće znati sve zločine i sve grozote koje su Srbi učinili Hrvatima, neka pročita knjigu hrvatskoga povjestnika prof. dr. Rudolfa Horvata *Hrvatska na mučilištu* (izdalo Kulturno-historijsko društvo »Hrvatski rodoljub«, Zagreb 1942.). S tom starozavjetnom knjigom Svetoga Pisma hrvatskoga mučeništva treba upoznti ne samo današnje naraštaje Hrvata, nego i Europu i svijet. Da bi i Europa i veliki svijet konačno saznali zašto rodoljubivi i domoljubivi Hrvati više ne žele i ne će nikakvu Jugoslaviju niti nešto ma i najmanje slično njoj.

Srbi su Hrvatima najavili Bleiburg još davne godine 1902. Te je godine »Srbski književni glasnik« (br. 7./1902.) objavio članak Nikole Stojanovića *Srbi i Hrvati,* a taj je članak iste godine prenio bez ikakva objašnjenja zagrebački dnevnik »Srbobran«. U tom se članku Stojanović neskrivenom mržnjom obara na Hrvate i na hrvatski narod u cjelini: »Hrvati dakle nisu ni pleme, ni posebna narodnost ... I šta može ta raja u borbi s narodom kod koga je pojam Srbin identičan s pojmom junak ... Oni koji nemaju nikakvih specijalno svojih pogleda na svet (u vjeri, običajima, vaspitanju itd.), nikakve nacionalne umjetnosti ni književnosti, usuđuju se govoriti o hrvatskoj kulturi ... Dok Srbi odbijaju tuđinice (često puta i domaće ljude), jer smatraju osobitom časti – biti Srbin, dotle Hrvati primaju svakog raširenih ruku ... Hrvati, dakle, nisu i ne mogu biti posebna narodnost, ali su na putu da postanu – Srbska narodnost ... Borba koja se po svemu svetu vodi ... oličena je kod nas u borbi Srba i Hrvata ... Ta se borba mora voditi *'do istrage naše ili vaše'* (istaknuo T.H.)... Srbi što žive pomešano sa Hrvatima mogu u tom pogledu mnogo učiniti.« (»Marulić«, XX./1., Zagreb, siječanj-veljača 1987., str. 70.-80.). (U članku se, ne slučajno, miješaju ekavica i ijekavica. Niječući Hrvaatima da imaju svoj posebni jezik, Srbi i ekavicu i ijekavicu smatraju narječjima srbskoga jezika.)

Borbu »do istrage vaše« – tj. do uništenja Hrvata i Hrvatske – Srbi su počeli odmah nakon jednostranoga proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. *Prosinačke žrtve* 5. prosinca najavile su način na koji će se ta borba voditi, dok Hrvati ne budu uništeni i ne postanu »srbska narodnost«. Stvarnu vlast u Hrvatskoj preuzimaju Srbi koji su, poput podbana Srdana Budisavljevića, bili zakleti neprijatelji svega što nosi hrvatsko ime. U sklopu agrarne reforme provodila se sustavna kolonizacija Srba u hrvatskim zemljama (u hrvatske zemlje ubrajam i Bosnu i Hercegovinu), kako bi se povećao postotak Srba na štetu Hrvata. Promjenom austrijskih kruna u srbske dinare na štetu Hrvata, Hrvatska se gospodarski uništava. Hrvatskoj su nametnuti vojnički zakoni Kraljevine Srbije. U svima se hrvatskim zemljama srbijanska vojska ponašala kao okupator. Uzevši zakon i batinu u svoje ruke, Srbijanci su premlaćivali hrvatske vojnike bez ikakova povoda. Nu kada su vojničke vlasti počele silom žigosati stoku, pobuniše se pučani na području Bjelovarske, Zagrebačke i Varaždinske županije. Bunu su srpski žandari ugušili u krvi i nasilju: mnoštvo pretučenih, ranjenih, suđenih

i nekoliko mrtvih seljaka. Mnogim se uhićenicima sudilo u Beogradu i Nišu, gdje su osuđeni na dugogodišnje robije kao »antidržavni elementi«. Zbog nasilja, prijevara i progona Hrvati su morali bježati iz vlastite domovine.

Sve ono zlo i naopako što je nakon »ujedinjenja« u Hrvatsku došlo sa Srbijom i Srbijancima opisao je Ksaver Šandor Gjalski u svom političkom romanu *Pronevjereni ideali,* koji je god. 1925. objavljen kao podlistak u zagrebačkomu dnevnomu listu »Hrvat« (ovaj je roman objavila u knjizi Matica Hrvatska – Ogranak Zabok god. 1994.). Gjalski je najprije bio privrženik otca hrvatstva dr. Ante Starčevića (pravaš) i u đačkim danima oduševljeni pristaša »velike Hrvatske«. Napustivši pravaštvo, postao je strossmayerovski narodnjak i oporbenjak. Putovao je u Beograd na krunidbu Petra I. Karađorđevića i u toj je prigodi primio od kralja *Orden Svetoga Save* prvoga reda. Za narodnoga zastupnika u Hrvatskom Saboru izabran je na listi Hrvatsko-srbske koalicije u izbornu kotaru Petrinja. U zajednički Hrvatsko-ugarski sabor izabran je kao predstavnik one političke struje koja je Hrvatsku odvela u Kraljevinu SHS, kasniju Jugoslaviju. Kada je došlo do »ujedinjenja« sa Srbijom, Gjalski je kao jedan od najuglednijih pobornika nove države ušao god. 1919. i u privremeni parlament Kraljevstva SHS u Beogradu. Taj i takav Gjalski ubrzo je vidio da Srbi nisu ni pomišljali na to da Hrvate oslobode od jarma austrijskoga i mađarskoga. Na srbskoj se strani »samo mislilo da se osvoji i dobije ono, kuda su Srbi u velikim većinama nastanjeni i da se dobije izlaz na more«. Naišavši na srbsku mržnju »proti hrvatskoj strani« Gjalski na usta junaka svoga romana Banovića kaže, da se više od te mržnje bojao »one strašne pokvarenosti, one užasne korupcije, koju je u tim našim stranama zasijao još Bizant, a nasljednik mu je učenik Turčin svojim despotizmom toliko još jače razvio i osilio«. Beogradske novine su »otvoreno zagovarale ideju *amputacije* (odcjepljenja) gornjih triju hrvatskih županija i njihove predaje Mađarima, od kojih bi se onda mogla dobiti kakva ošteta na drugoj strani«. U Hrvatskoj »treba sada da naš srbski žandar onako po srbski – onako po glavnjački radi i uzme stvar u svoje ruke«. Srbima je Zagreb bio najveća smetnja: »Pa – nije uzalud pun rimskih crkvi i rimskih popova. Treba Zagreb da što niže spade. Zagreb je smetnja. A nama, kojima je uistinu na srcu naša nova velika država, naša srbska srbskom krvlju stečena – opet velim – srbska država, nama mora da je na prvoj brizi naš ponosni Beograd, koji je i naš Carigrad i naša Meka i naše sve. A dok je Zagreba – teško Beogradu.« Pošto se izčupao od »bratskoga« krvavoga srbskoga zagrljaja i otrijeznio od obmane jugoslavenstva – jugoslavenstvo je za Hrvate pogubnije od srbskog noža – Gjalski je zaključio: »I kočila se pred dušom strašna pomisao, da je u toj njegovoj nesreći izražen i iznesen simbol cijele narodne nesreće, po kojoj između jedne i druge narodne strane *nema i ne može da bude prave zajednice«* (istaknuo T. H.).

Na dan pravoslavnoga sv. Vida (Vidovdan), 28. lipnja 1921., Ustavotvorna skupština u Beogradu izglasala je prvi ustav Kraljevine SHS nazvan Vidovdanskim. Dan izglasavanja toga ustava nije izabran slučajno: 28. lipnja 1389. izgubljena je bitka s Turcima na Kosovu, a istoga je dana (28. lipnja 1914.) hercegovački Srbin crnorukac Gavrilo Princip ispalio osvetničke hitce na austro-ugarskoga prijestolonasljednika Ferdinanda Habsburga i njegovu ženu Sofiju u Sarajevu, što je bio povod I. svjetskom ratu. Iste godine 1921. (2. kolovoza) izglasan je zloglasni zakon o zaštiti države (takozvana *Obznana*), na temelju kojega su u Hrvatskoj odmah zabranjena sva hrvatska nacionalna društva. Provedbu toga zakona preuzele su terorističke batinaške

skupine Orjunaša, koje su pod zaštitom srbske policije i žandarmerije nesmetano premlaćivale, prijetile, uništavale i pojedince i hrvatske organizacije. Orjuni je pomogla i Srna (srbska nacionalistička omladina). Otpor je pružao samo HANAO (Hrvatska nacionalistička omladina). Kraljevina SHS postala je država nasilja i bezakonja, koja su se najviše primjenjivala na Hrvate.

Vidovdanskim ustavom nametnutim od srbske nasilne većine potvrđen je unitaristički-centralistički ustroj države SHS. Država je podijeljena na tridesettri oblasti, a oblasti na okruge, kotare i općine. Podjela je bila izrazito neprirodna, negospodarska i *namjerno nepovijestna* – opet na štetu Hrvatske. Zagreb je kao bivša prijestolnica Hrvatske sveden na isti položaj kao i ostali gradovi. Međimurje, iako naseljeno Hrvatima, dodijeljeno je Mariborskoj oblasti. Boka Kotorska je prvi puta u povijesti dana Zetskoj oblasti (Crnoj Gori). Kastavština je dana Ljubljanskoj oblasti. Baranja je zajedno s Bačkom uklopljena u Bačku oblast sa sjedištem u Somboru. Župane oblasti postavljao je kralj. Zagreb, dotada slobodni kraljevski grad, podpao je pod upravu takvoga kraljevskoga župana.

Kada je Kraljevina SHS postala Kraljevina Jugoslavija, ukinute su oblasti i država je podijeljena na devet banovina. Hrvatska je podijeljena na Zagrebačku i Splitsku banovinu, ali joj je uzet dio istočne Slavonije i Srijema i dodijeljen Drinskoj banovini. Iztočni Srijem je pripao Dunavskoj banovini, a područje bivše Dubrovačke Republike Zetskoj banovini. Tom namjernom umjetnom podjelom Hrvatska je razčetvorena. Hrvatski grad Zemun postao je dijelom Beograda, što nikada u povijesti nije bio. Razbijene su i povijestne granice Bosne i Hercegovine, koja je bila podijeljena na četiri banovine. Takvom se podjelom ostvario cilj da se pravoslavna većina okupi u šest iztočnih banovina, čime je omeđeno područje željene Velike Srbije *ali samo kao polazište* za osvajanje i ostalih hrvatskih krajeva.

Velikosrbski je sustav tako izgradio svoj parlamentarizam, da nesrbski narodi pod predvodništvom Hrvata uobće nisu nikad mogli postići parlamentarnu većinu, koja im je pripadala po broju pučanstva. Kratkotrajni pokušaji političke suradnje sa Srbima dokazali su Hrvatima, da velikosrbski sustav ne želi takvu suradnju. Ministri Hrvati bili su – kako se je tada govorilo – »pri vladi«, a ne »u vladi«, to jest bijahu nemoćni išto učiniti za hrvatske probitke u području svoje djelatnosti a još manje utjecati na državnu politiku.

Srbsko se nasilje nad Hrvatima privremeno i prividno samo nešto smanjilo godine 1925. To su zatišje Hrvati izkoristili za proslavu tisućite obljetnice krunjenja kralja Tomislava. Bizantinski dvoličnjak i lukavac kralj Aca Karađorđević čak je sa svojom ženom kraljicom Marijom došao u Zagreb na Svesokolski slet dotada zabranjenoga *Hrvatskoga sokola.* Time je stekao naklonost nenarodnih intelektualaca i praznoglavih građana. Nu potlačeni hrvatski narod nije nasjeo bizantinskocincarskim trikovima. On je u svim hrvatskim krajevima, pa i u onima koji bijahu utamničeni u srbskim banovinama, u čast tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva podignuo spomenike i spomen-ploče, zasadio stabla za sjećanje. Održani su i brojni pučki zborovi, na kojima se slavila uspomena na kralja Tomislava. Proslavu tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva još je godine 1923. navijestio hrvatski povjestnik Vjekoslav Klaić kratkim pregledom hrvatske povijesti *Kroz tisuću godina* (objavljenim u zagrebačkom dnevniku *Hrvat* br. 5/1923.), koja počinje kraljem Tomislavom a završava kobnim sprazumom o ujedinjenju od 1. prosinca 1918., za koji je Vjekoslav Klaić napisao da

je podpuno oprečan temeljnoj ideji tisućgodišnjega razvitka samosvojne hrvatske države. Veći dio hrvatskih spomen-obilježja srušila je kasnije srbska žandarmerija, a od god. 1941.-1945. i partizanska takozvana narodna vlast. Ono malo što je i nakon toga preostalo (kao na primjer u Petrovaradinu, Boki Kotorskoj i u drugim hrvatskim okupiranim krajevima) nakon propasti jugokomunističke Jugoslavije uništili su velikosrbski miloševićevci, šešeljevci, draškovićevci, arkanovci i druge terorističkogenocidne velikosrbske skupine uključujući i pripadnike bivše JNA. U jubilarnoj godini 1925. dopušteno je čak poznatomu hrvatskomu povjestniku Ferdi Šišiću da izda svoju veliku *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara,* ali pod uvjetom da je i sadržajno i jezično srbizira, poslaveni i jugoslavizira. Srbizacija se inače sustavno provodila u školskim knjigama i službenim spisima. Posebno se u sudstvu nametalo srbsko nazivlje. Kada je hrvatska jubilarna godina prošla, Srbi su nastavili po starom. Sve dok se pokoljem u Skupštini SHS godine 1928. čaša hrvatske strpljivosti nije prelila. Da bi spriječio narodnu pobunu, kralj Aleksandar Karađorđević uveo je diktaturu. Time si je potpisao srmrtnu odsudu koja je god. 1934. izvršena u Marseilleu.

Početkom god. 1938. izbile su nesuglasice u hrvatskim redovima zbog nezadovoljstva sa sporazumaškom politikom predsjednika HSS dr. Vladka Mačeka. On je nastupao kao predstavnik čitavoga hrvatskoga naroda, ali nikada nije pitao narod da mu odobri njegovu politiku. Na izborima 11. prosinca 1938. na zemaljskoj listi dra Mačeka nalazili su se čak i hrvatožderi general Petar Živković i Bogoljub Jeftić. Nu ipak je hrvatski narod jedinstveno glasovao za Mačekovu listu, da time pokaže svoj odpor beogradskoj diktaturi.

Posluživ se krivotvorenjem izbornih rezultata i raznim bezzakonjima, na izborima je pobijedio dr. Milan Stojadinović. Na dan izbora 11. prosinca 1938. zagrebačka je radio postaja u vremenu od 11-20 sati tri puta javila, da je nadbiskup Stepinac glasovao za listu Milana Stojadinovića, iako je on već u 14 sati (u dva sata poslije podne) glasovao za Mačekovu listu. Budući da rečena radio postaja nije htjela objaviti Stepinčevo opovrgnuće te lažne tvrdnje, u Hrvatskom književnom društvu sv. Jeronima sastavljen je i u njegovoj tiskari tiskan letak kojim se hrvatski narod obavješćuje za koga je nadbiskup Stepinac glasovao: »Nadbiskup Stepinac odmah je tražio od zagrebačke radio-stanice, da tu vijest demantira, ali je dobio odgovor, da bi policija u tom slučaju smjesta uhapsila sve namještenike i onemogućila im da taj demanti objave. Zatim je nadbiskup Stepinac tražio od podbana, da se ta vijest demantira, ali je podban dr. Mihaldžić nakon razgovora s ministrom Koroščem izjavio sa žalošću, da po višem nalogu ne smije ništa učiniti.«

Umjesto Stojadinovića postao je 3. veljače 1939. ministrom predsjednikom jugoslavenske vlade Dragiša Cvetković, koji je dobio zadatak da riješi hrvatsko pitanje. Hrvatska sveučilištna mladež brojnim je demonstracijama podizala borbeni duh Hrvata. Đaci i studenti iz sveučilištnih su zgrada pobacali na ulicu slike srbskoga kralja i državne simbole, na pročelje zgrada stavljajući natpise protudržavnoga sadržja. Obuzeta panikom velikosrbska se vlada tek 26. kolovoza 1939., četiri dana prije početka drugoga svjetskoga rata, odlučuje za ustupke Hrvatima. Strah pred novim svjetskim ratom prisilio je kneza Pavla i ministra predsjednika Dragišu Cvetkovića, da donekle prividno popuste. Oni su pristali na to da se osnuje Banovina Hrvatska sa sjedištem u Zagrebu, kojoj je pripala cijela banska Hrvatska osim kotara Dvora, zatim cijela Slavonija osim istočnoga Srijema (tj. gradova: Zemun, Mitrovica, Karlovci, Ruma i

Petrovaradin, te kotara: Mitrovica, Irig, Ruma, Karlovci, Stara Pazova i Zemun), nadalje cijela Dalmacija osim Boke Kotorske, a od Bosne osam kotara (poimence: Brčko, Derventa, Gradačac, Travnik, Fojnica, Livno, Duvno i Bugojno) te od Hercegovine pet kotara (poimence: Mostar, Ljubuški, Konjic, Stolac i Prozor).

Sporazumom o Banovini Hrvatskoj najvažniji su poslovi – vojska i mornarica, obrana, vanjski poslovi – ostali u rukama beogradske vlade. »S pokušjem nove svoje politike beogradski su vlastodršci računali, da im je uspjelo predobiti Hrvate za obranu svoje države. Kakav je to imao biti obrambeni rat, odkrio je državni udar u Beogradu 27. ožujka 1941. Tad se je i otkrila politikom sporazumijevanja zakrinkana prava misao: 'dolje Hrvati!' – bio je prvi borbeni poklik fanatiziranih masa u Beogradu« (Josip Horvat). Nije dobiveno ono najvažnije: hrvatska vojska i potpuna financialna samostalnost. I nadalje se za svaki dinar moralo moliti u Beogradu, o vojsci da se i ne govori.

Što su Hrvati dobili s osnutkom Jugoslavije? »Izgubili su svoju političku individualnost i pravo odluke u svojim političkim, gospodarskim i kulturnim pitanjima, jer cijelo zakonodavstvo bilo je koncentrirano u Beogradu, gdje su se stvarali zakoni u korist Srbije i srbskih interesa. Tako su se gradile željeznice, putovi, državne, gospodarske i kulturne zgrade po Srbiji. Tako je, na primjer, u proračunu bio unesen veći iznos za gradnju beogradske luke, nego za sve luke jadranskoga primorja. Srbski činovnici zauzimahu po Hrvatskoj mnoga važna mjesta. Hrvati plaćahu veće poreze a to se otvoreno motiviralo time, da su Srbi Hrvate oslobodili, pa da to treba da plate!!! Srbski žandari su bili namještani po cijeloj zemlji, da uguše svaki odpor nezadovoljstva, pa je na više mjesta poubijano više Hrvata, a uzročnici tih ubojstava dobivali bi državne nagrade. Tako je za ubojstvo nevinih ljudi u Senju dobio Dalmatinac Stalio Karađorđev orden. Da uguše nezadovoljstvo seljaka, bilo je zavedeno batinanje, pa je prema riječima Stjepana Radića bilo izbatinano preko 30000 hrvatskih seljaka. *No najbolje karakterizira srbsku psihu ovaj slučaj, da je jedna žandarska postaja, ubivši roditeljima jedinca sina, poslala njima račun za metke, da ih isplate!!!*« (Filip Lukas, *Da li je Jugoslavija nastala na temelju narodnog samoodređenja,* Hrvatska Revija, god. II., svez. 1., Buenos Aires, ožujak 1952., str. 39.).

Na izvlaštene posjede katoličkih biskupija i velikaša u Hrvatskoj beogradska je vlada preselila Srbe iz Srbije, da bi se povećao njihov broj u Hrvatskoj. Hrvati su se morali seliti na druge kontinente, dok su njihovu domovinu zauzimali tuđinci. Hrvatskim kulturnim ustanovama pravile su se sve moguće zaprjeke. Tako se na primjer u Zagrebu davala pomoć svima srbskim ustanovama, samo se uskraćivala Matici Hrvatskoj. U doba Jugoslavije državna vlast je čak zabranila školama kupovanje izdanja Matice Hrvatske. Beograd je iz hrvatskih banaka digao sve pologe i prenio ih u Beograd, tako da hrvatska poduzeća nisu imala od kuda dobivati zajmove za obnovu i poboljšanje hrvatskoga gospodarstva. Jednom riječju, Srbija je Hrvatsku u prvoj Jugoslviji pretvorila u svoju koloniju. To se ne će promijeniti ni u srbokomunističkoj titovskoj Jugoslaviji.

»Srbijansko vodstvo, dinastija Karađorđevića, beogradska buržoazija (glavničarski stališ), nazvana i *beogradska čaršija,* ideja pravoslavnog svetosavlja i širenje velike Srbije uz pomoć jugoslavenske ideje kao krinke za prevođenje u srbstvo, nasilje velikosrbske vojske, policije, žandarmerije i njihove batinaške i hajdučke metode, sve je to poraženo u samo desetak dana. Ideja o jugoslavenstvu i troimenom narodu,

kosovski mit kao ideološka podloga, tobožnja nepobjedivost srbijanskog vojnika, sve je nestalo u trenu, sve je bilo potrošeno i kompromitirano. Zemlja koja je nastala u prvom, srušena je u drugom svjetskom ratu, Država koja se rađala u krvi *prosinačkih žrtava,* a održavala u isto takvoj hrvatskoj krvi *sibinjskih, senjskih* i drugih žrtava, na ubojstvu Radića i drugih hrvatskih političara, M. Šufflaya, J. Predavca i tisuća inih, nastala je kao žrtva svojih obmana i zlodjela« (Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske,* Zagreb 1994., str. 364.).

Slom prve Jugoslavije hrvatski je narod dočekao i doživio kao probijanje paklenskih vrata kroz koja se je iz sramotnog i ponižavajućega robstva vratio u žuđenu državu i narodnu slobodu. Čitav se hrvatski narod jedinstveno i jednoglasno izjasnio za Nezavisnu Državu Hrvatsku, koja je proglašena najprije 8. travnja 1941. u Bjelovaru a zatim 10. travnja 1941. u Zagrebu. U svom govoru pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske u Zagrebu 3. listopda 1946. zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolit (kasniji kardinal) dr. Alojzije Stepinac je rekao: »Hrvatski se Narod plebiscitarno izjasnio za Hrvatsku državu i ja bih bio ništarija, kad ne bih osjetio bilo Hrvatskog Naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji.«

S pokoljima Hrvata četnici su počeli prije no što je proglašena Nezavisna Država Hrvatska. U isto doba kada se 108. pukovnija pobunila u Bjelovaru protiv Jugoslavije i preuzela vlast, četnici su u susjednoj Kapeli pobili jedanaest hrvatskih seljaka i počeli ratne pokolje. Što se godine 1941. događalo u Glini, opisuje Benedikta Zelić-Bučan: »Kako se jače razvijala partizanska borba u Baniji i na Kordunu, počelo se pomišljati da to i nisu izvršili ustaše (pokolj u glinskoj crkvi, nap. T.H.), nego partizani, kako bi natjerali banijske seljake u partizanske jedinice... neka pojedinačna svjedočanstva (šapatom i u četiri oka) nakon rata od strane očevidaca i preživjelih žrtava ili izvršitelja zločina opravdava takve predpostavke. Nevolja je u tome što se za trajanja komunističke vladavine nisu mogla navoditi i imena dotičnih svjedoka, jer bi to odvelo ljude na dugotrajnu robiju ili u smrt. Ja ta kazivanja ipak bilježim, da bi se u neko sretnije vrijeme kada bude moguće objektivno ispitivati i istraživati sve zločine i žrtve rata, imalo indicija kojima bi se još putovima, osim uobičajenih, mogla trošiti povijesna istina« *(Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske,* »Marulić«, XXIV./br. 6., Zagreb, studeni-prosinac 1991., str. 721.).

Pisac ovoga povijestnoga prikaza godine 1946. liječio se u petrinjskoj bolnici. Sa mnom u sobi ležala su i dva partizana Srbina. K jednomu od njih došao je u posjet Simo Jednak, koji je preživio pokolj u glinskoj crkvi. U razgovoru jedan ga od partizana upita, pozna li on ustaše koji su klali u glinskoj crkvi. On im je odgovorio da ne pozna ni jednoga, jer da to nisu bili domaći ljudi nego su došli »negdje sa strane«.

Srbijanski dvorski puč od 27. ožujka 1941. bijaše samo dio strategije stvaranja velike Srbije i početak genocidnoga iztrebljenja Hrvata i ostaloga nesrbskoga pučanstva. Ta se strategija osobito pokazala na krvavu djelu, kada su četnici u sporazumu s Talijanima preuzeli vlast u Podrinju te u Foči, Čajniču i okolici pobili na tisuće muslimana. U Instrukcijama od 20. prosinca 1941., koje Draža Mihailović bijaše dao svojim komandantima (zapovjednicima) u Crnoj Gori četničkim vojvodama majoru Đorđu Lašiću i kapetanu Pavlu Đurišiću, nareduje se: »... 2. Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj Veliku Srbiju, etnički čistu, u granicama Srbije (misleći tu i na Makedoniju), Crne Gore, Bosne, Hercegovine, Srema, Banata i Bačke; ... 4. Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elementa; 5. Stvoriti neposredne

zajedničke granice između Srbije i Crne Gore kao i između Srbije i Slovenačke čišćenjem (uklanjanjem?) muslimanskog življa iz Sandžaka i muslimanskog i hrvatskog življa iz Bosne« (Jozo Tomasevich, Četnici u drugom svjetskom ratu 1941.--1945., Zagreb 1979., str. 159.).

Jedna od najstrašnijih provala četničkoga terora protiv hrvatskoga pučanstva u južnoj Hrvatskoj (Dalmaciji) dogodila se prvih dana mjeseca listopada 1942. u poljičkomu selu Gata iznad Omiša, gdje su četnici – za talijanski račun a svoj velikosrbski genocidni interes – pobili oko stotinu ljudi i spalili mnoge kuće. Toga istoga mjeseca četnički su odredi pod zapovjedništvom potpukovnika Petra Bačevića i vojvode Dobroslava Jevđevića, koji su sudjelovali u talijanskoj operaciji *Alfa* na području Prozora, zapalili mnoga sela i masakrirali oko petstotina Hrvata i Muslimana. Sredinom mjeseca srpnja 1943. četnici su nedaleko od Foče zaklali hrvatskoga pjesnika Ivana Gorana Kovačića.

Prerušeni u njemačke vojničke odore, srbočetnici su 26. ožujka 1944. poubijali dvijestotinesedamdeset i dvije (272) osobe u poljičkom selu Dolac nedaleko od Splita i spalili gotovo cijelo selo. »U tom paklu nestadoše kuće i s njima sve. Siromašni inventar i namirnice, koje uštedješe u tim ratnim danima za gladno proljeće. Oganj je progutao i mnoge osobe, djecu i odrasle. Oni, koji tog dana poginuše od metka ili noža imali su 'blaženiju' smrt za razliku od onih, koji su izgarali u vatri« (Frane Mihanović, *Sve udaljeniji od dana dolačke tragedije,* »Poljica« XIX. – 1994., broj 19., str. 101).

Velikosrbski imperializam nije ostavio na miru ni hrvatsku Istru. Srbijanci su razarali Istru pod krinkom nazovijugoslavenstva. »Srbija je potkopavala hrvatstvo sa svoje strane radi širenja prekodrinske nazočnosti i s ove strane Učke, a iredenta (talijanska, nap. T.H.) to čini za svoj račun. I jednima i drugima su jedina meta Hrvati. Budući da je Jugoslavija nestala i na ovim predjelima ... srbijanska peta kolona u Istri i danas radi na razbijanju hrvatskog bića za interes iredente. Prije pretvoreni Hrvati u Jugoslavene ubrzo su postali Talijani, a Srbi su u biti ostali uvijek Srbi, a formalno su se izjasnili da su Talijani ili 'istrijani'. – Srbija nije imala nikakav opravdani razlog za takvo zvjersko uplitanje u istarske neprilike. Ovdje se govori najstariji i najljepši hrvatski jezik – čakavica. Srbijanci nisu nikada ni provirivali u Istru sve do 1945. godine. Nekoliko dana prije završetka Drugoga svjetskog rata Srbija je preko generala Arse Jovanovića pokušala ponovno izgurati Istru iz Hrvatske ... Srbija se posve zločinački uvukla na tuđe prostore sa svim svojim zločinačkim i drskim planovima ... Po upadu Srbije u Istru, mnogobrojni srbijanski emisari postupno siju razdor među Hrvatima u Istri. Odmah proizvode mržnju prema Hrvatima iz sjeverne Hrvatske« (Anđelko Drnasin, *Rashrvaćuju Istru po srpskom receptu,* »Vjesnik«, god. LVI., br. 17054., Zagreb, 28. ožujka 1995., str. 14.).

Ovo su samo neka od bezbroja zvjerstava, koja su velikosrbi učinili u znaku četničke mrtvačke glave i partizanske zvijezde petokrake. Povjestnike čeka golemi posao, da ta zvjerstva popišu i opišu. Kao što je to učinjeno u posebnu otisku *Žrtve rata 1941.-1945. iz župe Sv. Franje-Imotski* (izd. »Grad na Gori«, god. 15., br. 2./20./, Božić 1993.). Samo će se tako moći objasniti zašto su Hrvati u svibnju 1945. u tako velikomu broju bježali na zapad, da potraže spas od srbočetničkoga noža na dršku kojega bijaše izrezbarena mrtvačka glava i zvijezda petokraka s četiri ćirilska slova *S.*

U proljeće 1945. srbočetnici obučeni u partizanske odore približavahu se hrvatskomu glavnomu gradu Zagrebu. Ispred njihova krvavoga noža bježalo je golemo

mnoštvo građanskih osoba iz slavonske i bosanske Hrvatske: žene, djeca, starci – u zapregama ili pješice. Zajedno s hrvatskom vojskom išli su svim cestama i putovima u Austriju, da ih tamo zaštite Englezi od progona i smrti. No umjesto da ih zaštite, Englezi ih – pogazivši svoju čast i najgrublje prekršivši međunarodno ratno pravo – predadoše Titovim partizanima.

Uz suglasnost predsjednika britanske vlade Winstona Churchilla, na preporuku člana iste vlade minstra Harolda Macmillana i ministra vanjskih poslova Anthony Edena, britanski Zajednički glavni stožer odobrio je i potvrdio odluku Vrhovnoga zapovjednika za Sredozemlje feldmaršala Alexandera o »čišćenju palube«, tj. izručbi zarobljenih Hrvata komunističkoj Jugoslaviji. Kada je zapovjednik britanske 8. armije McCreery preporučio da »Hrvati postanu Titov show (= predstava, izvedba, posao)«, iz stožera feldmaršala Alexandera stigao je potvrdan odgovor. No već prije no što je zatraženo odobrenje za »čišćenje palube«, načelnik stožera 5. britanskoga korpusa brigadir Toby Law (kasniji Lord Aldington) potpisao je naredbu jedinicama 5. korpusa da se »svi jugoslavenski državljani imaju predati Titovim snagama što brže«. Njih treba, kaže se u istoj naredbi, odmah razoružati, *»ali im neće biti otkriveno njihovo odredište«* (istaknuo T.H.). Završni nalog za umorstvo razoružanih hrvatskih vojnika, nenaoružanih građana, žena, djece, staraca, studenata i đaka dao je u bleiburškom dvorcu zapovjednik 38. irske pješačke brigade brigadir T. C. Scott 15. svibnja 1945. Za ovaj strašni i neopravdani čin rekao je britanski povjestnik grof Nikolai Tolstoy: »Radi se o zadnjem velikom zlodjelu Drugog svjetskog rata, a britanska vlada jedina je vlada u svijetu koja se nije ispričala za svoje ratne zločine« (»Vjesnik«, god. LVI./broj 17038., Zagreb, 12. ožujka 1995., str. 16.).

O veličini bleiburško-dravogradske tragedije i Križnomu putu hrvatskoga naroda od Bleiburga do rumunjske granice i beogradske Glavnjače zorno nam svjedoči knjiga Zvonimira Duspera *U vrtlogu Bleiburga* (Rijeka 1993.). Bleiburška umorstva nastavljena su i u komunističkoj Jugoslaviji. U lepoglavskomu je zatvoru 5. srpnja 1948. – kad je u njemu tamnovao i blagopokojni kardinal dr. Alojzije Stepinac – ubijeno osam logoraša iz takozvanoga »crnoga bataljona«. O tome je kao svjedok u više navrata pisao Radovan Grgec koji je (tada još malodobnik) zajedno sa svojim otcem Petrom Grgecom tamnovao u istom zatvoru. Taj se događaj opisuje i u knjizi Johna Pintara *Četiri godine u Titovu paklu* (izd. HKD Sv. Jeronima/Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1995.). Potresno svjedočenje o ubojstvima, progonima i patnji katoličkih svećenika u jugokomunističkim logorima i tamnicama nalazimo u knjigi fra Julijana Ramljaka *Nečastiva urota* (Visovac 1994.).

»Bleiburg je počeo daleko prije onog tragičnog Svibnja 1945., i trajao kroz nekoliko desetaka godina nakon onog Svibnja ... Možda je trajao sve do u ove naše dane, kada se, konačno, mnogi Hrvati usuđuju priznati, da su i njihovi dragi ostali negdje na Bleiburgu. Dosad su ih morali zatajivati. Umiralo se, jer su neke okrutne, mračne sile htjele izbrisati naš Hrvatski narod s lica ove naše drage i svete Grude...« (Vinko Nikolić, *Bleiburška tragedija Hrvatskoga naroda,* predgovor: Franjo Nevistić i Vinko Nikolić, treće izdanje, Zagreb 1993., Knjižnica Hrvatske Revije, str. I A).

I danas neke mračne sile pokušavaju umanjiti bleiburško-dravogradsku tragediju hrvatskoga naroda na usta dr. Darka Bekića: »U tom pogledu, vrijedi ponoviti da je sva emigrantska, memoarska i historiografska literatura, koja polazi od teze o Bleiburgu kao 'izdaji hrvatskog naroda' od strane Engleza ili, pak, gradi mit o Bleiburgu, kao

o 'tragediji hrvatskog naroda' – promašena. *Kao da se omrznute neprijatelje i prezrene zločince može izdati... Zato bleiburški pokolji, bez obzira koliki je postotak u njima poginulih nedužnih vojnika i civila, nisu i ne mogu smatrati nacionalnom tragedijom«* (istaknuo T.H.). (*Bleiburg*, Knjiga grupe autora, uredio Marko Grčić, Zagreb 1990.). To isto je dr. Darko Bekić ponovio i u razgovoru za dnevnik »Slobodna Dalmacija« 13. svibnja 1992. (Hrvatska Revija, god. XLII/svezak 2/166/, lipanj 1992., str. 333.), kada je već bio veleposlanik Republike Hrvatske pri KESS-u.

Od bleiburžke tragedije prošlo je pola stoljeća, a nova se bleiburška tragedija događa i danas i ovdje dok još nismo oplakali onu iz svibnja 1945. U današnjemu domovinskomu obrambenu ratu, koji još uvijek traje, velikosrbski genocidni napadači premašili su zločine i zlodjela učinjena i u kraljevskoj Jugoslaviji i tijekom drugoga svjetskoga rata i u srbokomunističkoj Jugoslaviji. O početku Križnoga puta hrvatskoga naroda u domovinskomu ratu govori nam i svjedoči knjiga Vladimira Štefanca *Iz Kostajnice na Manjaču* (izd. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1994.).

Predrag Drago GRUBIĆ

Gradba gozbena stola

U mističnu zrcalu Arkadija plače
I prelijepi albatros oštri vršak harpuna
Vrt ljetne slave napušta tvoje srce –
Sve prepuno je dužničke smrti!
U crni prah liježu zajednička stopala
Štono nekoć srebrenjaci bijahu u suhome tlu

Pa ipak plodan je ovo trenutak, nanos ljepote, majstore
– Dok pogled ti bratski iz tamne zlatarne sijeva;
Znakonosan za dušu i veliki let
Za gradbu gozbena stola gdje spravlja se
Tajanstvo metafizike i gdje posluje mrzli jezik
(U pogibelji vazda!) nevidljiva trubača

Plodan je ovo trenutak, nanos bajke,
Sjeme bijele naranče ispija tvoju pohotnu krv
A Mjesec kroz prozor nastreljuje beskrajno vrijeme

Plodan je ovo trenutak, kažem ti, bajka u plamenu!

Albino LUCIANI
(Papa Ivan Pavao I.)

Kada se do ušiju zaljubiš

Dragi Pinocchio![1]

Bilo mi je sedam godina kada sam prvi put pročitao Tvoje *Pustolovine*. Ne bih Ti znao reći koliko su mi se dopale i koliko sam ih puta iznova čitao. Zacijelo sam u Tebi dječaku prepoznao sebe sama, a u Tvome okolišu svoj okoliš. Koliko si puta trčao posred šume, preko polja, žalom, stazama! A s Tobom su trčali Lija i Mačak, pas Medoro, dečki iz knjiških bitaka. Sve je to nalik mojim trčanjima, mojim drugovima, stazama i poljima mojega zavičaja.

Odlazio si razgledati na trg pristigla kola. Skrivao si se ispod pokrivača, mrštio lice prije nego bi uzeo čašu gorkoga lijeka; tako i ja. Kriška kruha namazana maslacem na obje strane, kolačići ispunjeni likerom, »šećerna kuglica« i, u pojedinim prigodama, jaje, kruška pa čak i kora od kruške, značili su obasjan »vrhunac« za tebe nezasitna i izgladnjela; jednako je bilo i sa mnom.

I ja sam, odlazeći u školu i vraćajući se, bivao uvučen u »obračune«: snježnim grudama u zimsko doba, »šakama« i oružjem prikladnim za sva druga godišnja doba, malo bih 'primio', malo dao, nastojeći izjednačiti izdatke i primitke a ne jadati se onima kod kuće, koji bi, da sam se potužio, možda dali onaj »kusur«!

Sad si se opet vratio. Više ne govoriš sa stranica knjige, već s tv-ekrana; ostao si, međutim, dječak kao i ranije.

Ja sam, naprotiv, ostario; već se nalazim, ako smijem tako reći, na drugoj strani barikade: više se ne prepoznajem u Tebi, već u Tvojim savjetnicima, meštru Geppettu, razgovorljivu Šturku, Kosu, Papagaju, Krijesnici, Raku, Sviščiću.

Oni su se usudili – ajme, nije ih se slušalo, osim u Tunjevu slučaju – ponuditi savjete za Tvoj dječački život.

Ja pokušavam pružiti ih za Tvoj kasniji život, mladenački i momački. Ali pazi, nemoj ni pokušavati hitnuti se uobičajenim batom, nisam spreman završiti kao jadni razgovorljivi Šturak.

* * *

Jesi li zamijetio kako među »savjetnike« nisam uvrstio Vilu? Ne dopada mi se njezin sustav. Progonjen od razbojnika, Ti očajan lupaš na vrata njezine kuće; ona

1 Besmrtan lik iz pripovijesti istoga naslova, koju je napisao talijanski pisac Collodi, pravim imenom Carlo Lorenzetti (1826.-1890.).
Kada odrastu, današnji »Pinocchi«, dakle djeca, morat će se suočiti s problemima ljubavi. U tom pogledu neki predlažu beskrajnu popustljivost, ali mladi to ne smiju prihvatiti: njihova ljubav mora biti poput cvijeta.

proviruje na prozor, blijeda lica poput voska, ne otvara nego prepušta da budeš obješen.

Oslobađa Te, doduše, kasnije s hrasta, ali uzvraća niskim udarcem, poslavši u Tvoju bolesničku sobu ona četiri kunića, crna kao ugljen, koji na ledima nose mrtvački sanduk.

I nije to sve. Čudom izbjegavši tavi zelenoga Ribiča, vraćaš se doma ukočen, a vani mrkla noć i kiši kao iz kabla. Vila Te dočekuje zatvorenih vrata i, nakon tolikog očajničkoga kucanja, šalje Puža, kojemu treba devet sati dok side s četvrtoga kata i donese ti – mrtvu gladnu – kruh od gipsa, pile od papira i četiri marelice od alabastra, obojene kao da su prirodne.

E sad, ne postupa se tako s djecom koja griješe, osobito ako ulaze ili su već ušla u dob zvanu *dragocjena* ili, jednako tako, *teška,* a koja ide od 13. do 16. godine, a od ovog časa će biti tvoja dob, dragi Pinocchio.

Osjetit ćeš je: dob *teška* bilo za Tebe, bilo za Tvoje odgojitelje. Ne više dijete, negodovat ćeš zbog društva, štiva i igara malenih; a jer još nisi odrastao, osjećat ćeš da si neshvaćen i gotovo odbačen od odraslih.

Žrtva napora brza tjelesnoga rasta, činit će ti se da na sebi iznenada imaš kilometarske noge, Briareove ruke a glas neobično izmijenjen i nečuven.

Osjetit ćeš neodoljivu potrebu naglašavnja svoga *ja*: s jedne strane doći ćeš u sukob s obiteljskim i školskim okolišem; s druge, pak, punim jedrima upast ćeš u solidarnost »škvadre«. S jedne strane tražit ćeš neovisnost u obitelji; a s druge: bit ćeš žedan i gladan da budeš »prihvaćen« od vrsnikâ te da o njima ovisiš.

Koliko straha da ćeš biti drukčiji od drugih! Kamo »škvadra«, tamo i ti. Gdje se »škvadra« zaustavi, i ti bi se htio zaustaviti. Posvajaš šale, slobodno vrijeme drugih, govor. Ono što oblače oni, oblačiš i ti: jedan mjesec svi dečki idu u majici i u *blue-jeansu*; drugi mjesec svi nose kožne jakne, šarene hlače, bijele vezice na crnim cipelama. U nekim stvarima antikonformisti, u drugima pak, da toga niste ni svjesni, stopostotni konformisti.

I promjenjiva raspoloženja! Danas vedar i poslušan kakav si bio s deset godina, sutra kiseo poput naprasita sedamdesetogodišnjaka. Danas usmjeren da postaneš zrakoplovac, sutra odlučan da postaneš dramski umjetnik. Danas odvažan i nepristran, sutra stidljiv i skoro čeznutljiv. Koliko će strpljenja, praštanja, ljubavi i razumijevanja morati imati meštar Geppetto prema Tebi!

Ima toga još: postat ćeš introspektivan, drugim riječima počet ćeš gledati u svoju nutrinu i otkrit ćeš nove stvari: pojavit će se u Tebi otužnost, potreba da sanjaš otvorenih očiju, osjećaji ali i robovanje osjećajima. Možda ćeš se već u osmom razredu, ili u četvrtom gimnazije, »zaljubiti do ušiju«, kao mladi David Copperfield, koji kaže:

»Obožavam gospodičnu Shepherd. To je djevojčica s kratkom bluzicom, okrugla lica i kovrčaste kose: u crkvi ne mogu gledati u svoj molitvenik, jer moram gledati Miss Shepherd; Miss Shepherd stavljam u kraljevsku obitelj... u sobi često osjetim potrebu da uzviknem: »Oh, Miss Shepherd!«... Zašto potajice darujem Miss Shepherd dvanaest brazilskih oraščića, htio bih to znati? Nisu nikakav znak pažnje... a ipak mi se čini da pristaju Miss Shepherd. Čak i mekane i bljutave kekse darujem Miss Shepherd, a nebrojene naranče... Miss Shepherd jedino je viđenje koje prožima moj život.(...)

Kako se uopće dogodilo, nakon nekoliko tjedana, da prekinem s njom? Šuška se da joj je miliji gosponček Jones... jednoga dana Miss Shepherd se naceri prolazeći pokraj mene a sa svojom prijateljicom se smije. Sve je svršeno. Odanost cijelog jednog života je nestala. Miss Shepherd izlazi s nedjeljnoga crkvenog vjenčanja a kraljevska obitelj više je ne prepoznaje!«.

Dogodilo se to Copperfieldu, događa se to svima, dogodit će se i Tebi, dragi Pinocchio!

* * *

Ali, kako će Ti pomagati »savjetnici«?

Za »fenomen odrastanja« Tvoj novi Šturak-govornik trebao bi biti stari Vittorino da Feltre, pedagog koji je toliko volio djecu Tvoje dobi pa je u odgoju davao ogromnu važnost vježbama na otvorenom.

Jahanje, plivanje, skokovi, mačevanje, lov, ribolov, trčanje, luk i strijela, pjevanje. Naumio je – i rečenim sredstvima – stvoriti vedro ozračje u svojoj »Veseloj kući« te pružiti koristan utok tjelesnome obilju svojih mladih pitomaca. On bi rado rekao ono što je kasnije rekao Parini:

»Jer što ne može duša gorljiva
kad u snažnu tijelu prebiva?«.

A onda Tvoj prijatelj Tunj, koji Te na svojim leđima donio živa i zdrava na obalu, netom si izašao iz utrobe morskoga psa, mogao bi ti pomoći – smiren i uvjerljiv kakav jest – u nadolazećoj, gorespomenutoj krizi samopotvrđivanja.

San vas mladih danas nije istom *samo*-voz: vi sanjate cijelo jedno parkiralište moralnih *samo*-: *samo*-odabir, *samo*-odluka, *samo*-upravljanje, *samo*-opstojnost, nedavno su neki mladići pokušali u Bolzanu, stanovitu *samo*-školu, koju su sami vodili.

»Ispravno je – rekao bi u svojoj smirenosti mudri Tunj – stići do samoodlučivanja. Ali, malo-pomalo, stubištem.« Ne može se naglo prijeći od posvemašnjega djetinjega posluha na potpunu *samo*dostatnost odrasloga. A ne može se danas u svemu rabiti nekadašnju strogu metodu. Malo-pomalo, kako ćeš rasti, dragi Pinocchio, rast će u Tebi želja za autonomijom. U redu, učini da raste – uz izvanjsku pomoć izvrsnih odgajatelja – ispravna svijest o Tvojim pravima i obvezama; neka raste osjećaj odgovornosti da se ispravno rabi toliko željena autonomija.

Čuj kako su, prije više od jednog stoljeća, odgajani braća Visconti-Venosta: Giovanni književnik i Emilio političar, u vrijeme našeg preporoda: »Jedan od odgojnih načina mojega oca bijaše taj da je nastojao čim više biti sa svojom djecom, tražiti od nas neograničeno povjerenje, uzvraćajući nam jednako tako te nas držati za osobe malo ispred svojih vršnjaka; tako je u nama budio osjećaj odgovornosti i dužnosti. Odnosio se prema nama kao prema malim ljudima, što nam je jako laskalo; zato je bilo veliko naše zalaganje da se održimo na toj razini«.

* * *

Na putu prema autonomiji, poput svih mladih od 17 do 20 godina, dragi Pinocchio, sudarit ćeš se i Ti s tvrdom hridi: problemom vjere.

Udisat ćeš, stvarno, protuvjerske opaske, kao što se udiše zrak u školi, tvornici, u kinu, itd. Bude li Tvoja vjera hrpa dobra žita, pojavit će se vojska miševa da je zauzme. Ako je poput odijela, stotine ruku pokušat će rastrgati ga. Ako je poput kuće, pijuk će htjeti sravniti je sa zemljom, komad po komad. Valjat će se braniti: od vjere se danas sačuva samo ono što se obrani.

Za mnogobrojne opaske postoji jedan uvjerljiv odgovor. Za druge, iscrpan odgovor još nije iznađen. Što činiti? Ne odbacuj vjere! »Deset tisuća poteškoća – govoraše Newman – još uvijek ne tvore dvojbu«.

Imaj na umu dvije stvari.

Prvo: Treba imati poštovanja za svaku izvjesnost, makar i ne bila ona matematička, najočiglednija. Da su postojali Napoleon, Cezar, Karlo Veliki, nije pouzdano kao 2 + 2 = 4, ali je izvjesno kao ljudska izvjesnost, povijesna. Na taj je način izvjesno da je postojao Krist, da su ga Apostoli vidjeli mrtva, a zatim uskrsloga.

Drugo: Čovjeku je potreban osjećaj otajstva. *Ni o čemu mi ne znamo sve,* govoraše Pascal. Znam mnogo o sebi, ali ne sve; ne znam točno što je moj život, moja pamet, stupanj moga zdravlja, itd.; kako mogu zahtijevati da shvatim i znadem sve o Bogu?

Najučestalije opaske čut ćeš o Crkvi. Možda će Ti moći biti od koristi dosjetka koju prenosi Pitigrilli. U Londonu, u Hyde Parku, neki propovjednik propovijeda na otvorenom, ali ga svaki čas prekida jedna individua nepočešljana i umazana.

– Već dvije tisuće godina postoji Crkva – provali iznenada individua – a svijet je još uvijek pun lopova, preljubnika, ubojica.

– U pravu ste – odgovori propovjednik – već dva milijuna stoljeća kako postoji voda na svijetu, a pogledajte u kakvu je stanju vaš vrat!

Drugim riječima: bilo je loših papa, loših svećenika, loših katolika. A što to znači? Da je primijenjeno Evanđelje? Ne, naprotiv, da u takvim slučajevima Evanđelje nije bilo primijenjeno!

Moj Pinocchio, o mladima postoje dvije glasovite izreke. Preporučujem Ti prvo Lacordaireovu: »Imajte svoje mišljenje i držite do njega!« Drugo je Clemenceauovo, i uopće Ti ga ne preporučam: »On nema mišljenja, ali ga gorljivo brani!«.

* * *

Mogu li se vratiti Davidu Copperfieldu? Uspomena na Miss Shepherd je daleko nekoliko godina a on, već 17-godišnjak, opet se zaljubljuje; ovaj put obožava gospodičnu Larkins. Osjeća da je sretan, makar joj se jednom dnevno može samo nakloniti. Ne nalazi smirenje, osim oblačeći ponajbolje odijelo, sveudilj lašteći cipele. Sanja: »Oh!, kada bi sutra gospodin Larkins došao i rekao mi: 'Moja kći mi je sve rekla. Evo joj dvadeset tisuća funti. Nek vam je sa srećom!'«. Sanja tetu koja se raznježila i blagoslovila njegov brak, ali dok on sanja, Larkinsova se udala za uzgajivača hmelja.

I evo Davida potištena cijela dva tjedna: skida prsten, oblači najgora odijela, ne upotrebljava više gel, ne glanca više cipele!

Malo kasnije grom iz vedra neba s Dorom: »Bila je za me nadljudsko stvorenje. Bila je poput vile, silfide... ne znam što je bila... sve ono što nikad nitko nije vidio... Bio sam zahvaćen ljubavnim bezdanom u samo jednom hipu... strmoglavljen, naglavce, prije negoli sam mogao reći joj ijednu riječ!«.

Prozirni su to navodi: kroz njih se naziru problemi ljubavi i zaruka, na koje ćeš se ipak trebati pripremiti, dragi Pinocchio.

S tim u svezi danas ponetko zagovara naširoko popustljiv moral. Makar se i slažući da se u prošlosti bilo odveć kruto u stanovitom pogledu, mladi ne smiju prihvaćati tu popustljivost, njihova ljubav mora biti s velikim Lj, lijepa poput cvijeta, dragocjena poput bisera, a ne banalna poput dna čaše.

Poželjno je da prihvate nametnuti sebi poneku žrtvu te se drže podalje od osoba, mjesta i zabava, što su za njih grešne prigode. »Nemate povjerenja u mene!«, veliš Ti. »Da, imamo povjerenja, ali nije nepovjerenje podsjetiti da smo svi izloženi napastima; a ljubav je i ukloniti s tvoga puta barem nepotrebne napasti!

Pogledaj vozače: nailaze na prometnika, semafor, bijele crte, zabranjeni smjer, zabranu zaustavljanja, na sve što – na prvi pogled – izgleda gnjavaža i ograničenje *protiv* vozača, ali sve je to *u korist* vozača, jer mu pomaže da vozi s više pouzdanja i zadovoljstva!«.

A budeš li jednoga dana imao zaručnicu – Shepherd, Larkins ili Doru, nije važno – poštuj je! Čuvaj je od sebe sama! Očekuješ li da se nedirnuta čuva samo za Te? ispravno, ali Ti isto toliko učini za nju i ne osvrći se na stanovite prijatelje, koji pričaju o svojim 'junaštvima', hvaleći se i vjerujući da su »strašni« zbog svojih ženskaroških pustolovina. »Strašan« i snažan je onaj čovjek koji umije osvojiti sebe sama i uvrstiti se u niz onih mladića, koji su aristokracija duha. Dok ste zaručnici, ljubav mora priskrbiti ne toliko tjelesni užitak koliko duhovnu i osjećajnu radost, jer je iskazana nježno, istina, ali korektno i dostojanstveno!

Paralelni savjeti daju se i drugoj strani, pod pretpostavkom da umije podnositi »prodike«.

»Draga Dora (ili gospodična Larkins ili Shepherd) – veli joj majka – dozvoli da te potsjetim na jedan biološki zakon. Djevojka, obično, ima veću vlast nad sobom na području spolnosti negoli mladić. Ako je muškarac tjelesno jači, žena je to duhovno: izgleda čak kao da je Bog odlučio dobrotu muškarca učiniti ovisnom o dobroti žena: sutra će donekle ovisiti o tebi duše supruga i djece; danas, pak, one tvojih prijatelja i onoga tko je u tebe zaljubljen. Moraš dotle imati zdrav osjećaj za dvoje te znati u stanovitim stvarima reći ne, čak i kad bi sve izgledalo kao da zove da se kaže da. Pa i zaručnik ako je dobar, u ponajboljim svojim trenucima bit će ti zbog toga zahvalan pa će samome sebi reći: »Moja je Dora bila u pravu: ona ima savjest i sluša je: sutra će mi biti vjerna!«. Odveć lagana zaručnica, međutim, ne pruža isto jamstvo pa je u opasnosti da već od sada, nesavjesnim pristajanjem posije opasno sjeme, iz čega će ubuduće nicati ljubomora i nepovjerenje od strane muža«.

Tu ću se zaustaviti, dragi Pinocchio, ali mi nemoj sada reći da je bilo neumjesno govoriti o Dori. Dječače, imao si Vilu, najprije kao sestru, a onda kao mamu. Kada si odrastao, uz Tebe Vila ne može biti drugo do zaručnica i mladenka. Osim ako ne odlučiš da postaneš fratar!

Ali ne vidim da imaš zvanje za to!

Preveo: **Mato LUKIN MARKIČIĆ**

Daleko

Daleko se krili vedrina dana,
do u bit prostruji otajstvo nutrine.
Duh – luka nam čežnje – nad morem,
među stablima vjerno prebiva.
Pučina, šume, obrisi planina,
drage nazočnosti...naše su srce.
Izvan njega pješčana je pustoš.
Uljuljano sigurnošću vala i svemira
biće pjeva u toploj tišini,
al' pjesma mu bliskost poimanja traži,
uvid gnijezdu uvida polijeće.

Čuvstvom gradimo svijet
zlatom pogleda, težnje, spoznaje –
Bog sve obuhvaća, žude ga pokreti bića,
no tko još proniče ode širina nam?

Naglo iz nas iskre polete
u svijet, voljenima,
al' srž vatre nespoznata samuje,
najdublje samo Najviši uviđa.
Tmurna nam samoća, polako lebdeći,
pada k svetištu jezgre,
poništena nježnom svježinom prostranstva
što Duh ga diljem
najprisnije srebri i grije,
moći dana s posvećenom blagošću srca
tajnom glazbom zova stapa
– most do svoje kristalne punine
iznova gradi kroz velove sjaja.

Spoznaja punine

Čovjek uvijek teži za nekom ostvarenošću, nečim što bi ispunilo njegovo brojnim dvojbama rastrgano, a zahtjevno biće, za smirenjem u osjećaju vrhovna sklada i smisla. Mnogi se često osjećaju prazni, nemirni, nepotpuni, usamljeni. More nas raznovrsne brige, strepnje, strahovi, tjeskobe, razočaranja, što vodi u obeshrabrenost, bezvoljnost, rezignaciju. Često smo onemogućeni u svojim žarkim težnjama, a ponekad ne možemo ni jasno odrediti za čime zapravo čeznemo. Teško je ispuniti široko i nemirno ljudsko srce. Stalno žudimo za dobrim ili lošim, vrijednim ili posve bezvrijednim stvarima. Cjelokupni, paradoksalni zamah postojanja koje se istodobno sivo, sporo i mučno vuče, a i prebrzo prolazi, čini nam se besmislenim i slučajnim, pa očajnički tražimo nešto što bi nas ispunilo i dalo nam barem nekakav smisao, nešto u što bismo vjerovali, što bi nas spasilo od kaosa, lutanja, proturječja i praznine koja nas nemilosrdno izgriza, ili nas barem uzdiglo iznad njih.

No malo je toga u svijetu u što doista možemo vjerovati, malo što može doista ispuniti naše biće, a toliko nas toga nemilosrdno izjeda i ispražnjuje. U svom se lutanju često varamo glede onoga što je vrijedno i doista nas ispunja, slijedimo bezbrojne privide, razočaramo se i na kraju shvatimo da u našem postojanju i na cijelom svijetu nema baš ničega što bi nas moglo u potpunosti ispuniti, a kamoli spasiti – osim Boga.

Duboko u nama stalno gori težnja za nečim svjetlijim, potpunijim, skladnijim, osmišljenijim i toplijim od našeg uobičajena postojanja, ali usred sveopćeg jednoličnog sivila ne znamo kako to »nešto« postići. Posvuda – i u sebi i oko sebe – osjećamo nepotpunost. Ljepota što je vidimo u prirodi, primjerice, u nama, uza sav ushit, pobuđuje slutnju više, trajnije, potpunije i smislenije ljepote, koja nas negdje čeka, jer bez nje priroda je, sa svim svojim krasotama, samo zbroj ravnodušnih i okrutnih zakona.

Sve nam je nekako nedovoljno, kao da i najljepšim trenucima nešto nedostaje, pa makar nas pritiskivala samo svijest o prolaznosti svega. Dubok osjećaj bliskosti s drugima nailazi na brojne zapreke, pa je i ta bliskost (za kojom, usamljeni, žudimo i koja spada u naše najvažnije potrebe) nekako nepotpuna, nedohvatna i često razočaravajuća, ili se pak čini da je samo djelić vrhovne, sveprožimajuće prisnosti, jer nitko nas ne može u potpunosti razumjeti, osim Boga. Najdublja komunikacija moguća je samo između čovjeka i Boga, a nikako među ljudima, pa ni među najboljim prijateljima, jer samo Bog zna što je u nama i pozna sve kutove naše duše, sav duboki žar, tjeskobu, radosti, tuge, senzibilitet – sve ono što ne možemo prenijeti drugima, nego ostaje u nama, usamljeno i neiskupljivo bez Onoga koji nas jedini potpuno i nesebično ljubi, pa nam je najbliži i najvjerniji prijatelj. Zato naš duh samo u Njemu, unutar vječne ljubavi i smisla, može postići pravu prisnost i ispunjenost.

Po svemu se tome čini da najveća ljepota i najdublji odnosi uopće nisu »od ovoga svijeta«, nego su im i izvor i uvir – u onkraju. I umjetnost nam govori o nečem »većem

od života«, događaji i odnosi protagonista u dobrim knjigama, pa i filmovima, daleko su skladniji od onih u našem svijetu i svrhovitije se odvijaju. Umjetnost nam slika puniji život i svijet koji – premda su nalik našima – kao da su u nekoj usporednoj dimenziji, gdje je sve dublje i osmišljenije. Zato iz našeg postojanja i bježimo u umjetnost, ili točnije, njome oblikujemo i osmišljujemo nezadovoljavajuću, odviše hladnu i prečesto besmislenu stvarnost i to (možda i nesvjesno) prema slici i nadi savršenijeg svijeta što ga slutimo duboko u sebi, a žarka nas čežnja za njim nadahnjuje.

Kao da su u ljepoti oko nas, u našim odnosima s dragim osobama, u umjetničkom izražavanju kojim pokušavamo oslikati ono što nas bitno određuje, tek dijelovi neke tajanstvene, sveopće, vrhovne punine (ili prapunine), od koje »svi mi primismo«, kako kaže Evanđelje, pa joj zato ljudi od pamtivijeka nagonski teže, jer sadrži svu ljepotu, toplinu, milinu i bliskost što ih je ovdje nemoguće postići, makar kako bile nužne našemu biću. Zato osjećamo da je samo ta vrhovna punina u potpunosti zadovoljavajuća, a sve lijepo što možemo vidjeti, osjetiti, pružiti i primiti, samo je udio u njoj, pa zahvalno prepoznajemo njezine dragocjene djeliće i uranjamo u njih.

Cjelokupno naše znanje i mudrost, sva naša traženja, istraživanja koja dovode do novih, začudnih spoznaja, kao da neprestano, a uzalud, teže dohvatiti nedostižnu »puninu shvaćanja«, koja bi zaokružila sveukupno ljudsko znanje i sve zauvijek objasnila. Najveći znanstvenici našeg vremena grčevito traže »ujedinjujuću teoriju« kojom bi objasnili svijet, svemir i sve njihove zakone (bio je to još Einsteinov san), pa premda se ponekad čini da su na tragu toj, kako smatraju, najvišoj, konačnoj spoznaji, ona im ipak neprestano izmiče, jer »punina shvaćanja« zapravo može biti samo u spoznanju »Otajstva Božjega« (Kol. 2,2). Sören Keirkegaard tvrdi da je »najviši paradoks svakog mišljenja pokušaj otkrivanja nečega što se ne može misliti«. Sva najdublja razmišljanja i težnje za konačnom spoznajom nužno završavaju u Bogu koji nam je i dao svijest, ili nikako i nigdje, nego zauvijek ostaju očajnička traženja. Vidimo samo dijelove cjeline, jer »djelomično je naše spoznanje i djelomično prorokovanje. A kad dođe ono savršeno, uminut će ono djelomično« (1 Kor. 9-10).

U najljepšim, najmirnijim, najprisnijim trenucima naš je svijet nalik na bogati odsjaj bujne šume u mirnoj površini jezera, a prava, vrhovna ljepota, dobrota i prisnost su – u nadsvijetu. Živimo u tom odsjaju u vodi koja se tako lako zamuti i uzburka, pa mislimo da je to sve, ili se neprestano pitamo. No to je tek promjenjiva tekućina, a prava čvrstoća i stalnost su drugdje. Naši najljepši doživljaji samo su beznadno prolazni trenuci, ako ih ne obogatimo neprolaznom vjerom, onim dubokim, vječnim što smo otkrili u njihovoj zlatnoj srži, jer to je njihov smisao. Drage osobe i lijepi, ispunjeni trenuci što smo ih s njima dijelili samim tim što su jednom *bili,* zauvijek žive u vremenu i ulijevaju se u vječnost. Trenutak u prošlosti isto tako *jest,* neizbrisivo, ima isto toliko bitka kao i ovaj sadašnji, koji će isto tako postati prošlost, ali zauvijek je *bio*. Sve što je bilo, neizbrisivo je.

A i utjecaj, dah dragih osoba živi u nama, sve ono lijepo što smo s njima doživjeli, što su nam usadile, naučile nas, predajemo dalje, svojoj djeci itd. Zato te osobe žive u našim neizbrisivim osjećajima, tragovima što ih duboki, lijepi doživljaji ostavljaju u nama, a i ti osjećaji žive, ostavljajući temelje budućih značajnih djela i građenja. Sve je povezano. Kad zaista duboko doživimo nešto lijepo, makar kako prolazno, kad to usvojimo i uvidimo čime nas je taj doživljaj obdario, kad shvatimo vezu, neprolaznost i odsjaj božanskog onkraja u tome, onda pravi gubitak ne postoji.

Vrlo staru misao da su bit i prava punina drugdje, a ne u našem svijetu, veliki su mislioci u raznim razdobljima izražavali u ovom ili onom obliku, ovim ili onim riječima. Platon iznosi učenje o savršenim idejama, o pravom, sjajnom svijetu izvan pećine našeg postojanja, na čijim zidovima vidimo samo sjene i odsjaje. Sv. Toma Akvinski u četvrtom dokazu o postojanju Boga govori o najvišoj punini u kojoj nešto utoliko više sudjeluje ukoliko je više i vrednije, a Schopenhauer ukazuje na veličinu i višeznačje Platonova učenja o idejama.

Potpuna unutrašnja ispunjenost (ako je u našem svijetu uopće moguća) uključuje osjećaje smirenja, pouzdanja, pripadnosti, ostvarenosti, miline, smisla, kao i uranjanja u ljepotu. No punina radosti ne može biti u trenutnoj vedrini i razdraganosti koje prolaze i možda ih ubrzo zamjenjuju bol i nevolje, nego samo u očekivanju vječne radosti, kao što su i mirno pouzdanje i ispunjenost našeg duha usred nesigurnosti, tragičnosti i previranja svijeta, mogući samo u spoznaji krajnjeg, sveobuhvatnog smisla. I punina prisnosti i zajedništva za kojima čeznemo (jer u dubini bića uvijek smo, zapravo, usamljeni) može biti samo u uranjanju u vječnu toplinu ljubavi Onoga koji nas jedini potpuno razumije i kojemu jedinome možemo baš sve povjeriti. Punina ljepote, dobrote, i milosti može biti samo u neprolaznu sjaju, punina je shvaćanja, pak, u uvidu u povezanost svega, u vrhovnoj, sveprožimajućoj biti, a puno ostvarenje života u njegovu je bitnom pročišćenju, oplemenjivanju i iskupljenju vjerom.

Kad smo postigli neki veći cilj za kojim smo težili, zadovoljni smo, osjećamo se ispunjeni, mirni, radosni, bez potresa, tjeskobe i zebnje. No takvi trenuci izlaska iz tegoba nemirna svijeta rijetki su i neobični za naše postojanje. Doimaju se nadvremenski, jer ne spadaju ni u nesmiljeni, uzburkani tijek vremena koji nas polako, neprimjetno, ali sigurno razara, ni u kaotični svijet, a niti u naša besciljna lutanja, nego kao da su iz svega toga istrgnuti. Nakratko se izbavljamo od nemira, očaja, uobičajenih frustracija i to samim žarom naše čežnje za toplinom, ostvarenjem i stalnošću. Ipak, bujice svijeta ubrzo neizbježno provale i sruše takve nasipe koji, makar i krhki, ukazuju na nešto više, trajnije i čistije, na onovremensko i onozemaljsko središte prave i neuništive punine. Unutrašnjost nam se smiruje i buja, potaknuta otajstvenom vedrinom, uzdižemo se nad sve sporedno, neposredno i tvarno. Spoznajemo da se uistinu možemo smiriti i ispuniti samo u trajno duhovnom, a nikako u tjelesnom i zemaljskom, jer samo je u vjeri punina smisla, ljubavi, prisnosti, zauzetosti, vremena (koje više nije nemilosrdno ni prazno, nego je priprema – u ljubavi – za vječnost), kao i pravog ostvarenja najdublje čežnje našeg bića.

Takvi su trenuci zato odbljesci, glasnici i predznaci mogućnosti neuništivoga, neprolaznoga smirenja i potpune ispunjenosti u Kristu, u kojemu se, kako kaže Sv. Pavao, »... Bogu svidjelo nastaniti svu Puninu ...« (Kol. 1.19). Od Kristove punine »svi primismo«, od punine ljubavi i milosti – puninu shvaćanja i pouzdanja koja nas jača i održava. Novi bismo zavjet mogli nazvati knjigom Punine, jer od svih postojećih knjiga najbolje ispunjava dušu i najdublje djeluje koji god put je čitali, što je samo po sebi čudo. Bez poruke Evanđelja, kakva je korist od znanja i mudrosti, ograničenih besmislenošću hladna i kaotična svijeta? Što je sve znanje o pukim tvarnim zakonima, pa i o čovjeku, bez »punoće shvaćanja Otajstva Božjega«? I ljudsko znanje, a i cjelokupna mudrost mogu nam reći samo da su ovaj svijet i naše postojanje u njemu zapravo ništetni, da smo sitni, bijedni, bespomoćni i prolazni, a svuda vladaju borba,

nepravda, interes, požuda, pohlepa, koristoljublje i bol i da se, na kraju krajeva, u ovom svijetu uopće ne isplati živjeti.

Baš ništa ne može pomoći čovjeku u onome što je za njega apsolutno ključno – u najdubljim, intimnim bolnim pitanjima, dvojbama, strepnjama, frustracijama, lutanjima, očaju i patnji – ništa osim Kristove utjehe. Ako tu utjehu ne prihvaća, kako će dublja i senzitivnija osoba uopće živjeti u svijetu gdje su poštenje, beskompromisnost, osjećajnost, uvid u srž stvari, moralno postupanje itd., prije veliki teret nego korist i gdje se naše vrline u stvarnosti smatraju manama i obratno? Bez Kristovih riječi, gdje ćemo naći ispunu i utjehu? Nigdje, jer sve drugo je uzalud i – u biti – praznina. Krist je jedini mogući odgovor, a sve »ostalo je šutnja«, kako kaže Shakespeare.

No u kakvim se god teškoćama našli, makar kakva pitanja sebi postavljali, usred našeg, od nevolja možda već ispražnjela bića i usred svijeta, u visinu neuništiva osjećaja još buja drvo života, u nama ukorjenjeno dublje od bola, dišući iz nasluta u poziv i obećanje punine u Kristu. A na taj poziv i obećanje odgovaramo mističnom neizrecivom čežnjom za onim što nas, možda još jedino nerazbijeno i stalno, tješi, uzdiže i održava.

Mladen JURČIĆ

Nepovrat

Nema povratka
– kao što se ni jedno godišnje doba,
svako jedinstveno, jednom potaknuto
samo sebi pripadnim,
nepovratnim sokovima težnji,
samo nam jednom darovano
za neko ostvarenje ili gubitak
nikad više ne vraća
u naš beznadno promjenjivi svijet.

A ipak...
prolazimo opet davnim stazama
samotnost i ja,
vraćamo se drevnoj prisnosti trave.
U mladom zelenilu livade,
među čipkama šumskih sjena
– krvotok slika.
Još lepršaju skutovi tajne
kao da bistrine djetinjstva
tiho oživljujemo, kao da uopće
nismo izgubljeni...

Misao

Razbiti
svoju misao
uzaludnu
nemoćnu
da pronikne
jezgru
zaokruži upotpuni
u cjelinu
misao fragmentarnu
uvijek
bolno nemirnu osuđenu
na vječno lutanje
sve njezino samo su
sjajne
krhotine
spokoj iluzija i
uvijek nanovo ruševine
palače u zraku

Toma Akvinski – pjesnik skrovite Božje blizine ljudima

Uz blagdan Tijelova

U svome prilogu »Politička misao Tome Akvinskoga u Hrvatskoj« (Marulić, br. 1/1995.) ustvrdio sam da je Akvinac kao politički mislilac vrlo skromno prisutan u znanstvenoj te u državničkoj misli i praksi naše domovine, ali njegov utjecaj u posljednje vrijeme postaje uočljiviji. Nakon antologije političkih tekstova izdanih pod naslovom *Država* (Zagreb, 1990.) i činjenice da je ta knjiga pobudila pozornost recenzenata te je stavljena u literaturu dvaju kolegija sveučilišnog komparativnog studija hrvatske filozofije i društva u Zagrebu, može se kazati da se stvaralačka asimilacija političke misli Doctora communisa *počinje* u nas »događati«. Ona je, dakako, još daleko od toga da postane ozbiljna pokretačka snaga društveno-političkoga života Hrvatske, ali – tu je!

Toma je u posljednjih dvadeset godina mnogo prisutniji u nas po svojim ontološkim, antropološkim i teološkim tekstovima. Svjedoče o tome četiri prijevoda filozofskog djelca *O biću i biti* (De ente et essentia), *O vječnosti svijeta* (De aeternitate mundi), *O istini* (De veritate), propovjednički zbornik *Stožeri kršćanske vjere* (Split, 1981.), dva velika filozofska-teološka zbornika *Izabrano djelo* (Zagreb, 1981.) i *Izbor iz djela* (Zagreb, 1990.), zatim ekumensko-dijaloški zbornik *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima* (Zagreb, 1992.) i napokon velebno djelo *Suma protiv pogana* (Summa contra gentiles), (Zagreb, 1993.-1994.).

No, usuđujemo se kazati da je Akvinac najprisutniji u Hrvata upravo kao pjesnik skrovite Božje blizine čovjeku u euharistiji, dakle kao euharistijski pjesnik. Ili, sociološkim riječnikom rečeno: kao pjesnik katoličkoga puka, odnosno kako bi suvremeni teolozi rekli: kao pjesnik Božjega naroda. Naime, Tomina posljednica (sekvencija) »Hvali, Sione, Spasitelja« (Lauda, Sion, Salvatorem), koja se čita ili pjeva na misi između poslanice i evanđelja na blagdan Tijelova, prevodi se na hrvatski jezik već gotovo sedam stoljeća od najstarijega tzv. Omišaljskog misala koji je pisan između 1317. i 1323. godine, kako je dokazao Josip Vajs.[1] Ta je posljednica najprisutnija u hrvatskom narodu ne samo svojim sedamstoljetnim trajanjem, nego i svojom društvenom obuhvatnošću, jer se čita i pjeva pred jednim od najmasovnijih skupova vjernika, te je praktično svima poznata i omiljena.

Isto vrijedi, *mutatis mutandis,* i za Tomina četiri euharistijska himna ispjevana o skrovitoj Božjoj blizini čovjeku i o njegovu usmjerenju prema tajni vječnoga života. To su: »Usta moja, uzdižite« (Pange lingua gloriosi), »Riječ svevišnja se pojavi« (Verbum supernum prodiens), »Veselo svetkujmo« (Sacris solemniis) i »Klanjam ti se smjerno« (Adoro te devote). Ovi se himni pjevaju gotovo *svaki dan po cijelom svijetu* na euharistijskim slavljima. Možemo kazati bez pretjerivanja da je himan »Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš« najpoznatija i najpjevanija pjesma svjetske književnosti

uopće, kao i dva posljednja stiha himna »Usta moja, uzdižite k preslavnomu Tijelu glas« koji glase:

Divnoj, dakle, Tajni ovoj
Klanjajmo se smjerno mi,
Stari zakon žrtvi novoj
Nek se sada ukloni,
Vjera duši čovjekovoj
Nek spoznanje dopuni.

Bogu Ocu, Bogu Sinu
Hvala s pjesmom radosnom,
Slavimo im veličinu,
Častimo ih dušom svom,
K Duhu Svetom nek se vinu
Glasi s dikom jednakom.

Pretpostavljamo, ali bez umišljenosti o vlastitoj nepogrešivosti, da će ovi Akvinčevi himni ostati najpopularnije pjesme kroz mnoga stoljeća, zahvaljujući upravo prostorno-vremenskoj i životvornoj univerzalnosti Katoličke Crkve, te unatoč vjerskim krizama i povremenim prodorima praktičnog i teorijskog ateizma, agnosticizma i indiferentizma.

* * *

Misli što su ovdje iznešene, bile su predmet razgovora s mojim redovničkim subratom o. Nikolom Miočom, koji me je zamolio da dadem interview o Tomi Akvinskom za Radio-Dubrovnik u povodu njegova blagdana 28. siječnja. Budući da je moj sugovornik, ograničen kratkoćom emisije, želio dobiti sažeti pregled Tomine nazočnosti u hrvatskom narodu i jasan odgovor na neka suprotstavljanja koja se u nas tu i tamo javljaju prema »zajedničkom naučitelju« pokušao sam formulirati svoju misao kako sam najbolje znao. Interview je emitiran na Radio-Dubrovniku 25. siječnja. Neka mi bude dopušteno da ga u »Maruliću« objavim u ponešto dotjeranom obliku, u nadi da će se neki čitatelj uključiti u razgovor te tako pridonijeti traženju istine o skrovitom Bogu u euharistiji, o nesretnom čovjeku na Zemlji i o Tominim pjesmama o tom otajstvu.

Interview

N. Mioč: Recite, oče Tomo, kako je danas Toma Akvinski nazočan svojim djelom, ponajprije s prijevodima toga djela, u hrvatskom narodu?

T. Vereš: Tekstovi Tome Akvinskoga prevode se na hrvatski već gotovo sedam stoljeća, tj. od euharistijske posljednice (sekvencije) »Hvali, Sione, Spasitelja« do *Sume protiv pogana*. Ali, dok smo prije dvadesetak godina imali svega petnaestak stranica kratkih ulomaka pretežno bogoštovnog obilježja danas imamo preko 4000 stranica nekoliko cjelovito prevedenih filozofsko-teoloških djela i tri velika izbora iz

djela, tj. *Izabrano djelo* i *Državu* te *Izbor iz djela*. No, ne smijemo smetnuti s uma ni dvije teološke antologije: *Stožeri kršćanske vjere* i *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima*, a pogotovo ne smijemo prešutjeti prijevod *Sume protiv pogana*.

N. Mioč: Vaše *Izabrano djelo* je, ako se ne varam, svojevremeno pobudilo veliko zanimanje u našem općinstvu. Recenzenti su ga ocijenili kao značajan kulturni događaj.[2] Isusovac profesor dr. Josip Ćurić mu je dao veliko priznanje na Hrvatskom sveučilištu, a sjećam se da je doživjelo burnu promociju usred Beograda u Domu omladine. Što nam možete reći o tome?

T. Vereš: O tome bih Vam mogao mnogo pričati, ali je očito da u okviru ove kratke emisije nema vremena za to. Ako nekoga zanima ta promocija u Beogradu, neka pročita članak »Beogradski dijalog o Tomi Akvinskom« u časopisu »Obnovljeni Život« (br. 1-2/1982. str. 157-162). Stoga ću se sada ograničiti na ono što je bitno. *Izabrano djelo* je doista svojevrstan kulturni događaj u našim prostorima jer u svojoj opširnoj uvodnoj studiji nastojim prikazati svetoga Tomu i njegovo djelo u posve novom svjetlu kao *kritičkog sabiratelja misli svijeta* i to uvjerenje pokušavam potkrijepiti prijevodom tekstova sa svih područja filozofije i teologije. Dapače, prikazujem i njegovo pjesničko djelo. O uspjehu te knjige svjedoči činjenica da je tiskana u 8000 primjeraka koji su već odavno rasprodani, tako da izdavač pomišlja na novo, dopunjeno izdanje.

N. Mioč: Iz svega što ste rekli, oče Tomo, proizlazi da je Akvinčevo djelo danas dobro poznato u znanstvenim, naročito u filozofsko-teološkim krugovima u Hrvatskoj. Ali ipak, čini mi se da je naš Toma malo poznat u širim krugovima vjernika. Zašto je to tako?

T. Vereš: Zašto? – Prije svega, valja imati na umu dvije povijesne činjenice. Prva je da su Toma Akvinski i njegov učitelj Albert Veliki izvršili radikalan, da ne kažem epohalan obrat u Europi upravo na području filozofije i teologije. To se jednostavno ne može zaboraviti. To će ostati u trajnoj uspomeni tih znanosti. Druga je činjenica da su pape i koncili, uključujući II. vatikanski sabor, uporno isticali Tominu presudnu važnost za razvoj autentične kršćanske filozofije i teologije. Sjetite se samo enciklike *Aeterni Patris* (1879.) pape Lava XIII. enciklike *Studiorum ducem* (1923.) Pia XI., te Dekreta *Optatam totius* (1965.) o odgoju i obrazovanju svećenika i Deklaracije *Gravissimum educationis* (1965.) o kršćanskom odgoju Drugoga vatikanskog sabora koji Tomu postavlja uzornim misliocem svih katoličkih sveučilišta i fakulteta.

No, ja se ipak ne bih složio s mišljenjem da Toma nije popularan u širim vjerničkim krugovima. Naime, on se u tim krugovima najviše proslavio upravo po svojim euharistijskim pjesmama, kao što su »Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš«, »Divnoj dakle Tajni ovoj klanjajmo se smjerno mi«, »Hvali, Sione, Spasitelja« itd. Te se pjesme pjevaju već skoro sedam stoljeća po cijelom svijetu, na bezbrojnim misama, pobožnostima i u mnogim drugim prigodama. Možemo kazati da je Toma po tim pjesmama prisutniji u javnom bogoštovnom životu vjernika od bilo kojeg drugog sveca Katoličke crkve! Ako se možda varam, molim neka mi se iznesu konkretni dokazi. Doduše, mnogi vjernici ne znaju da su to Akvinčeve pjesme, ali na nama je svećenicima koji to znamo, a osobito na nama dominikancima da im to kažemo, kako se ne bi zaboravilo »tko je tko« u Crkvi i što je u njoj učinio. Inače će se lako dogoditi da će

neki staviti u pitanje Tomu kao autora tih pjesama, ili će to zanijekati, pa će ih pripisati nekome članu svoje crkvene ili redovničke zajednice. Takvih je pokušaja bilo i u nas, ali o tome ću govoriti jednom drugom prigodom.

N. Mioč: Dobro, oče Tomo. Međutim, ja znam iz iskustva da stanovite skupine u domaćoj Crkvi uopće ne prihvaćaju Tomu i namjerno ga prešućuju ili omalovažavaju, unatoč službenim stavovima papâ i koncilâ, jer je on, po njihovu mišljenju, previše racionalan i suhoparan. A za njih su nadasve važni sočni vjerski osjećaji, snažni duhovni poleti i divni zanosi, dakle za njih je važan *Bog kao Ljepota, a ne Bog kao Istina!* Što biste na to odgovorili?

T. Vereš: To, da taj stav o Tomi najeklatantnije opovrgavaju upravo njegove euharistijske pjesme, pa čak i njegov sonet »O čestitosti« koji je ispjevao u 20. godini života, kada ga je obitelj strpala u kućni zatvor da mu spriječi ulazak u dominikanski red.[3]

No, Toma se ne bi nikada složio sa spomenutim skupinama – kojih je bilo i u njegovo vrijeme – u odbacivanju zdrave ljudske pameti i razložnoga mišljenja u mukotrpnom traganju za istinom, koje od čovjeka doista zahtijeva napore, odnosno u zanosnom veličanju nekoga Boga Ljepote, a protiv Boga kao Istine. On bi dotične podsjetio da se Krist nikada nije predstavio svijetu kao Ljepota, ali jest kao Istina (Iv 14,6) i nagoviješten kao Čovjek boli neprivlačna izgleda (Iz 53,3). Ukratko: meni se čini da je kod spomenutih skupina i njihovih teologa – ideologa, ako im je stav doista onakav kakvim ga prikazujete, u pitanju sama bit kršćanske vjere.

Stoga držim da bi dotični bar u povodu blagdana svetoga Tome Akvinskoga trebali razmisliti nije li im potrebno stanovito obraćenje u mislima, riječima i djelima, što inače – koliko znam – svesrdno zagovaraju.

Je li Toma autor euharistijskih pjesama za blagdan Tijelova?

To je pitanje prvi postavio isusovac Danijel Papebroch 1675. godine. Kao bolandist, tj. sljedbenik kritičke hagiografije Ivana Bollanda (1596.-1665.), pokretača monumentalne publikacije *Acta Sanctorum,* smatrao je pripisivanje tijelovskih pjesama Tomi Akvinskom nepouzdanim jer se pojavilo relativno kasno (usp. *Acta Sanctorum,* Aprilis, I, Antwerpen 1675., str. 903 i sl.). Međutim, on je previdio činjenicu da povjesničar Tolomej iz Lucce, Akvinčev učenik u Napulju (1272.-1274.), u svome djelu *Historia ecclesiastica nova* (Nova crkvena povijest) izričito piše: »... Također je sastavio (brat Toma, op. T. V.) bogoslužje o Tijelu Kristovom po Urbanovoj narudžbi, što je zapravo drugo bogoslužje koje je učinio na Urbanovu molbu. Ovo je pak učinio cjelovito, kako u pogledu čitanja, tako i u pogledu cijeloga bogoslužja, danjega i noćnoga, a također u pogledu mise i svega što se toga dana pjeva.«[4]

Nakon bolandista pitanje o Tominu autorstvu ponovno se postavilo prije pedesetak godina na temelju nekih povijesno-liturgijskih istraživanja benediktinaca C. Lambota i I. Frensena. Ali je u proteklom desetljeću, zahvaljujući temeljitim radovima liturgičara P.-M. Gy-a i bibličara R. Zawille tomistička autentičnost tih pjesama neosporno dokazana.[5] Te se pjesme sada pripremaju za kritičko izdanje Akvinčevih

sabranih djela zvano »Leonina« i možemo se nadati da će do kraja ovoga tisućljeća biti objavljene.

Nije nam poznato da je u Hrvata donedavno itko poricao da je Toma autor tih pjesama. Isusovac Milan Pavelić npr. u prvom izdanju svojih prepjeva *Himni* (Zagreb 1936.) sve ih bez dvoumljenja pripisuje sv. Tomi Akvincu, dok u drugom izdanju objavljenom pod naslovom *Crkveni himni* (Zagreb 1945.) donekle mijenja svoje mišljenje te kao autora himna »Veselo svetkujmo« (Sacris solemniis) navodi Toma Celana (str. 96), a da ne objašnjava na temelju čega to čini.[6] Toma Celana kao autora navodi i molitvenik i pjesmarica *Slavimo Boga* (Frankfurt am Main 1982, str. 424). To mišljenje dijeli i naš ugledni teolog Tomislav Šagi-Bunić u svom djelu *Euharistija u životu Crkve kroz povijest* (Zagreb 1984.), premda oprezno piše: »... za 'Sacris solemniis' *misli se* da potječe od prvog biografa sv. Franje Asiškog Tome Celana.« (str. 200, potcrtao T. V.).

Međutim, ta atribucija Tomi Celanu nije neutemeljena. U prilog našemu mišljenju navest ćemo samo članak »Thomas v. Celano OFM« u poznatom *Lexikon für Theologie und Kirche,* sv. 10 (Freiburg i. Br. 1965.) u kojemu se autorstvo himna »Sacris solemniis« ne pripisuje njemu, nego se naprotiv pod tom natuknicom u sv. 9. istoga leksikona tvrdi da ga je ispjevao Toma Akvinski (gedichtet v. Thomas von Aquin). Mogli bismo nizati još mnoge druge autoritete, npr. Enciclopedia Cattolica itd. no možda će uvjerljivije od svih djelovati jedan zdravorazumski razlog. Ako su naime spomenute euharistijske pjesme ispjevane 1264. godine na molbu pape Urbana IV, u što je teško dvojiti, onda autor »Sacris solemniis« ne može biti Toma Celano koji je umro 1260. godine.

Doduše, s našim uvaženim teologom Tomislavom Šagi-Bunićem bilo bi potrebno temeljitije raspraviti pitanje o autorstvu euharistijskih pjesama. Naime, oslanjajući se na priručnik M. Righettia *Manuale di storia liturgica,* sv. II (Milano 1955.[2] str. 255-257) Šagi spominje »probleme koji su izneseni ... u vezi s Tominim autorstvom cjelokupnog oficija za Tijelovo« (str. 196), zatim niječe da je Akvinac autor himni »Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš« (str. 199) i »Veselo svetkujmo svečani blagdan taj« (str. 200), koji zajedno s nekim neimenovanim autorima, pripisuje prvome biografu sv. Franje Asiškog Tomi Celano.

Čini nam se da ova problematizacija Tomina autorstva zahtijeva čvršće znanstveno utemeljenje, jer priručnik je ipak samo priručnik, pa makar je i od uglednog Marija Righettija. Autor naime previše tvrdi, a premalo dokazuje. Pogotovo mu 1955. godine, kada izdaje svoj priručnik, nisu mogli biti poznati radovi Pierre-Marie Gyja, koje je pater Šagi mogao upoznati prije objavljivanja svoje knjige 1984. No, znamo iz iskustva da je za čvršće znanstveno utemeljenje svoga mišljenja potrebno i čvršće fizičko zdravlje. Inače se slažemo, *mutatis mutandis,* s autorovom interpretacijom teološke poruke Akvinčevih euharistijskih pjesama, kao i cjelokupnoga blagdana Tijelova. Ta je poruka doista najvažnija.

O njoj ćemo raspravljati jednom drugom prigodom. Još nam, naime nije dovoljno razvidna skrovita Božja prisutnost u svijetu koja izbavlja od zla i privodi u vječni život.

Stoga se pridružujemo Tominom molitvenom vapaju u posljednjem stihu euharistijske posljednice »Hvali, Sione, Spasitelja«:

Silni Bože, što nam jesti
Na zemaljskoj daješ cesti:
Daj nam gore s tobom sjesti,
Među svece ti nas smjesti
U nebu kod stola svog.

P. S. Držimo da Hrvatski katolički molitvenik i pjesmarica *Slavimo Boga,* koji su priredili Bernard Dukić i suradnici, a izdao Hrvatski Naddušobrižnički Ured u Njemačkoj, unosi nepotrebnu zabunu u razumijevanje posljednice »Hvali, Sion, Spasitelja« kad napominje da tekst (T) potječe od Tome Akvinskoga, a da je napjev (N) podrijetlom iz Francuske, iz XII. stoljeća. Naime, tekst Tomine posljednice je napisan 1264. godine, pa prema tome na *taj tekst* nije se mogao jednostavno primijeniti napjev iz XII. stoljeća. Zato nije uputno mišljenja znanstvenih rasprava, odnosno njihove rezultate, unositi u molitvenike i pjesmarice namijenjene širokim krugovima vjernika.

Bilješke

1. *Najstariji hrvatsko-glagoljski Misal,* Zagreb 1948, str. 66. Čitatelj može vidjeti kopiju toga prvoga prijevoda posljednice »Hvali, Sione, Spasitelja« u knjizi: T. Akvinski, *Izabrano djelo,* Zagreb 1981, str. 336.
2. Vidi: Miljenko Belić, *Veliki događaj u hrvatskom kulturnom zbivanju,* u: *Obnovljeni Život,* br. 1-2/1982, str. 152-156, Josip Ćurić, *Tomizam i skotizam u hrvatskoj kulturnoj tradiciji,* u: *Sveučilišni komparativni studij hrvatske filozofije i društva,* Zagreb 1993, str. 156.
3. Taj sonet donosim dvojezično, u napuljskom narječju na kojemu je ispjevan i u prijevodu na hrvatski, u knjizi *Izabrano djelo,* str. 331. Tomine euharistijske pjesme također donosim dvojezično u istoj knjizi na str. 332-339 (s literaturom na str. 340).
4. *S. Thomae Aquinatis vitae fontes precipuae,* a cura di P. Angelico Ferrua, Ed. Domenicane, Alba 1968, str. 356.
5. P. -M. Gy, *La Liturgie dans l'histoire*, Paris 1990, napose str. 223-245; R. Zawilla, *The Biblical Sources of the Historiae Corporis Christi Attributed to Thomas Aquinas*, Diss. Toronto 1985. Usp. J.- P. Torrell, *Initiation à saint Thomas d'Aquin,* Fribourg-Paris 1993, str. 189-199; M. Grabmann, *Die Werke des hl. Thomas von Aquin,* Münster 1967[3], str. 365-372. – Premda himan »Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš« ne spada u Bogoslužje (Officium) Tijelova i premda su neki autori poricali njezinu tomističku autentičnost, spomenuti pisci je potvrđuju. Njih prividna suprotnost te pjesme s Akvinčevim drugim pjesmama i s njegovom euharistijskom naukom ne zavodi na stranputicu.
6. O. Milan Pavelić ipak nije promijenio svoje mišljenje u pogledu autorstva himna »Sacris solemniis«! Naime, Toma Celana kao autora toga himna nije naveo o. Pavelić, nego njegov poduzetni izdavač o. Ivan Nikolić. O. Milan je prosvjedovao protiv te promjene te je izdavača zamolio da ispravi tu pogrešku, što je ovaj i učinio poslije str. 386. na dnu stranice, gdje piše: »ISPRAVI! Str. 96. na dnu stranice ime auktora: mjesto Toma Celano treba: Sv. Toma Aquinac.« Na ovome upozorenju srdačno zahvaljujem o. Josipu Badaliću, vrsnom poznavaocu o. Pavelića i njegova djela, koji mi u pismu od 27. ožujka 1995. priopćuje da je o. Milan uvijek smatrao *sve* tijelovske euharistijske pjesme djelom sv. Tome Akvinskoga.

Adolf POLEGUBIĆ

Četiri pjesme

na ostacima imperia

korak nečujan
po rubovima Schönbrunna

raskoš proteklih stoljeća

tu sva ljepota umijeća
susret i rastanaka
maštanja o nepoznatom

na periferiji monarhije
Hrvat za njegovo veličanstvo cara
i presvijetlu caricu
stoljećima na vjetrometini

a imperij rastao
rastao do propasti

u spomen malenima

iza tolikih palača
potoci suza i znoja
tisuća malenih
čija imena više
ni u sjećanjima ne postoje

oni su podizali ove gradove
kojima se bavimo

koračali potrganih cipela
stvarajući povijest

sadašnjost su im ukrali
prošlost zanijekali
a budućnost
kao i radost
bila im daleka

nježnost prvog poljupca

još i sad
dok mislima
pokušavam izgovoriti
da te volim
zadrhtim

u sjećanjima
nježnost prvog poljupca

na obali Save
u proljeća dok je kišilo
bili smo zagrljaj u misli
da nikad neće prestati

neke nove ptice
dolijeću

sine moj

Mislavu Antunu

nije to ritam pjesme
koju smo pjevali
ni riječi priče
koju sam ti kazivao
po stoti put

to buđenje donosi radost
vedrina osvaja srce
jutro o kojem smo
stoljećima snivali

Svevlad SLAMNIG

Kako sam se posvadio s profesorom Malodorom

Profesoru Malodoru bilo je odurno što savijaču od jabuka režem istim nožem i pridržavam istom vilicom kojima sam se čas prije služio pri blagovanju samoborskoga odreska. Lijepo mu se lice s njegovanim punim brkovima iskrivilo od gađenja.

– Kolega, ako ste lijeni ići uzeti nov pribor, ja ću vam ga donijeti.

Ustao sam, otišao do »blok-kase«, praćen srditim pogledima povelika niza ljudi s »tacnama« i rekao kasirki da sam zaboravio nož i vilicu. Pristojno mi ih je dala zamotane u papirnati ubrus. Pokorno sam pred strogim Malodorovim pogledom rezao savijaču novim priborom. Pokušao sam mu objasniti svoje viđenje problema.

– U mene u kući bili su posebni mali noževi za slatkiše, drugi pak za meso, treći za ribe čudna oblika, podsjećali su na morske konjice. Gola, fizička, kućnopomoćnička čistoća plebejska je stvar koja se mene ne tiče i kojom ja ništa ne dobivam. Kad već štrudlu moram jesti vilicom za meso, svejedno je što je to baš ona kojom sam čas prije meso doista jeo.

– Ja sam, dakle, plebejac?

– Zar niste?

– Doktor sam znanosti, to je glavno. Djed mi je bio ribar-najamnik u Izoli, ali mi je otac bio »oficijal« u splitskome sudu i od plaće je napravio kuću na Špinutu. Dao mi je sve moguće škole, a da nije mogao drugačije, prodao bi kuću da mu sin bude doktor.

Svi su stolovi bili zauzeti i bilo mi je neugodno što zauzimamo mjesto iako smo gotovi s konzumiranjem. Profesor je ispio svoja »dva deci« crnoga, ali je još sjedio zamišljeno gledajući preda se.

– Jeste li za još jedan žmul? Idem vam donijeti.

– Jesam, ali nećemo ovdje. U »Kornatu« me više »gušta«.

Meni je pak u »Kornatu« bilo mrže, jer se tamo stoji (uvijek smo išli samo u prednju -plebejsku- prostoriju, profesor nije htio u gospodsku salu, jer je štedio svoje i moje novce), a profesorova su predavanja o Leopardiju, premda kadšto zanimljiva, bila naporna ako ih se moralo slušati u stojećem stavu. Malodor je pak bio nepopravljivi peripatetik. Duša mu je bila docirati šetajući, a ako ne tako, onda svakako stojeći. U tu je svrhu izmislio i neke trikove kojima je mučio važne ljude u kulturnim institucijama koje smo zajedno obilazili. Nakon što bi pet-šest minuta razgovarao s uglednikom ispred njegova pisaćeg stola, zavaljen u fotelju, ustao bi pružajući ruku, pa bi i domaćin ustao iz uljudnosti. Onda bi Malodor razvezao glavnu priču, koja bi trajala tri ili četiri puta dulje nego onaj uvodni razgovor u foteljama. Stojećke.

Ali i ja sam se počeo služiti doskočicama. Nevolja me natjerala. Ako sam uljudno šutio, uzimajući riječ tek za povremeno povlađivanje, profesor bi govorio bez kraja i konca. U prvi mah nisam ništa čitao od Leopardija, te mi je bilo neprirodno da mi profesor raščlanjuje nešto što ne poznajem, jer ja mu ipak nisam đak nego, barem u načelu, ravnopravan sugovornik. Dao sam si dakle truda da u knjižnici Talijanskog

konzulata posudim Leopardijeve knjige i upoznam se s onim pjesmama koje je profesor najradije spominjao. I odjednom sam vidio svjetlo na kraju tunela. Otkrio sam u profesora osobinu koju ne bi nitko očekivao kad se radi o tolikome eruditu i tankoćutnu estetu. Profesor je u stručnoj raspravi bio nevjerojatno nesiguran. Golem mu je napor bio naći točan protuargument, vidjelo se da i samome sebi dosađuje rastežući do iznemoglosti prethodni argument, koji mu je koliko-toliko čuvao prednost u raspravi, strahujući od časa kada se mora suočiti s novim dokazom svoga sugovornika, odnosno, suparnika.

Kad sam upoznao njegov teren, mogao sam ga ubuduće uvijek zbuniti, a onda mu moj pozdrav i odlazak nije teško padao, štoviše, kadšto bi i sâm prekidao susret.

Došli smo u prednju prostoriju »Kornata«, tzv. »šank-salu«. Za profesorove novce donio sam s tezge vino i borovnicu. Profesor nije odmah pio, žeđ je već zasitio u samoposluzi i sada je zamišljeno pravio čašom krugove po maloj okrugloj ploštini stola bez stolica, što nije slutilo na dobro: treba očekivati podugo leopardističko predavanje. Premda je vani bilo hladno, poželio sam šetnju, gdje postoji nada da bi me koji nadošli znanac spasio.

– Profesore, ovdje je tijesno i prenatrpano, zar se ne osjećate sputanim? Zaboga, vi ste uvijek voljeli šetati?

– Ja sam, kolega, rasni leopardist, pa me je volja biti malo između četiri uska zida, a onda malo na slobodnome prostoru. On se je poistovjećivao sa životinjama, a sve su mu pjesme o krilatim stvorenjima u slobodnu stihu, dok su mu o bićima vezanim za tlo u strogo vezanom stihu. Primjerice, čuveni »Modrokos«, što ga je ona budala prevela kao »Vrabac samotnik« (Passero solitario)! Da nije bilo mene, ostao bi u hrvatskoj prijevodnoj književnosti taj apsurd ... A drugi primjer ...

– O kojoj budali govorite?

– Ma pustite me. Prevodeći na talijanski Cesarićevu »Mrtvačnicu najbjednijih« pokazao je da ne zna superlativ od *misero*. Što sam ono htio reći? Da. »Modrokos« je ptica, pa je predivna pjesma o tome krilatom osamljeniku (koji je dakako Leopardijev duh) u slobodnom stihu, dok je, recimo, pjesma »Miš« u vezanome.

– Oprostite, ne postoji Leopardijeva pjesma »Miš« ...

– *Zitto!!* Vi ćete mene učiti. Hvalite Boga što sam danas dobre volje. Sada ćete saznati što je ljepota.

Profesor otpije pola čaše, obriše brk i stade tiho recitirati gledajuće me ravno u oči.

Già ristato era il nembo, ed alle oscure
Nubi affacciarsi or l'una or l'altra stella
Quasi timide ancora e mal sicure
Ed umide parean dalla procella.
Ma sommerse le valli e le pianure
Erano intorno, e come navicella
Vota fra l'onde, senza alcuna via
Il topo or qua or là notando già.

– Vidite li, kolega? Doživljaj pejzaža s mišem tako je nevin kao da gleda drago senzibilno dijete, a ipak tolik okov rima – u toliko stihova samo tri srokovne varijable, a i one pune, neponovljive. Dok kod »Modrokosa« sve pršti od slobode...

– Hvala vam, dragi profesore! Priznajem da ste vrhunski leopardist, ali...

(Mahnuo sam konobarici.)

– Hoćete li čuti moj prepjev? I njega znam napamet.

– Bit će mi iskreno zadovoljstvo.

Konobarica je donijela novo piće, a profesor se odmah mašio za novčanik. Čudnim slučajem ostao mu je samo njemački novac, pedeset DM, što mu je jutros dao jedan ovlašteni prevoditelj nečijeg rodnog lista s novogrčkoga. Profesor je preveo, a službeni tumač potpisao i pečatovao.

– Platit ću ja, profesore.

– *Zitto!* Naljutit ću se. Gospodična, mogu li ovako platiti?

– Zamršeno mi je, znate, ali nema problema, vi ste stalan gost. Sredit ćemo to drugi put.

– Čujte prijevod, kolega, ali onda molim ocjenu bez pardona. Smijete reći da ne valja ništa, ali čujte!

Kišurina presta. U tmuši što buja
Tu i tamo zvijezde malobrojne niknu
Plašljive su dok se na tamu ne sviknu,
Naskroz ih je crna smočila oluja.
Po dolini noćnoj još potoci plaze
Gle MIŠA u vodi što ravnicu pokri
Valovi ga stišću kao brodić mokri,
Hoće li mu uspjet doplivat do staze?

Prijevod mi se doista učinio izvrsnim, pa nipošto nisam štedio pohvale, čak sam i zapljeskao. Toga neobičnog, nepravedno napadanog i uvijek turobnog hrvatskog umnika toga sam popodneva učinio sretnim.

Ali moj prokleti perfekcionizam nije mi dao mira i ja sam u sljedećoj minuti sve pokvario.

– Kolega, vjerujete li mi sad da u Leopardija postoji pjesma »Miš«?

– Nemam što vjerovati ili ne vjerovati, jer sam nedavno imao u rukama njegove »Paralipomene iz Batrahomiomahije«. Posudila mi ih je signora Fiorella iz Medulićeve (dužnosnica konzulata, kasnije ravnateljica Talijanskog instituta). Znam da su ti stihovi iz Leopardijevih dodataka Batrahomiomahiji. Nema pjesme »Miš«.

– Dobro, odnio vas đava' crni. Kladim se za 50 maraka da je to zasebna pjesma »Il topo« iz zbirke »Canti«. Pristajete li da nam doktorica Fiorella bude sudac?

Odjurismo po studenoj kiši pješke u Medulićevu. Jedva sam držao korak s dva desetljeća starijim filologom. Doktorica Fiorella je bila uparađena za koncert, ali je veselo i strpljivo slušala stihove na oba jezika.

– Doista imate dušu za Leopardija, više nego itko u Europi koga poznajem. Ali to nije zasebna pjesma o mišu u krajoliku. To je iz djela »I paralipomeni della Batracomiomachia«, šesto pjevanje, dvadeset i deveta stanca. Čekajte, odmah ću vam donijeti knjigu iz knjižnice.

Profesor izvadi iz novčarke pedesetaču, preda mi je bez riječi, okrene se bez pozdrava i odjuri na kišu.

Otpratio sam signoru Fiorellu do netom prispjela taksija.

– *Che ha signor Malodor?*

Che ha ...? Fretta, mi pare.

Taksi je krenuo, a ja sam otišao polako prema Ilici, pristajući da kiša po meni pada i opere mi grijeh na duši.

Nekoliko tjedana nisam vidio prof. Malodora. Već se naziralo proljeće. Ljepoticu u kožnom kostimu azurne boje vidio sam već prije iz nadolazećeg tramvaja. Radosno je stajala na postaji na suncu. Prerano je osjetila moj pogled. Na vratima češkog tramvaja nije bilo središnjeg oslonca. Dama je bila divno građena, ali vrlo visoka. Košarkašica? Vratila mi je pogled uljudno i znatiželjno, ja sam ustao sa sjedala, ona je krenula naprijed i gadno udarila glavom o gornju prečku tramvajskih vrata.

Nije prihvatila moju ponudu, vratio sam se na sjedalo tužan i bespomoćan. Izašla je na Trgu bana Jelačića ne pogledavši me više.

Istog sam je dana još jednom sreo. Bio sam u redu u popularnoj mesnici malo prije Dolca. Čim je ušla, maknuo sam se da je propustim govoreći joj tiho: »Želim popraviti jutrošnju pogrešku, ako se sjećate...«

Motrila me je s ledenim prezirom, ali kao da se ipak kolebala, red je bio povelik.

Najednom je nekog ugledala kroz izlog pa joj je lice zadobilo izraz blaženstva i topline.

– Dobar dan, dragi barba. Ne puštam vas. Nećemo samo tako. Idemo u Gradsku, ja plaćam ... Poželjela sam se vašeg razgovora. Dragi, dragi barba.

Vratih se na svoje mjesto u red za kotlete i diskretno pogledah kroz staklo da vidim toga milog barbu. Bio je to profesor Malodor. Oh, Bože, koliko sam izgubio?!

Nada BOSNAR

Breza

Drvo milo, drvo drago,
Svojom čipkom
Daješ sliku Gospodina Boga.
Neizmjerno blago Božje riznice,
Dušu vineš u visine.

Divno drvo
I kad lišća na tebi nema.
A u proljeće kad se okitiš njime,
Ljepotom i mirom svoje hladovine,
Čovjeku prolazniku pružaš stazu
do Vječne Domovine.

Mrtvi dan

Bijah
Ne znam gdje
Ovo trajanje u Vremenu
ne obuhvaća sve
Mrtvi kaplju
Kap po kap
u slapu izrovana Zemlja plače
Kosturi izmišljaju ples
od davnine
kradu m o j e kretnje.
Ponavljaju prijetnje stoljećâ
tisuća proljeća i stišanih zima.

Zvone kosti:
moćni, bogati, priprosti
iz klupka Bijede
Rasplakale se krizanteme
u sutonskoj kiši.
Mrtve zjene u kandilima.

Kamen je tijelo Opijela
Briše
mrvi Epitaf.

Biti sam

Bolje je biti sam
nego okaljan
Planuše boje
Ugasiše vid
Um istražuje zemljovid
i zviježđa
Srcu je je premalen svijet.

I ovaj dan – i svi prije
ne mogu ispuniti bezdan
jednog trenutka neopozive sreće.
Možemo brojiti: prvo, drugo, treće
i bez zaustavljanja -d a l j e
– svaki je hip želje
napor, sumnja i umor
I svjetlo – magle i sjene razdaje.

Možda je dobro biti sam
proroku
koga ništa ne iznenađuje.
Možda svecu
koga i bol raduje.

Pismo

Slova
od prije stoljećâ
Još imaju boju
Brojim dva puta
po deset zanijekanih proljeća
u stazama rukû
Je li to Tvoj rukopis, mama?

Ispovijedno pismo – iz davnine.
Vjetar je jutros ubacio suhi list
razmrsio klupko spisâ na stolu.
Očeve note
oglasiše se mrtvačkim tonovima
posljednje napisane Mise.
U vazi
prelomio se cvijet.

Moj susret s Kristom

Donosimo ispovijest poznatog francuskog obraćenika A. Frossarda, koji je nedavno umro u Parizu.

Odrastao sam u socijalističkoj religiji. Svršio sam svoje nauke na primijenjenoj umjetnosti. Čitao Voltairea i Rousseaua, mog »svetog zaštitnika«. Bio sam lijevi socijalist. Vrag u tri osobe zvao se za mene gospodar, vojnik i župnik. A ipak sam se obratio ... Posljedica je to nekog čudnog nesporazuma ...

Od 19. godine bio sam novinar »Paris-soira« u rubrici »Smrvljeni psi«. Jednog dana čekao sam s drugom pred liječničkom stanicom rezultat autopsije koju je vršio doktor Paul.

Bili smo tu i pljuckali u Seineu, i tad me moj drug upita:

– Koji je tvoj ideal?

Imao sam ih preko dvadeset: umjetnost, graditeljstvo, žene, šport ... Uhvaćen na brzinu, odgovorio sam »veslo«, možda zbog lađica koje su pred nama plovile na Seinei.

Spopao ga smijeh i odluči me odgojiti. Postali smo prijatelji. Pružio mi je knjigu N. Berdjajeva »Novo srednjovjekovlje«. Tada je počeo nesporazum.

– To nije za raspravljanje, odgovorih vraćajući mu knjigu.

Pomislio je da sam se sa svime složio. Htio sam samo reći da, ako se dopusti opstojnost Božja – ideja koja mi nije ni na pamet dolazila – sadržaj knjige bi se pokazao logičnim. Pošli smo na ručak. Imao je svoja stara kola B-14. Zaustavili smo se u Ulmskoj ulici, pred kapelom časnih sestara. Ostao sam, da pričekam pred vratima prijatelja koji je ušao u kapelu, zatim sam iz umjetničke znatiželje i ja ušao: bila je to gotika osušenih bakalara sa zelenim biljkama, pozlatama i crnim figurama koje su šutljivo ulazile među sjedalice. Ja sam uvijek bio volterijanac, vedri i mirni ateista, koji je te večeri bio ugovorio rendez-vous s mladom Njemicom ... I odjednom se nešto dogodilo ...

Dekor je za mene iščeznuo. Taj svijet je postao žut, izjednačen s plamenom svijeće koju sam gledao: proizišao je odanle drugi svijet, svijetli i plavi svijet, beskonačnost, na čijem je vrhuncu bio Bog ... I dvije su me riječi snažno nadahnule: »duhovni život«. U isto sam vrijeme osjetio da sam spašen kao brodolomac na moru: bilo mi je kao da sam do tada živio u posudi. Osjetio sam da me Bog obuzeo kao poplava ugodnosti i radosti.

Sve sam to kasnije analizirao. Ali je to bilo potresno i nenadno, potpuno složeno u samoj »jednoj ne vizualnoj slici«. Neko beskrajno iznenađenje: kao da bi na zaokretu uske pariške ulice vidio more. Susreo sam Boga Oca kao što se susreće neka osoba (ne ideja ili misao). Odjednom sam osjetio da sam dijete Božje.

– Bog opstoji, ja sam katolik! Čini mi se da sam tako prozborio prijatelju. Izgledalo mi je da sam imao oči kao tanjure ...

Trajalo je to mjesec dana. Osjećao sam se pomladenim za deset godina, bio sam postao dijete, uživao svemoć ugodnosti. Odmah sam odabrao pripravu za krštenje. Ništa me nije čudilo. Odgovori katekizma donosili su mi potvrdu svega onoga što sam sâm naslutio u jednom trenu. Sama mi je Euharistija otkrila sjajni i neočekivani dar, koji je još dodan čitavoj toj radosti!

U početku nisam ništa od toga pričao u svojoj okolini. Htio sam biti »diskretan«. I zatim, htio sam najprije sam sebi dokazati svoju mentalnu uravnoteženost …

A sada?

– Nisam još izišao iz svog čuđenja. Upravo živim od ovog uzbuđenja koje još traje. Više ne mogu sumnjati o Božjoj dobroti. Dapače, i onda kada me život probada i muči, ne bunim se. Samo mi izgleda da se Bog povlači u visine za nekoliko godina svijetlosti. Zadovoljavam se da ne shvaćam, ali ni u jednom trenutku ne sumnjam! …

Osjećam da ću morati mnogo vratiti za ovaj dar.

(»La Vie illustrèe« 1-7 – III. 1961.)

Preveo: Dinko Vlašić

Ante MARINOVIĆ-UZELAC

Nin

Krajem nad plitkom lagunom pastelno ozračje pliva
Bojeći obrise tužne Nina prijestolna grada;
Koji na otoku pustom prošlost blistavu sniva,
Posljednjim izdišuć dahom nevolju hrvatskog jada.

Svjedoka slave već nema, nastali u tom su pijesku
Stoji još sama i bijela crkvica Svetoga Križa.
Čudi se zbog čeg je došlo na popis nekom »Unesku«
Kad joj sve okolo satre povijest prokleta, bliža.

Al' je tu nešto još živo, što djelo arheologa
Teško uskrisiti može. Ćuti to samotna duša
Koja još u sebi čuva baštinu kraljevstva svoga,
Kada iz tihe lagune poruku kraljeva sluša:

»Otočić Nina, laguna, s velebnom Velebit gorom,
Još su nam živi svjedoci, davnom i slavnome dobu.
Kad budu kruna i žezlo zasjali hrvatskom zorom,
Kraljevske će nam se duše smiriti u neznanom grobu.«

Milan RADIĆ

Američki kovčeg

U spomen Ivici Altiću

U našim su srcima
crno zazvonila
sva zvona
kad je stigla vijest
preko telefona.

Za daleki Houston
vozio se vedar,
nasmijan
i jedar.

U stranu mu se gradu
svijetlo srce
polako gasilo
i ništa se
nije spasilo.

Kraj američkog kovčega
sve je za nas stalo,
ali nije jedno ime
koje se sa srcem
zvalo.

Za nas će
taj američki kovčeg
u mirogojskoj jami
uvijek svijetliti
u tami.

Ivana ROKIĆ-RADIĆ

Smirenje

Kroz rešetke je nebo svjetlije
i dolazak svibnja mirisniji
i pogled braće ljudi pitomiji.
Ne krvari, dušo, ne postoje više
dani ni vremena!
Zvuci prošlih doziva diraju se
tek u sjećanjima.
Kroz okovan prozor ljubiš
kutić neba
i bijelo cvijeće procvalog
kestena.
Klonila,
uvučena,
ponižena
priželjkuješ komad kruha iz
rodnog kraja
i misliš da se iza okna krije
Eden,
a zaboravljaš da trzanje tvoje
nosi simbol laži
jer traženje tvoje puta nema.
Smiri se, dušo, tvoj put je
realnost
a sve izvan njega
ništavilo, pjena.

»Spremnost« 1944. – IV.

(bibliografski podlistak)

Značaj partizanstva

Dokazujući ustrajnost velikosrpske politike, *Spremnost* je sve više pozornosti usredotočivala na partizanski pokret. S jedne strane, raščlanjivala ga je i napadala kao nov lik velikosrpskog ekspanzionizma, a s druge kao polugu sovjetskog imperijalizma.

Uvodničari su isticali srpsko podrijetlo partizanstva. Protukomunizam beogradskih političkih krugova držali su varkom, koja krije velikosrpske hegemonističke težnje i namjere. Tvrdili su da beogradski režim, napadajući partizanstvo kao hrvatski i protusrpski pokret, napada hrvatski narod i državu, a ne pomaže općoj protuboljševičkoj borbi u vrijeme dok partizani pod srpskim oficirima uništavaju hrvatski narod, sela i imovinu.

Svima je cilj uništiti hrvatsku državu. »Kako je bivša država Jugoslavija predstavljala monstruoznu tvorevinu i kako ne postoje nikakvi uvjeti da se ta tvorevina obnovi, pod bilo kojim vidom i u bilo kakvom slučaju«, to se politiku srpskoga hegemonizma kamuflira i krijumčari kako bi se sačuvalo »biološku substanciju srbskog naroda« i kako bi se »u danom času moglo prieći na ostvarenje hegemonističkih ciljeva srbske politike na Balkanu i srednjoeuropsko-jadranskom prostoru«. Zato srpska politika »provodi vještu igru prema svim zaraćenim taborima«. Tu su s jedne strane emigrantska vlada sa svojim lažnim demokratskim unitarizmom, Mihailovićevi četnici i u Beogradu Nedićev režim, a s druge »partizanstvo sa svojom srbskom jezgrom« i federalističkom kamuflažom po sovjetskom uzoru, koja čuva srpske živote, imovinu i krajeve te kojemu je »srbstvo ona pričuva, na koju može uviek računati«. Između Aleksandrove i Titove Jugoslavije ne može biti bitne razlike, a obnova Jugoslavije samo je kulisa imperijalnih interesa, pa ako je 1918. realnost bila srpska vojska to 1944. može biti »realitet crvene armije i boljševičkog političkog stroja«.

U inačicama su to više puta razrađivali: »Razvoj Komunističke Partije Jugoslavije ne može se uobće shvatiti ako ga promatramo izvan srbske političke problematike«. Ili: »Kada partizanstvo zauzima stanovište prema kompleksu hrvatskih političkih pitanja, onda partizanstvo taj stav zauzima polazeći sa srbske političke platforme«, a njegovo je jugoslavenstvo »samo moderan oblik za velikosrbstvo«. Partizanstvo je – nakon prvotnog velikosrbstva i jugoslavenstva prema Skerlićevoj koncepciji – »nerealna jugoslavenska ideja kao kulisa velikosrbske ekspanzionističke zamisli kod prodiranja na hrvatsko narodno i poviestno tlo«, kada je postalo očito da je dotadašnji srpski ekspanzionizam doživio neuspjeh, i treća faza u srpskom političkom razvoju. Ono je »podhvat novog srbskog naraštaja, koji želi osigurati hegemoniju srbstva drugčijim metodama, nego što su bile one starijeg srbskog naraštaja«, a orijentirajući se prema izvaneuropskom središtu – »ruske, danas boljševičke Evrazije«.

U praksi bi pak nova Jugoslavija zajamčila »hegemonističku ulogu srbstva«, kojemu bi osigurala Bosnu, Sandžak, Crnu Goru i Macedoniju.

U prilog svom gledištu uvodničari navode malobrojnost Hrvata u partizanskoj vladi, Komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije, Titov staljinizam (kažu da nije bitno čak i da je Hrvat, jer je eksponent sovjetskog imperijalizma), imena Ivana Ribara, neznatnoga političara u beogradskoj službi i uvijek nositelja protuhrvatske politike, Josipa Smodlake i Svetozara Rittiga, zatim sudjelovanje svećenstva u partizanima, izdvajanje Boke kotorske iz hrvatske narodne i državne zajednice.[1]

Stjepan Blažeković – na temelju sovjetske literature, knjižica i okružnica CK KPH – analizirao je komunističku teoriju i taktiku.

Kao konačni komunistički cilj on utvrđuje revolucionarno osvajanje vlasti svim sredstvima i načinima, a za taktiku kaže da se sastoji u tome »da se komunisti nametnu kao vođe jednom revolucionarnom pokretu, kojega istina oni sami uzrokuju, ali kojemu u prvi čas ne daju one parole, koje bi odgovarale njihovim pravim namjerama, već one i onakve, zbog kojih ih podupiru njihovi saveznici, koji uostalom i preuzimaju na svoja leđa najveći dio tereta u borbi, u koju su ih uvukli komunisti«. Tako se u ovom ratu služe neodređenim krilaticama o fašizmu i demokraciji, antifašističkoj borbi i ulozi Sovjetskog Saveza, a tijelima (NOO, ZAVNOH, AVNOJ) daju neodređen sadržaj pod svojom čvrstom kontrolom.

Blažeković također tvrdi da CK KPJ ne vode Hrvati i da u njemu nemaju utjecaja, da CK KPJ od osnutka djeluje proti hrvatskim težnjama za narodnom i državnom samostalnošću, da pod jugoslavenskom krinkom slijedi velikosrpsku ideju i da KPH ima položaj pokrajinskoga komiteta. Stoga je i Brozov nacrt »o sedam pokrajina 'Jugoslavije'« utemeljen na »isto tako strogom centralističkom gledištu kao i onaj Draže Mihailovića.

Komunistima razredna borba služi samo za razbijanje naroda i pretvaranje sukobljenih razreda u pričuvu boljševičke revolucije, pa zato ne treba vjerovati »slatkorječivim krilaticama moskovskog režima i njegovih komunističkih pomagača«.[2]

U povodu sporazuma komunističkoga vođe Josipa Broza i predsjednika kraljevske vlade Ivana Šubašića, Blažeković je svoju raščlambu ponovo sažeo i sporazum proglasio komunističkom taktikom i strategijom na putu prema osvajanju vlasti:

»Stoga politički pojmovi kao što su: samoodređenje naroda, pravo na odcijepljenje, konstituanta, izbori, federacija ili konfederacija, te na kraju svi ostali rekviziti zapadne demokracije, zajedno s njom samom kao takvom – za K. P. J. nisu ništa drugo nego li obične 'parole', koje vriede samo toliko koliko se pod određenim okolnostima

1 Ur., Novi beogradski pokušaji, *98*, 1; Treća faza srbske politike, *99*, 1-2; Razgolićena kamuflaža, *102*, 1-2; Različitim putevima, *104*, 1; Tri lica jedne politike, *105*, 1; »Prva« i »druga«, *108*, 1; Hrvati i »27. mart«, *110*, 1; Od Skerlića do Simovića, *119*, 1; Igra nad Hrvatskom, *120*, 1; Hrvatska prije svega, *121*, 1; Uviek su isti, *122*, 1-2; Skerlićevim stopama, *124*, 1-2; Prodiranje istine, *130*, 1. – T. M o r t i g j i a (m), »Božićna poslanica« partizanskog srbsko-pravoslavnog sveštenstva, *99*, 1. – »Crna Gora i Boka«, *118*, 3. – Upozoravalo se i na nastojanje »prikazati Hrvate na svim stranama u nesimpatičnom i odbojnom svietlu, već prema sklonostima i držanju onim kojima je namienjeno. Za ratne neprijatelje SSSR, kao i protivnike boljševizma – nas Hrvate prikazuju kao partizane i eksponente moskovske politike, Drugima su Hrvati predstavljeni kao izraziti i 'nepomirljivi' pobornici i sljedbenici 'nacističkog fašizma', 'sluge mrskog okupatora' i t.d.« (Amerikanizirani Hrvat« i »ein Kroata«, *115*, 3).

2 S. B l a ž e k o v i ć, Teorija i taktika boljševičke stranke u pitanju rata, mira i revolucije, *105*, 2, *106*, 2, i 8, *107*, 8.

mogu upotriebiti kao sredstvo za 'ostvarenje hegemonije u borbama masa' [...]. Sve one odluke AVNOJ-a i ZAVNOH-a, kao i stvaranje nekakve koalicije s emigrantima Petra Karađorđevića ne znače za komuniste ništa više od jednog novog poteza u smislu svoje taktike i 'generalne linije'.«[3]

Razrađujući sovjetski plan o svjetskoj revoluciji i širenju vlasti u Europi, Blažeković je i J. Broza vidio kao oruđe Kominterne, koji je imao dotadašnju velikosrpsku politiku KP »staviti u novi okvir i stegnuti na pravu mjeru« do nove prigode, a u interesu Kominterne a ne interesu naroda. On je 1937, kada je preuzeo vodstvo CK KPJ, samo uklonio ljude, koji nisu odgovarali novom smjeru, a i osnivanje KPH bilo je samo formalna promjena, jer ona »nije imala nikakve samostalnosti«. Kako pak partizanski pokret kreće tek nakon napadaja Njemačke na Sovjetski Savez, Blažeković piše da to nije »narodnooslobodilačka borba«, nego samo etapa u revolucioniranju Europe, u kojemu se izazvani građanski ratovi prikazuju kao oslobodilačke borbe pojedinih europskih naroda, a agenti poput Broza kao izražaj i znak narodne borbe.[4]

Milivoj Magdić također misli da se strategija i taktika KPJ uvijek izgrađivala »na liniji ciljeva velikosrbskog ekspanzionizma«, da je KPJ nastala iz srbpskih odnosa i da je rezultat srpskoga političkog razvitka. Predratnu komunističku politiku u Hrvatskoj tumači kao nastojanje »prikazati se širokim hrvatskim slojevima u vidu borca za hrvatske nacionalne zahtjeve, kompromitirati pred širokim slojevima hrvatsko političko vodstvo radi kompromisnosti i preuzeti političko vođenje hrvatskih masa u svoje ruke«. Kako pak komunisti nisu pristaše bezuvjetnog otcjepljenja, oni uklapaju hrvatsku borbu u borbu svih drugih naroda u Jugoslaviji, služeći se parolama demokracije, slobode i mira a i sovjetske politike. Njihov je cilj hrvatsku narodnu borbu povesti u smjeru, koji bi odgovarao sovjetskom imperijalizmu na Balkanu, Srednjoj Europi i Sredozemlju, što ništa ne mijenja na činjenici velikosrpskog ekspanzionizma i hegemonije. Hrvati su u KPJ na periferiji, KPH je samo sekcija KPJ, pa je stoga i ništavna uloga Hrvata u partizanima.[5]

Magdić, razvijajući tezu o obnovi ruskog imperijalizma na Balkanu, piše da su se boljševici oslanjali na srpske komuniste, koji nikada nisu napustili srpski ekspanzionizam. Zbog podupiranja jugoslavenske države nisu imali uspjeha u Hrvatskoj, a ni zbog toga što KPJ »nije bila rezultat hrvatskog političkog razvoja« te što je u politici srpskih komunista bitna bila »težnja za čuvanjem i održavanjem Jugoslavije, koja je bezuvjetno potrebna kao okvir za daljnje provođenje modernizirane politike srbskog ekspanzionizma«.

On kaže kako Sovjetski Savez nikada nije shvatio situaciju na zapadnom Balkanu, gdje se mora voditi nacionalna politika, pa stoga ni snagu hrvatstva i slom jugoslavenstva. Zbog toga ni osnutak KPH, koja se nije odvojila od KPJ, nije mogao

3 S. Blažeković, Na »generalnoj liniji«, *130*, 2, *131*, 2.

4 S. Blažeković, Zašto zagonetka »Tito«. Dokumenti, koji pokazuju, da partizanski pokret nije nikakva »narodno-oslobodilačka borba«, *137*, 2.

5 M. Magdić, Politika komunizma u Hrvatskoj, *139, 3;* (Verus), Današnja problematika srbstva, *108*, 3; Putokaz srbske prošlosti. Od »Narodno-radikalne stranke« do »narodno-oslobodilačkog pokreta«, *115*, 2. – Usp. Ivan Oršanić, Naše izkustvo, *104*, 1-2 (odbacuje svako velikosrpstvo i jugoslavenstvo). - Petar Bareza, Temeljni osnovi hrvatsko-srbskih odnosa, *115*, 2 i 8. - Aleksander Seitz, »Zeleni kadar«, *149-150*, 5 (taj nije ni društveno vrenje, ni proturatni pokret nego popratna pojva raspada Austro-Ugarske, a partizani su »organizirane skupine izrazitih neprijatelja hrvatske državnosti i biološkog obstanka hrvatskog naroda, iz inozemstva ubačeni u našu zemlju«.

imati »nikakvog značenja za hrvatsku stvarnost. Ta fiktivna stranka nije uspjela postati sastavnim dielom hrvatskog političkog života. [...]. Komunistička Partija Hrvatske nije bila rezultat razvoja hrvatskih odnosa, niti je bila nošena hrvatskim autohtonim snagama, već je predstavljala import s onu stranu Drine.« KPH nije shvatila da »hrvatsko pitanje nije u jednostavnom naglašavanju prava 'na samoodređenje do ocjepljenja', nego »neograničene državnosti na čitavom hrvatskom narodnom i poviestnom području«. Zbog toga pobija i Titove navode iz članka *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe* (1943) kao lažno isticanje prava naroda na samoodredbu i otcjepljenje.

Mandić isto tako kaže da hrvatska država nije 1941 – kako komunisti hoće – nastala u okviru nečije ratne politike, »već iz razloga, što je njezino nastojanje bilo nuždno uvjetovano upravo baš u tom času« i: »Njezin je nastanak odgovarao težnjama hrvatske nacionalne politike. Ona je geopolitički uvjetovana i odgovara poviestnim tradicijama hrvatstva.« Dvadesetsedmog ožujka 1941. izbila je protuhrvatska mržnja beogradskih ekspanzionista i sve što se poslije zbivalo do 10. travnja »bio je samo čin samoobrane hrvatskog naroda, a nikako akt nekakve ratne politike«. KPJ, međutim stavila se tada »otvoreno na stranu velikosrbskog ekspanzionizma«.

Komunisti sada obnavljaju Jugoslaviju: »Oni žele program rušenja hrvatske države postaviti kao cilj stanovite ratne politike i učiniti to obveznim i za one čimbenike, koji se ne rukovode boljševičkim smjernicama. Hrvatska ne ugrožava Srbiju, ali predstavlja smrtonosnu prietnju za velikosrbski ekspanzionizam, koji zastupaju također i srbski komunisti«, a »nema ozdravljenja balkanskih odnosa, dok Srbija ne bude stjerana u svoje prirodne granice i dok ne likvidira sa svojim bezumnim ekspanzionizmom«.[6]

Proti obnovi Jugoslavije

Spremnost je, dakako, uočavala kako ne samo unutrašnji faktori govore o obnovi Jugoslavije i da se bore za to, nego da je to jedan od savezničkih ratnih ciljeva. Raščlanjujući savezničke interese, piše da je Jugoslavija dobila »značenje konstrukcije potrebne za igru, a ne javlja se kao konačni cilj. Ovakvim postavljanjem 'jugoslavenskog pitanja' u ovoj igri unaprijed je isključena i teoretska mogućnost uzpostave bivše Jugoslavije, kao konačnog cilja suprotstavljenih imperijalističkih snaga« te da se »sve više govori o Hrvatima kao činbeniku s kojim se mora računati u svakoj mogućoj kombinaciji« i da »sve više ulaze obrisi Nezavisne Države Hrvatske u svaku međunarodnu kombinaciju«.[7]

Na temelju ocjene Kraljevine Jugoslavije, koja je bila mogla opstati »samo u obliku krutog centralizma i integralizma,« što je omogućivalo srpskoj dinastiji, diplomaciji, birokraciji i vojsci da provede velikosrbsku politiku, te Banovine Hrvatske kao isforsiranoga privremenoga rješenja u početku svjetskog rata, ali i »strahovitog udarca uztrojstvu bivše velikosrbske državne tvorevine« i opstanka Jugoslavije, a budući da i četnici i partizani propagiraju novu federalističku Jugoslaviju, *Spremnost*

6 M. Magdić, Boljševizam i zapadni Balkan, *136*, 3 i 7; Srbstvo i komunizam, *140*, 3.

7 Ur., Vrzino kolo, *132*, 1-2; U sadašnjem času, *141*, 1.

– citirajući mišljenje Slobodana Jovanovića o saveznoj državi – zaključuje »da federalne jedinice u toj boljševičko-partizanskoj odnosno svetosavskoj Jugoslaviji ne bi mogle imati karakter države. One bi bile, kao što kaže Slobodan Jovanović, samo 'više ili manje autonomne oblasti'.«

Analizirajući zaključke AVNOJ-a (1943), koji se radi zapadnih Saveznika drži načela legalnosti i priznaje kontinuitet Kraljevine Jugoslavije, uvodničar to kvalificira »dialektikom«, jer se ne može sumnjati u partizansko stajalište prema monarhiji. Kao »čistu mistifikaciju« odbacuje spominjanje »federativne države Hrvatske« u dokumentima ZAVNOH-a, jer da bi ona u najboljem slučaju mogla imati status sjevernoameričkih federalnih država ili sovjetskih republika, pa da u tim dokumentima »nema ni traga primjeni hrvatske političke misli, koja je uviek išla za ostvarenjem podpune državnosti«.[8]

Narodnooslobodilački pokret i Jedinstvenu narodnooslobodilačku frontu *Spremnost* uzima kao mijenjanje taktike i fasadu, a pobija i tvrdnje da je politika ZAVNOH-a i AVNOJ-a realizacija Radićeve politike i da bi on, da je živ, ostao uz J. Broza.

Analizirajući sastav Fronte u Hrvatskoj uvodničar kaže:

»Ako bi predpostavili čak i to, da partizanski 'izvršni odbor HSS' nije jednostavna ekspozitura komunističke partije, što u stvari jeste, onda bi ta jedina nacionalna skupina bila u absolutnoj manjini u sastavu 'Antifašističke fronte Hrvatske'. Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske i Antifašistička fronta žena jesu kamuflirane komunističke organizacije. Srbski klub viećnika ZAVNOH-a s predsjednikom drom Radom Pribićevićem predstavlja s jedne strane komunističku ekspozituru, a s druge strane je negativno određen prema svakoj težnji o stvarnoj provedbi hrvatske državnosti. 'Rodoljubi izvan stranaka' pod vodstvom Vladimira Nazora i Svetozara Rittiga nisu ništa drugo nego lutke u rukama Komunističke Partije. Sve u svemu – 'Antifašistička fronta Hrvatske' jest mistifikacija, u kojoj jedinu stvarnu snagu predstavlja Komunistička Partija Hrvatske (odnosno Jugoslavije). [...] Tako dolazimo do ustanovljenja činbenika, koji bi imali održavati 'federativnu Jugoslaviju'. To je Komunistička Partija Jugoslavije, koja bi djelovala na čitavom području bivše Jugoslavije, a koja je ustrojena na načelima krutog centralizma, absolutnog autoritarizma i sliepe stege. Njezino sjedište nalazilo bi se u sjedištu centralne državne vlasti te nove Jugoslavije, dakle u Beogradu. Kako je 'narodno oslobodilačka vojska' izključivo tvorevina Komunističke Partije Jugoslavije, to bi i vojska 'demokratske federativne Jugoslavije', koja bi nastala od 'narodno oslobodilačke vojske' bila podpuno u rukama Komunističke Partije Jugoslavije. Putem 'narodno oslobodilačkih odbora', koji predstavljaju kamuflirane komunističke organizacije, izgradio bi se birokratski stroj 'demokratske federativne Jugoslavije', te bi tako i taj stroj bio u rukama Komunističke Partije Jugoslavije. Da bi ovakva Jugoslavija bila samo oruđe u rukama sovjetskog imperializma, to je, obzirom na napried navedeno, podpuno jasno.« Jugoslavija će biti onakva kakvu partizani žele, i »Anglosasi bi na ovom području izgubili igru u korist sovjetskog imperializma«.[9]

8 Ur., Skerlićevim stopama, *124*, 1-2.
9 Ur., Njihove iluzije. Pitanje »demokratske federativne Jugoslavije« u pravom svietlu, *125*, 1.

Kada je Broz sa svojima već zasjeo u Beograd, *Spremnost* piše da četnici i partizani mogu pobijediti »samo uz podporu premoćne snage tuđeg oružja«, a da sami ne mogu oboriti hrvatsku državu. List nijeće svaki legitimitet londonskoj vladi i Šubašiću da pregovara u ime hrvatskog naroda. Poriču ga i svima drugima, jer legitimitet imaju samo oni, koji su za hrvatsku državnu nezavisnost.

Uporno se ponavlja da se Jugoslavija ne može obnoviti, jer nema temeljne pretpostavke, tj. narodnoga jedinstva, jer nitko ne može premostiti suprotnosti između njezinih naroda, a da je njezina obnova plod vezivanja Saveznika uz velikosrpski ekspanzionizam, koji se »uviek znao uklopiti u okvir svjetske politike«. Oslanjanje na Srbe vodi pak trajnoj destabilizaciji Jugoslavije. Pri tome su i dalje izjednačivali cijeli srpski narod s velikosrpskom politikom i vjerovali da se hrvatska država, kao izraz narodne težnje i elemenat ravnoteže, ne može raspasti.[10]

Spremnost je uporno odbijala svaku misao da će se neka nova demokratska i federativna Jugoslavija »iz temelja razlikovati od stare jugoslavenske državne tvorevine« i da u njoj neće biti srpskoga hegemonizma. Tvrdila je da ne postoji »mogućnost skladnog života« hrvatskog i srpskog naroda u zajedničkoj državi. Jugoslavija se ne može iznutra reformirati, jer je »protuprirodna državna tvorba«, koja mora propasti. Iz Beograda se može voditi samo velikosrpska ekspanzionistička politika, »koja u svakom slučaju mora završiti katastrofom«. Beograd nema ni privlačnu snagu za sve, a ni konstruktivnu sposobnost da oblikuje za život sposobnu državu. Hrvatsko-srpski sukob ne može se riješiti ni federacijom ni konfederacijom, nego jedino potpunom separacijom, »koja je već i provedena«. To vrijedi i za druge nesrpske narode. »Pristajanje uz partizansku koncepciju – koja oduzima hrvatskoj cjelini čitavu Bosnu i Hercegovinu, koja joj oduzima Boku Kotorsku, koja stavlja u pitanje iztočni Sriem – značilo bi odreći se svih ciljeva hrvatske narodne borbe u vremenu između dvaju ratova, a da se i ne govori o tome, da bi se na taj način odrekli svoje narodne države.« Bilo bi to ravno samoubojstvu, zaključuje uvodničar.[11]

U okviru međunarodne politike partizanstvo se pojavilo kao snaga, koja će likvidirati velikosrpski hegemonizam, ali je to bila kamuflaža, i nakon pada Beograda i Srbije pokazalo je pravi lik. S hrvatskoga gledišta nema nikakve razlike, jer se nova Jugoslavija opire upravo na legalitet bivše velikosrpske tvorevine i jer – kako citiraju Mošu Pijadu – »ne će biti nikakva labava državna zajednica«. Amnestija je pak »zapravo amnestija četničkog kolaboracionizma [...]. Dok se s jedne strane propovieda politika nepomirljivosti prema svim Hrvatima, koji vode nacionalnu politiku, dotle se, kada su u pitanju srbske formacije, prelazi preko činjenica, koje bi u prvom redu trebalo osuditi obzirom na načelni stav partizanstva prema 'kolaboracionizmu'.« To ono međutim, radi da bi predobilo Srbe za sebe, »u predpostavci, da vodi nacionalnu srbsku politiku i time služi konačnim ciljevima srbstva«, a »u odnosu prema hrvatstvu ne postoji razlika između četništva i partizanstva«, pa se odbacuje »svaki pokušaj, da se činbenici s onu stranu Drine nametnu hrvatskoj stvarnosti«.[12]

10 Ur., U sadašnjem času, *141*, 1; U borbi za obstanak, *142*, 1; Politika i istina, *143*, 1-2; Jedina nacionalna politika, *144*, 1 (u tom članku po prvi put citiraju V. Mačeka iz predgovora knjizi R. Bićanića *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, 1938). - Usp. M. M a g d i ć, Na liniji mistifikacija, *141*, 3. - O sporazumu Broza i Šubašića kao dijelu imperijalističke politike usp.: Igra se nastavlja, *126*, 1.
11 Ur., Nadolaze sumnje, *145*, 1-2.

Spremnost ne samo da ponovo ističe kako je NOP instrument KPJ i kako Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta nije koalicija stranaka, nego kamuflirana komunistička organizacija, kako Federativna Demokratska Jugoslavija ne znači rješenje nacionalnih sukoba, kako totalitarni značaj KPJ isključuje svaku suradnju s nekomunističkim strankama, kako je komunistički federalizam lažan i prijetnja nesrpskim narodima, koji teže »samostalnom oblikovanju nacionalnog života«, i kako će »centralizatorske tendencije partizanske vlasti« gospodarski oslabiti nesrpske narode, nego i uočava radikalizam Broza i partizana, koji Moskva, radi mistifikacije, prigušuje.

Navodeći pak riječi Andrije Hebranga o uništenju Nezavisne Države Hrvatske, uvodničar kaže: »Hebrang ne ustaje proti postojećeg režima u Hrvatskoj, on ne osuđuje vanjsko-političku orientaciju, već traži uništenje hrvatske države kao takve«, a kada Hebrang prijeti da će »s njom biti zbrisano sve ono, što je brani« i nabraja ustaše, legionare, domobrane i mačekovsku gospodu, piše: »Dakle, partizani priete iztrebljenjem svima onima u Hrvatskoj, koji nisu komunisti. Ponovo se javljaju kajmakčalanske sablasti!«[13]

U svojevrsnoj rekapitulaciji na kraju godine uredništvo kaže kako je 1944. rat zahvatio balkansko i srednjoeuropsko-jadransko područje, gdje su do tada »četovale samo različne odmetničke skupine«. Ponavlja gledište o različitosti britanskih i sovjetskih probitaka i njihovo služenje različnim pokretima otpora. Ističe opet »kobnost politike velikosrbskog ekspanzionizma za sređenje odnosa na balkanskom i srednjoeuropsko-jadranskom tlu« i ponavljaju kako više nitko ne stoji iza otvorenoga velikosrpstva. Stoga da se pojavilo u novom ruhu na liniji carističke politike sovjetskog imperijalizma, koji od Srbije stvara središte širenja svog utjecaja u ovom dijelu Europe i što ide u korist neutraliziranja osude velikosrpske politike. Pred hrvatskim je narodom zadaća čuvanja obstanka, sve više nakon prodora »sovjetskih vojskâ na Balkan i u Srednju Europu«. Ponovno upozorava: »Velikosrbsko partizanstvo vodi rat do iztrebljenja protiv hrvatskom narodu. Njegova mržnja nije upravljena samo prema nekim hrvatskim pojedincima ili skupinama, već prema hrvatstvu kao cjelini.« Isto tako kaže: »Posjedujemo neoborive dokaze, da partizani posvuda, gdje im se za to pruži zgoda, počinju likvidacijom svih naših ljudi, koji imaju iztaknutije značenje u javnom životu«. Naposljetku, izrazuje optimizam u opstanak Hrvatske, kojom su i u prošlosti prolazile velike vojske, pa se ipak održala te: »Obrana Hrvatske znači sveti rat za svakog Hrvata. [...] Rieč 'kapitulacija' ne postoji u hrvatskom političkom rječniku, kada se radi o našem narodnom i državnom obstanku.«[14]

12 Ur., Krinka je pala, *146*, 1.
13 Ur., Kajmakčalanske sablasti. Velikosrbsko partizanstvo navješćuje rat do iztrebljenja Hrvatskoj i Hrvatima, *147*, 1; Bura nad Balkanom, *148*, 1.
14 Ur., Ovogodišnji Božić. Održali smo se i održat ćemo se i u najtežim situacijama, *149-150*, 1

Antun MILOVAN

Michelangelo pred zlatnim vratima

Energični se koraci Firentinčevi zaustaviše. Kao što vjetar uzbiba vodu, tako dah antike uzburka dušu majstorovu.

Gledao je Slavoluk Sergijevaca: blistavu kamenu odu u gradu tužnom i kužnom. I ruka genija ostavi likovni zapis...

Spremivši crtež Slavoluka u mapu, Firentinčevo se oštro modro oko zagleda u središnje polje kasetiranog svoda građevine: u idiličnoj ljepoti ornamentalnih motiva odjednom prizor pun dramatike, majstoru toliko bliske: borba orla sa zmijom.

Koraci slikara Sikstine po bršljanom proraslu kamenu; odjeci samoće genija.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Istinski pjev

Istina je beštežinsko stanje laži
Govor Hipokritov
Misao Arhimedova.

Tlak otkriva
Četvrto agregatno stanje
NEMOĆ!
Tako smo mali da pad je
Priznanje osobne tajne.

Istina je nedokaziva sumnja
Kojom su faraoni
Umišljali nadmoć mumije
Nad balzamiranom sjenom.

Stjepan HRASTOVEC

Domovina

S njome su sve najvrjednije izgubili:
sva svoja vječna ognjišta, uvijek sveta,
koju su velikim zanosom ljubili! ...
S domovinom su im bila oduzeta!

Zbog tog su ti njeni sinovi patili,
rastjerani po svijetu kojekuda,
žudeći, da bi joj se, vjerni, vratili...
Čekao ih je svaki kamen i gruda! ...

Sad pjevaju o njoj svi njeni pjesnici,
veličaju Uskrs povijesnog joj lika,
s njenim imenom spominju je »vjesnici«
svijeta, preko svih zemaljskih podnevnika!...

»Kruženje oko uspomena« – II.

Ivaštinović i urednici književnih časopisa i izdavačkih kuća

Pripremajući predavanje o životu i djelu Jakova Ivaštinovića došao sam do obilja podataka sačuvanih u njegovim zabilješkama u dvije bilježnice »Literarnih memoara« koje je vodio od 1955. godine. Tijekom 1954. i 1955. godine zapisivao je svoja politička razmišljanja. Bilježnica s tim zapisima nema naslova, ali je krcata sadržajima zbog kojih bi otišao na robiju da su doprli u ruke tadašnjoj UDBI. Vrlo hrabro ali i nesmotreno, budući da je često mijenjao podstanarske sobe, što znači da je zapise morao nositi sa sobom.

Iz Ivaštinovićeve ostavštine izdvajam dio koji nam otkriva napore i neprijatnosti, pa i poniženja kroz koja je morao prolaziti u želji da mu radovi budu tiskani u nekome od književnih časopisa i listova. Razočaranja, ogorčenja, tugu i ojađenost povjeravao je bilježnici. Ti zapisi, ako ih oslobodimo emocionalnog raspoloženja autora, pokazuju atmosferu u tom dijelu našeg književnog života koji je široj javnosti nepoznat.

Pet godina nakon rata i sloma NDH Ivaštinović kuca na vrata javnosti. Iza njega je književni rad iz razdoblja od 1938. do 1945. godine koji, premda na određen način oporben, ipak nosi na sebi pečat NDH, a to je za komunističke vlasti bilo teško prihvatljivo. Njegova generacija, poglavito onaj dio okupljen oko lista »Plug«, u potpunosti je sasječena. Zbog toga pokušaj da se vrati književnosti nije išao lagano. A za kompromis sa socrealizmom i jugomarksističkom kulturnom politikom nije bio spreman. Premda svjestan da ne pripada »novoj« generaciji, obilazio je redakcije i urednike, trudeći se uvjeriti ih i sklonuti na objavljivanje kojeg članka i pjesme. Ponekad je nelagodno čitati poniženja koja su mu priređivana.

Ivaštinovićev hod po mukama u razdoblju 1951.-1958. može se razumjeti. Ovaj drugi u vremenu od 1981.- 1990. teže je razumjeti. U posljednjim godinama svoga života on stvara u nezavisnoj Hrvatskoj, a neki od urednika koji su ga ranije odbijali, našli su se u vrhu državne vlasti, pa čak su postali i njegovi stranački kolege. S jedne je strane bio sretan što je doživio svoj san o slobodnoj Hrvatskoj, a s druge strane osjećao je tugu što njegovo literarno djelo ta sloboda mimoilazi.

Ivaštinovićev dnevnik, kao i pronađeni zapisi nisu cjeloviti. Očito, da je zapisivao svoja raspoloženja i određene podatke u trenucima napetosti i ogorčenja.Ono što je zapisano i sačuvano ipak dobro osvjetljava situaciju u kojoj se nalazio kao pisac, ali i prilike koje su vladale u našoj književnosti i književnoj politici što su je provodili urednici časopisa i novina, te direktori izdavačkih poduzeća.

* * *

1951. siječnja

»Predao sam J. 18 pjesama da ih dade urednicima »Republike«. On ih je predao, a gospoda urednici su jedva izabrali dvije i nakon dugo vremena objavili ih u 3. broju. Pazili su pritom, da ne izaberu one koje bi me najbolje reprezentirale.

4. rujna 1951.

Predao sam »Republici« rukopis »Varijacije na temu: Tadijanović« i »Autoportret – svejedno čiji« (pjesme). Obećali su mi dva puta i jedno i drugo štampati. Kad sam treći put pitao, rekli su da će samo »Varijacije ...« štampati, a »Autoportret« ne. Kad sam četvrti put (u travnju 1952.) pitao što je s »Varijacijama ...« Dončević mi je odgovorio: Je, je. To će doći na red.

27. V. 52.

Čekam da me primi Dončević u »Zori«. Ljut sam. I glupo mi je čekati, jer dolazim zbog eseja o Tadijanoviću, a taj esej mi je već 4 puta obećao da će štampati.

Kod njega užasna galama. Tolika da se jedva razabiru riječi.

Konačno izlaze Stipčević i još jedan čovjek (kojega ne poznam).

Ulazim.

Dončević: Samo jedan čas. Izvolite sjesti [oštećeno op. Đ. V.] ...

Sjedim. On ulazi i za čas se vraća.

– Došao sam, da vidim što je s mojim Tadijanovićem.

– Ide u šesti broj.

– Još nešto. Ne znam kakav je vaš kućni red, ali ja bih Vam još nešto predao. Ako se to ne predaje Vama, onda recite kome da predam.

On upada:

Što znači to: Kućni red? Kome ste dosada predavali?

– Ali ne radi se o suradnji za »Republiku«, nego o knjizi pjesama, koju bih Vam ponudio da je izdate.

Vadim je iz taške i predajem njemu.

– Žalim, ali čim se radi o knjizi, ne mogu ništa uzeti. To bi se moglo izdati jedino u Maloj biblioteci, no sada je to nemoguće, jer je plan popunjen. Određene su knjige koje će se izdati.

– Dobro, a ako Vam dam nešto za »Republiku«?

– To možete.

– Hoćete Vi sami izabrati? Da Vam ostavim cijeli rukopis?

– Radije izaberite Vi sami nešto da ja ne moram sve čitati.

Prevrćem rukopis, da mu nešto [oštećeno op. Đ. V.] ...

Na vratima se javlja nova stranka.

Ja vidim da mu se žuri i kažem:

– Da Vas ne zadržavam, jer vidim da drugi čekaju ... donijet ću Vam drugi put.

– Dobro. Ako mene nema, ostavite kod Rojnića.

Ponavljam: – Dakle, Tadijanovića ćete u šestom broju štampati?

– Da. Malo je predug. Ali ja ću označiti koliko može da ide, a vi dođite kod Rojnića pa pogledajte, kako stoji s tim skraćivanjem.

Odlazim. I pitam se, odakle mu ta prilična količina hrabrosti prema meni.

9. IX. 52.

Kucam na Dončevićevim vratima.

Ulazim.

– Evo mene opet, da vidim što je novoga.

Nudi mi stolicu i ja sjedim kraj stola.

– Pjesme Vam nećemo štampati.

– Mogu li znati zašto?

– Ne odgovaraju nam. Nije im kvalitet dovoljno visok. Ili su banalne, ili podsjećaju na nekoga.

– Šteta. Baš bi mi dobro došlo da ste ih štampali.

– A što je s »Tadijanovićem«?

– Nemam ga kod sebe, ali njega ćemo štampati. Trebalo bi ga (naime članak) samo malo stegnuti. Zatim, na mjestima ste pretjerano subjektivni. Dođite u petak između 9 i 11 pa ćemo to urediti.

– Meni je već neugodno dolaziti. Ne zbog mene, nego zbog Vas, jer sa sobom sam već obračunao.

– Samo Vi dođite.

– Da li bi mi štampali novelu ili kakav prikaz?

– Zašto ne? Mi smo Vam već štampali, pa ćemo i opet. Samo trebamo vidjeti, da li nam odgovara. Nema razloga da Vas diskriminiramo.

15. IX. 52.

Razgovaram na telefon s Dončevićem. Kaže da još nije pronašao esej i da ga traži.

30. IX. 52.

Susrećem Dončevića pred »Zorom«.

– Što je s našim »Tadijanovićem«?

– Tražim ga. Idem baš sada, možda po njega.

31. X. 52.

Kod Donca. Kaže da dođem drugi put da skratimo »Tadijanovića«, koji se sada nalazi kod njega. Kažem neka ga skrati, kako hoće, samo neka ne bude kraći od 1000 dinara.

Rekao je da će ga u 12. broju štampati.

13. XI. 52.

Kod Dončevića. Ljutit. Čim sam [oštećeno op. Đ. V.] odmah izlazi iz sobe, namrgođen i uz riječi:

– Nisam dospio pregledati.

– Nekako presporo se krećete. Vratite mi članak.

– Niste Vi jedini na svijetu. Ima i drugih. Već je izašao iz sobe, a morao sam i ja za njim izaći. Odlazeći dobacuje mi riječi koje jedva čujem: ... u buduće se obraćajte Stipčeviću radi rukopisa. Ostajem sam. Dakle, saznao sam dvije stvari: 1) Ne trebam više dolaziti k njemu, odnosno ne trebam dolaziti k njemu kao uredniku »Republike« jer mi više ništa neće štampati i 2) Nisam ja jedini na svijetu (...)

(oštećeno), 1953.

Kod Donca.

Sretnem ga na stepenicama:

– Dobar dan. Ja živ, a ne znam da li je živ i moj »Tadijanović«.

Ne staje, nego ide kroz hodnik do svoje sobe. Ulazi u nju. Žuri se. Trčim za njim kao ždrepčić.

– Ja ne znam što je s tim člankom, kod mene ga nema. Odite kod Pavletića u uredništvo »Republike«. (...) Ako nije kod njega, onda je izgubljen.

– Zanimljivo. Što možemo.

Miran sam, raspoložen i ravnodušan, a najradije bih mu pljunuo u lice i izgrdio ga na pasja kola. (...)

Bježim na čisti zrak.

On ostaje okružen pisarnicom, Marinom Franičevićem, svježe omaljanim zidovima, debelim tepihom, telefonom, foteljama i svojim gavanskim raspoloženjem. Čini mi se da je mrzovoljast i da bi najradije sama sebe ugrizao.

Klinča selo, 27. 7. 1953.

Gospodine Dončeviću,

Vjerojatno Vam sličim na besprizornog u literaturi. Svejedno! O pojmu čovjek i pisac i ja imam svoje mišljenje.

Vi ste mene vukli za nos godinu i pol dana, obećavši mi lično barem pet puta, da ćete moj esej o Tadijanovićevoj lirici štampati u »Republici«, a do danas ga još niste štampali, iako je od prosinca 1951., kad sam ga predao, izašlo oko 15 brojeva »Republike«. Čak ste mi jednom rekli i broj u kojem ćete ga štampati.

Ne znam, što je uzrok tome neobjavljivanju: Tadijanovićeva lirika, Vi ili ja. Ne, to me više ni ne zanima, jer i meni je nešto postalo jasno.

O tom eseju ne želim više s Vama razgovarati, jer Vam više ne mogu vjerovati.

Molim Vas, da mi ga spremite, jer ću za nekoliko dana doći po njega.

Znam, da će me ova moja iskrenost skupo koštati, ali ja sam besprizorni pa si mogu štošta priuštiti.

S poštovanjem.

21. XI. 53.

Sinoć sam posjetio Tadijanovića. Ostao sam s njim četiri sata u razgovoru.

Najprije mi je saopćio sudbinu moga eseja o njemu. Taj esej se sada nalazi kod »Hrvatskog kola« koje bi trebalo izaći koncem prosinca. U početku su ga primili za štampu, ali sada je njegovo štampanje ozbiljno u pitanju. Glavni protivnici su Jakša Ravlić i Jakša Kušan, a pomaže im i Krklec. Krklec na pitanje Tadijanovićevo koji je također u uredničkom vijeću »Kola«, da li je pročitao taj esej odgovara:

Jesam, ali ja ga ne bih štampao.

(...)

Topla Tadijanovićeva soba u kojoj su diskretno na policama čavrljale brojne knjige, u prisustvu pripremljenih Kamovljevih radova za štampu, povlačilo me u dubinu svoje mistične težine, u zagonetke emocija i misli rođenih u njoj.

– U tom »Kolu« će se štampati mnoge bezvrijedne stvari, ali ja sam nemoćan.

– Tek četvrti glas. Ako izađem iz redakcije, ili iz Matice, trljat će ruke od zadovoljstva, jer tada u radu ni od koga neće biti ni kontrolirani. Ovako, rade što hoće, ali moraju voditi računa, da ima netko tko zna, kako rade.

Tužio se na Dončevića i na njegovo uplitanje u rad oko »Antologije hrvatske mlade lirike« koju bi on trebao urediti.

Kaže da će dignuti ruke, jer mu se čini, da je neće moći urediti po svojoj savjesti. Dončević mu je uzeo rukopise da ih prekontrolira, a dan mu je i popis imena koja bi morala u nju ući.

Pričao je o svom radu na uređivanju hrvatskih pisaca i na prikupljanju dokumentarnog, odnosno slikovnog materijala za oživljavanje pojedinih pisaca.

– Nitko ne zna, koliko sam vremena utrošio da pronađem slikovni materijal pojedinih pisaca.

Govorili smo o Slavoniji. On mi je pokazao vrlo lijepe fotografije Broda, Rastušja, i to upravo onih detalja, gdje je i u vezi s čime je nastala njegova poezija.

Ljutio se na velikosrpske ispade prema Hrvatima i ispričao mi slučaj s Maticom hrvatskih obrtnika, gdje se na intervenciju Srba skinulo pridjev hrvatski i stavilo naslov: Matica obrtnika Hrvatske, ali je to nakon tri dana popravljeno i naslov je doveden u prijašnje stanje, jer su se mnogi ljudi službeno i neslužbeno pobunili.

Bilo je ugodno provesti večer s pravim čovjekom i pravim pjesnikom.

Nešto iz direktnih, a nešto iz indirektnih izjava zaključio sam: mnogo pati zbog toga što ga silom uvlače u razne akcije, da bi se poslužili njegovim poštenjem kao paravanom. Teško mu je zbog toga, što, ako tu zloupotrebu dozvoli, zlo je, a ako je ne dozvoli, još je veće zlo! (...)

»Hrvatsko kolo«

U siječnju 1952.

Predao sam Krklecu za »Hrvatsko kolo« novelu »Iz psihološkog podzemlja«. Dolazio sam poslije dva puta, a on je rekao, da je još nije pročitao. Treći put mi je rekao, da se njemu svida i da bi je oni štampali, ali da Kaleb nije za to, da se štampa. Četvrti put je rekao da će on to sa Kalebom urediti. Peti put je rekao da će je u 3. broju (ožujak 1952.) štampati, samo se moramo prije toga sastati i porazgovarati o nekim mjestima. Šesti put (travanj 1952.) rekao je da mi još ne može ništa reći, ali metnuo ju je u tašku, s ostalim rukopisima, koje je kod kuće trebao pročitati.

Početkom travnja 1952. predao sam mu »Feljton o pjesnicima« i 4 pjesme. Pjesme je odmah pročitao i rekao: »Dobre su«, a za »Feljton« mi je rekao, da za dva dana [oštećeno op. Đ. V.] će mi reći što misli.

Došao sam. Evo njegovih riječi:

– To je previše moderno pisano i u »Kolu« bi stršilo.

– Dobro. Onda mi vratite rukopis.

– Ne. Neka ga još kod mene. Još ću ga jednom pročitati, pa ću vidjeti.

– Mislim, da ništa ne smeta, što je moderno pisano. U »Kolu« će djelovati kao crvena ruža u zapućku kaputa. Malo otvorite prozore, da dobijete svježeg zraka.

Okrenuo se k Paviću i rekao:

– Vidiš, mladić zgodno kaže, da bi njegov tekst djelovao u »Kolu« kao crvena ruža u zapućku kaputa. – I dodao je:

Dođite koncem tjedna, pa ću Vam reći koju ću Vašu stvar štampati i kada.

Došao sam u subotu.

– Nisam mogao pročitati. Poslovi. Barac odlazi u inozemstvo, pa imam sada na vratu i Akademiju. Nego, dođite sutra.

I opet:

Sinoć sam dobio brzojav iz Beograda, da napišem veći članak pa da ga pošaljem. Pisao sam jutros do pet sati. Nisam pročitao. Dođite u ponedjeljak.

I opet:

Vidite (otkrio je fascikli), čitao sam cijeli dan i baš sam došao do Vas.

Smijao sam mu se u lice, a on je u tom smijehu mogao pročitati slijedeće: Ma, sve je to glupo i neozbiljno. Zašto mi ne kažeš ljudski: Ne mogu štampati, – pa u redu. Kakvog smisla ima to idiotsko igranje žmurke!

Uzeo sam »Feljton o pjesnicima« [oštećeno op. Đ. V.] da ga neću štampati, a ja sam ga namjeravao ponuditi »Krugovima«.

30. IV. 52.

Danas sam opet u »Kolu« kod Krkleca. Sreo sam ga u hodniku i poslije pozdrava odmah rekao:

– Kako je kod vas mračno.

– Nije samo kod nas, odgovorio je.

– Da, da. Mrak je ipak najjeftiniji.

Zatim sam ga upitao:

– Što je s mojim stvarima?

– Četvrti broj je upravo izašao. U ponedjeljak imamo redakcijsku sjednicu na kojoj ću predložiti za 5. broj Vaše dvije pjesme i članak o Camusu. Dođite u utorak pa ću Vam točno reći, kako stvari stoje.

Ljubazno sam ga pozdravio, okrenuo se i otišao. Iz mraka. Razmišljajući, kakav izgovor bi teoretski mogao smisliti u utorak. Najvjerojatnije je da će reći: Još nije održana sjednica.

3. V. 52.

Kod Krkleca u uredništvu »Kola«.

Pozdravljamo se.

On sjedi za stolom pogrbljen, sijed i pofuren kao da su ga cijelu noć tukli žestoki mrazevi. Izdignuo je glavu i s leda, crven kao paprika i nevoljko me pita: Kako ste!

– Pomalo, odgovaram. I nastavljam:

– Došao sam, da uzmem svoju novelu. Vi je sigurno nećete štampati.

– Znate nisam ja tu sam. Što se mene tiče, ja bih je štampao, ali Kaleb neće. Ne mogu ja ovako dalje. Još ću šesti broj urediti, i onda gotovo.

– Razumijem vas.

– Ali, ipak, ostavite je do prvoga. Još imam jedan razgovor radi nje.

– Ne, ne. uzet ću je. Treba mi. Dati ću je u »Krugove«.

Uvjeren sam, da on samo taktizira, jer mu je, ne znam zbog čega, neugodno reći, da je ne može štampati.

– Ja bih je svakako uzeo, ako Vam je nije teško pronaći.
On traži. I sav je pobrkan, u psihološkom smislu. Vidim, da ne zna što bi rekao.
– Ha, tu je. Evo, izvolite.
Uzimam je i spremam u dep.
– Da li ste mi ubacili što u peti broj, kako ste rekli?
– Ne, nisam mogao. Ja sam htio, ali oni nisu htjeli.
– Što se može! Moramo čekati bolja vremena.
– Ubacit ću Vam nešto u šesti broj.
– Dobro.

Pozdravljam ga i odlazim, uvjeren da neće ništa ubaciti, jer znam da je on kod »Kola« peti kotač u kolima. Ne znam samo, zašto mi otvoreno ne kaže: – Ja bih htio, ali drugi su protiv toga da Vam se bilo što štampa. – Ne bih ga barem gnjavio.

25. VI. 52.

Danas sam vidio VI. broj »Kola«. – Dakle opet me je Krklec prevario, jer mi ni u VI. broj nije ništa uvrstio, usprkos svoga izričitog obećanja.

29. XI. 53.

U današnjem broju »Narodnog lista« Gustav Krklec napisa i ovo:

»Žubori i ključa život svuda oko nas, budi se svijest u svakom radnom čovjeku, bogati se i oplemenjuje zbilja novim ljepotama, a umjetnost se utječe podsvijesti i snu«. Ili na drugom mjestu: »Čudna neka indiferentnost vlada u tom našem kulturnom životu«. Ili još dalje: »... svuda zemljom vijore ponosne zastave ...«

Stari pokvarenjak Krklec, sluga svih režima ... čovjek koji je u privatnom životu nezadovoljan ... pljuje javno na sebe ... radi jadnog honorara.

»Krugovi«

Travanj 1952.

Kod »Krugova«.

Pitam, Goloba, da li bi štampao jednu kraću stvar o »Salacrou«.
– Tko je to Salacrou?, odgovara.
– Sramota je,da ti to ne znaš. Istina, kod nas je malo poznat, ali u Francuskoj je to veliko dramsko ime.
– Dobro donesi.
– Ali nemoj me z... Jer, ako ne misliš štampati, onda neću tratiti vrijeme na prepisivanje na mašini.
– Ako ja kažem: Donesi, bit će štampano.
Dobro! I sutradan sam donio.
Rekao sam da imam zanimljiv »Feljton o pjesmicama«.
– Imaš ga tu?
– Ne.
– Donesi ga.

Nakon dva dana me sretne na ulici (ćošak Tip-topa bifa) i pita, kad ću donijeti »Feljton o pjesmicama«.
– Donijet ću.
– Donesi brzo, jer idemo u štampu s drugim brojem.
Sutradan sam donio »Feljton ... «
– U zadnji čas si došao. Večeras imam zaključnu sjednicu redakcije i sutra broj ide u štampu.
Nakon dva dana kaže mi: Salacroua ćemo štampati u broju 3.
– Zašto?
Zato što u 3.broju donosimo prikaz o suvremenoj francuskoj drami.
– Tko to piše?
– Ivšić.
– Pa kakve veze ima moja stvar, koja bi trebala biti štampana u 2. broju s Ivšićevim prikazom koji će tek biti napisan za 3. broj?
Slegnuo je ramenima.

* * *

Donio sam kod Goloba u Antikvarijat knjige, da ih prodam.
Mjesto pozdrava reče mi:
– Dobro, da si se i ti jednom pojavio.
– Što trebaš?
– Donesi nam proze za naš list.
U to ulazi Pavletić, a Golob će:
– Uostalom upoznajte se.
I upoznali smo se. Razgovor je tekao hladno i službeno.
– Mi trebamo novelu i to što prije. Prekosutra mislimo dati materijal u štampu.
– Dobro. Ja ću Vam sutra prije podne donijeti.
– Ne bi mogli večeras? Dođite u Klub književnika.
– Ja tamo ne zalazim. Ostavit ću Vam sutra prije podne, ovdje kod Goloba.
U redu. Samo, moram Vas upozoriti, da je jedini uslov kvalitet. Nikakvih drugih obzira.

Donio sam im novelu »Susret na [oštećeno...op. Đ. V.] prihvatili, tobože zbog nekih aluzija na današnju [oštećeno op. Đ. V] ... sam im drugu novelu. Ali i nju su odbili s motivacijom da je moralno-politički presmiona. Ali oni moraju voditi računa o financijeru, jer im se može desiti da NOKOK (?) i Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu ne dadne za drugi broj novac.

Poslije toga su još 20 dana tražili novelu. Pa kad je nisu našli, uzeli su neki odlomak od Slobodana Novaka.

Zatim su me tražili sutra i bilježaka. I to su mi štampali.

Ja sam tom prilikom vidio slijedeće:

Ne spadam u to društvo. Na mene su se obratili samo zato, jer nisu imali svoga materijala. Škandalozno. Preko novina su se borili za list, a kad su ga dobili, onda u svom krugu nisu pronašli materijala ni za prvi broj.

»Vjesnik«

5. X. 53.

Nazvao sam telefonski Pavletića i pitao ga, da li će štampati moj članak o Mikolčeviću, a on je odgovorio da ga još nije ni vidio, iako sam ga ostavio za njega u redakciji »Vjesnika« pred deset dana. Kad sam mu to rekao, jedan trenutak je prekinuo razgovor i nešto je razgovarao sa prisutnima u kancelariji. Rekao mi je poslije tog razgovora: Ovdje kažu, da ga u Vjesniku neće štampati, a ja u kulturnom prilogu Vjesnika u nedjelju štampam samo prikaze o netom izašlim knjigama.

(...)

29. X. 53.

I u Naprijed sam nosio taj članak. Urednik kulturne rubrike Šeparović mi je rekao: Članak je vrlo lijepo napisan, ali ipak ne treba toliko hvaliti toga čovjeka.

* * *

16. svibnja 1981.

Obavijest Izvršnog odbora »Sekcije DKH za Slavoniju i Baranju« iz Osijeka o »Izdavačkom planu« za iduće razdoblje. Među šest naslova nalazi se i Ivaštinovićeva knjiga pripovijedaka: »Kruženje oko uspomena«.

Godine 1983. u Vinkovcima je osnovana »Sekcija DKH – Vinkovci«. Svjedokom sam razgovora i obećanja davanih Ivaštinoviću, glede objavljivanja zbirke stihova.

»Forum«

21.1.1982.

»Poštovani druže Matkoviću!

Prošle godine više puta sam Vas tražio, ali nikada Vas nisam našao. Zato Vam šaljem suradnju za »Forum« u nadi da ćete je objaviti u istom broju. (...)«

4. 3. 1982. g. stigao je odgovor:

»Poštovani gospodine Ivaštinoviću.

Primili smo Vaše rukopise, ali ih, barem zasad, ne možemo tiskati zbog nove koncepcije FORUMA i ritma njegova izlaženja (4 puta godišnje). Poštujući Vas srdačno Vas pozdravljam u ime FORUMA.

Tajnik
Ivan Pandžić«

»19. IV. 1982. Ponedjeljak, 12 sati.

Bio sam u redakciji »Foruma« i uzeo rukopise. Navodno su tekstovi predugi. Trebao bih skratiti. Rekao sam da ništa neću kratiti«.

21. IV. 1983. Ivaštinović piše Matkoviću drugo pismo.

»... Šaljem Vam poštom suradnju, jer Vas nisam našao kad sam Vas tražio. A isto tako nisam našao ni Vašeg suradnika »Foruma«.

Jednom ste me odbili. Međutim, niste me samo odbili nego ste me tako ružno gledali kao da sam Vam ubio oca, ili kao da sam državni neprijatelj.

Rekli ste na onoj svečanosti u vezi s »Forumom« da je »Forum« otvorena tribina. Pa hajde da vidimo! Pored ostalog i zbog toga Vam šaljem ovu svoju prozu, jasno sa svojom preporukom.«

Iz pisma se vidi određena naivnost. Očekivati srdačan doček i spremnost na suradnju bilo je doista naivno. Međutim, pismo je pogodilo Matkovića i on odgovara 9. V. 1983., osobno.

»JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
RAZRED ZA SUVREMENU KNJIŽEVNOST
ČASOPIS FORUM

Poštovani drug
JAKOV IVAŠTINOVIĆ
Zagreb
Šišićeva 15

Poštovani druže Ivaštinoviću,

primio sam Vaše pismo i rukopis »Uzaludni bijeg«. Zaista me neugodno dirnula Vaša primjedba da sam Vas neprijateljski dočekao kod našeg prvog susreta. Naprotiv – s interesom (a ne mržnjom) gledah Vas tom prilikom, sjećajući se jednog Vašeg davnog eseja o Tadijanoviću. Dobrog i znalački pisanog ogleda. Molim Vas, dakle, da uvažite kako bih već zbog toga sjećanja bio sretan da Vas objavim. Međutim, prozna beletristika Vaša, dragi druže Ivaštinoviću, nikako nema težinu Vašeg eseja, pa i nekih Vaših pjesama koje su mi ostale u uspomeni. Što, dakle, s našim odnosom? S Vašom eventualnom suradnjom? Budite dobri, shvatite i nadalje moju riječ da je FORUM otvorena tribina«. I pošaljite mi beletristiku koju *danas* pišete. Svi mi imamo u ladicama rukopise, koji iz ne znam kojih razloga nisu objavljeni. Često nije mudro u njih dirati.

Sa štovanjem
Marijan Matković (osobno)

P. S. U prilogu Vam vraćam
novelu *»Uzaludni bijeg.«*

Nakon ovoga pisma, vjerojatno pod dojmom činjenice što se javila veličina osobno, Jačo se još nadao suradnji.

1. lipnja 1983. piše:

»Druže Matkoviću!

Sa zadovoljstvom sam pročitao Vaše pismo od 9. V. 1983. Mislim da sam ga *dobro* pročitao.

Ako dospijem do prostora u »Forumu«, neka to bude s jednim od dva priloga (PORTRET ili PREDSJEDNIK POLJOPRIVREDNE ZADRUGE) ili sa obadva«.
Ovime je korespodencija dovršena.

»REVIJA« – Osijek

»31. VII 1982.
IZDAVAČKI CENTAR REVIJA

Radničkog svučilišta »Božidar Maslarić«

U skladu s Vašim natječajem u »Oku«, broj 269 od ove godine, šaljem Vam dva, na stroju otipkana, primjerka zbirke pjesama »SLAVONSKI PEJZAŽI.«

»REPUBLIKA«

»7. IX 1982.

Druže Bilopavloviću!

Vama kao sugradiščanu i suslavoncu obraćam se u želji da predložite objavljivanje u »Republici« moje pripovijetke »Prevrnuti stol« koji Vam u prilogu šaljem.«

Slijede bilješke na kopiji pisma:

– »10. XI 1982. razgovarao sam sa glavnim i odgovornim urednikom »Republike« Brankom Malešom. Rekao je da je rukopis još na čitanju i da ga ostavim.

– 25. IV 1983. bio sam sa Malešom, razgovarao s njim i ostavio mu dvije nove pripovijetke. Bio je i Cvitan. Maleš je rekao da dugo čekam i da će mi objaviti ranije poslanu pripovijetku.

– 6. VI 1983. Ponedjeljak.

Našao sam samo Cvitana. Kaže da mi je Maleš pisao. Ništa drugo. Kao da me ne voli. Razgovarao s nekim rasklimanim balavcem. Činovnica traži pismo koga nema. Uzela adresu. Jadno. Kao da govore: Što hoćeš ti stari! Idi u krpe! Ne! Vi ćete u krpe! Što ste vi napisali? Tko vam daje pravo da silujete situaciju.«

– 17. 6. 1983.

»Poštovani druže Ivaštinoviću,
Na žalost, redakcija časopisa je ipak odlučila da ne tiska Vaše ponuđene radove«.

(Potpis nečitak)

– »14. VII 1983.
Jakov Ivaštinović

UREDNIŠTVO »REPUBLIKE«
Tito Bilopavlović
Branimir Bošnjak
Dalibor Cvitan
Alojz Majetić
Branko Maleš

Počastili ste me time što me niste primili u svoj VELEVAŽNI časopis. Dobro. Ostavili ste mi krila i niste mi zavezali oči.

Uzaludnih nesporazuma i prešućivanja u književnoj historiji bilo je mnogo. Znamo njihovu sudbinu.

Nijedan od vas, PET VITEZOVA, nije imao snage da potpiše svoje mišljenje i da legne ispod svoga nebeskog dostojanstva. Šteta!

Molim vas da mi vratite i moju treću pripovijetku pod naslovom »Prevrnuti stol« koju sam vam poslao 7. IX 1982. na ime urednika Tita Bilopavlovića. Ako je ne pošaljete poštom, ja ću sam doći po nju, pa je ostavite u tajništvu.

Potpis
Jakov Ivaštinović

P. S.
S obzirom na to da volite umjetne Podravkine juhe, mogu zamisliti kakvu književnost volite«.

Nakon ovoga pisma, Ivaštinović ponovno vjeruje u suradnju, premda mu navedeni ljudi ne bi ništa objavili ni u ludilu.

22. X 1983. obraća se Malešu.

»JAKOV IVAŠTINOVIĆ
ZAGREB, Šišićeva 15
Tel. 672-135

Zagreb, 22. X 1983.

Uredništvo »Republike«
Druže Malešu!

Moje pripovijetke niste objavili. Možda nećete ni ove pjesme. Dobro. I to treba da se znade.

Ja vam ne mogu učiniti nikakvu protuuslugu jer ne postojim na stotinu načina koji bi mogli biti korisni. Mogu Vam poslati samo ove pjesme (dvadeset i jedna pjesma), a šaljem ih poštom zato što Vas ne mogu naći.

Znam za književne nesporazume i prešućivanja. Ali, to su ružne strane književnosti.

Prilažem dopisnicu sa svojom adresom da mi javite: kada i gdje možemo razgovarati.

Pozdrav!«

Korespondencija prekinuta.

»REVIJA« – Osijek

15. X 1985.

»Druže Hedl!

Šaljem Vam osam pjesama iz ciklusa »Slavonija« sa preporukom da ih objavite u »Reviji«. Posebne su i zbog toga što u njima ima *nove* Slavonije.«

Ovo se pismo može shvatiti samo kao pokušaj iz očaja, jer očekivati podršku čovjeka koji je tada blizak suradnik zloglasnog unitarističkog korifeja Gorana Babića, više je od naivnosti.

»U PRAVI TRENUTAK«

Đ. Sela, 11. 10. 1985.

»Pošt. gosp. Ivaštinović!

Konačno sam pogledao Vaš tekst »Svladavanje sumnje«.

(...)

Na žalost nisam u stanju da to uvrstim u niz naših izdanja koja imaju za cilj prvenstveno vjersku tematiku.

Ivan Zirdum«

ZVONIMIR MRKONJIĆ

12. 1. 1987.

»Danas sam posjetio Zvonka Mrkonjića u kazalištu »Gavella«, gdje radi kao dramaturg. Prijatelj Gojko Sušac odnio mu je moj izbor pjesama »50 tragova i svjedočanstava«.

Sumorni su prostori kroz koje sam prošao, a sobica u kojoj sam našao Mrkonjića slična je zatvorskoj ćeliji, za teške griješnike. U toj sobi čovjek može biti samo buntovnik ili prkosna malenkost.

Nije mi rekao ništa: ni da mu se sviđaju, ni da mu se ne sviđaju moje pjesme. Držao se suzdržano i sumorno. Odmah u početku je počeo kukati kako nije vrijeme za poeziju. Ispalo je kao da ja moram vjerovati da nisu potonule sve lađe poezije. Smiješno. Ja kojemu su sva vrata zatvorena. Uhvatila me tjeskoba utopljenika koji odbija da bude utopljenik. Bože, pa što će mi on reći. Razgovaramo prijateljski, a praznina je oko nas.«

»NAPRIJED« – Zagreb

»NAPRIJED«
OOUR Izdavačka djelatnost

U prilogu dostavljam za izdavanje dva primjerka knjige pjesama »Pedeset tragova i svjedočanstava«. Molim da ih uključite u recenzentski postupak i da me poslije toga o rezultatu obavijestite.«

» – 1. II 1988. Ponedjeljak. 13.40.

Zvao sam Laušića u »Naprijed«. Kaže da nije pročitao rukopis, da mu je kod kuće na stolu i da ima puno posla. Ali da će pročitati – solidno je kad on čita, ako čita.

Pozdravljamo se. Kažem: Dobro, neka ide, kako ide.«

– 14. III 1988.

»Zagreb, 14. III 1988.

Dragi Jakove,

znam da će Ti se ova recenzija ukazati surovom i, ponajprije, sudački prepotentnom i bezobzirnom. No, sve što bih napisao drukčije i blaže bilo bi, s moje strane, licemjerno, što, naravna stvar, nikako ne znači da sam posve u pravu. A kamoli moje sreće da u pravu nisam uopće!

Srdačno Te pozdravlja

Potpis
Jozo Lušić

Laušićev odgovor Ivaštinoviće je doživio kao teško razočaranje, naprosto kao šok. Imao je povjerenja u toga čovjeka i nadao se da bi s njime mogao ostvariti suradnju.

»SEKCIJA DKH« – Vinkovci

»26. V 1988.

U 9 sati imam zakazan sastanak sa Miroslavom Slavkom Mađerom u Zalogajnici »Opatija« u Jurišićevoj ulici. Idem na taj sastanak kao na stratište. Nosim svoju zbirku pjesama »Tragovi«, jer sam sa Remom dogovorio da Mađer bude jedan od recenzenata. Nosim sa sobom tjeskobu i uvjerenje: Pa ja znam bolje od bilo koga što je poezija u ovom razbijenom, poniženom i lažnom vremenu. Da, ali ja ne odlučujem za javnost. U javnosti ja sam odbačen na marginalnu stranu. Ništa!«

»AZUR JOURNAL«

– 9. 11. 1992.

»Nakladnik, AZUR JOURNAL, obvezuje se da će do 30. 1. 1993. objaviti knjigu autora Jakova Ivaštinovića »Hrvatskom uzduž i poprijeko«. Naklada knjige neće biti veća od 3000 primjeraka«.

– »20. X 1993. 11 sati. Srijeda.
Telefonom razgovarao sa Zebićem, direktorom »AZURA«. Kaže da je ... da mu donesem kopiju rukopisa i da će on to brzo riješiti.
(...)«

»RADIO-ZAGREB«

– »14. 05. 1993.
RADIO-ZAGREB
OOUR RADIO-STANICA ZAGREB
(...)
Honorar za neobjavljenu prozu – 25 min. »STRADANJE ZECA SLOBODNJAKA« u emisiji »Hrvatska pripovijetka« – premijera 30. 05. 93.«

»HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA«

– 21. VI 1992. 2 pisma
»Poštovana gospođo Šikić!
Pred dva mjeseca ostavio sam kod Vas za Vaše poduzeće svoju knjigu pripovijedaka »Kruženje oko uspomena« (306 kartica).
Budući da mi je zbog zdravstvenih razloga teško dolaziti, ovako, pismom, molim da mi potvrdite primitak rukopisa i da mi nešto kažete o njegovoj sudbini.
Poštujući svačije mišljenje i bez obzira na njega, uvjeren sam u izrazitu književnu vrijednost ove knjige, a svako drugačije mišljenje smatram promašajem u ocjenjivanju.
Jasno mi je da Vaše poduzeće, zbog svojih razloga, ima pravo da ne izda moju knjigu. No, jasno mi je i to da nekim recenzentima, zbog moga mišljenja o njima, ne bih dopustio da ocjenjuju moju knjigu.
Rado ću Vam ponuditi i ostale svoje knjige pripovijedaka.
S poštovanjem«

J. I.

Zagreb, 21. VI 1993.

»Poštovani gospodine Selak!
Na poticaj gospodina Šegedina i gospodina Pavlovića tražio sam Vas nekoliko puta telefonom i osobno u poduzeću, ali Vas nikad nisam našao. To me je rastužilo.
Htio sam se s Vama dogovoriti u vezi eventualnog izdavanja moje knjige pripovijedaka, ali, eto, nisam mogao. No, ipak sam rukopis ostavio kod Vaše urednice, gospođe Šikić.
Budući da mi je teško dolaziti i tražiti Vas, obraćam se pismom i preporučam svoju knjigu pripovijedaka »Kruženje oko uspomena« (306 kartica), jer je ona zbog svoje književne i sadržajne vrijednosti zavrijedila izdavanje.
Želim da Vaše poduzeće izda i ostale moje knjige pripovijedaka.
S poštovanjem«

– 14. XII 1993.
»Telefonom razgovarao sa gospođom Šikić. Ne znam. Recezenti nisu zadovoljni. Ako se nađu novci, moglo bi se izdati izbor. Te: da, bi i ne. Je li sve tako kako ona kaže? (...) Mrkonjić i Pejaković su, navodno, glavna prepreka.«

– 29. XII 1993. Ponedjeljak.
»Urednica gospođa Šikić iz Hrvatske sveučilišne naklade, gdje je moja knjiga pripovijedaka »Kruženje oko uspomene« nije mi rekla ništa utješno«.

»ŠKOLSKA KNJIGA«
»ZNANJE« Zagreb

» – 20. VII. 1993. Utorak, prije podne.
1. U »Školskoj knjizi« (Masarikova 28), direktoru Mađeriću ostavio sam rukopise:

a) Njihova istina
b) Doživljaj književnosti

2. U izdavačkom poduzeću »Znanje«, uredniku Crnkoviću ostavio sam rukopis knjige pripovijedaka »Događaju se čudne stvari«.
Na ulici sam (u pothodniku) sreo dimnjačara. To bi trebao biti dobar znak. Na Jelačić trgu sreo sam Lončarevića.
Tužan osjećaj. Na milost i nemilost ostavio sam dio sebe. Nije to predaja rukopisa za izdavanje, nego za robiju. Kod kuće nisam sposoban ni za kakav posao. Samo ležim i mislim na tu svoju sirotinju«.

» – 12. 1. 1994. Srijeda.
Razgovarao sam sa gosp. Crnkovićem u »Znanju« o mojoj knjizi. Kaže da su se prilike u poduzeću popravile i da će mi na proljeće nešto određenije reći.
Nisam izgubio nadu.«

»MLADOST« – Zagreb

»9. XI 1994. Utorak.
Grakaliću u »Mladosti« (na Kaptolu) predao sam rukopis knjige »Protiv poraza«. Rekao je da će dati na čitanje Pandžiću.«

GUBLJENJE NADE

»22. III 1994. Utorak.
Izašao je »Glas Koncila« bez moga članka koga kažu da će objaviti a ne objavljuju već više od mjesec dana.

Objavljen je sadržaj novog »Marulića«. Nema me ni tamo – opet! Što da učinim?«

Kako bi skrenuo pozornost na svoj rad i na blokadu u kojoj se nalazi, Ivaštinović organizira izložbu svojih rukopisa, na koju poziva kolege iz hrvatskog književnog Olimpa. Donosimo nekoliko dirljivih zapisa koje nam je ostavio pisac.

»22. VI. 1994. Utorak. 17 sati

To je važan dan, jer me je posjetio gospodin Petar Šegedin koji se zanimao za moj književni rad i uzeo da pročita moje dvije knjige pripovijedaka:

1. Kruženje oko uspomena
2. Jakovljeve ljestve

– 13. VII. 1994. Utorak. 18 sati

»Posjetio me dr. Dubravko Jelčić i sa zanimanjem pregledao moju izložbu rukopisa. Mene je to ugodno obradovalo.«

– 4. XI. 1994. Četvrtak. 13 sati

»S Matkom Peićem na ručku u »Kutjevu«. Preko tri sata smo zanimljivo razgovarali. Zadovoljan sam.

14. X. 1994. Četvrtak. 12.40

Nazvao Matko Peić. Veliki trenutak i razgovor. Dogovor za sastanak 5. XI 1994. u petak u 10 sati u »Kutjevu«.

Diana DOBRAN

U njidri

Ki ti je to uzeja smih
i lipu besidu?
Ki, u prolitnoj suzi?

Čuda je tega pasalo
u ovon tešken litu.
Grdih smo besid
i teških zrekli.
Ma, uno ča kuraj da
to je spomen na te
srcu mija i drag
u njidri mi uzorija.

Tilo te išće,
a srce nima mira,
u dibljini samoj
bez tvojega tila.

Ma u proliće
kad livada zazeleni
kad sve propupa
i moj će pup
za tvoj smih
i lipu besidu.

Prognanik

...»sve su sorili i pobili,
a nas su prognali... .«

(Starica iz Kijeva)

Moji su dani puni ognja krvi,
a moje noći molitve i studi.
Pod liticom zgrčen gledao sam nakaženje ljudi,
i bljesak granate dok ubija i mrvi.

Okamenjen i slomljen ostadoh bez krika,
dok na prag doma padali su glavnji krova što se ruši,
Iskopanih očiju, s oltara bačena je Gospina slika,
a soreni zvonik kao bataljak ruke u nebesa strši.

Nema mojih dragih. Tamo su ostali,
u krvavoj grudi ispod zelenkade i ružmarina,
uljanice plamičak upaliti nisu mi dali,
a iz raskopanih humki nikla je drača i kupina.

Nemam ja ni snage, nemam ja ni moći,
da se vratim i popravim slomljene križe,
jedva gasim vatru u sebi kroz sve svoje neispavane noći.
Neznanim stazama hodim, a tuga me sustiže.

Betežan i loman tražim duši lijeka,
ogradu svoju jutro i slavuja.
Vratite mi vrlet i zagoru, miris kadulje i vrijeska,
tamo će mi duša ozdraviti i ponovno planut moja glavnja.

Stanislav PEJKOVIĆ ŠODAN

Istro mila, roda hrvatskoga!

Malo koji stariji čovjek iz južnohrvatskog primorja, iz Dalmatinske zagore, nije čuo za rijeku *Piave*, ili Pjavu kako bi oni rekli. I to ne da su čuli, nego su se mnogi tamo i borili. Doduše kao autrijski vojnici, ali za svoj hrvatski teritorij. Nažalost, mnogi su tamo ostavili svoje živote, mnogi su ostali trajni invalidi, ali uspomene o borbi za hrvatsku Istru nisu niti malo izblijedile.

Tako se i ja sjećam svojega djeda koji sa svojom pukovnijom nije izgubio niti jednu bitku, a izgubio je rat! To on nikako nije mogao shvatiti i umro je u uvjerenju da je on u tom ratu pobijedio!

Osobito je zanimljiva zgoda vezana uz vojake iz Imotskih Poljica. Naime, njihova je zaštitnica Sv. Ana, po kojoj i crkva nosi ime, a običaj je u tom kraju da Poljičani sa svih strana »idu naprijed« prema svojoj crkvi i da se tu skupe. Tako se u narodu stvorila legenda da Poljičanin na Sv. Anu ne smije mirovati! Ovo je bio veliki problem vojacima iz Imotskih Poljica na fronti kod rijeke Piave. Kako je bilo potpisano primirje, morali su u rovovima mirovati, a bila je Sv. Ana. Nu Poljičani ne bi bili Poljičani kad za Sv. Anu ne bi »naprijed« krenuli. I Poljičani krenuše, i osvojiše jednu vojnu utvrdu. Jasno, drugi dan svi su morali na saslušanje, ali barem je Sv. Ana bila zadovoljena.

Ima ovakvih priča još i sve su vezane uz ratovanje dalmatinskih Hrvata u Istri.

Dakle, meni je Istra ušla u memoriju na najljepši mogući način kao priča za djecu prije spavanja. Istra je dio moje dječje mašte, moja zemlja iz bajke! Dok je gorjela vatra na kominu, a vani pršio snijeg, u moju maštu ušla je Istra.

Stoga pitam: tko ima pravo meni oteti Istru? Ukrasti je iz mojih snova! Kakav je to strašni Vuk koji kuca na vrata moje bajke, na vrata istarske kuće? Tko to reži u hrvatskoj Istri?

Ne dirajte Istru!

Ne dirajte kosti mojih djedova!

Ne ljutite Poljičane ni Sv. Anu!

Ja sam hrvatski pisac i već sada se prijavljujem kao hrvatski dragovoljac, ako, ne daj, Bože, bude opet trebalo stopama mojega djeda.

Na to imam ljudsku, nacionalnu, moralnu i Božju obvezu.

Stoga, gospodine *Jovane Pauletta,* govorite za srpski *NIN* što god hoćete, ali znajte, ukoliko niste Hrvat, vi o Istri nemate što govoriti!

Ukoliko ste Hrvat, onda imate pravo govoriti i o mojemu selu, i o Imotskim Poljicama! Dođite nam za Sv. Anu!

Srpske misli o Istri slušamo već desetljećima, i to su neprijateljske misli, one nas ne zanimaju.

Hvala dragom Bogu, naslušali smo se i talijanskih misli i nadojili ricinusom.

E sad bi bio red da Istra bude ono što je uvijek htjela, a nisu joj dali! Da bude slobodni hrvatski teritorij. A protiv svih posezanja prema Istri mi ćemo se boriti perom

i olovkom dok su i one papirnate kategorije. Ali ukoliko se ta povezivanja pretvore od olovaka u balvane, onda moraju svi znati da ćemo i mi Hrvati olovke zamijeniti sjekirama.

Uostalom, treba pročistiti putove za transgranična povezivanja!

Dok su *paulette* piljevina, podnošljivi su, ali ako postanu balvani, moraju znati što ih čeka!

Nema više Blagoja Adžića da zaustavlja helikoptere!

Ne bih htio da se ovaj moj tekst shvati kao huškački ili ratnički, ali *paulette* moraju znati da se ne smiju igrati *krajina!*

Jer njihove ideje o autonomiji, o demilitarizaciji, o pljački deviza, o genetskoj posebnosti i sl., nisu ništa drugo doli vrlo gruba obmana i guranje u tragediju istarskih Hrvata. Stoga je potrebito da vode ove sulude ideje znaju što o tome misle Hrvati iz drugih hrvatskih krajeva.

Svakako treba upozoriti da odnos poštenog i običnog hrvatstva prema Istri, ne treba brkati s glupošću i nespretnošću službene hrvatske politike. Ja osobno mislim da su oni hrana jedni drugima!

Moj stav je stav običnog hrvatskog građanina i neovisnog intelektualca.

Isti je slučaj s *Dalmatinskom akcijom.* I to je tragedija da su nam regionalne stranke postale neka vrsta strane špijunaže i fine, »u rukavicama«, otimačine teritorija.

Dalmatinska akcija također ima suludu ideju da brat na brata puškom krene, samo oni za razliku od *vuka paulette* imaju strategiju *lije!* Zasad još ne traže dalmatinsku naciju i dalmatinski jezik, ali i oni osluškuju *skupštinu na Palama!*

Dakle, ono što žele *paulette,* ravno je samoubojstvu i poziv je to na zlo i nesreću. Poziv je to na rušenje i paljevinu prelijepe Istre, poziv je to na njezino uništenje! To je poziv iz dna tame i iz dna pakla!

A ukoliko je taj poziv obavještajnog karaktera, onda je to stvar policije.

Jer da bi s ostvario *paulettin* program, treba kad tad proglasiti otcjepljenje Istre od Hrvatske, treba stvoriti istarsku policiju i vojsku, dakle, treba započeti krvavi rat na pragu 21. stoljeća! Eto to nam želi ljubitelj ricinusa i meteorolog *Jovan Pauletta.*

Paulette nisu nikakvi demilitaristi, kozmopoliti, ljubitelji transgraničnog cvijeća, nego opasni igrači vatrom! Za svakoga političara iz reda *pauletta* može se znati koji je Jovan Rašković, koji je Mile Martić, koji je Dušan Zelenbaba, koji je Radovan Karadžić... A najtragičnije je što bi za realizaciju ovoga paklenog projekta, istarski Hrvat morao imati mozak kninskog Srbina. *Paulettaško* otvaranje Istre nije ništa drugo nego fašistoizacija i getoizacija jednoga malenog poluotoka u srcu Europe!

S druge strane, ljudi koji zbog većih mirovina prodaju svoju nacionalnost, moraju se sjetiti Isusa Krista koji je sve one što novcem zvekeću istjerao iz sinagoge. Tamo gdje novci zveče, Boga nema! Zar to nije nacionalna prostitucija?

A, draga gospodo, ako ništa drugo, onda dopustite da i mi Hrvati živimo i upravljamo u svojoj Istri barem onoliko godina koliko su i razni tuđini. Onda možemo razgovarati, Hrvati su slobodoljubiv narod. A do tada, ne ljutite mi djeda!

Neka počiva u miru!

Netko u nikom

Povazdan su, od jutra do mraka, slavili svaki svoje;
Nitko, što ljubi trajno i Netko, što umire u času;
u pokrajinama prognanih sanja, što više ne postoje,
kao ni isparenih kapi, sunovrat u bleneću masu.

Prvi je učio drugog da nad ljubavlju nema zbora,
a Netko šapnuo Nikom, tek smrt je ljubavnica naga;
i grizli su slatko voće s gorkim sjemenom razdora,
i svaki se ćutio šiljkom svetih kopljanikovih snaga.

I svijetom širili nauk, zlo postoji, a zala nema,
jer oni su časna žrtva što pate ovu jedninu;
i stalno se ćutili laki, bez sljedbeničkih dilema,
kako nadrasti vođu, ne uranjajuć u njegovu crninu?

Jednom se tako sreli, diveć se noćnom budizmu,
Nitko što sve manje ljubi i Netko što živjeti želi;
i prešli su jedno u drugo, ko zrake kroz optičku prizmu,
i svaki se onom drugom, sad više no sebi veseli.

Sad svijetom šire nauk, ta nova sijamska djeca,
da samo veliki mogu nadrasti svoje monizme,
i naći novo poklonstvo, drugo Ja koje jeca,
što vratilo samo se sebi u ulju jutarnje krizme.

Mase su sad stanovnici krajina legalnih sanja,
jer niti se ljubi više, niti je smrti u manjem;
gdje u srcu bi gorko sjeme, dvoglava naman izranja,
a duša, plašeć se gnjeva, hrani je starim poslanjem.

Iz moje ladice (I)

Prekopavajući po svojoj ladici, namjerio sam se na mnogo bilježaka i pisama s davnim uspomenama. Među njima ima dosta zanimljivosti pa sam odlučio da nešto od toga i ovdje iznesem.

Ivo Vojnović

Ove se godine (1995.) navršava 110 godina od štampanja druge zbirke novela hrvatskog književnika Ive Vojnovića »Perom i olovkom« (prva zbirka »Geranium« objavljena mu je 1880.). Uz pjesme, eseje, kritike i novele, posebice se istakao brojnim dramskim djelima, većinom iz povijesnog i društvenog života grada Dubrovnika. Zato je u povodu 70. godišnjice njegova života i 50. godišnjice njegova književnog rada Dubrovnik 29. i 30. listopada 1927. održao svečano slavlje u »Bondinom teatru« i svom pjesniku predao lovor-vijenac. Već 3. studenoga 1927. objelodanjen je u dubrovačkim tjednim novinama »Narodna Svijest« (br. 44, god. XI.) na uvodnom mjestu moj članak »Proslava gospara Iva«. Tada sam počinjao drugu godinu na sveučilištu, ali – čini se – taj se moj članak uvelike dopao gosparu Ivi i odmah mi je sutradan poslao na svojoj vizi-karti slijedeći napis:

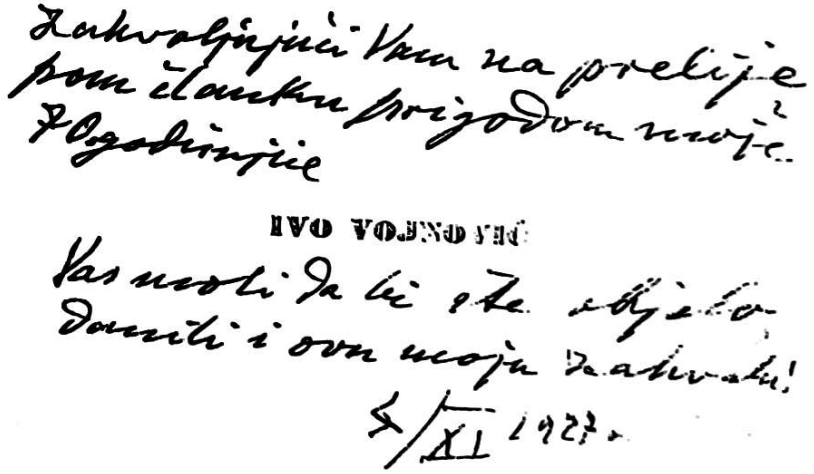
Zahvaljujući Vam na prelijepom članku prigodom moje 70 godišnjice

IVO VOJNOVIĆ

Vas moli da biste objelodanili i ovu moju zahvalu!

4/XI 1927.

»Zahvaljujući Vam na prelijepom članku prigodom moje 70. godišnjice – IVO VOJNOVIĆ – Vas moli, da biste objelodanili i ovu moju zahvalu! 4. XI. 1927. DUBROVNIK« (Ivo Vojnović rodio se 1857., a umro je 1929., dakle dvije godine poslije toga slavlja).

Luigi Pirandello

Za vrijeme svog studija filozofije u Firenci (Italija), tijekom 1927. i 1928. godine, nastojao sam što bolje naučiti talijanski jezik pa sam išao po raznim crkvama na propovijedi te često slušao predavanja na različitim fakultetima (povijest, medicina, književnost it.d.) Posebice sam se trsio da se što više nađem u kazalištu. A kad je u veljači 1928. u Politeama Fiorentinu gostovao Luigi Pirandello, nisam propustio ni jednu njegovu dramu (i to ne samo zbog jezika!). Naravno, borio sam se za najjeftinija mjesta u kazalištu.

Pirandelo je imao vlastitu glumačku družinu, koja je tijekom sezone bila angažirana u kazalištima raznih talijanskih gradova. Te veljače 1928. gostovali su s više od deset njegovih dramskih djela u Firenci. I to svake večeri novo djelo.

U pauzi između činova znao je poneki od nas poći iza pozornice pozdraviti tog glasovitog talijanskog pisca. Dne 13. II. 1928. pošao sam u pauzi do njega, predstavio se da sam student iz Hrvatske i da baš toga dana slavim svoj rođendan pa sam ga zamolio, neka bi se potpisao na mojoj vizit-karti za uspomenu. On me pohvalio, da odlično govorim talijanski, čestitao mi 22. rođendan i vrlo rado dao svoj potpis za uspomenu.

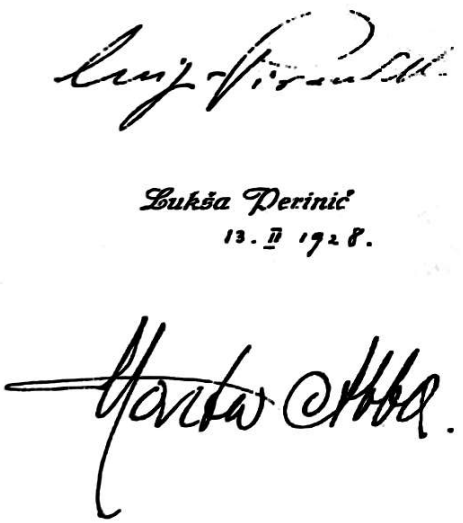

Tu se zatekla te uplela u razgovor glavna glumica u Pirandellovoj ekipi, glasovita Marta Abba; i ona mi je čestitala rođendan te dala svoj potpis za uspomenu na mojoj vizit-karti. Govorilo se da je Pirandello neke ženske protagoniste u svojim dramama stvarao prilagođavajući ih njezinoj glumačkoj osobnosti, stilu i temeperamentu. A ja sam doista uživao u njezinoj glumi, kao i u glumi cijele družine, koju je Pirandello ustrpljivo i solidno uvježbavao.

Kasnije sam, u Zagrebu, išao svaki put u kazalište, kad se davalo »Šest lica traže autora«, po kojemu je Pirandello postao popularan u cijelome kulturnom svijetu.

Grazia Deledda

Za vrijeme svog studija na sveučilištu u Firenci (1927.-1928.) preveo sam u zajednici s kolegom Marinkom Scattolinijem iz Dubrovnika (stanovali smo u sobi s dva kreveta) roman talijanske književnice Grazie Deledda »Colombi e sparvieri«. Deledda je dobila Nobelovu nagradu za književnost 1927. godine, a spomenuti roman napisala je 1912. U Zagrebu je prijevod toga romana objelodanjen 1931. godine pod naslovom »Golubovi i jastrebovi« u »Knjižnici dobrih romana« »Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima«.

Svoj studij nastavio sam 1929. godine u Zagrebu, a ujedno se zaposlio u uredništvu spomenutog Društva te ishodio da »Golubovi i jastrebovi« izdaju u nakladi te naše izdavačke ustanove. No, morao sam od auktorice dobiti dozvolu i za prijevod i za štampanje. U tu svrhu sam joj 18. III. 1931. pisao u Rim, gdje je ona tada boravila. Deset dana nakon toga, tj. 28. III. 1931. Grazia Deledda (na jednoj dopisnici) daje pravo prijevoda spomenutoga romana, za Jugoslaviju, a ujedno se nada da će joj izdavačka kuća dati makar i skromni honorar.

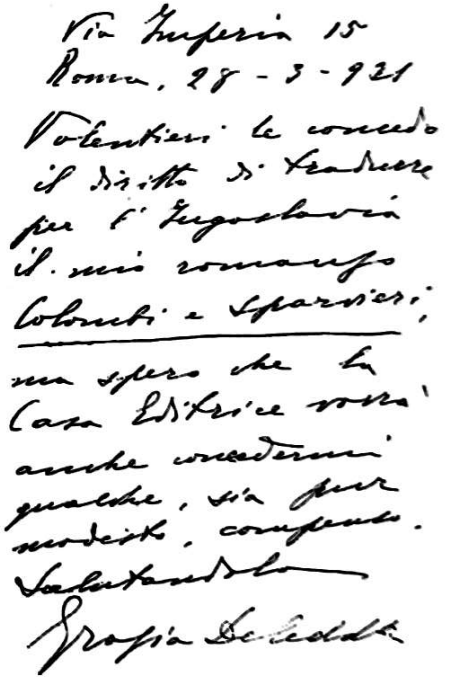

Ja sam se spisateljici zahvalio s obrazloženjem je zamolio da bi nam pravo na štampanje ustupila besplatno, odnosno uz doista skroman honorar. Istaknuo sam da »Društvo sv. Jeronima« objavljuje knjige bez ostvarivanja profita. I na kraju sam je zamolio za njezinu fotografiju.

Na to mi je Deledda odgovorila kako honorar ne bi bio za nju osobno, nego bi to išlo u poseban fond iz kojega se pomažu siromašni talijanski pisci. Tamo idu i drugi honorari od njezinih izdanja. Stoga će ona, uviđajući naše prilike, sama iz svoga džepa

uplatiti spomenutom fondu ono što bi od nas dobila kao autorski honorar!!! I neka joj pošaljemo koji primjerak tiskanog romana.

To je doista bio plemenit gest Grazie Deledda, koji sa zahvalnošću i s poštovanjem pamtimo. Naravno, uz zahvalu poslao sam joj i nekoliko primjeraka objavljenog romana. Nažalost, ne mogu pronaći to drago njezino pismo, ni svoju zahvalu. Vjerojatno se 'utopilo' negdje s arhivom Društva. A nemam ni fotografije, koju nam je tom zgodom poslala; no ona je reproducirana uz bilješke na kraju objavljenog romana (na str. 259.). Posjedujem samo njezinu dopisnicu od 28. III. 1931. i talijanski koncept dvaju svojih poslanih joj pisama.

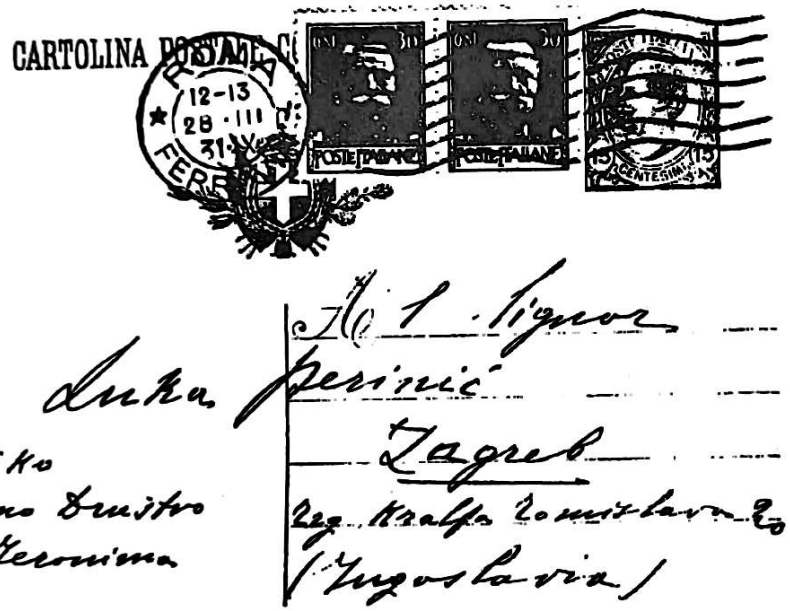

Na hrvatski sam preveo i više njezinih pripovijesti, te još i njezin roman »Požar u masliniku«, koji je u nastavcima štampan u jeronimskom tjedniku »Obitelj« tijekom 1936. godine (br. 27-50).

Dogodine će biti 60. godišnjica smrti Grazie Deledda. U svojoj dvadesetoj godini objavila je prvu zbirku sardinskih novela »Poštene duše«, a i roman »Golubovi i jastrebovi« obrađuje prizore i ljude iz okoline njezina rodnog mjesta Nuova na otoku Sardiniji. U njezinih petnaestak knjiga uz pripovijesti i romane ima i drama i pjesama.

Milica Radić

U Društvu sv. Jeronima počeo sam raditi u uredništvu 1. XI. 1928., jer se tada počela pripremati građa za prvi broj ilustriranog tjednika »Obitelj«. Prvi broj je objelodanjen za Božić, ali je spadao u I. godište 1929. Glavni urednik izdanja Društva bio je dični i neumorni naš dr. Josip Andrić, a ja sam mu pomagao, napose oko »Obitelji«.

To je bio doista prikladan obiteljski list s brojnim zanimljivostima i rubrikama. Naravno, u njemu smo pratili sva značajnija kulturna zbivanja kod nas. Tako smo, na primjer, pisali o našem zaslužnom arheologu don Frani Buliću, kad je umro 1934. A pisali smo o njemu i slijedeće godine (1935.), u povodu postavljanja njegova spomenika u Zagrebu, iza zgrade Sveučilišne knjižnice. Uz izvještaje bilo je i više fotografija. A dne 30. X. 1935. zamolila me je gđa. Milica Devčić Radić, da joj posudim dva klišeja o don Frani Buliću, koja smo bili štampali u »Obitelji«.

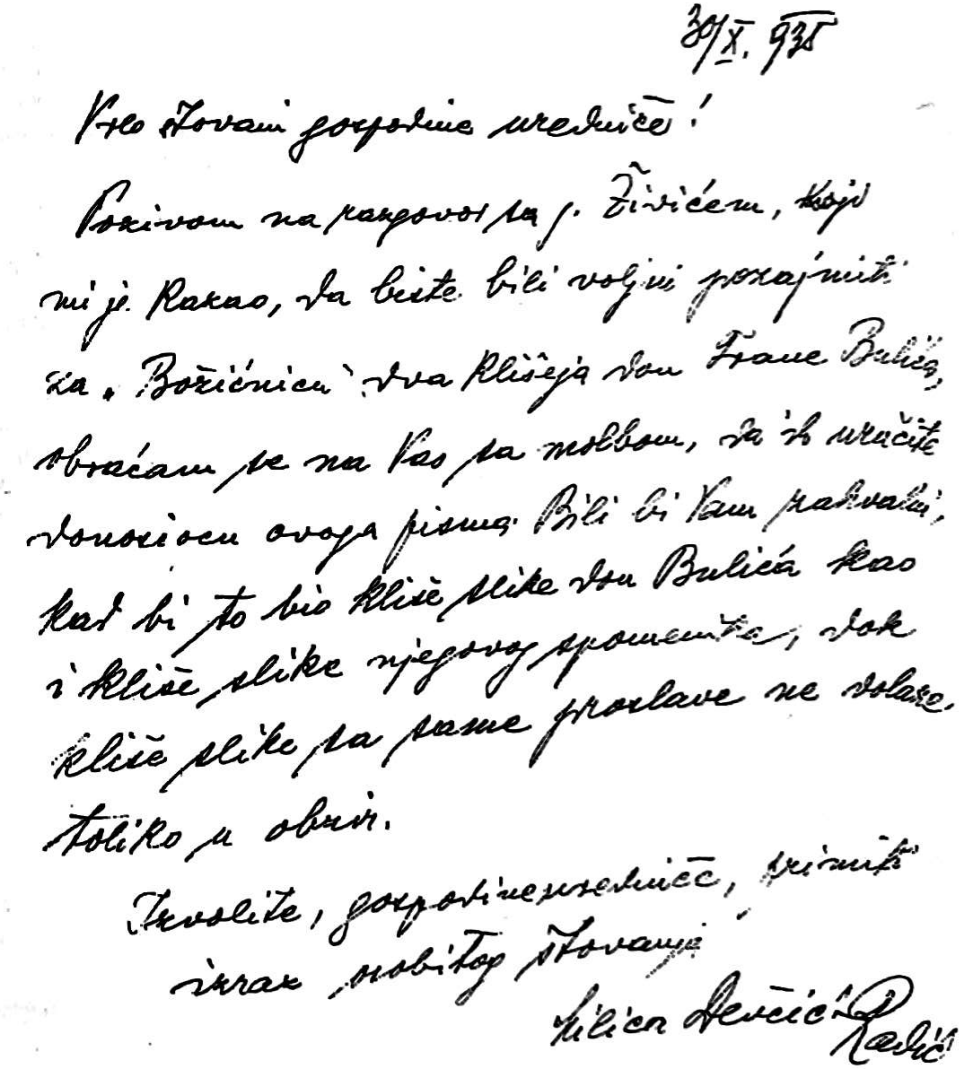
30/X. 935

Vrlo štovani gospodine uredniče!

Pozivom na razgovor sa g. Živićem, koji mi je rekao, da biste bili voljni pozajmiti za „Božićnicu" dva klišeja don Frane Buliča, obraćam se na Vas sa molbom, da ih ustupite donosiocu ovoga pisma. Bili bi Vam zahvalni, kad bi to bio klišé slike don Bulića kao i klišé slike njegovog spomenika, dok klišé slike sa same proslave ne dolaze toliko u obzir.

Izvolite, gospodine uredniče, uvjeriti izraz osobitog štovanja

Milica Devčić Radić

Gđa. Milica je kći hrvatskog političkog vođe Stjepana Radića, a klišeji su joj trebali za glasovitu »Božićnicu«. Naime, tada je gđa. Milica, pod rukovodstvom svoje majke, vodila brigu, između ostaloga, i oko uređivanja i izdavanja »Božićnice«.

Naravno, rado sam udovoljio njezinoj želji. (Onda se doista na svemu štedjelo!). Gđa. Milica me kasnije nazvala na telefon i srdačno nam zahvalila.

Vilim Cecelja

Kad sam se 1935. godine vjenčao, stanovao sam na Trešnjevci u Tratinskoj 48 u dvosobnom stanu. No, stan je bio skup, a prihodi nedovoljni pa sam prodao svoje do kraja neisplaćeno gradilište na parcelaciji Prve Hrvatske te uz podignuti zajam kupio nedovršenu obiteljsku prizemnicu u Drvinju. To je iza Trešnjevke zapadno od potoka Černomerca, a južno od današnje tvornice »Rade Končar«. Ulica se zvala Kruškovac, a taj slabo naseljeni predio nije ni spadao pod grad Zagreb, nego pod onda zasebnu općinu Kustošija. Tamo smo i pošli, jer je bilo jeftinije, izvan grada, daleko od tramvaja.

U Kustošiji se uskoro sagradila župna crkva bl.Nikole Tavelića, koju je 1939. godine posvetio nadbiskup dr. Alojzije Stepinac. Župnikom je postao Vilim Cecelja.

Do crkve i do župnog ureda u Kustošiji bilo mi je prilično daleko (bliže je bilo iz Ilice!), ali sam sa župnikom bio dobar znanac. Bio je tri godine mlađi od mene (rodio se 24. travnja 1909.) i vrlo agilan. Pa kad sam ja iz HKD sv. Jeronima prešao u službu Banovine Hrvatske (30. XII. 1939.), i to u odjel za socijalnu politiku, obraćao mi se između ostalih i vlč. Cecelja, zbog ove ili one vrste pomoći nekim njegovim siromašnim župljanima. Sačuvao sam jednu intervenciju vlč. Cecelje iz 1940. godine, jer se doista radilo o prekarnom slučaju. Stvar sam uspješno riješio i sjećam se da mi je supruga jednog molitelja s proljećem donijela, u znak zahvalnosti, vrećicu blitve na dar – i to u moj ured u Kamenitoj ul. 15, na Gornjem Gradu! (Ne vjerujem da su saznali, kako sam ja Dalmatinac!)

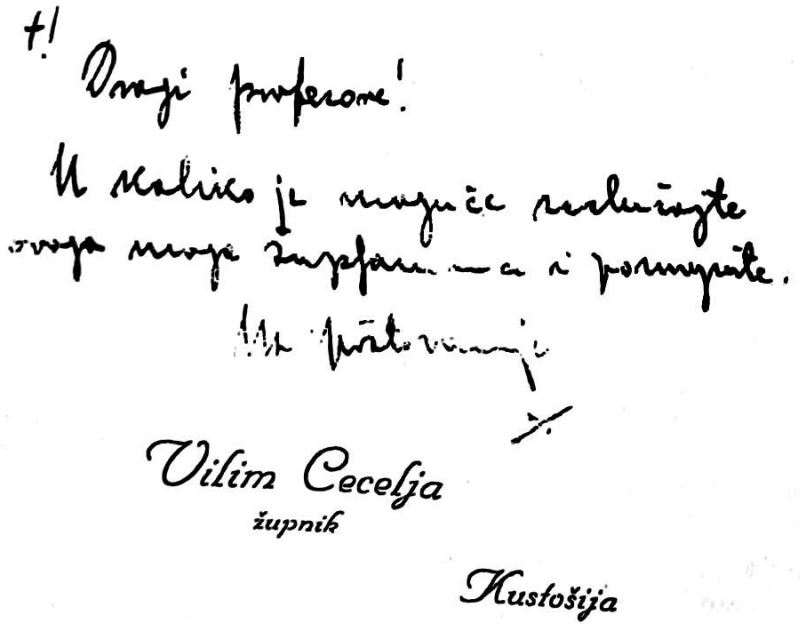

Za vrijeme rata Vilim Cecelja postao je vojni vikar u novoj državi N.D.H. (Nakon povratka dr. Ante Pavelića iz emigracije u Zagreb, Cecelja je primio prisegu njega kao Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske). Vlč. Cecelja povlači se 1945. godine pred partizanima te u Salzburgu (Austrija) djelotvorno i uspješno radi za hrvatsku emigraciju kao »radnički misionar« (kako je zapisano u Šematizmu iz 1974. godine) sve do svoje smrti. A umro je 3. srpnja 1989. također u Salzburgu, gdje je i pokopan.

Dr. Krunoslav Draganović

Nastavljajući rad na socijalnoj politici iz Banovine Hrvatske kroz cijelo vrijeme II. svjetskog rata i Nezavisne Države Hrvatske, radio sam u istom fahu, najprije u Ministarstvu udružbe, a zatim u Ministarstvu skrbi za postradale krajeve (koje se formiralo sredinom 1943.). Najprije kao nadstojnik odsjeka, a zatim kao pročelnik odjela; te sam se brinuo za izbjeglice i postradale. Imali smo i onda nekoliko tisuća osoba, kojima se moralo pomoći, naročito u Bosni.

U Zagrebu se svakog dana nizao ispred mojih vratiju dugi rep naroda s raznim problemima i potrebama. Među njima bili su mnogi, koje su mi slali prijatelji i znanci ili dužnosnici, jer su bili iz njihova postradalog kraja, s molbom ili preporukom za pomoć. (Da spomenem neke: dr. Edo Bulat, dr. Canki, doglavnik Čelan, dr. Berković, prof. Ursić i drugi, od kojih još imam u svojoj ladici pokoju zabilješku). – No, ovdje ću iznijeti dvije molbe dr. Krunoslava Draganovića, koji se zauzimao za svoje nevoljne Bošnjake i Hercegovce.

Dne 22. veljače 1942. piše mi:

»Toplo preporučujem četničku žrtvu Miću Kukriku, Hrvata-katolika iz Ravnog (Herceg.), glavara obitelji od 17 članova, borca proti četnicima, da biste mu izašli u susret potporom i posredovanjem, da dobije posao. Za dom spreman!«

Drugom zgodom, također na svojoj vizit-karti, piše:

»Toplo preporučujem četničke žrtve Ivu Ilića i Martina Ćurčića iz župe Čemerno; teško se pate, neki su od njih ubijeni od četnika; na Uskrs su ručak morali *isprositi* od muslimana, koji im ne daju ono što ih kao izbjeglice spada. Najbolje pomoć poslati na fratra u Visoko. Za dom spremni!«

Kad ovo čovjek čita, i nehotice pomišlja kako ima mnogo sličnosti u stradanju našega svijeta za vrijeme prošlog rata s današnjim njegovim stradanjima. Eto: pedeset i više godina kasnije!

U Bosnu smo pomoć slali na odgovarajuća tijela Velikih župa ili na za to organizirane ustanove, ali smo ponešto slali i izravno na pojedince.

Prije rata i do vremena kad je dr. Draganović krenuo u emigraciju često smo se sretali. A posljednji put sam ga vidio dosta godina kasnije, i to u Zagrebu. Silazio je s Kaptola Bakačevom ulicom. Išao sam sredinom ulice te bio iznenađen susretom. Stao sam kao ukopan, a onda se maknuo prema njemu, no on me je pokretom glave i ruke upozorio da ga prate. Pozdravili smo se malim naklonom. I ostao sam na mjestu dok se nije izgubio u pravcu glavnog kolodvora.

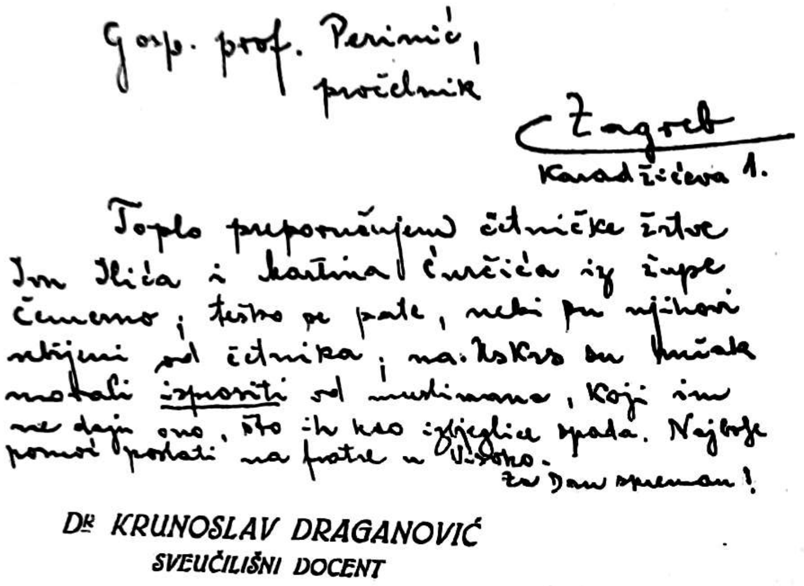
Gosp. prof. Perinić,
pročelnik
Zagreb
Karadžićeva 1.

Toplo preporučujem četničke žrtve Ivu Ilića i Martina Čurčića iz župe Čemerno; teško se pate, neki su njihovi ubijeni od četnika; naiskrs su imetak morali izvoziti od muslimana, koji im ne daju ono, što ih kao izbjeglice spada. Najbolje pomoć poslati na fratre u Visoko.
Za Dom spreman!

DR KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ
SVEUČILIŠNI DOCENT

ZAGREB

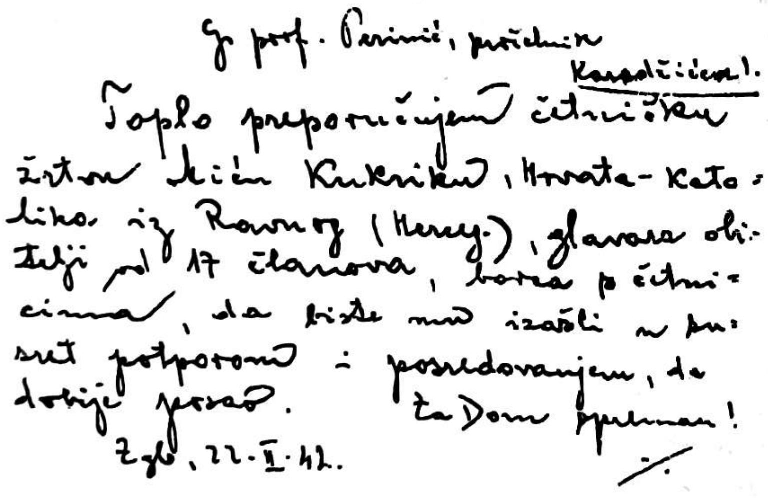
G. prof. Perinić, pročelnik
Karadžićeva 1.

Toplo preporučujem četničkoj žrtvi Iliji Kukriku, Hrvatu-katoliku iz Ravnog (Herc.), glavaru obitelji od 17 članova, borcu s četnicima, da biste mu izašli u susret potporom i posredovanjem, da dobije posao.
Za Dom spreman!
Zgb, 22.II.42.

Dr. Alojzije kard. Stepinac

Od časnog sluge Božjeg Alojzija Krašićkog čuvam više dragih uspomena. No za današnje bilješke iznosim jednu od njegovih pobudnih zahvala.

Nasuprot uredima Društva sv. Jeronima (od 26. XII. 1946. sv. Ćirila i Metoda), u visokom prizemlju na trgu kralja Tomislava 21, imao je svoju zubarsku ordinaciju

dr. Ferdo Fuks. On je bio u onoj skupini liječnika, koji su ponekad mogli posjetiti našeg Nadbiskupa zbog njegova teškog zdravstvenog stanja u rodnom mu Krašiću, gdje je nakon Lepoglave bio zatočen. I baš preko dr. Fuksa bio je put, kojim sam se ponekad mogao javiti dragome Natpastiru, izvjestiti ga o našem poslovanju i o našim izdanjima. Ja sam iza rata bio upravitelj HKD sv. Ćirila i Metoda i uspio sam kojiput preko dr. Fuksa poslati u Krašić i čestitku za Božić ili Uskrs, na kojoj bi se potpisali svi namještenici iz našeg ureda. Na jednu od takvih čestitaka kardinal nam je poslao svoju vizit-kartu i na njoj napisao slijedeće:

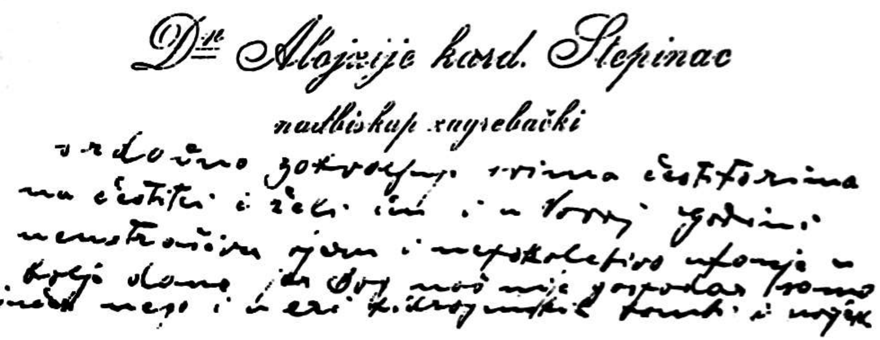
Dr. Alojzije kard. Stepinac
nadbiskup zagrebački

»Dr. Alojzije kard. Stepinac – nadbiskup zagrebački – srdačno zahvaljuje svojim čestitarima na čestitci – i želi im u Novoj Godini neustrašivu vjeru i nepokolebivo ufanje u bolje dane, jer Bog naš nije gospodar samo jučer nego i u eri hidrogenskih bombi i uvijek.«

To je za nas bila velika radost i ohrabrenje.

(Nastavak slijedi)

Marija Maja ĆOSIĆ

Otac

U snu me blago dotaknula ruka
Mog oca – što me nježno voli
I pozna moje radosti i boli.

A kad se nađe od mene daleko
On na mene misli – i ja na njeg mislim
Dok vjetar trese granama pokislim.

Tatjana VRANIĆ

Pripravljanje

U čarobnoj muzici
svemirske prašine
nedostižni mi Uran
pjeva milozvučno
Venera me obavija
čudesnim velom

Drhtim

Još se malo bojim
tišine vječnosti

Čekanje

Po mjeri satkano
od nevidljive pređe
moje je ruho

Ogrćem se

i čas se bliži

Obnavljanje

Ovoga puta
more blago
oplakuje stijene
u sutonu
svjetlost umire
radi rađanja

Sanja ROVIS

Orkestar

Noć prebire
Harfe zlatnu kosu
Uronjeni u san
Određuju takt
Budi se filigransko
Uho
Trnovito sjeme rijetko

Temelj

Križem zagrljen
U zalasku svlačiš
Svoje ljuske
Već čuješ krik
Makabričkog plesa
Da bi jutrom
Bivao umiven
Suzom svijeće

Korak

Mjesečina suzom
Kaplje
Dok se ljuska
Ne ostruže
Otopinom misli
Balerinine papuče

Miroslav MAJNARIĆ

Noć u Šidu

lipanj četredeset pete

Popodne je išlo svome kraju, skoro će i predvečerje. Nitko od nas nije od jučer pio vode a voda nam znači u ovom času sve. Bez hrane se može živjeti danima a bez vode ubrzano hodati do 40 km dnevno ispod žarkog sunca izluđuje čovjeka. Na trenutak gubi poimanje svoje opstojnosti i kao u polubunilu korača dalje i dalje. Valjda je lakše umrijeti od gladi nego od žeđi!

Zastanak smo proveli na jednoj poljani jer pratioci biraju odmorišta na takvom mjestu gdje imaju dobar pregled nad svojim stadom kako ne bi netko pobjegao. Na toj poljani bio je đeram pa se dugačka kolona, valjala satima polagano naprijed i crpila vodu i žedno je pila. Pa, kad je naša grupa na kraju došla na red, čuvari su naredili polazak dalje. Navodno, nije više bilo vode jer je izgrabljena od onih sretnijih ispred nas, ali, po svoj prilici, čuvarima se žurilo da što prije stignemo na noćište povoljno za njih. Tako nam je bio uskraćen najljepši trenutak dana kad bismo se mogli napiti vode o kojoj mislimo danju, a sanjamo noću. O onom bijednom gutljaju vode kraj koje katkad prolazimo cestom ali se na nju ne smijemo osvrnuti koliko se god blizu, na dohvat ruke, nalazila, jer bismo istog časa završili od metka krvoloka. On čeka i želi da netko istupi iz kolone, da zgrabi vodu pa da ima povod pucanju. Njemu je čak dosadno ako prođe koji sat a nije nekoga ubio, jer je na takav posao naviknuo.

Znači, opet jedan dan bez vode! Nad srijemskom se ravnicom naglo smračivalo, naskoro smo bili sve bliže Šidu pa i ušli u nj već u samu noć. Ali nismo se zaustavljali, crveni nas pritjerivahu poput goniča koji gone stado a boje se da će im se razbježati u mraku. »Priđi! Priđi!« – uzvikivali su stalno iza svega glasa u strepnji da će nad nama izgubiti kontrolu. Gomila nas sad je više trčala nego koračala, poremetili se redovi, rasipali se, izgubili smo mjesto u koloni, ali ta bujica ljudska ipak je svom silinom išla naprijed. Mnoštvo se sabijalo na nekom mjestu, toptali smo nogama u prašini koja se uskovitlala ispod nebrojenih nogu da bi, čas zatim, negdje naprijed čep popustio i rijeka potekla. Tad bismo ostali desetak metara iza prethodnika koji su nam trkom pobjegli i koje smo morali dostići. Ljuti i bijesni pratioci stali su sve više upotrebljavati oružje i pucati u zaostale i tako držati u svojim rukama disciplinu gomile, bez obzira na žrtve. Dapače, što nas je bilo manje lakše se njom vladalo.

Mrak se sve više spuštao, a nikad kraja beskrajno dugom selu, a što vrijeme odmiče, razdraženi crveni sve nas više požuruju, pa sad stalno trčimo koliko nam je to u toj stisci moguće. Pogrešno su procijenili vrijeme do kada treba doći na mjesto noćenja, a ne mogu nas ostaviti nasred ulice i zakrčiti cestu. Poput bijesnih pasa s puškom u ruci grabe uz kolonu, pritom viču ne zna se što, jer tutnjava sve zaglušuje. Naime, odjekuje neprestana pucnjava, nešto u zrak a nešto u ljude. Duga se povorka steže i rasteže u sve većem sumraku. Časkom stanemo, jer se ne može naprijed a kad se s prijeda odbrtvi brana i bujica krene, mora se iz sve snage pretrčati brisani prostor kako nas ne bi dohvatio rafal.

A što dalje sve je više trčanja, sve je veća žurba gonitelja da sačuva stado koje dahće i udara nogama poput pravog stada u srijemskoj prašini što se uzdigla na seoskoj cesti. Golemo, stravično stado u koje smo stjerani i osjećamo se kao njegov dio iako malo od njega vidimo, tek s njim trčimo, dišemo ili padamo. Prašina je sve gušća, malo što razabiremo oko sebe. Hvatamo zrak punim ustima, gutamo tu prašinu, noge klecaju, ali trčanje znači život.

Već smo dugo u tom selu, ali njemu kao da nikad neće biti kraja. Pusto je, sablasno prazne ulice, dvorišta prizemnica zatvorena i gluha, nigdje traga svjetlu. Pa i tko bi se našao sad vani da nas gleda, dok se na ulici vodi prava bitka i juriš u smrt? Ne usude se to ni oni iza tih ograda kojima srce radosno kuca od mržnje. Jer metak ne pita koje si vjere.

I crveni uza nas trče, ali oni su uhranjeni i napojeni, a mi žedni još od jučerašnje žeđe. Što dalje idemo, tempo je sve ludi, trapavi čuvari moraju izvršiti svoj »zadatak« i privesti nas gdje treba. Laju na nas poput ovčarskih pasa, viču i psuju uz silnu pucnjavu koja odjekuje između kuća. Nisu svi hici upereni u zrak, sve je više mrtvih duž ulice, ne gledamo ih, ali nam ipak ostaju u oku, usprkos magli i prašini. Nagonski gledamo pred sebe da ne zaostanemo u smrti, ali oko ipak čita i ono što ne želimo: katkad se preskoči mrtvac, na drugoj se strani zacrni hrpa mrtvih. Ponetko se želi prebaciti preko ograde u nečije dvorište, ali čuvari imaju dobre oči izvježbane u noćnim njihovim rabotama, pa ga prikuju rafalom uz te iste daske. A i koja mu korist da uđe u dvorište gdje ga opet čeka još gora smrt?

Nama koji trčimo, tek jedna je misao spasa: samo ne sustati, samo ne stati, jer nitko ne može ostati živ, budite sigurni, iza nas. Sad nema nama ni prošlosti ni budućnosti postoji tek ovaj prokleti čas i ništa više od života. Samo ne klonuti, i noga da ne iznevjeri i dah izdade! Iza kolone mogu i smiju ostati samo mrtvi!

Kad će prestati ova utrka sa smrću kroz ovo ukleto selo? Čini se kilometrima dugačko, nikako mu nema kraj, a kad ga prijeđemo valjda ćemo onda stati. A možda i nećemo dokle i jedan ostane od nas živ, možda smo određeni za istrebljenje? Kao da će nam biti svršetak, sve jedan po jedan u toj prašini, pod tuđim nogama. Ljudi iz svih krajeva naših dotjerani da tu umru!

Netko posrne i padne, spletu mu se noge od nemoći, preko njega padne drugi i treći, jer i ne vidi gdje je stao. Slabi, izgladnjeli kosturi ne mogu ustati, pa dok ostaju iza nas crveni bijesno pucaju u klupko. Zato trči! samo trči kako bi bio brži u utrci sa smrću, da te ona ne stigne! Kad bi se nekako i odvojio od kolone, bijednog, prljavog u dronjcima, urođenici bi te likvidirali čim povorka odmakne. Ovako, svi zajedno, imamo neki postotak vjerojatnosti za spas makar se rat vodi dalje. Trčimo poput šutljivog krda, znojni i prašni. Grčevito držim svoju vreću preko ramena, ne bih to htio izgubiti, jer i to je dio života. Ponetko u muci i stravi baca sve što nosi, gunj, krpu i lonac iz kojega jedanput dnevno jede rijetku puru – sve! Misli da će lakše trčati, odahnuti.

U neko doba noći, gdje, kako, kada, konačno nama živima dođe odah: utjeraše nas na drugom kraju sela u neku udolinu, golemu iskopinu, možda šljunčaru, što li. Bacamo se na taj pijesak i mulj, oh, samo predahnuti, leći! Leći i disati. Sad ne pitamo niti marimo ni za vodu ni za jelo, samo neka nam bude daha i odaha. Osjećamo taj komad zemlje, još toplog tla od sunca, ispod sebe, kao dio nas samih, kao da smo dio te zemlje, samo neka nas puste ovako na njoj. Puna je ljetna, vedra noć, iznad nas su

zvijezde na tamnom nebu a mi u utrobi te udubine ležimo a ne vidimo i ne čujemo ništa. Ni zvuka, ni govora ni pomaka. Ovaj čas su svi živi, ali jednako kao da su sad mrtvi. Tonemo tako kao kamen ni u san ni u javu.

Jutro je svanulo bez oblaka, vedro, a to znači opet jedan dan pun sunca, gorak i žedan dan. Sunce će nas nemilosrdno pržiti, tražit ćemo vodu i samo vodu a nje, po običaju, neće biti ili tek koji gutljaj ako se zlotvori smiluju. Oni pak vole da čovjek padne, da potrči po vodu kraj puta, kako bi imali bar nekakav »razlog« ubiti ga istog trenutka. Broj se ljudi smanjuje, manje ih ostaje na njihovoj brizi!

Ostajemo tog dana na istom mjestu a sunce je sve jače. Sad dobro vidimo da se nalazimo kao u nekom kotlu dubine 5 do 6 metara, kao u nekoj iskopini pijeska ili slično. Njezinim rubom, gore visoko šeću čuvari s puškom u ruci a imaju dobar pregled nad svima nama dolje. Na jelo niti ne pomišljamo ali se žeđa javlja sve jača. Sjedimo apatično u pijesku i mulju. a gore, na rubu, pojavilo se nekoliko žena, bit će naše hrvatske duše ili neke milosrdna srca. One donose vodu u posudama i sipaju je iz visine ljudima koji su dolje pa sad navaljuju da je uhvate. Penju se očajno uz strminu kako bi uhvatili vodu u svoje posude pa se skližu s visine natrag po sipkoj zemlji, ruše jedan drugoga, otimaju i prosipaju skupocjene kapi. A što je to nekoliko posuda vode na koju tisuću ljudi? Žene i dalje lijevaju vodu u dubinu gdje čekaju izbezumljeni ljudi sa svojim prljavim loncima, hvataju vodu u šake ili u otvorena usta. Ali sve je to malo, zapravo ništa za većinu nas.

Vode! vode! pa makar se i popilo nekoliko kapi, žeđa i dalje traži još. Uspio sam jedanput uhvatiti nekoliko gutljaja u lonac. Blagoslovljena ruka koja ih je dala! Svaki daljnji pokušaj bio je uzaludan. Nemam snage za penjanje u toj stisci, a i žene čuvari reda otjeraše!

Nas se četvorica još kako-tako držimo u nadi, ali ima ih sasvim nemoćnih. Eto, jedan leži na leđima, dahće od žeđe, onda sjedne, uzima svoju posudu iz koje jede puru i hoće mokriti u nju, ali ne može ili nema što. Traži susjeda da on to učini i ovaj mu je jedvice napuni za dva prsta mokraće. Supatnik je zatim ispije očajnim, žednim gutljajima. Da je bar travke u blizini kako bi je jeli, grizli i sisali, a nema ničega do gole puste zemlje i mulja. Drugi patnik pronašao u vreći neku pastu pa pojeo polovicu, a ona mu obložila usta, napunila grlo i zastala pa se sad guši a nema mu tko pomoći. Kopam u mulju, guram ruke u njegovu hladnoću i naslanjam lice na njegovu gladniju stranu. Bar neka milost od zemlje kad ne može od ljudi. Ovako nemoćni nitko se ne može brinuti za drugog, a nema ni čime. Svud leže nepokretni i mnogi će umrijeti ovako bez vode ako je čudo ne stvori i ako ne bude tad prekasno. Ako ne ležimo, onda sjedimo pognutih glava sa željom da što manje vidimo muke oko sebe dok nas sunce nemilosrdno prži u toj dolini bez daška vjetra.

Konačno, kasno popodne, uz povike potjeraše nas stotinjak metara niže na otvoren prostor. Kad se dignusmo nismo u svojoj muci i nemoći gledali tko je ostao a tko je pošao za nama. Tko se nije digao odmah, bilo mu sve prekasno. Čuli su se hici. Začas stigosmo do povelike bare, močvare pune vode. Žedno se bacismo nad toplu tekućinu ustajale bare i slasno smo je pili dugo, dugo, jer se ne zna kad će je opet biti. Nije smetala nečista voda, žabokrečina i žabe.

Neljudi nas držahu tolike sati žedne, umiruće, dok je voda bila nadomak nas. Sve u prilog našeg istrebljenja!

Školjka

Snovi su mi ponekad nemirni:
Noćas se vjetar ne sapliće
o moje korake
Satima hodam
usnulim žalima
tragajući za izgubljenom školjkom
iz djetinjstva

S neba
sipe modri koralji
i nestaju
u dubokoj tišini mora...

Zanesen čarolijom noći
čujem:
ispod plašta pijeska
budi se školjka

U zoru
otvara se na mom dlanu
i podsjeća me:
vrijeme neumitno prolazi

Poruka majci

S tvojeg groba
vidim more,
lađe razapetih jedara
i sunce.
Ljeti.
U beskrajnom nizu dana što idu
čempresi za tebe pjevaju
drevne tužaljke.

Kad jedne ledene zime zasnježi
nad tvojim će grobom lebdjeti
stotine bijelih anđela.

Bila jednom jedna crkva

VII.

Dne 25. srpnja 1990. Hrvatski Sabor proglasio je demokratsku Republiku Hrvatsku. Protiv te demokratske Hrvatske, koju će isti Hrvatski Sabor tek godinu dana kasnije – 25. lipnja 1991. – proglasiti samostalnom i suverenom državom, već je 17. kolovoza 1990. u Kninu i njegovoj okolici izbila otvorena pobuna hrvatskih Srba koju je pokrenuo, organizirao i vodio Beograd. Tu pobunu će pomagati i bosanski Srbi, koji su odbili priznati suverenu i međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu i pobunili se protiv nje.

Na koncu dvadesetoga stoljeća hrvatski i bosanski Srbi, uz svesrdnu i obilnu pomoć Srbijanaca iz Srbije, svim mogućim divljačkim i genocidnozvjerskim načinima ubijaju i kolju Hrvate i Muslimane i tjeraju ih s njihovih tisućljetnih ognjišta. Pošteđuju samo one, koji im za svoj goli život mogu dati odkupninu u njemačkim markama. Srbi dakle ne samo što ubijaju, kolju, pljačkaju i pale pred očima čitavoga manje-više ravnodušnoga svijeta, nego su uveli i modernu trgovinu robljem. U toj gnusnoj i zločinačkoj trgovini zdušno sudjeluju i takozvane Zaštitne snage Ujedinjenih Naroda, poznatije pod pokraćenim imenom UNPROFOR, koje su u suverene i međunarodno priznate države Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu poslane upravo s ciljem da (za debele plaće!) onemoguće tu i takvu trgovinu i zaštite Hrvate i Muslimane od srbskih pokolja i progona.

Potomci onih Vlaha martoloza, koji su u rujnu 1591. u službi osmanskoturskoj orobili i popalili Hrastovicu, tada jednu od najvažnijih tvrđava i gradova u hrvatskom obranbenu pojasu protiv turske najezde i prevažnu utvrdu za obranu Siska i Zagreba a time i Europe, točno četiri stotine godina kasnije popališe i porušiše istu tu Hrastovicu a njezine stanovnike što poubijaše što prognaše. To su sada potomci rečenih Vlaha martoloza učinili pod imenom srbskim i u službi velikosrbskoj. I tako se zločinom zahvalili Hrvatima, što su njihove praoce Hrvate primili u svoj gostoljubni dom i dopustili im da se nasele i u miru žive na hrvatskoj zemlji. Iste godine kada i Hrastovica, u rujnu 1991. pala je i Petrinja. Velikosrbski nasrtaj zaustavljen je tako kod Siska, gdje godine 1593. slomljena bijaše i osmanskoturska osvajačka najezda.

Tko bijahu Vlasi martolozi, odakle i kada su došli u hrvatske zemlje? Ovo ćemo zamršeno pitanje pokušati odmrsiti u ovoj našoj tužnoj ali ne plačljivoj povijesti hrvatskih patnja i stradanja u tisućljetnoj borbi hrvatskoga naroda za svoj opstanak i duhovnu samosvojnost i za obranu svoje zemlje i svojih ognjišta i crkava.

Praoci današnjih hrvatskih i bosanskih Srba došli su u hrvatske zemlje pod imenom Vlaha zajedno s osmanskoturskim osvajačima. Vlasi pravoslavci najprije se pojavljuju na prostoru prastarih hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine. Padom hrvatskobosanskoga kraljevstva godine 1463. Osmancima bijaše otvoren put i u ostale

hrvatske zemlje. Pod osmansku vlast redom padaju: Hercegovina godine 1482., Srebrenička banovina od godine 1512. do 1520. te Jajačka banovina godine 1528. S osmanskoturskim osvajačima idu zajedno i pravoslavni Vlasi i druge pravoslavne narodnostne skupine. Današnji Srbi u hrvatskim zemljama potomci su ponajprije pravoslavnih Vlaha, a zatim i drugih raznorodnih pravoslavnih narodnostnih skupina: Cincara, Bugara i Macedonaca. Među potomcima Vlaha i drugih narodnostnih skupina najmanje je pravih Srba iz Srbije. Pod pravoslavnim Vlasima razumijevamo Vlahe, koje su u hrvatske zemlje doveli osmanski Turci.

Riječ i naziv Vlah posuđenica je iz pragermanskoga jezika – dolazi od riječi *Walhos*. Tom riječju pragermani nazivahu Romane. Germanska pak riječ Walhos potječe od imena jednoga celtskoga naroda, srodnoga starim Galima. U izvješćima glasovitoga rimskoga vojskovođe i pisca i državnika Gaja Julija Cezara taj se narod naziva *Volcae* (Grci su ga zvali *Uolkaioi*). Taj narod je stanovao u blizini Germana, dok su još boravili u svojoj indoeuropskoj pradomovini kod Baltika. Celti su se u Galiji poromanili i zaboravili svoj celtski jezik, srodan irskomu i kymričkomu u Walesu, te postali jednaki Latinima. Nu stari germanski naziv za njih Walhos – starovisokonjemački *Walh* – ostao je i dalje i prenesen je na sve Latine.

U indoeuropskoj pradomovini je u blizini Pragermana i Prahrvata stanovao i drugi celtski ili ilirski narod zvan Veneti. Od imena Veneti nastalo je njemačko ime Wenden (pridjev windisch) za neka hrvatska plemena kao i za druge narode koje danas znanost naziva skupnim imenom Slaveni.

Hrvati su imenom Vlah (rjeđe: Lah) općenito nazivali sve Latine, odnosno Romane i njihove potomke. Dio Zagreba, koji je u trinaestomu stoljeću a možda i prije nazvan *Vicus Latinorum*, zove se i danas Vlaška (nekada Laška) ulica. Ime današnjega zagrebačkoga predjela Lašćina dolazi od riječi Vlašćina. U glagoljskomu kalendaru iz godine 1491. i u glagoljskomu blagdanaru iz godine 1506. latinski izričaj *Johannes ante Portam latinam* preveden je na hrvatski: *Ivan prid vlaška vrata,* to jest Ivan pred vlaškimi vrati. U glagoljskomu brevijaru iz XIV. stoljeća zapisano je: Pride Isak' vojevoda s Turci i porobi Vlahe (to jest Latine) i Hrvate. Sačuvani Zakon za hrvatske Vlahe županije Cetinske iz godine 1426. ostavio nam je ovo izvješće: Pridoše prid' nas počteni i dobri muži, bivše virne i prave sluge bana Ivaniša Ivanovića, vsi dobri Vlasi. Knez Ivan Frankopan zabranjuje godine 1468. Vlasima oko Omišlja na otoku Krku da prelaze svoje međe: »Imate vi Vlasi al' Murlaki ... živiti u miru svi kolici.« Poljički statut jednom odredbom iz XVI. stoljeća zabranjuje držanje Vlaha: »I ovoj primiše Poljičane svi ... da ni jedan Poljičanin ne more držati Vlaha u Poljicih.« Ovi primjeri pokazuju da treba razlikovati Vlahe zagrebačkoga naselja Vicus Latinorum, glagoljskih kalendara, blagdanara i brevijara, Zakona za hrvatske Vlahe i frankopanskih krčkih Vlaha od Vlaha Poljičkoga statuta. Dok su prvi ili Latini ili potomci poromanjenih ilirskih naroda, drugi su pravoslavni Vlasi koji su došli s Osmanlijama.

Vlah je inače općenito ime za Rumunje. U Macedoniji i Cincarina zovu Vlahom. Povijestni izvori imenom Vlah općenito nazivaju sve pravoslavce uopće, uključujući tu i Srbe. Katolicima i muslimanima u Bosni i Hercegovini svi pravoslavni bijahu Vlasi. Zabilježeno je da su Turci »risjane Srbe« na Kosovu zvali Vlasima. U Hrvata je ime Vlah dobilo pogrdno značenje za Srbe pravoslavce. Na Balkanskomu poluotoku, počevši od grčke Tesalije i Epira, u srednjemu vijeku bijaše više područja – također i

u Rumunjskoj, koji se zvahu Mala Vlaška ili Velika Vlaška. Ime Vlah u značenju Rumunj potvrđuje jedna pučka pjesma, u kojoj se Radul-beg iz Karavlaške (Crne Vlaške) zove Vlašić Radule.

Složenice Karavlah (Crni Vlah, u značenju: čovjek iz južne Rumunjske, Karavlaške) i Karavlaška (Crna Vlaška, u značenju: južna Rumunjska) nastale su kao izvedenice iz turskoga naziva Kara-iflak za »dio današnje Rumunjske, Muntenija i Oltenija«. U Bosni Karavlasima nazivahu rumunjske Rome (Cigane) koji izrađivahu korita, po čemu ih je puk zvao Koritari. Turskom se složenicom Kara-iflak na turski jezik prevodi bizantski naziv Maurόvlahos, što znači Crni Vlah. Ljetopisac iz dvanaestoga stoljeća pop Dukljanin Crne Vlahe (Nigri Latini) naziva Moroulachi. Mletčani su nazivom Morlacco, koji preuzeše od Grka, nazivali sve stanovnike koji su u doba turskih ratova dolazili iz Bosne ili središnjega Balkana na mletačko područje. U ispravama iz petnaestoga stoljeća i početka šestnaestoga pravi se razlika između Corvatus (Hrvat) i Murlacus (Morlak, Crni Vlah). Krčki Romani potekli s područja Rumunjske sami sebe nazivahu Vlasima i svoj jezik vlaškim, dok se nisu posve pohrvatili. Djelomice se pohrvatiše i oni starohrvatski Vlasi koji se doseliše u Istru (Istrorumunji) i naseliše oko Učke i u Ćićariji. Obstoji i složenica Turkòvlah, koja označuje Morlake iz Turske.

U staro doba srbski Vlasi stanovahu u pokretnim selima pastirskim zvanima katuni. Romanska riječ katun znači pastirsko naselje, pašnjak na koji se ljeti izvodi stoka. Odatle i riječ katunar, pastir na katunu. U izvedenu se značenju katunom naziva i gusta obična pamučna tkanina. U starosrbskomu se zakonodavstvu jasno ističe razlika između Srbina starosjeditelja na vlastelinskoj ili manastirskoj (samostanskoj) zemlji i Vlaha koji se seli sa svojim stadom. Zakonik srbskoga vladara Dušana ne dopušta ženidbu između Vlaha i Srba, da zemlja zbog selidaba ne bi ostala pusta. U sredovječnoj se Srbiji od Vlaha stočara razlikovahu Vlasi *kielatori,* koji su se bavili prijevozom. Oni su u Dubrovniku i u drugim hrvatskim primorskim gradovima kupovali sol i prodavali sir, mlijeko i druge stočarske proizvode. Srbski Vlasi kielatori iliti prijevoznici, bijahu rumunjskoga podrijetla.

Srednjovjekovni su Vlasi bili nomadi, koji se naseljavahu na pustim zemljištima. Vlaški pastiri u svojim nestalnim naseljima po planinama i šumama nisu se podvrgavali zakonima, koji su vrijedili za trajnosjeditelje. Oni se podvrgavahu samo zakonima donesenima posebno za njih. Vlaha od starosjeditelja razlikovala je stalna pokretljivost, premještanje, selidba iz zimovališta u ljetovalište i obratno. Vlasi bijahu dvojezičnjaci, to jest vlaškim jezikom govorahu samo u svojoj obitelji. Slično današnjima Cincarima u Macedoniji, grčkomu Epiru i Albaniji.

Ime Vlah proširilo se ne samo u balkanskih i njima susjednih naroda, nego i kod srednjoerupskih. Nijemci na primjer, iako imaju svoj stari pridjev *welsch* za Romane, ipak za Rumunje rabe naziv *Walache.* Nekadašnju rumunjsku kneževinu Munteniju i Olteniju, koja je šestdesetih godina devetnaestoga stoljeća ušla u sklop Velike Rumunjske (Romania mare) Nijemci nazivahu Walachei. Poslavenjene Rumunje, koji su došli pastiriskom selidbom preko Karpata u Moravsku, Česi nazivaju Valaši i Valaško. Volah kod Ukrajinaca znači Rumunj. Svoje poslavenjene Rumunje Ukrajinci nazivaju Huculi, po jednoj rumunjskoj riječi koja znači razbojnik. Mađarski pak naziv za Rumunje je Oláh i Olász.

U srednjoj Europi, za razliku od Balkana, Vlah ne znači društveni položaj. U Albanaca je ime Vlah oznaka i za narod (Rumunj) i za društveni stališ (pastir). I rumunjska riječ Rumân (od latinskoga Romanus) znači pastir i kmet. U cincarskomu jeziku Armân znači i Cincarin i pastir i karavanar. Učeni oblici Rômân i Arômân napravljeni su prema latinskoj riječi Romanus. S rumunjskim nazivom Rumân, cincarskim Armân i albanskim rëmër srodan je i istrorumunjski naziv Rumer, što ga je godine 1698. zabilježio mletački povjestnik Ireneo della Croce. Novogrcima bláhos (vláhos) znači seljak. Meglenski Rumunji, koji žive u dolini Meglena sjeverozapadno od Soluna (planina Nidže), napustili su latinski naziv român i sada svoj jezik zovu vlaškim. To vrijedi također i za južni odvjetak istarskih Rumunja. Najviše Vlaha bijaše na onomu dijelu balkanskoga poluotoka, južno od Dunava i sjeverno od Soluna, na kojemu su se najgušće naselili narodi koje Grci nazivahu općim imenom Slaveni. Naziv Slaven izumili su Grci u petom-šestom stoljeću po Kristu, nazivaju tim imenom ne samo narode koje danas ubrajaju u Slavene, nego i neke germanske narode. Pod Slavenima što se u najdavnija vremena doseliše u Grčku treba razumijevati Hrvate, ime kojih je do danas sačuvano u nazivima nekoliko grčkih mjesta u Atiki, na Peloponezu i na Kreti. U južnomu dijelu Balkanskoga poluotoka – u Tesaliji, oko Olimpa i na Pindu – gdje je naselidba Hrvata bila rijedka (taj se dio nekada u novogrčkom zvao Zagóri/on/, Zagorje), Hrvate su podpuno iztisnuli macedonski Rumunji zvani Cincari.

Kada ime Vlah tražimo u mjestopisju, ne možemo ni lahko ni izcrpno prikazati sve slučajeve gdje ime Vlah služi kao ime mjesta. Osobito je to zamršeno u južnoj Hrvatskoj. Na otoku Pagu spominje se naprimjer u jedanaestomu stoljeću villa Vlassichi. Ne znamo radi li se tu o dalmatinskim Romanima starosjediocima ili je to bilo kmetsko naselje pokretnoga stanovništva. Zbunjuje nas naime podatak iz one iste dobi nađen u Kartularu Svetoga Petra u Selu (Sumpetarski kartular), gdje se kaže da je Poljičanin Petar Črni kupio robove s rumunjskim imenom. Dodajmo da je prezime Vlašić skoro isključivo rašireno u Hrvata. Dva sela žumberačkih čakavaca zovu se Vlašići, a to je prezime često i na otoku Krku. Poznata planina kod Travnika zove se Vlašić. U Hrvatskoj je također rašireno ime Vlahov i Vlahović.

U srednjemu vijeku a i kasnije naziv Vlah je označivao oštru razliku između starosjeditelja i doseljenoga pučanstva. To se zrcali i u pučkim poslovicama i uzrečicama. Poznatu uzrečicu graeca fides – nulla fides (grčka vjera – nikakva vjera, to jest grčkim trgovcima ne treba ništa vjerovati), bosanski su Hrvati oblikovali u poslovicu: Ni u loncu suda ni u Vlahu druga. Inačica te poslovice u ličkih Hrvata starosjeditelja glasi: Ni u moru mire, ni u Vlaha vire. Kada se tko stidi ili suzdržava žumberački Hrvati čakavci i banovinski Hrvati govore: Drži se kaj vlaška mlada.

U rječnicima se veli da je Vlah (množina: Vläsi) slavensko ime romanskoga stanovništva na Balkanu i u Italiji. U slavenskim jezicima Vlah je općenito ime čovjeka romanskoga podrijetla i stališki naziv za pastira. Hrvatski pjesnik Juraj Baraković Zadranin pjeva: »Zač Vlahu daruj dar ali mu obećaj, hvali te, jima var (brigu), rad bi te klast (staviti) u raj.«

U nekim se rječnicima također kaže da su Vlasi naziv pravoslavnih kršćana grčkoga obreda, ponajviše Srba. Svetosavski Srbin Vuk Stefanović Karadžić, koji je Hrvatima ukrao i jezik i običaje i pučke pjesme proglasivši ih srbskima, da bi zatim jednim potezom svoga crnoga genocidnoga pera izbrisao hrvatsko ime i sve Hrvate

ubrojio u Srbe, srdi se u svom rječniku na »svoju braću zakona turskoga i rimskoga«: »Srbi zakona turskoga u Bosni i Hercegovini, a tako i oni zakona rimskoga, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u carstvu Austrijskome izvan Dalmacije, zovu, i to kao za porugu, Vlasima braću svoju zakona grčkoga: Ni u tikvi suda ni u Vlahu druga.«

(Djed po otcu pisca ovih redaka u doba Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prijateljevao je s jednim Vlahom pravoslavcem iz sela Bačuge nedaleko Hrastovice. Ne znam je li iz Dolnje ili Gornje Bačuge – obje su naseljene Vlasima pravoslavcima, koji se danas očituju Srbima. Djed moj i taj Vlah pravoslavac bijahu ne samo dobri prijatelji, nego se i pokumiše. Dolazili jedan drugomu u posjet i na katolički i na vlaški Božić i na imendane i krstne slave. Uoči jednoga pravoslavnoga Božića dođe onaj Vlah troprstaš, da odvede moga djeda svojoj kući na božićnu slavu. Od Hrastovice se u Bačugu išlo šumskim putem kroz Hrastovičku goru, preko Maloga i Velikoga Vijenca. Zajahao moj djed konja, pa krenuše put kumova sela. Moj djed jaši prvi, Vlah na konju za njim. Kad bili na pola puta usred guste šume, poviknu Vlah momu djedu: »Deder, kumašine, stanider malo!« Djed stao, pa pita: »Što se dogodilo, prijatelju i kume moj?« Vlah mu odgovori: »Ja ću naprijed, a ti jaši iza mene.« »Zašto, pobogu, brate?« – iznenađen začuđeno ga zapita djed. Reče mu Vlah: »Da ti pravo kažem, kumašine, ne mogu gledati pred sobom nikoga tko se ne krsti sa tri prsta. Pa ni tebe, iako te volim više od očinjega vida. Krv bi za tebe dao, kad bi trebalo. Ali dok te gledam u leđa, dođe mi da izvadim kuburu i pucam u tebe. Zato ti, brate, idi straga a ja ću na čelo. Da ne sagriješim dušu.« Moj djed šutke okrene konja i bez da je progovorio i jednu riječ vrati se u Hrastovicu. Nikada više nije išao svom kumu i kumašinu u goste. Ni na krstnu, ni na božićnu slavu.

Ovaj mi je svoj doživljaj djed izpripovijedio, dok još bijah malenim djetetom. Sjetih ga se čitajući novinsko izvješće o strahovitim zločinima, što ih u kolovozu 1991. počiniše Srbi iz Bačuge: »Nikola i Mara Pipalović, Nikola i Ana Šustić i Marija Turković iz Kraljevčana, te braća Mato i Đuro Horvat, njihov stric Stjepan i Ivica Bugarin, svi iz zaselka Bjelovci nedaleko od Peckog, ubijeni su od svojih susjeda Srba iz obližnjih sela. Teško je bilo gledati njihova unakažena tijela: izvađena srca, izkopane oči, polomljene i odsječene ruke, prsti, odrubljena glava, izmrcvarena tijela. Bili su to suviše jezoviti prizori i za otvrdle ratne izvjestitelje inozemnih medija. I sisački patolog dr. Stevo Kovačević, zaprepašten je zločinom: 'Nikad to još nisam vidio, tako što ne može učiniti ljudsko biće'.«)

Vlah je, čitam dalje u rječnicima, sklon krađi: da ispovidnici naređuju njima povratiti tuđe, manje bi bilo krađe. Vlasi se ne krste (to jest križaju) ovako, kako se mi, što se vidi kod Vlahah, koji se naopak krste. Ne ujedini, Bože, Vlaha! Nema ništa gorega od pijana Vlaha i od gladna Turčina. Sada Vlasi vatru zastavili, bojat se je kakvoj prijevari. Pa kad Mostar Vlahu pripustite, sve ste dali do mosta Konjica.

Primorcima u južnoj Hrvatskoj vlah (pisano s malenim v) je isto što i pastir, seljak. Građani i otočani južnohrvatskoga primorja zovu vlahom svakoga seljaka s kopna. Budući da su stari romanski stanovnici u planinama Balkanskoga poluotoka bili ponajviše stočari, s vremenom se naziv Vlah prenio na sve stočare ma i ne bili romanskoga podrijetla. Andrija Kačić Miošić piše da je svuda taki nepodobni među Vlasim običaj nova imena i pridivke, za utrnuti i ukopati pravo od plemena ime, jedan drugomu nadomećati. Žene, vlasi i orasi ne muče, nego buče. Nema gore žalosti, nego

kada se vrana posokoli, a vlah pooholi – vele južnohrvatski Zagorci. Nije vlah tko u vlasijeh stoji, nego tko vlaška djela čini.

Nas osobito zanimaju iztočni pravoslavni Vlasi, u koje ubrajamo Rumunje ili Karavlahe, balkanske Arumune, Kucovlahe, Cincare i druge iztočnopravoslavne narodnostne skupine. Iztočnopravoslavni Vlasi su većinom romanizirani prastanovnici Bizantskoga Carstva. Te ratovima vične nomade osvajački su osmanski sultani koristili za svoje ciljeve. Poslije godine 1415. u Podrinju je osmanska državna uprava uredila svoje krajište, gdje su se prikupljali bosanski nezadovoljnici pripremajući propast hrvatskobosanskomu kraljevstvu. To se krajište na pragu Bosne zvalo Stari vlah. Državnički um nekih velikih osmanskih sultana nakanio je pomoću ratobornih istočnopravoslavnih Vlaha islamsko Osmansko Carstvo proširiti na zapad. Tim će Vlasima počevši od druge polovice XVI. stoljeća srbskopravoslavna crkva postupice nametati srbsko ime i svijest, iako će se oni sami još dugo vremena nazivati Vlasima.

Brojne Vlahe iz krajišta Stari Vlah osmanski su Turci sustavno naseljavali najprije po Bosni a zatim i po ostalim hrvatskim zemljama pod turskom vlašću. U krajiškim dijelovima Osmanskoga Carstva Vlasi bijahu ustrojeni u vojnička naselja. Iz njih su preko granice odlazili u pljačku i palež, pripremajući tako put za nova osmanska osvajanja. Još i u sedamnaestomu stoljeću Vlasi se spominju kao harambaše turskih martoloza u Podravini. Vlaški su martolozi četovali u Liki sve do sloma osmanske sile.

Vlasi su ostavili brojne tragove u mjestnom nazivlju. Ime nekadašnjega staroga grada i trgovišta Rmanj (castrum Ermen) dovodilo se nekada u svezu s njegovim vlastnikom Hermanom Celjskim. Danas se smatra da bi ime grada Rmnja, gdje se prije turskih provala nalazio franjevački samostan, moglo nastati od naziva jedne vlaške skupine zvane Aramani. Ovi su Aramani kao i drugi Vlasi u starini govorili pučkim romanskim narječjem (od romanizare nastala je i riječ roman). I jedna trava naziva se rman, rmen, raman, što je možda u svezi s romanü (romanus). Za vrstu trave Conyza magna (lat. Cunilago, Cunila, Policaris, Policaria, Cimicaria) Ivan Belostenec u svom rječniku *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum* ima hrvatske nazive Ermèn, Arman trava (persicaria) i Jarmèn trava (Pullicaria, Cunilago, Policaris). Conyza magna ili Arman (Jarmèn) trava je: buharica drač, kâ buhe, i stenice vumarja, Bussinecz, nekoi pak jermen zovu. Belostenec ima i naziv Hermanek trava za Camomillum (Camomilla). Svi se ti nazivi trava izvode iz vlaške riječi romanü (romanus). Ako je to tako, onda je možda i Jermensko polje (zvano još i Vrelo) u Hrastovici ispod crkve svetoga Bartola Apostola dobilo ime po Vlasima Aramanima. Turci su Hrastovicu osvojili u rujnu 1591. i držali je do 5. kolovoza 1594. U te nepune tri godine vjerojatno su turski podložnici Vlasi imali svoje pokretno naselje u hrastovičkom polju, koje je po njima dobilo ime Jermensko polje.

Izhodišna domovina Vlaha je područje današnje Rumunjske. Na tome su području u predpovijestno doba živjela brojna plemena Dačana, koja su se od trećega stoljeća prije Krista sukobljavala sa Scitima, Celtima, Germanima i grčkim kolonistima na Crnomu moru, a zatim i s Rimljanima. Tek rimski car Trajan uspijeva godine 107. po Kristu pokoriti Dačane i njihovu zemlju podvrći rimskoj vlasti. Od tada je ona kao rimska pokrajina Dacia postupice poromanjivana.

Novoromanski rumunjski jezik razvio se iz latinskoga većim dijelom vulgarnoga (pučkoga) jezika rimskih pokrajina Dacije, Mezije i Tracije. Stanovništvo tih pokrajina – Tračani, Iliri i drugi narodi – bijaše pomiješano s ljudstvom brojnih rimskih posada, s rimskim kolonistima, s prognanicima i s drugim raznorodnim narodnostnim skupinama. Svi oni bijahu poromanjeni u doba Rimskoga Carstva. Rumunjski se jezik obično dijeli u četiri različita narječja: dakorumunjski, aromunski, meglenorumunjski i istrorumunjski. Ta su narječja toliko udaljena, da ih neki smatraju posebnim jezicima. Ona zrcale stoljetna narodnostna pomicanja na Balkanskom poluotoku i u susjednim pa i daljim zemljama kao što je to i Hrvatska. Aromunski (arumunjski) ili cincarski govori se u Macedoniji, Grčkoj i Albaniji. Arumunje nazivaju i macedonskim Vlasima; u popisima stanovništva oni se opredjeljuju ili kao Vlasi ili kao Makedonci. Meglenorumunjski se govori u Grčkoj i u Makedoniji pod planinom Kožuv; u Makedoniji se opredjeljuju kao makedonski Vlasi ili kao Makedonci. Istrorumunjski se govori u nekim istarskim selima i u Ćićariji. Istrorumunji su se od svoje rumunjske matice selidbama udaljili vjerojatno u razdoblju od desetoga do dvanaestoga stoljeća. Vlasi koji žive u sjeveroistočnoj Srbiji narodnostno se opredjeljuju kao Vlasi ili kao Srbi, nu njihov vlaški jezik kojim govore zapravo je rumunjski.

Skupine balkanskih Romana ili Rumunja od najstarijih se vremena nazivaju Vlasima. Kao što već rekosmo, to je ime prešlo na Romane od latinskoga imena za celtske Volke (celtsko *wlkoi* znači vukovi). Germansko ime Walhos isprva je ime za Celte, a kasnije za Romane. U jezike koje nazivaju slavenskima ime Vlah (Volh, u najstarije doba Vlachy) preuzeto je iz germanskoga, ponegdje možda preko bizantskogrčkoga preoblika *bálakhos*. Germanski narodi zvahu Vlasima (starogermanski Walh, Wälsche) ne samo prave, narodnostne Vlahe, nego i sve potomke starih Rimljana, uključujući u to ime i sve romanizirane narode u Europi. U tom širem poimanju Vlasi bijahu i dalmatinski Romani.

Na Balkanskomu poluotoku u davno doba življahu tri podpuno različite skupine ljudi, koje su sebe smatrale i zvale Rimljanima. Prve dvije skupine spominje u desetomu stoljeću više puta bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet (to jest u grimizu rođeni) u svomu djelu *O upravi Carstvom*, nazivajući ih *Romaioi* (Romajci) i *Romanoi* (Romani). U XXIX. poglavlju spomenutoga svoga djela – gdje govori o Dalmaciji i narodima koji je nastanjuju, car Konstantin piše: »Car Dioklecian veoma zavoli Dalmaciju, zato i dovede narod iz Rima i naseli ga skupa s obiteljima u toj istoj Dalmaciji. Njih nazivaju i Romanima, jer su iz Rima preseljeni, nose to ime sve do dana današnjega. Car taj Dioklecian sagradi i grad Split, a podigne u njemu palaču preko svake hvale i opisa lijepu, koje negdašnju veličanstvenost još i danas pokazuju ostatci, ma da ju je dugo vrijeme istrošilo. Nu i grad Duklju, koji sada drže Dukljani, sagradi isti car Dioklecian, dakle i stanovnici one zemlje dobiše ime Dukljani. Država pak ovih Romana siže do rijeke Dunava ... Blizu mora, iza rečenoga grada Splita, ima grad Solin zvan, velik kao pola Carigrada. Ovdje se sabraše i naoružaše ovi Romani, i otišavši odavle, krenu prema tvrđavi koja je 4.000 koraka od istoga grada daleko, a zove se i danas Klisa (Klis, to jest ključ), jer zatvara put onima, koji bi onuda prolazili ... Ostali se Romani spasoše u primorske gradove, i vladaju s njima sve do sada. Ovi gradovi jesu: Rauzin (Raguza), Aspalaton (Split), Tetraugurin (Trogir), Diadora (Zadar), Arbe (Rab), Vekla i Opsara (Osor). Njihovi se stanovnici do danas zovu Romani ... Kad je Rimsko Carstvo zbog tromosti i nehaja vladara, a osobito za Mihajla Amorskoga Mucavca skoro na ništa moralo spasti, postadoše stanovnici dalmatinskih gradova samostalni, niti caru romajskomu niti komu podložni ... Zbog lijenosti dakle,

kako rekosmo, i nemara vladara, nazadovaše stvari Romajaca, pa stanovnici gradova Dalmacije postadoše samostalni, niti Romajcima niti komu drugomu podložni ... Grad se *Raguza* (Dubrovnik) zato zove na romajskomu Rauze jer stoji na strmim stijenama, a strmen se grčki naziva *lau*. Po tomu pak nazvaše stanovnike Lauzijci, jer sjede na strmim stijenama. U običnu se bo govoru često imena kvare izmjenom slova, pa tako izvrnuvši ime, nazvaše ih Rauzijci. Sami pak Rauzijci vladahu nekoč gradom Pitaura (Epidaurum, Cavtat) zvanim ... Od vremena pak odkako se preseliše stanovnici Salone (Solina) u Raguzu, ima do danas, to jest sedme indikcije godine 6457. (949. po Kristu), pet stotina godina ... Grad *Aspalàtos* (Split), što se tumači kao malena palača, sagradio je car Dioklecian. On mu služaše posebničkom kućom, podignuvši u njemu dvore i palače, koje se ponajviše razvališe. Očuvalo se do danas malo što, među ovim gradski biskupski dvor i hram svetoga Dujma, u kome leži sam sveti Dujam, gdje bijaše ložnica istoga cara Diokleciana. Odozdol su pako presvođene komore, koje bijahu stražarnice, kamo zatvarahu nemilo mučene svetce. Pokopan je u tom gradu i sveti Anastazij. Bedem toga grada niti je zidan od pečene opeke, niti od ondašnjega kamena, nego od kamenih kocaka dugih do jedan ali često i do dva rukohvata, a širokih po jedan rukohvat, i te su međusobno spojene i povezane olovom zalijevenim željezom. Ima u tomu gradu mnogo stupova s kosmitama odozgor, na kojima htijaše car Dioklecian podići komore na svodove i čitav grad prekriti, tako da palača i sve gradske zgrade sa svodovima odozgor budu na dva i na tri kata i tako prekrije ne maleni dio grada. Na bedemu toga grada nema ni hodnika ni branika, nego ima samo visoke zidove i svijetlovodne otvore, *Grad Tetraugurin* (Trogir) maleni je otočić u moru s kopna pruženim uzkim vratom kao most, kojim prelaze stanovnici u grad. Zovu ga pak *tetraugurin*, što je malen kao ugorak. U tomu gradu leži i sveti Laurencij arciđakon. *Grad Dekatera* (Kotor) u romajskomu jeziku znači stiješnjeno i zbijeno, jer ovdje ulazi more stiješnjeno kao jezik do kakvih petnaest do dvadeset tisuća koraka, a grad je na kraju tik do mora. A ima taj grad oko sebe visoke gore, tako da je samo ljeti vidjeti sunce, jer je nasred neba, a zimi nikako. Leži pak u tom gradu sveti Trifun, koji posve liječi svaku bolest, a najpače od nečistih duhova mučene. Njegova je crkva presvođena. *Grad Diadora* (Zadar) zove se u romajskomu jeziku: *iam erat*, što znači: *tad već bijaše*, očito hoće reći da je taj grad već bio sagrađen kada je Rim tek građen. Grad taj je velik, a obično ga zovu Diadora. U tom gradu leži tijelo svete Anastazije djevice, rođene kćeri Eustacija, koji u ono doba vladaše, i sveti Krizogon redovnik i mučenik i njegov sveti lanac (okvir). Crkva je pak svete Anastazije odugačka, nalik na crkvu Halkopratijsku, sa stupovima zelenima i bijelima, sa starinski oslikanim ikonama, a pod je od divnoga mozaika. A ima blizu nje i druga presvođena crkva svete Trojice, i iznad ove crkve opet druga nalik na Katekumensku, u koju se uzlazi zavojitim stubama. – Ima na području Dalmacije do Beneventa nagusto i veoma mnogo otoka, tako da se brodovima nikada ne treba bojati valova. Između tih otoka ima *grad Vekla* (Krk), zatim otok *Arbe* (Rab), zatim otok *Opsara* (Osor), zatim otok *Lumbrikaton* (Vergada), ovi su sve do danas naseljeni. Ostali nisu naseljeni, imaju puste gradove, a imena su im: *Katautrebeno* (Kakan, Kerknata), *Piksih* (Sali) ili *Tiksih* (Iž), *Selbo* (Željva), *Skerdá* (Skarda), *Aloép* (Olib), *Skirdákissa* (Skardica), *Pirótima* (Premuda), *Meletá* (Molat), *Esiunéks* (Sestrun) i drugi vrlo mnogi, kojima se imena ne znaju. Ostali pak gradovi, koji su na kopnu temata (pokrajine), a vladaju njima prije rečeni Hrvati, nisu naseljeni i stoje pusti, nitko u njima ne stanuje.«

Kako vidimo iz ovoga izvješća, car Konstantin Porfirogenet Romajcima naziva grčke Bizantince, koji sebe smatrahu Rimljanima kao baštinici staroga Rimskoga Carstva. Romani su pak ostaci rimskih kolonista iz Rima i Italije ili poromanjeni stari grčki i ilirski stanovnici u rimskim pokrajinama Dalmaciji i Iliriku. Romani su se napose održali u nekoliko primorskih gradova na hrvatsko-dalmatinskoj obali i na tri otoka u Kvarnerskom zaljevu. Od ovih se Romana razvilo plemstvo dalmatinskih gradova. U Dubrovniku je to plemstvo upravljalo gradom sve do početka novoga vijeka.

Treća skupina ljudi koja je sebe smatrala Rimljanima bijahu poromanjeni potomci negdašnjih vojničkih veterana iz Mauretanije, koje su Rimljani bili naselili po Balkanskom poluotoku uzduž rijeke Dunava u prvim stoljećima po Kristu. I ovi su sebe zvali Romani i od toga je nastalo ime Romania, Rumunjska. U znanosti se oni nazivaju Arumunima. U srednjem su vijeku skupinu Vlaha Romajaca nazivali Grcima ili Bizantincima, a skupinu Vlaha Romana Latinima. Samo su trećoj skupini Vlaha davali ime Maurovlasi, Morovlasi ili jednostavno Vlasi.

Prije no što nastavimo povijest Vlaha i njihovih selidaba, recimo nešto o tome što su njihovi pravoslavni potomci banovinski Vlasi koji sebe nazivaju Srbima na koncu dvadesetoga stoljeća učinili u mjestu i župi Hrastovici, općina Petrinja. Po izvješću hrastovičkoga župnika Vlade Košića iz lipnja 1994. stanje je ovakvo:

Župa sv. Bartola u Hrastovici obuhvaća pet sela: Hrastovicu, Cepeliš, Budičinu Dolnju i Gornju, Taborište i Križ. Prije ovoga rata imala je 1.425 vjernika-katolika. Ima ove crkvene objekte: 1. *župna crkva sv. Bartola* u Hrastovici, sagrađena 1841., spomenik kulture A-kategorije, podpuno je srušena i čak je preko nje sagrađena bijela cesta; 2. *crkva sv. Petra na groblju u Taborištu* (između Taborišta i Budičine), spomenik 0-kategorije upisan u Registru spomenika kulture Hrvatske, podpuno je srušena, a bila je sagrađena podkraj XVIII. st.; 3. *kapela sv. Križa u Križu Hrastovačkom*, sagrađena 1887. na groblju, spomenik kulture, srušena je; 4. *kapela Marije Bezgrešne u Dolnjoj Budičini*, drvena, na groblju, sagrađena 1740., spaljena je; 5. *kapela Majke Božje Zaštitnice u Gornjoj Budičini* na groblju, sagrađena je također 1740., podpuno je srušena; 6. *kapela Majke Božje Od Sedam Žalosti u selu Taborišnu*, sagrađena je 1897., spaljena je, te 7. *župni dvor u Hrastovici 87*, spomenik kulture, spaljen je kao i pripadajuće gospodarske zgrade. Oskvrnuta su i sva groblja: 1. groblje u Hrastovici (Podgorje); 2. groblje u Križu (oko kapele sv. Križa); 3. groblje u Dolnjoj Budičini (oko kapele BDM); 4. groblje u Gornjoj Budičini (oko kapele BDM); 5. groblje u Taborištu (oko crkve sv. Petra). Za groblja u Dolnjoj i Gornjoj Budičini znamo da su posve devastirana. O stanju nabrojanih crkvenih objekata i groblja znamo iz svjedočenja pripadnika UNPROFOR-a (njihovih fotografija) te naših ljudi koji su se naknadno izvukli iz okupiranog područja.

(Nastavlja se)

Podne

Zadrijemali u uvali
morski vali,
sunčaju se i blistaju
bijeli žali.

Cvrčak pjeva, opio ga
miris smole,
čempresi su digli ruke,
tiho mole.

Srce šuti, predalo se
hladovini,
privlači ga samo jedro
na pučini.

Zvono nebesko

Vinku Zlamaliku

Zvono nebesko
tiho bruji.
Probudilo me
u zoru.
Gle, pa to mi prijatelj
turobnim glasom zvona
šapće i javlja
da mu je staza skraćena
i zemno vrijeme
zaustavljeno.

Plači i žali,
srce neutješno,
bolom zaliveno
i tugom.

Koliko li je samo
ta smjerna duša
mogla učiniti
još dobrih djela
da je poživjela!

Svaka raka
u svome bezdanu
krije ugaslu
galaksiju zvjezdanu.

S Alojzijem od predškolske dobi do danas

kardinalu Stepincu

I

Planinareći Medvednicom neuobičajenim putem nađoh se pred kapelicom Marije Snježne. Nikad tu ne bijah, a ipak, poznato mi je... Iz doživljajnih dubina izroni sjećanje. Oživi slika.

Na vratima kapelice stoji »moj« Alojzije i monstrancom blagoslivlja puk što kleči. Samo, ja stojim. Mama me vuče za rub haljinice da kleknem. Iako strogo odgajana, ne kleknuh. Zaneseno gledah monstrancu s koje su zlatne zrake sunčevog odraza sezale u moje oči. Susretoh posvećeni pogled i smiješkom uzvratih osmijeh. Sjajne niti povezahu me preko monstrance, zauvijek, s Alojzijem.

Tako mi se prije nekoliko godina obnovio doživljaj iz najranijeg djetinjstva. Oboljela sam tada od difterije.

Majka se zavjetovala Mariji da će me pješice voditi na Bistricu ozdravim li. Bila sam najmlađa hodočasnica. Za ruku me vodio Alojzije Stepinac. Hodočasnička procesija zastala je kod kapelice.

Samo, u mojoj je slici to bila velika crkva. Vrativši se s Medvednice nazvah ujaka. (Majka mi više nije živa). »Pa, jasno da ti je kapelica izgledala veća kad si ti bila mala«.

II

Kao djevojčica predškolske dobi recitirala sam u Jeronimskoj dvorani (danas Lutkarsko kazalište) »Kristu« od »tete Mire«. Pamtim završne stihove:

»Reci, Kriste, hoćeš li me
križaricom svojom zvati?

I ova slika još živi u meni. Dvoranom se prolama pljesak. Trepereći od radosti zahvaljujem naklonom.

Iz prvog reda ustaje »najvažniji«, žustro koraca do pozornice, skida me s nje i posadi sebi u krilo.

III

Na samom početku ove strave, koja još traje, upozorio me bivši učenik: »Uhvatili smo depešu. Zagreb je u opasnosti. Prvo je na redu Katedrala, zatim Mimara i HNK. Idite iz Zagreba.« Nedavno mi netko reče kako je to bila »patka« s ciljem širenja panike. Ne znam.

Onda sam to doživjela kao zbiljsku opasnost uništenja vrhunskog simbola mog naroda. Zaboljelo me što me mladi obavještavalac nije bolje ocijenio. Kao i sve svoje učenike, i njega sam učila ostajanju na svom mjestu. Rekoh mu to. »Ali vi tu ne možete ništa pomoći, a možete stradati. Ostat će nas dosta koji smo pozvani.«

O, kako sam se osjećala pozvanom!

Sjedila sam kod mog Alojzija uzgledavajući svjetlosnu mrežu koja nas je prije više desetljeća povezala preko monstrance. Uzdizala sam je iznad Katedrale, prostirala iznad Zagreba i Hrvatske. Njezin je sjaj rastjerao Tamu.

Hvala Ti, Alojzije!

Karmen TENČIĆ-PAVLOVIĆ

Istarski vrhi

Po vrhah crekvice se belijo,
zvona polne i »Zdravo Marijo« zvonijo,
judi nedelji se veselijo.

Na brešćićah feralići pirjajo,
mladići i dvojke ćakulaju,
rumeni, veseli se dozivajo.

Z volami debelin, rogami velin
žito pejajo,
kokoši oholo letijo,
da šenico pozobajo.

Dečica bosa po trzmah se igrajo,
srca mala, vesela,
kumpanijo iskajo.

Nonice kruh mesijo,
sva ognjišća dišijo.
Z jutra od Učke sunce se raja,
navečer iza gore zahaja,
vetrići puhjajo, rožican liščica otpirajo

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA) U MJESECU SVIBNJU

11. V. – Predstavljanje knjige Johna I. Pintara »Četiri godine u Titovu paklu«

18. V. – Hrvatski katolički laici nekad i danas (okrugli stol)

Petar ŠIMUNOVIĆ

Mladi Mjesec

Pričam nedavno s kolegicom Nedom, dakako, o novcu,izdacima. Plaća nam je gotovo ista. Suprug joj zaradi koliko i moja žena. I ona i suprug puše. Istina, moja žena ne puši, ali zato ja pušim za dvoje. Izdaci i režije su nam slični. Kažem joj: »Kolegice, stvarno mi nije jasno kako uvijek kupite poneki novi odjevni predmet, kupite po pet-šest svinjskih polovica, solidno vežete kraj s krajem, a ja sam u stalnoj bezparici i dugovima. Recite mi kako uspijevate?« I zamislite što mi je odgovorila:»Ja vam svaki put kad je mladi Mjesec izađem na balkon, stavim malo novčića na dlan i zaželim da mi Mjesec u dolazećim danima umnoži novac. Probajte i vi, možda ćete novčano bolje prolaziti«. Uzeo bih to bio kao šalu, ali s obzirom na ozbiljnost kojom mi je rečeno, primio sam to kao puko praznovjerje. Nakon nekoliko dana, okrećem se u krevetu, od novčanih briga ne mogu zaspati. Dignem se, ponoć već prošla, pogledam vani, puše vjetar, nebo puno zvijezda, a na nebu mladi Mjesec. Nisam stvarno praznovjeran, ali radi novca čovjek koješta proba. Tražim po stanu sitniš, ali nigdje sitniša, nigdje jedne kovanice. Znam da u novčaniku do plaće imam još jednu novčanicu od 200 kuna. Uzmem je, izađem na balkon i kažem:»Mjeseče, mladi Mjeseče, umnoži mi novac u dolazećim danima, molim te«. Kako sam otvorio dlan da Mjesecu pokažem novac, odnese mi vjetar s petog kata novčanicu. Ljudi moji, kakve jurnjave usred noći. Preko pidžame navukao sam u silnoj brzini jaknu, te bos u papučama izjurio pred zgradu. Tražio sam po parkingu novac između i ispod auta, gledao u žbunju i tako sve dok se nisam strašno smrznuo od hladoće. Sutradan sam dobio visoku temperaturu. Tjedan dana sam odležao zbog snažne prehlade. Teško sam primio odlazak 200 kuna u vjetar. Zbog bolovanja sam dobio umanjenu plaću, a koliko sam samo platio silne Andole i C vitamine, limune, bolje da ne pričam.

Eto, znao sam da puni Mjesec ima razne utjecaje na ljude, ali nisam nikad pomislio da se tako može nadrapati od mladog Mjeseca.

Josip BAČIĆ

Slika

Srebrom paučine išarani lik ...
Na gozbi mjesečeva bjelutka
jedna draga slika.

Milovanje prostruji rukama.
Bujna opojnost
prekipi rubove noći.

Grubo se java dotiče tijela.
Dan prelama
fine dijelove doticanja.

U praskozorju slika.
Jedna draga slika –
puna ljubavi.

Na Božjim putovima III.

Zanimanja moga oca

Stočar i sirar

Hranili smo svake godine tri-četiri svinje, i to uglavnom uspješno pod njegovim nadzorom. Često smo mi djeca morala drveni valov ribati vrućom vodom i sodom da se odstrane neke gljivice koje su se hvatale valova.

Jasno da smo stalno hranili i kokoši, radi jaja i mesa, povremeno guske ili patke radi mesa i perja, katkada i pure, jer je to bio zagorski običaj, ali je glavna briga za njih bio mamin posao, a tatin samo opći nadzor, povremeno hranjenje jer je u svima domaćim životinjama uživao. Jedna to slika upravo potvrđuje.

Imali smo i krave, ali slabe muzilje. Gotovo cijelo moje djetinjstvo imali smo jednu kravu, Jagoda se zvala, i držali je godinama iako je imala duga sušna razdoblja kad je bila stelna, a kad nije, davala je samo oko šest litara mlijeka dnevno, ali za nas dovoljno. Katkada smo litru i prodavali.

Osim nje smo godinama držali dvije junice, jedna se zvala Goluba, a drugoj se više ne sjećam imena, koje nikako da postanu krave. Nije mu padalo ni na kraj pameti da ih sve tri proda i da nabavi dobru mljekulju. (Trgovac nije bio nikakav.) Ja sam već ponešto načuo o švicarskim simentalkama koje da daju puno mlijeka, i po šesnaest i po dvadeset litara na dan, ali sam mislio da je to negdje daleko, a uz to tko bi imao srca prodati našu Jagodu. U Bosni ima buša koje daju i manje, tri-četiri litre mlijeka, pa ih ljudi ne zamjenjuju, kažu da su prilagođene kraju u kojem žive, a naša je Jagoda bolja. Ona je bila godinama naša mljekarica, pitoma, mila, znala je sama s paše dolaziti kući. Još se i danas sjećam njezina mirnoga hoda, elegantnoga crvenkastosmeđega vrata i miloga, gotovo ljudskoga pogleda. Ne sjećam se da ju je ikada napustio njezin blaženi mir. Ona je bila biće kao jedno od nas.

Kad je već o tome riječ, ovdje je prilika da spomenem da sam kod našega iseljenika u Torontu u Kanadi Ivice Zdunića vidio kravu koja daje i 55 litara mlijeka na dan. Ona je među nogama umjesto vimena imala jastuk. Toga još ni danas nema kod nas.

Kad se usporedi pet-šest litara mlijeka s pedeset i pet, to je malo, ali s današnjega gledišta za jednu obitelj od pet članova dosta, litra mlijeka po osobi dnevno, a to je značilo obilje kuhanoga mlijeka, kiseloga mlijeka, sira, sirutke, pa zmetke (ostatak od kajmaka kad se napravi putar, sada to prodaje Sirela pod nazivom Stepko), putar pa maslo jer smo putar često topili u maslo. Putar se nije imao gdje dugo čuvati, osobito ljeti, a maslo se nije tako lako kvarilo. Nije tada bilo zamrzivača, a hladionike na led imao je samo mesar i možda još koja bogata kuća.

* * *

Otac je kratko vrijeme bio i pravi sirar. U Oriovcu je bila i mljekara. Otvorio ju je kod željezničkoga kolodvora Talijan Contesi koji je u Oriovac doselio nakon I. svjetskoga rata. Contesi ne pristaje štokavskomu uhu i mi smo ga zvali samo Kòntes. Dok ovo nisam pisao, nisam ni znao da se drukčije zvao. Hrvatska slikarica Ružica Dešković njegova je praunuka pa mi je ona rekla da se zvao Contesi.

Kontesova mljekara nije bila velika, ali je imala podosta strojeva. Otkupljivao je mlijeko i proizvodio trapist. To je za selo bilo nešto novo i nastala je moda da se kod Kontesa kupuje trapist. I moj ga je otac počeo kupovati, a koji put je poslao i mene da kupim koji kolut. Tako sam upoznao samoga Kontesa. Bio je onizak, debeljuškast, okretan i vedar, kao pravi Talijan, a govorio je jednom brzom talijanskom štokavicom.

I moj je dječji trgovački mozak zaključio da je kupovni sir skup, a kako ne bi odrastao čovjek pa moj otac jednoga dana reče:

– Što da ja sir kupujem kod Kontesa kad ga mogu i sam napraviti.

Odnekuda nabavi recept i poče proizvoditi trapist. Ne sjećam se kakav je bio jer ga nije dugo proizvodio.

Mesar

Svinje, je klao, raspravljao, pravio kobasice i kulin, solio i sušio kao pravi mesar. Ne samo sebi nego i drugima, najčešće rođacima i prijateljima, ali ne za novac, nego eventualno za koji protuposao. Kako se samo razumio u pac (salamuru), pa sušenje na tavanu.

Klanje životinja sasvim je obična stvar na selu i nitko od toga ne pravi problem pa tako ni moj otac. Bilo mu je drago kad je svinju pogodio pravo u srce pa se nije dugo derala. Samo mu se jednom jedna snažna krmača otela ispod noža i bilo je muke dok su je opet uhvatili, svladali i zaklali.

Ipak jednom nije mogao zaklati jedno prasence. Za Božić svake godine klali smo zaoblicu, prasence od dvadesetak kila, to je ispekao u krušnoj peći, odnio u zgradu, gdje je zimi bilo hladno (tada nije ni bilo frižidera) pa se jelo kad je trebalo. Kad je tko bio gladan, uzeo je nož i tanjur, otišao u zgradu, narezao meso, navadio cikle, uvijek je uz pečenicu bilo i salate od cikle, uzeo kruha i jeo. U našoj se kući, kao što je to i običaj u Slavoniji, jelo nije dijelilo nego uzimalo.

Ako nismo imali svoje prase, u jesen bi kupio jedno i hranio ga do Božića, a ona za Božić pod nož. Kupi on tako jedne jeseni prasence, a ono se naučilo na nas pa za nama kao psetance. Mi u vrt, ono za nama u vrt, mi u šljivik, ono za nama u šljivik, mi na njivu, ono za nama na njivu, njuška, ruje i pazi kud ćemo pa maknemo li se samo malo, a ono odmah za nama. U svinjcu je bilo samo noću.

Dođe Božić, a otac ga ne može zaklati. Zamoli strica da on to učini.

Mlinar i pekar

Kad je djed prodao svoje imanje u Zagorju, kupio je kuću i dva jutra zemlje u Milaševcu kod Čazme, a otac se zaposlio u mlinu u Dragancu. Međutim djed ga je premjestio na ciglanu jer se tamo više zarađivalo, trebalo je uzdržavati brojnu obitelj. Otac je uvijek žalio što nije postao mlinar. Mlinar Žmek tako ga je zavolio da je

govorio neka ostane još šest mjeseci, pa će postati kalfa. Ali moj je otac morao slušati svoga oca i u takvim stvarima kao što je posao. Takvo je tada bilo vrijeme.

Tu nije prestalo tatino mlinarstvo. Za rata je napravio veliki žrvanj, mi smo ga zvali mlin jer žrvanj je nešto malo, a ovaj je bio visok 170 centimetara, postolje 80 cm u kvadrat, 77 cm visoko, kamenje 40, a grotlo 45. Dva mlinska kamena promjera oko 50 cm nabavio iz Plehana u Bosni, sve ostalo drveno napravio je sam, željezne dijelove napravili su po njegovu nacrtu majstori u Ložionici, može se reći da je bio i konstruktor, točkove za pokretanje na zupčanike s obje strane nabavio je negdje u otpadu. Mlin smo najčešće samo okretali i mljeli i tako nismo trebali ići u mlin i nismo bili gladni. Imali smo zatvoreni krug prehrane: sami smo sijali pšenicu i kukuruz, pšenicu tukli na bačvi, mljeli, mijesili i pekli kruh u krušnoj peći i jeli koliko je tko htio i kad je htio. Osim soli sve smo imali svoje. Za rata i poslije rata nije se smjelo znati da imamo pšenice. Ako se vršilo na vršalici i mljelo u mlinu, onda se znalo.

Nikada nismo jeli bijeli kruh; ni od brašna mljevenoga u pravome mlinu nije se mogao dobiti, a bijelo se brašno uzimalo samo za kolače. A uz to i kukuruzni kruh. Pekli smo ga i više nego pšenični, obično četiri kukuruzna i dva pšenična, ali smo i jedan i drugi jeli sa slašću. Kruh je bio glavna hrana. Kad je kukuruzni još topao pa na njega putar, on se topi i natapa kruh. Kolač. Samo tada nismo mi djeca bili svjesni kakvu blagodat imamo. Tek sada kad katkada na tržnici nađem takvoga kukuruznoga kruha. Sladak je sam po sebi, a svijest da pripada zdravoj hrani daje mu posebnu vrijednost. Kad ga donesem kćeri i kažem da sam u mladosti takav kruh jeo svaki dan, ona mi kaže:

– Tata, zavidim ti na blagodati koju si uživao.

Kad se zrnu oduzme sve što vrijedi, škrob ne može mnogo dati. Susrevši riječ isklicavanje, zainteresirao sam se što to praktično znači i bratić mlinar mi kaže da to znači vađenje pšeničnih klica iz zrna i da ih prodaju slastičarima koji u kolače umjesto oraha stavljaju pšenične klice. Dovoljno je pročitati u Wilfortovu Ljekovitom bilju poglavlje o pšenici da se vidi kako si škodimo današnjim pripremanjem kruha. Koliko bi više zdravlja bilo da je kruha kao u mojoj mladosti. A onda je bila sramota jesti kukuruzni i crni pšenični kruh. Srećom, mi nismo imali nikakva kompleksa sirotinje što nismo jeli bijeli kruh, a otac je radio u mlinu i razumio se u vrijednost brašna pa bijeli kruh nije ni volio. Znao je ne jednom reći:

– Bijeli kruh pije krv, a crni je daje.

Sad je jasno zašto je otac bio zainteresiran za zemlju. Moglo se od nje živjeti tako da se čovjek nije morao bojati gladi ni tražiti tuđe milosti. Mogao je biti siguran da nikomu ne mora biti rob za hranu pa se ni bojati za svoju egzistenciju. Ta je spoznaja i meni bila veliko uporište da me nikada nije obuhvatio činovnički mentalitet, uvijek sam znao da imam čvrsto tlo pod nogama.

Shvatio sam zašto su komunisti bili tako uporni da unište seljaka. Znali su da je seljak dok ne zavisi ni od koga, slobodan u svome djelovanju, a oni su htjeli da svi ljudi ovise od državi, a to je značilo o njima, da svi budu činovnici, tek će onda oni moći vladati u punini svoje vlasti.

Otac je na svoj mlin mljeo i dugo poslije rata. Kada su došli motori, rekao sam da ću mu kupiti motor samo neka mi kaže kakve jačine treba. Nije se savjetovao s

dobrim savjetnicima pa mi reče da mu kupim motor od pola konja. Kad sam ga kupio, bio je preslab pa nije radio kako treba. Motor je poslije upotrebljavao za pogon tokarilice.

* * *

Odlično je pekao kruh u krušnoj peći, a osobito zaoblicu za Božić. Bila je pečena kao na suncu. Kuhar nije bio. Ne sjećam se da je ikada išta kuhao i pekao u štednjaku; čak se ne sjećam ni da si je koji put ispekao jaja. Ne znam zašto, vjerojatno zato što je to smatrao ženskim poslom. Ni jelo si nije uzimao sam nego sjeo za stol i bio služen, kako je to uostalom već i bio običaj. Ostala mi je u sjećanju česta slika kako sjedi za stolom i čeka da bude poslužen.

Drvodjelja

Kad bi se svaka obrada drveta zvala drvodjeljstvom moj bi se otac mogao s punim pravom zvati drvodjelja, ali kako je riječ drvodjelja suzila svoje značenje na zanimanje koje danas više i ne postoji. To je i za njega već bio zastario zanat, a nije imao za nj ni najvažniji alat, a to je bila drvodjeljska klupa. Ipak, malo se i time bavio. Imao je maklju, mi smo je zvali obručnjak,[1] a kad je baš trebao drvodjeljsku klupu, posudio bi je od susjeda. To znam jer sam koji put i sam na njoj radio.

Drvodjeljstvo se razvojem podijelilo u više zanata, moj se otac svima njima bavio. Radio je sve što se od drveta radi. Bio je tesar, stolar, tokar, kolar, bačvar i rezbar. I više od toga: radio je jedan posao koji se danas više ne radi. Živo mi je ostala u sjećanju slika kako od drvenih trupaca pili daske, jasno ne sam jer to ne može raditi pojedinac. Drvo se učvrsti ukoso u vis, jedan pilač stoji visoko na trupcu i vuče pilu gore, a drugi dolje. To je posebna vrsta pile koju bih, da ima svrhe, znao dobro opisati, ali joj ne znam naziva jer je to bilo u mojoj ranoj mladosti, a poslije se više nisam sreo s njom niti je više vidio ni u muzeju.

Ne znam kamo da taj posao ubrojim jer se danas daske prave u pilanama. Možda u cimermaniju. Djed je bio cimerman (tesar) i izučio je cimermaniji tatu i strica Tomu. Najčešće su radili na srezivanju građe za krovnu konstrukciju. Stric je to radio sve do pred smrt, a tata već u mojoj mladosti sasvim rijetko. No tu je postigao veliku i sasvim neočekivanu slavu.

Razgovaram o tome s Maricom i Ankom Horvatinovom, a one mi pričaju kako se sjećaju da je u njihovoj mladosti, bilo je to negdje oko 1926. godine, radio njihov štagalj (staju i sjenik). Bio je glavni majstor. Razumljivo jer je djed tada već bio mrtav.

Dolazili su susjedi i divili se kako on to stručno radi. Namoči špagu u crvenu boju, nategne je po drvetu, napne i pusti, špaga ostavi ravan crven trag, a on po tragu oteše gredu da je milota. Sjekirom, bradviljem i bradvom, već prema prilikama. I od grbava drveta izađe greda ravna kao svijeća. Marica je tada imala oko šest godina i zbog toga se divljenja zaljubila u moga oca i rekla mu da će se kad naraste, udati samo za njega.

---

1 U drugome rječniku dvije su maklje, samo što je naša imala svinuti oblik kao dio manjega obruča, zato se i zvala obručnjak.

U to doba dolazio u Oriovac i prolazio kroz njega, kažu automobilom, Stjepan Radić, a djeca trčala pred automobil i vikala: Živio Stjepan Radić! To se djeci tako svidjelo da su trčala pred svaki auto i vikala: Živio Stjepan Radić! Tada su auti rijetko prolazili, a ako su prolazili, najčešće su to bili automobili velike beogradske, a to znači srpske gospode. Kako su tada automobili sporo vozili, ne samo zbog tehničkih mogućnosti tadašnjih automobila nego i zbog loše ceste, to su oni u automobilu mogli čuti što djeca viču. Jednom se takvom zgodom automobil zaustavi i putnici iz njega navališe na djecu, djeca bježe u dvorište a oni za njima, uhvate ih i neke dječačiće dobro namlatiše. Tada ih netko pouči da viču: Živio Slavko Babić! I otad kad djeca vide auto, ona pred njega i viču: Živio Slavko Babić! Živio Slavko Babić!

Srezivanje građe značilo je zapravo pravljenje krova pa je u to išlo i pokrivanje krova crijepom, što ne bi trebalo ni za koga biti nešto posebno, ali je i to danas posebno zanimanje.

* * *

Mislim da u stolarstvu nije zaostajao ni za jednim profesionalnim stolarom. Imao je potreban alat, hobliće (blanje): šrophobl (blanju za grubo hoblanje, strug, strugač, strugalicu), forhobl (blanju kojoj ne znam hrvatskog naziva), glathobl (gladilicu), raupank (ravnalicu, dugačku blanju da blanjano bude ravno ako je predmet duži), simshobl (blanju za blanjanje kutova, posebno na prozorima i vratima, vjenčenjak) i hoblipank (stolarsku klupu). Radio je mnoge stolarske poslove. Nekoliko je zima imao stolarsku klupu u kuhinji i stalno radio, ali se danas ne sjećam da je radio ormare, krevete i stolove, sjećam se samo jedne sećije, kao kroz maglu se sjećam da je radio vrata, prozore, vješalice, držalice, kosišta. Samo su mi neki predmeti ostali u živom sjećanju, koji su dugo bili u životu, neki su i danas, a imali su posebne namjene.

Žrvanj, mlinom smo ga zvali, već sam opisao kod njegova mlinarskoga zanimanja. Sad da spomenem još neke predmete kojih se dobro sjećam.

Snijega je u mojoj mladosti bilo u obilju, ali se tada nisu saonice kupovale, nego su ih roditelji sami pravili svojoj djeci, kako je tko znao i umio. Tako je i moj otac napravio meni. Mislim da su bile najljepše u susjedstvu. Sve glatko ishoblano, salinci visoki, svinuti, i lijepo izrađeni, a na vrhu savijeni kao konjske glave. Dok su drugi okivali salince obručem da se ne troše, moji su bili visoki i dugo se nisu izlizali. Ali su zato saonice letjele kao vile. Nije im smetao obruč i čavli kojima su kod drugih bili pričvršćeni za salince.

Vinograd su napadali čvorci, katkad u velikim jatima i znali bi napraviti priličnu štetu. Dok smo bili u vinogradu, nisu se usudili, ali čim mi malo dalje od vinograda, a oni bi znali navaliti na vinograd. Otac napravi strašilo, uzme jedno svoje staro odijelo u kojem je špricao vinograd pa je bilo bijelo od kreča i zeleno od galice, natrpa ga slamom, stavi mu i stari šešir na glavu, nabije ga na kolac i postavi u vinograd da stoji kao čovjek. Ali da. Kad čvorci vide da se taj čovjek ne miče, slijetahu i na njega pa s njega u grožđe.

Zato otac napravi klepku. Bilo je klepaka u selu, ali malo i bile su slabe. Koliko ih je bilo, propeler je imao dva krila i ploča je obično bila drvena. Moj je otac svoju znatno usavršio. Napravio je propeler s četiri velika krila, napravio osovinu s podmazivanjem u ležajevima tako da je klepka klepetala na najmanji povjetarac. Čim je

vjetar bio malo jači, zvuk je bio tako jak da se čula sve do sela jer je ploča bila željezna. I u selu se znalo kad njegova klepka klepeće.

Napravio je prešu za grožđe. I preša je bilo, pravljenih i kupovnih, ali je njegova bila bolja od kupovnih. Kupovne su imale šaraf (vijak) u sredini pa kad se grožđe prešalo, tada je kom bio zbijen uz šaraf i trebalo ga je s mukom vaditi, često i sjekirom sjeći, s opasnošću i za šaraf i za sjekiru, a on je napravio da šaraf bude odozgora i da se sve tako rastavi, da se četvrtasti kom samo prevali i odnese. Ideja nije bila njegova, ima takvih preša u Zagorju ali on ju je ostvario, a tvorničari proizvode lošije.

Kad sam ovo već napisao i došoh slučajno u svoj podrum, posljednje vrijeme u njega i ne zalazim, a u njemu dvije prešice. Jednu, veću, kupio sam prije kojih dvadesetak godina za pravljenje soka od jabuka, a posljednjih desetak godina nisam više ništa na njoj prešao pa sam i zaboravio da je imam. Kad je sada ugledah, u njoj vijak u sredini, kao i kod nekadašnjih kupovnih. I na drugoj maloj, samo ukrasnoj isto. Ništa nisu napredovali. Mislim da se i danas prodaju takve nepraktične.

I još nešto, znao je da željezo i mošt ne idu zajedno pa njegov željezni šaraf nije dolazio u dodir s grožđem, glavnina je bila od drveta. Bila je tako dobra da su je susjedi rado posuđivali. Ušur je bio litra po preši, ali otac nije kontrolirao koliko je tko prešao, koliko je tko rekao da je imao preša i toliko donio litara mošta, otac je bio zadovoljan. Tako smo cijele jeseni pili mošt jer je on rijetko htio tuđi mošt dolijevati k svomu. Ako je bilo više, to je ulijevao u posebnu bačvu. Govorio bi: »Ne ću ja kvariti svoje vino.« Ako mu se mošt nije sviđao, onda ga je izlio na kom rekavši: »Tu ne će propasti«.

Susjed Kiđemet previše pri prešanju je stezao prešu pa su neki dijelovi popucali, nekako je popravljena, ali više nije bila ona prava. Otac nakani napraviti novu, bolju pa ovu proda Fabijanu Feldingu s pravom da on može prešati njome dok ne napravi novu. Nove nikada nije napravio. A stara kod Feldingovih još i sada radi. Na pitanja da bih je otkupio, Fabijanova udovica ni da čuje.

* * *

Za klanje svinja napravio je čengele, spravu koja i nema hrvatski naziv, jer »vješala za svinjsko meso«, kako piše u riječnicima ne može biti naziv, a u Oriovcu se znalo da su vješala za ljude.

I korito za faraganje svinja bilo je njegovo djelo. Faraganje je riječ koje nema ni u velikom Klaićevu rječniku stranih riječi. To je posao kojim se zaklana svinja polijeva kipućom vodom i skida s nje dlaka. Književno se to kaže šurenje. Korito nije bilo ovalno nego uglato, sastavljeno od debljih dasaka, ali dobro za posao kojemu je bilo namijenjeno, lagano za prekretanje pri izbacivanju vode i nošenju, a opet čvrsto.

Napravio je malu stolnu kuglanu. Gvozdenac (kugla kugličnoga ležaja) na uzvisinici pokretne poluge s kojom se usmjeravala u željenom pravcu i nakon pritiska na oprugu skotrljala se niz kosinu među keglice (čunjčiće). Danas ima mnoštvo sličnih igračaka, ali takve kuglane nisam vidio.

Imao je drebank (tokarilicu) i radio podosta razne predmete. Koliko se sjećam, oklagije, gljive za štopanje (krpanje) čarapa, čepove za bačve i pipe za vino. Čepovi su bili šala, ali su pipe bile već velika vještina zbog svoje složenosti. Imale su i umetak od pluta, a to je bila vještina i umetnuti i probušiti da poslije ne kapa.

Napravio je kegle i viseću kuglu za vrtnu kuglanu, ali mi smo se malo kuglali. Ta igra zbog svoje monotonosti malo je koga zanimala.

Naučio je i mene tokariti. Izradio sam si šahovske figure koje i danas imam.

Spomenuo sam da je napravio dobre drvene tačke, ali to je bio više stolarski nego kolarski posao, no ovdje valja dodati da je i točak sam napravio i okovao ga šinjom, što je bio pravi pravcati kolarski posao. Okivanje točka bio je kovački posao, ali ne sjećam se odakle mu šinja za točak jer druge kovačke poslove nije radio. Po tome bismo mogli reći da je bio i kolar. Kola nije nikada napravio, ali je sanjao da će ih jednoga dana napraviti.

Vinograd i jedna oranica bili su na brdu petnaestak minuta od kuće a ipak smo mnogošta na tačkama vozili u brdo, a još više iz brda. Jednoga se dana sestra Mira potuži da joj je teško, a otac reče:

– Kad ja dođem u mirovinu, sam ću napraviti kola i kupiti voliće, onda ne ćemo morati voziti na tačkama, a kad se udaš i tebi ću prevoziti što budeš trebala.

Kao što rekoh: neostvareni san.

Od svakoga drveta koje je bilo dobro za dužice, pravio je dužice, osobito dudove, ali koliko se sjećam nije pravio burad jer je svijanje duda za burad bila već velika vještina. Ali je pravio kace i škafove prema tome bolje tomu odgovara njemačka riječ pinter, kad nema naših riječi kačar i škafar. Ali je već znao izmijeniti koju dugu i promijeniti bačvi dno. Imao je utornjak, blanju, recimo tako, za pravljenje utora i sechamer (Setzhammer), čekić kojim se nabijaju obruči na bačvi.

Teško je opisati njegovu rezbarsku vještinu. Nije rezbario u osnovnom smislu, duborez, nego je pravio okvire za slike od stotina malih zupčića koji su se uklapali jedan u drugi i čvrsto se držali bez ikakva čavla i ljepila.

No velika je vještina bila što je slagao drveni križ u boce i tako da čovjek nije mogao vjerovati kako se to moglo naći u boci kad je vidio što se tu sve nalazi i kako se nalazi. Bio je tu križ, Isusovo tijelo na križu, ljestve, uže, mač, koplje sa spužvom, pijetao a gore pod grlom poprijeko i klin koji se od svega činio najzagonetnijim. Meni je protumačio kako se to radi. Napravio je više takvih boca, ali se ni jedna nije sačuvala. Za dvije znam, jednu je napravio za svoje vjenčanje 1925. godine, a drugu prijatelju Horvatinu. Što je s prijateljevom, ne znam, naša se dugo čuvala ali se jednoga dana razbila, ostaci čekaju da se opet nađu u boci.

Urar, zvonar, tobdžija, meteorolog i kišobranar

Čitatelj koji je već vidio da očeva zanimanja opisujem po skupinama i vjerojatno je dosadašnje naslove prihvaćao normalno, ali će se sada mnogi zapitati što tih pet zanimanja ima zajedničkoga. Ima, ima, samo neka to bude poticaj za daljnje čitanje.

Urarstvo je vještina zbog koje sam mu se uvijek divio. I ne samo ja, izazivala je opće divljenje i poštovanje. Samouk, a s velikom je vještinom popravljao satove u cijeloj brodskoj okolici. Urara je bilo malo i bili su skupi. Najradije je popravljao zidne i vekerice (budilice), ali i džepne i ručne.

Vekerice često nisu išle jer se istupila koja od osovinica. Ako je bilo moguće, naoštrio ih je na drebanku (tokarilici), a ako nije bilo moguće napravio je novu od kišobranske žice. Stavio bi u drebank komadićak žice i izoštrio vrške, nabio kotačić na

nju i u sat. Kišobranske su žice bile od odličnoga čelika i te su osovinice bile dobre kao i tvorničke. Po tome bi se moglo reći da je bio i kovinotokar, ali kako je osim toga na drebanku radio još samo koju metalnu sitnicu, ne treba to računati kao posebno zanimanje.

Znao je sitnije dijelove spajati i strujom, osobito slomljene kazaljke. Namjesti dva dijela da se dodiruju, pusti struju i cvrk!, napravi se kratki spoj i dva se dijela stope u jedan. Mogao bi ga zbog toga proglasiti i zavarivačem, ali kako se inače nije bavio pravim zavarivanjem, za to je trebao poseban pribor, a njega nije imao, ne može se reći da je bio zavarivač u današnjem smislu te riječi, ali to što je radio, tražilo je veliku vještinu. Pusti li predugo struju kazaljka izgori, ne prođe li, nema ništa od zavarivanja. Za transformatore nije znao. Ne trebam ni isticati da je znao i za letovanje (lemljenjem) i imao je sav pribor što za to treba.

Često su satovima pucali federi. Ugrijao bi krajeve i napravio čvor ili ih snitovao. Feder je tako bio kraći, sat je trebalo malkice češće navijati, ali je išao. Kad sam jednom išao u Njemačku, kupio sam mu tucete federa, jedva su mi htjeli prodati tu količinu kad nisam urar, ali se otac tužio da su baš ti često pucali.

Komu je satove popravljao za novac, podosta bi računao, ali je davao jednogodišnje jamstvo pa su ljudi bili zadovoljni. A jednogodišnje je jamstvo značilo: bilo što da se pokvari, on besplatno popravlja. Jamstvo je bilježio na unutrašnjoj strani poklopca i možda se i danas može naći još koji sat s takvim znakom. Potpisivao se spojem pisanih slova S i B. (Slavko Babić, Vjekoslav je bio službeno.)

Katkada su mu donosili dva pokvarena sata da jedan popravi za njih, a drugi neka mu ostane. Tako bi katkada imao i koji sat za prodaju.

Kad sam 1941. išao Hrvatskome radiši da učim neki zanat, predložio je da od tri odaberem i urara. Radovao bi se da sam postao urar. I da nisam postao što jesam, za takve poslove nisam baš imao mnogo smisla. Ali s radošću sam primio knjigu *Josip Ivanković, Urarski priručnik* na dar od ing. Zvonimira Vistričke, direktora Tehničke knjige i izdavača spomenute knjige, a uz to urara amatera i skupljača satova. Za uzvrat sam mu poklonio jedan turski zidni sat iz ostavštine svoga oca. Mislim da je turski, jer kad se na brojčaniku počela ljuštiti boja, izvirio je neki čudni brojačnik.

Od jednoga staroga sata napravio nam je rulet. Izvadio je anker (kotvu), mi bismo navijali pa pustili da se odvrti i gdje stane. I ja sam jednom napravio takav rulet i igrali smo se za Novu godinu. Još je i sad taj sat negdje u vikendici.

Dok je otac bio u snazi, popravljao je i crkveni sat, redovito ga navijao, išao je dobro i izbijao točno na vrijeme. Kad je onemoćao i sat je stao i sada stoji već više od dvadeset godina. Njemu na uspomenu odlučio sam da ću se pobrinuti da se opet popravi i da ide redovito. Kad sam to počeo ostvarivati, zapelo je već na početku. Teško je naći majstora. Da znam što ću mu reći, kad sam 4. rujna 1993. bio u Oriovcu, popnem se na toranj da vidim u kakvom je stanju sat. Verk (satni mehanizam) čini se u dobrom, ali dalje loše: prijenosne poluge razbacane, kad su uvodili električno zvonjenje sa zvona su skinuli batove za izbijanje satova i jednostavno ih bacili na pod. Tko zna jesu li svi dijelovi sačuvani, ako što nije, lako bi se napravilo, a gdje naći majstora koji će znati što treba popraviti. Stari se majstori ne mogu penjati po uspravnim ljestvama da dođu na kat gdje su ciferblati (brojčanici) a mladi koji se mogu penjati ne znaju što treba napraviti. Prihvatio se toga posla zagrebački urar Lebarović. Kad je sat došao k njemu, dugo nije mogao odgonetnuti kako je sat funkcionirao. A onda je predložio da

na njega stavi moderne strojeve da ga ne treba navijati. Nije to više onaj stari sat. Dugo sam se opirao, ali je župnik pristao. Eh, da je otac živ.

* * *

Godinama je moj otac bio zvonar. I to točan. Trebalo je ljeti ustajati u jutro prije pet sati, a zimi prije šest i biti na vrijeme na tornju i čim sat izbije svoje, odmah valja da se oglasi zvono. Otac kao vratar i noćni čuvar radio je to točno. Kad sam negdje oko 1980., sedam godina poslije očeve smrti, bio kod Pere Horvatina, rekao je za tatu:

– Još ga se i danas selo spominje i kaže: nema više takvoga zvonara.

Pa doda:

– Ne samo da je točno zvonio nego je zvona tako složio da je bilo milina slušati.

Oriovačka crkva ima četiri zvona: malo, srednje, staro veliko i veliko i kad je trebalo zvoniti na sva obično bi poveo koga sa sobom, ali je znao i sam zvoniti na sva četiri zvona odjednom. Je li to bilo milina slušati, ne znam.

Nekada su djevojke morale na večer kući kad je zvonila Zdravomarija pa su molile i podmićivale zvonara da zvoni što kasnije kako bi mogle ostati što duže vani, osobito ljeti. Otac je bio zvonar poslije Drugoga svjetskoga rata kad više nije bilo takve strogoće. Ne znam što bi učinio da je bio doveden u takvu napast. Imao je razumijevanja za ljudske slabosti, ali je poštovao red.

Danas više nema zvonara. Zvona zvone na strojni pogon. Ali ni djevojke se više ne osvrću na zvonjenje Zdravomarije.

* * *

Da tobdžija ima veze sa zvonarom, zna se već od Šenoine pripovijetke Zvonar tobdžija. Zvonaru je dužnost pucati iz mužara poslije svakoga reda. Naime u Oriovcu se za misu u nedjelju i blagdane zvoni tri puta: prvi red sat prije mise, drugi red pola sata, a treći red sa svim zvonima pred samu misu. Za Božić, Novu godinu, Uskrs, Tijelovo, za tijelovsku procesiju poslije svakoga reda pucalo se iz mužara, topova kako smo ih mi zvali. Otac nije pucao iz crkvenih topova, nego iz svojih. Nabavio je topova, većinu su mu izradili u ložionici od cjelovitoga komada željeza, kupovao barut pa je pucao iz njih. To je bilo prije nego je postao zvonar. Kad bi zvonar opalio iz crkvenih topova, otac bi iz svojih nastojeći da njegovi budu glasniji. Da to nije uspijevao, ne bi se ni natjecao. Iz topova se pucalo i za blagdane i više od toga. Kad se slavilo Vincetovo u vinogradu (22. siječnja).

Nabijali se topovi ovako: najprije barut pa papir, zatim suha zemlja pa zdrobljena cigla. Što je jače nabijen, to je jače odjeknuo. Dopuštao je i drugima da nabijaju i pucaju pa i meni kad sam bio malo stariji. Bilo mu je drago kad vidi da mu i sin zna što i on. Crkveni se topovi pripaljivali užarenom šipkom a naši na fitilj. Na rupicu topa naspe se malo baruta stavi krpena traka namočena petrolejem, pripali na kraju i bježi u zaklon. Kad top opali, uvijek malo odskoči. Malo pripiti pravili su se hrabri i pripaljivali šibicom, a otac to nije volio.

Jednom su stričevi jedan manji topić, koji je bio ljevan, prenabili pa se razletio, ali srećom nitko nije ranjen. Krhotine su letjele po krovu i jedna napravila rupu veliku

kao škaf. Na tavanu je bio četvrtasti drveni sanduk, u njemu staklena boca od kojih pedeset litara puna rakije, boca je gornjim dijelom bila otkrivena, a sanduk nabijen slamom, ali sreća pa krhotine nisu razbile bocu. To bi bila šteta. Krov je lako popraviti, ali prolivenoj rakiji naknade nema.

Jednom kad su u brdu slavili Vincetovo, i kad je barut došao kraju pa im klin za nabijanje nije više trebao, ostave klin u topu, a kad zapališe, klin izleti i padne pokraj čovjeka koji je nešto radio u vinogradu. Sreća pa ga nije pogodilo. Mora čovjek imati i malo sreće, ali kad neoprezno barata opasnim stvarima, ne smije se u nju pouzdati. Danas, u ovo ratno vrijeme puno oružja to valja dobro zapamtiti.

* * *

Veza zvonara i meteorologa samo na prvi pogled nije vidljiva. No tko je čitao novelu *Sedam zvonara Majke Marije* Gorana Kovačića, odmah će znati da ta dva zanimanja idu zajedno. Ali krenut ću od početka. Otac je bio meteorolog kao i svi seljaci. Promatrao je prirodu i odgonetavao kakvo će biti vrijeme. Trebao je to znati radi posla i usjeva. Kad se nebo na zalasku sunca crveni, bit će lijepo, kad je u babljem kutu tamno – oriovački je bablji kut kod Motajice – bit će kiše. Kad se jako zacrni, može biti leda (tuče), a tada zvonar mora biti posebno na oprezu. Ako ne zvoni, a bude leda, nastradao je, cijelo bi se selo diglo protiv njega. Ako zvoni, a led ipak tuče, tada je zvonar na mjestu, on je učinio svoje, nije on kriv što su naši grijesi jači od zvuka zvonâ. Zvona nisu samo svojim zvukom razbijala oblake nego su podsjećala narod da valja moliti. Ako je molitva bila jača od grijeha, Bog se smilovao i nije pustio led ili ga je bar usmjerio na drugo selo gdje su bili veći grješnici.

Pričalo se da zvuk razbija oblake pa se nešto već govorkalo da se to drugdje radi nekakvim topovima pa ne znam kako ocu nije palo na pamet da i on topovima puca na oblake. Ali se zato u više meteorološke sfere pokušao probiti na jednom drugom području. Čuo je da staru žarulju treba na vrhu sitno probušiti, i to pod vodom pa kako je zrakoprazna, uvući će u sebe vodu, onda je treba objesiti pa će pokazivati kad će kiša. Mučno ju je bilo bušiti i probušiti da staklo ne pukne i rupica ne bude velika. Turpijao je i turpijao i uspio. A kad ju je objesio, u početku je kapala, ali se kapanje nije zaustavilo dok voda nije iz nje iscurila. Ništa od dugoročnoga pretkazivanja vremena.

Jedan Nijemac izmislio je jednostavniju napravu, uže. Objesio ga je ispred kuće i promatrao: kad je bilo suho – lijepo vrijeme, kad je bilo mokro – kiša, kad je bilo smrznuto – zima, kad se njihalo – vjetar.

* * *

Kada je o kiši riječ, onda su tu i kišobrani. Već sam to u ovom poglavlju spomenuo da se razumio u kišobrane pa ne treba mnogo domišljanja da se zna da je i kišobrane popravljao. Nije mu za njih trebao kišobranar. Ne bih to posebno spominjao da nisam profesor. Često sam zaboravljao kišobrane pa nisam kupovao skupe jer što vrijedi skup kišobran kad ću ga i onako negdje ostaviti. A jeftini se često kvarili. Jasno da sam ih

nosio ocu na popravak. Jednom je napukla ručka, a on je okovao mesinganom karikom. To mi je bilo posebno drago jer je tako bio prepoznatljiv pa sam mislio da ću ga prepoznati ako ga kod koga vidim kad ga izgubim. Izgubio sam ga, ali ga poslije nikada više nisam vidio. Ako tko ima kišobran s mesinganom karikom na ručki, neka zna da je moj.

(Nastavlja se)

Ante STARČEVIĆ

Sanjar

Doviđenja, moja ljubavi.
Već si posve sijeda i izmorena,
umireš mi na dohvat
oka, srca i ruke.
A kada umreš,
dat ću ti obojiti
tvoju sijedu kosu,
kao žuto crveno ZLATO.
Onakve boje
kakve sam je prvi puta ugledao.
I sjetit se tvoga
»konjskog repa«,
koji me je po obrazu šibao.
Otiđi iz ovoga pakla
u raj, u anđele.
I neka sve bude kao nekad
u mladosti,
plavojka ljupka s prkosnom usnom,
očiju violetnog mora i neba.
Anđeo Gospodnji,
ONAJ koji mi te je poslao
u ovoj pustari
gdje hrđa vlada,
kako ne bih bio i ostao SAM...
Doviđenja, ljubavi moja,
već si sijeda posve i izmorena.
Tu smo na dohvat ruke i oka,
ali ja još uvijek nisam siguran
jesi li ti mene, ustvari,
u svom oku i srcu – prepoznala.

Riječi

Ljudi skupljaju: leptire, salvete, poštanske marke, stari novac, bočice itd. – a ja skupljam *riječi*, naročito one koje se gube iz opticaja. Evo nekih: tekne, kezme, salaukovina, zauhar, jazmah, balduza, halhal i tako – ad infinitum. Volim riječi! U početku bijaše Riječ. Riječ je čudo nad čudima. Riječ objašnjava, riječ liječi, riječ diže iz mrtvih. – Talita, kum! – Rekao je Nazarećanin i život se vratio u djevojčicu.

Volio bih posjedovati moćnu riječ, obasjanu božanskom aurom – koja pokreće zapretane snage i diže nas u visine, opirući se gravitaciji pakla.

Na žalost, riječ često iznevjeri, premda zna izazvati asocijativne nizove, koji, kao divlje guske, nadlijeću naše neostvarene snove.

Riječ bi morala izrastati iz krvave podloge života kako bismo povjerovali u njeno pravo značenje, a ne da nam bude odvratna, kako reče Tolstoj, zbog svoje nemoći da odrazi stvarno i objasni neobjašnjivo. Potrebne su nam riječi koje će razgovjetnije objašnjavati ritam srca i zanos duha. Riječi okađene đavolskim dimom bacaju nas u bezdan licemjerja i formalizma.

Kabalistika riječi i parajezik, odnosno nova metaforika, pokušaj su bijega od banalnosti u nove prostore smisla, dobrote i ljepote. Oduzimanjem prvobitnog značenja riječi nastojimo ući u metafiziku šatro-govora.

A moralne riječi prikazuju laž kao istinu, novac kao ideal, mračni vijek kao stoljeće napretka.

Riječ kao Logos na početku Biblije održava se i traje već dva milenija. U naše vrijeme riječi su postale šuplje, dehumanizirane, da bi se svele na nekoliko otrcanih izričaja, izlizale se kao starinski novac.

Veze riječi sa svijetom su sve tanje, jer se anemični duh osušio pred naletom poroka.

Riječ-zavodnica je u službi demagogije, kao što je grijeh u službi sotone koji riječima opravdava besmisao i svoje iracionalne postupke. Tako se riječ, između ostalog, javlja kao barjak kao parola, kao buncanje u somnambulnoj magli otuđenja.

Riječ je atrofirala, postala nemoćna i ne može više premostiti pojmovne ponore, nad kojima se gubi glas razuma.

Dok jedna jedina riječ može umnožiti nizove lijepih slika, druga nas razdražuje do bjesnila, uljuljkuje u drijemež, gura u dekadenciju ...

Trebalo bi što prije pronaći nove riječi, koje će razbuditi tromi duh, jer su se i kultura i civilizacija našle na rubu moralne izopačenosti, nudeći nam skandaloznu etiku i još skandalozniju politiku. Zato ne vjerujte mnogo riječima koje su tobože, uspješno kazane.

Kao što su se smanjile naša vjera, ljubav, i poniznost – tako se smanjila i riječ, zajedno sa svojom semantikom. S riječi se sve više osipa ljepota kao prah s leptirovih krila što se taloži na dnu moralnog vakuuma.

Riječi mogu biti ures čovjeka, a mogu izazvati i veliku bol, mogu biti eksploziv koji razara i mehlem koji liječi; mogu biti i mučitelji – sadisti. Stoga, čovječe, pazi kakve riječi izgovaraš jer tvoja riječ može godinama trovati tuđi život.

Riječi su slabe svjetiljke jer osvjetljavaju samo mali dio nepoznatoga, pa ipak je prava riječ, izgovorena na pravom mjestu, vrednija od zlatna dukata.

Ima riječi teških koje nas kao olovo vuku na dno, a ima ih lakih, koje se poput šarenih balona dižu u plavet.

Svoj dah i dušu svakog dana pretvaram u riječi koje će se ugravirati u srce svemira – da me na kraju osude ili pomiluju.

Dok brzo pada listopadski sumrak po mračnim krovovima – osjećam kako u ovim ratnim vremenima stravičnu pustoš oko nas mogu ispuniti samo riječi ljubavi i utjehe.

Blago VRANKIĆ

Zrcala II

Izmiče život
žarom ispričan
ikebana docvjetava

Traju zvijezde
milijarde godina
šutimo začuđeni

Treba voljeti riječi
srcem i umom
kamen je meka riječ

Jutro je stvarnije
od večeri
zori se poklonimo

Utezi i vrijeme
zemljom vladaju
čovječe probudi se

Smiruje se trka dana
deltom novom život dolazi
Zlati se sunce nasmijano

Dražen KOVAČEVIĆ

Mijo Stuparić

U naše bivstvovanje utkano je djelo bezbroj znanih i neznanih ljudi. Mnogi su godinama bili zbog ljubavi prema Hrvatskoj prešućivani i zanemarivani poput Mije Stuparića, duboko ukorijenjenog u svijesti Moslavine. Srastajući s narodom postao je metafora dostojanstvenosti i razboritosti, vedrinom, radoznalošću i oduševljenjem životom objedinio je u sebi sve vrijednosti hrvatskog seljaka.

Mijo Stuparić rođen je u Vidrenjaku 28. rujna 1881. godine. Nakon pučke škole, kao sin jedinac, morao je ostati na seljačkom imanju. Vodeći blago na pašu, počeo je pisati pjesme. »Priroda i ona tiha, ugodna samoća djelovala je tako na moju dušu, te sam mogao mirno misliti i pjevati. Jutarnja zora, rosa, sunce, – oko mene ptice, grmlje i pašnjaci... sve me je to zanosilo...«[1] S četrnaest i po godina objavljuje pjesmu »U spomen Ante Starčevića« i počinje se redovno javljati u pučkoj pravaškoj periodici.[2] Naporno radeći kako mu gospodarstvo ne bi zaostalo, nije se odrekao ni knjige ni pisanja. »Često puta kod oranja – idući za plugom – sine mi u glavu misao, koja se razvija u pjesmu, pa kako ja imam kod sebe uvijek olovke i papir, tada tu pjesmu odmah i napišem... Kad bih bio koliko ljutit, tužan ili bolestan – čini mi se, da u takvim časovima ne bih mogao pjesme ispjevati. Nego kad sam razdragan, zadovoljan, veseo – onda to ide«[3]

Da bi mogao objaviti zbirku pjesama, Stuparić godine 1910. prodaje svoje najveće blago – volove. Milan Ogrizović koji je bio nazočan kada je plaćao račun za tiskanje, rekao mu je: »Nikad više tih novaca ne budete vidjeli!«[4] No Stuparić je dobro znao da nije sve u novcu i za novac.[5] U predgovoru Ogrizović traži od kritičara da ne budu odveć strogi i kaže: »Tek tu i tamo opaža se utjecaj lektire, naročito Arnolda, no Stuparić je ugodniji, kad je sam svoj – makar bio nešto i naivan ili nepravilan – nego li, kad su mu u uhu tuđi stihovi, pa on po njima daje svoje. Gdjekoja mu se pjesmica dovine i onoga, što bi se nazvalo »Stummungsbild«, a u čemu bi mu po koji naš »moderni« i od zanata pjesnik mogao zavidjeti.«[6]

Prvi svjetski rat ostavio je dubok trag u pjesničkoj duši Mije Stuparića. U pripovijesti iz ratnih uspomena »Težki dani« napisanoj godini 1924. bolno proživljeno opisuje prve dane novačenja: »Osjetih u duši, da nisam rođen za vojnika. Ona dva mjeseca vojničke izobrazbe kao pričuvnik obavio sam još god. 1905. I sad evo nakon 9 godina naprte čovjeku tu pušku, taj telećak i to remenje, pa budi vojnik i ratnik ... Eto, pred dva, tri dana bio sam sretan, na mojoj livadi sušio sieno, bez kaputa u samoj košulji, slobodan i lagan kao ptica. Povjetarac je kroz košulju prodirao i hladio prsa, pa sam i najvećoj žegi lahko prkosio. A danas? Navukoše mi odielo grubo kao koža, remenjem stegnuše mi tielo, telećakom i olovom pritisnuše mi leđa i potjeraše me...«[7] Ali istinska transformacija dogodila se u političkim shvaćanjima: »Nigdje se kao u ratu tako brzo ne ispoljava duša čovjekova, njegov odgoj, njegovo nagnuće na dobro ili zlo. Nigdje kao u ratu ne može čovjek na svoje oči vidjeti toliko zla, nečovječnosti i

nepravde. Tu sam bolje upoznao ljude. Za mene, koji nisam nikad bio prijatelj oružja i koji sam sve ljude, osim osuđenih zločinaca, držao za dobre i pravedne – bilo je to gorko razočaranje. U tim težkim časovima – često sam pomišljao na Stjepana Radića, ma da ga nisam lično poznavao ... Kako je On tada, na jedan put, pred mojim očima uzkrsnuo velik radi svoje borbe za čovječnost i pravicu! Videći, što sve rade od naroda ljudi, koji se rado udarahu šakom u prsa dokazujući, kako su veliki Hrvati, – uvjerio sam se, da hrvatstvo bez čovječnosti nije podpuno ... Tada sam uvidio potrebu, da kod mnoge naše gospode na podlogu hrvatstva treba ukalamiti plemenku čovječnosti, pravednosti, i socijalnog razumijevanja i osjećaja.«[8]

Pristupajući Seljačkoj stranci Stuparić doživljava nov politički i književni zamah. Biva biran za narodnog zastupnika 1923., 1927. i 1935. godine. Kada Seljačka stranka oživljuje svoju organizaciju za prosvjetni rad među seljacima Seljačku Slogu godine 1925. postaje joj predsjednikom, a nakon njene obnove godine 1935. biva potpredsjednikom. Teško bi bilo nabrojati sva politička, kulturna, prosvjetna i socijalna djelovanja Mije Stuparića potaknuta uvjerenjem da su tradicionalne vrijednosti sačuvane na selu i da bi se duhovnim preporodom i obnovom sela mogla stvoriti i sačuvati autentična hrvatska kultura.

Pristupajući Seljačkoj stranci Stuparić je bio priznati seljački pjesnik. Uvjetno nazvana seljačka književnost je odrednica koja prvenstveno između dva rata označuje književna djela koja su stvarali seljaci, a određena su ideologijom Seljačke stranke koja im diktira teme i ideale. Seljačka stranka organiziranjem seljaka u samosvjestan entitet dovodi do poticanja njihovog književnog stvaranja dajući im pobudu i mogućnost objavljivanja, ali svojom određenom i omeđenom ideologijom, svojim propagandističkim ciljevima sputavala ga je u čistom književnom razvoju i uvjetno ga prisiljavala na sredstva koja nisu uvijek samo umjetnička.[9] O tom međuodnosu politike i književnog stvaranja Stuparić kaže: »Hrvatska seljačka književnost mora biti svjetlo, a književnik svjetlonoša: – Neka bude pobornik i zastupnik istine i pravice. Neka piše – kao da se razgovara s Bogom, s prirodom i sa svojim narodom. – I zato neka čuva dušu svoju od kojekakvih tamnih i stranih utjecaja. A što je glavno, neka piše i radi u duhu hrvatskog seljačkog pokreta, u duhu nauke seljačkih prosvjetitelja braće Antuna i Stjepana Radića. Seljački književnik, ako izpadne iz kolotečine hrvatskog seljačkog pokreta i nije pravi seljački književnik. On nije ni ovamo ni onamo. Izgleda kao čavao udaren mimo podkove. Nije podkovan, pa se skliže i desno i lijevo, a neki se odskliže Bog zna kuda. Ne može uhvatiti ravnotežu i poći ravno onim putem kako su nam ga utrli naši prosvjetitelji. Osobito nekim mladima teško je naći tu ravnotežu.«[10]

Ne nailazeći na razumijevanje i potporu oficijelne književnosti autodidaktični seljački književnici sami traže putove izražavanja, ostajući vjerni HSS-u koja jedina potiče njihovo stvaranje. Uz mnogobrojne društvene i kulturološke prepreke i sam način seljačkog života predstavlja veliku teškoću u književnom stvaranju. »Nije lahka stvar ni kod školanog čovjeka da bude dobar književnik radnik, a pogotovo nije to lahka stvar kod seljaka. Seljak teško dolazi do knjiga, nema poticaja, nema vremena ... On doduše živi u prirodi, uživa prirodu, ali ta priroda traži od njega, da je okupa u svom znoju, da je obradi svojim dlanovima ... Zemlja ga neumoljivo priteže k sebi ... Ta zemlja – koja mu hrani starce, ženu i djecu – traži od njega kao za uzdarje, da joj posveti cijelog sebe, svaki svoj čas, svoje tijelo, a i svoju dušu ... Tu sad treba snage,

jake volje i odvažnosti da seljak – barem katkada – duh svoj odkine od zemlje ... I taj »katkada« treba uhvatiti, ukrasti, upravo ugrabiti.«[11]

I pored moguće zamjerke da su intelektualci-ideolozi Hrvatske seljačke stranke svojom neuvjerljivom argumentacijom i teorijskim postavkama seljake književnike odveli u vode sterilnog idealizma, apstraktnog sanjarenja i političko-propagandnih djela, seljačka književnost bila je i ostala naročit stvaralački faktor u cjelokupnom stvaranju naše kulture postižući značajne rezultate na prosvjetnom i socijalno-političkom osvješćivanju hrvatskog seljaštva.

Godine 1927. izdaje mu Seljačka Sloga »Izabrane pjesme«. Ne bi smjelo biti seljačke kuće bez te zbirke pjesama, govori Škorjač, ali i uviđa glavne nedostatke: »Stuparić, istina, stoji pod utjecajem starije naše pjesničke škole, osobito je na nj utjecao pjesnik Arnold, ali nekim svojim pjesmama, na primjer »Pčele«, može se reći, nadkrilio je i svog učitelja, a k tomu u njegovu se radu jasno opaža, da se sve više otimlje tuđim utjecajima, te postaje svoj tražeći u prirodi i u svojoj okolini i nadahnuće i uzore.«[12] Maraković, analizirajući seljačku književnost, uočava da Stuparić nije tražio nove izražajne mogućnosti već je uz tradicionalnu narodnu pjesmu uzeo gotove književne uzore koji su mu politički i socijalno bili najbliži i najrazumljiviji, poglavito Harambašić. Shvaćajući da je Stuparić talentiran, sugerira mu pisanje u dijalektu kako »ne bi s književnim jezikom poprimio i svu onu učenu frazeologiju, koja u osrednjosti pjesnika, u koje se on ugledao, dobiva još i izvjesnu neelastičnu ukočenost. Jer ako pored svega toga izvjesne lirske pjesme Stuparićeve imaju i lagana poleta i iskrena osjećaja, osjećaja prirode i erotike iskazana neposredno i jednostavno, to je svakako dokaz, da se tu ne radi o promašenom talentu nego samo o promašenoj školi.«[13]

Pišući kajkavsko-moslavačkim idiomom tridesetih godina dostiže najveće dometa svog književnog djelovanja. U pjesmama uz tipičnu ideološku i prosvjetnu problematiku Seljačke stranke uspjeva iznjedriti svijet i krajolik intime vezane uz svakodnevni seljački život. One sve nisu i umjetnička savršenstva, ali nam odaju političko i lirsko gledanje na život i svijet hrvatskog i moslavačkog seljaka, univerzalnošću svojih motiva i danas nam progovaraju i plijene svojom jednostavnošću, nježnošću i toplinom. Nažalost, rasute u brojnoj periodici, čekaju svoju objektivnu književnu valorizaciju.

Od godine 1910. objavljuje i pripovijesti sa socijalnom tematikom osuđujući društvene nepravde. HKD sv. Jeronima godine 1939. objavilo mu je zbirku pripovijesti »Ispod Garićke planine«, dobro i privlačno ispričanih zgoda o duboko proživljenom i doživljenom seljačkom životu. Preporučujući zbirku čitateljima Maraković kaže: »Ovdje se svakako osjeća vještina laka i zanimljiva pripovijedanja, s izvrsno ocrtanim tipovima i neprisiljeno vjernim dijalozima. Nema do sada u hrvatskoj književnosti ovako neposredno iznesenih slika iz seljačkog života ... A ipak svaka je pripovijetka dobro zaokružena s izrazitom pointom, pri čemu se naročito ističe posljednja »Seljak i šuma«, kod koje se tako sjajno očituje Stuparićev mirni i sabrani stav prema životu.«[14] Stuparićev stav u kojemu se sve nadaće i nepravde podnose mirno i dostojanstveno s vjerom u Boga, karakteristika je i veličina njegovih pripovijesti. Seljak i bukvalno zna da nakon kiše dolazi sunce, da postoje stvari o kojima se nije potrebno brinuti jer o njima brine Bog. U pripovijesti »Jedan život« tankoćutno isprepliće najintimnije misli

i istinsku realnost života: »Čuješ«, velim ja jednom od njih, »Koji te je vrag naputil sim vu te posel? Hoćeš li da još glavu zgubiš?« »Stalo mi je za glavu« veli on kak da je reč o kakve tikvajne ili bundeve. »Pa kak ti tako malo ceniš svoju glavu?« pitam ga. »Tak. Već sam tu svoju glavu prenesel s kraja na kraj po našem svetu, uzduž i poprek. I nigde posla ni zarade. Valda onda ni moja glava niš ne vredi...«[15]

Prihvaćanje nepravde i životnih teškoća za koje svi znamo kako ne bi trebale biti i postojati, ali su u životu uvijek prisutne govore nam o buntu i snazi seljaka mnogo više nego glasni i ogorčeni protesti. U duši seljaka ukorijenjeno je znanje da krivica ne može pobijediti pravicu. Ona može u trenutku vremena i prostora vladati, ali nikada na kraju pobijediti.

Mijo Stuparić objavio dva romana, dok mu je treći ostao nedovršen u rukopisu. Roman »Joco Udmanić« (1937. – Naklada Slavonske knjižare Stjepana i Marije Radić) dobro je primljen. Kritičari Maraković i Durman pohvalno su se izrazili o romanu.[16] Durman smatra da roman čija se radnja odvija živo i sa stanovitom dramatskom napetošću, zaslužuje pažnju i dodaje: »mnogo naivnosti i romantike, ali i mnogo uspjelih stranica, na kojima se prikazuje mukotrpni seljački život na čisto realističan način.«

U romanu »Pismenost« (1940. – ABC Klub) donosi svoje viđenje duhovnog i prosvjetnog buđenja sela pod utjecajem Seljačke stranke. Roman ne bi mogao proći ozbiljnu kritiku, iako sadrži neke od ponajboljih Stuparićevih pjesama (Tkala, Moje selo). On je programatska ostavština u kojoj je objedinio svoj seljački politički i književni svjetonazor. U tom kontekstu roman predstavlja dokument i kroniku jednog vremena, donoseći nam obilje vrijednih iako neizravnih doprinosa o životu nekadašnje Moslavine i postaje nepresušan izvor etnološke građe i kajkavskog moslavačkog dijalekta.

U pismu od 5. prosinca 1941. godine upućenom Mariji Radić, Stuparić navodi da joj šalje ulomak romana pod nazivom »Kravar Mika« u kojem će prikazati »seljački život i prilike prije svjetskog rata.«[17] Drugi svjetski rat omeo ga je u naumu. Nakon njega Stuparić polako i namjerno pada u »zaborav«. Ponovno vodi blago na pašu, druži se sa seljacima, svojom braćom u radu i znoju, u muci i veselju, ostajući vjeran Radićevu pokretu ukazivao je na propuste i nepravde prema seljacima. Zapisao bi poneku pjesmu, otkrivajući duboko svoju nutrinu. Dan prije smrti (12. prosinca 1956.) sažeo je u pjesmi »Moje srce« svoj život:

Lubilo je pravo i pravicu
zburkalo se gdagda na krivicu
al mi nada navek bila jaka
bu sinulo sunce kraj oblaka...

Stuparić, čovjek neumorna duha radio je i stvarao za dobrobit naroda. Uzdajući se u dobroga i pravednoga Boga bio je najveći moslavački borac za istinu i pravicu. Skromnost i neposrednost osobine su koje su ga resile. Istančanim osjećajem za pravdu, nedodirljivošću u zlobnim objedama, mjerom u tragičnim i teškim trenucima, vedrom vjerom u život i Boga, cjelokupnim djelom, riječju i životom izrastao je u

simbol borbe za novi i bolji život. Maraković ga je uspjelo ocrtao: »Kod Stuparića se upravo osjeća kako se to kroz duge godine života sve pomalo slagalo na dno njegove duše i tamo se čvrsto usidrilo. Ova zanimljiva sinteza hrvatske vrijednosti, krepčine, muškosti u duši jednog čovjeka koji je bez predrasuda tražio ono što je najbolje i na što je reagirala njegova duša, nepomućena barbarstvom književnog razmetanja, pokazuje jedan od najljepših plodova Radićeva nastojanja, da iznese na svijetlo nepatvorenu dušu seljaka i njezinu unutarnju vrijednost. Mijo Stuparić stari je borac Radićeva seljačka pokreta, ali nije njegov vikač; stijeg pod kojim se borio nije za nj nikad bio pobuda za bučne uspjehe ni za lične prednosti.«[18]

Ostajući dosljedno vjeran odrednicama seljaštvu, politici i književnosti ograničavao se, ali istovremeno stvarao osebujnost i prepoznatljivost svog političko-prosvjetnog i književnog djelovanja. Izdvojiti jedan od ova tri aspekata osiromašilo bi i nedovoljno dobro prikazalo Miju Stuparića. Žuljevite seljačke ruke ne mogu uvijek pisati po mjeri učenih gradskih kritičara. One nam u najdubljoj intimi mogu donijeti svoje probleme, svoje viđenje svijeta i okoline koja ih okružuje. Ne prepoznati u njima umjetnost vrlo je teško. Mnoge njegove pjesme, politički članci i govori, pripovijesti, te roman« Joco Udmanić« zauzimaju značajno mjesto u ukupnosti hrvatske kulture.

Literatura

1. Milan Ogrizović, Seljak pjesnik, predgovor zbirci pjesama Mijo Stuparić, Pjesme, Zagreb 1910, str. 3-4.
2. Mijo Stuparić Novak, U spomen Anti Starčeviću, Hrvatski narod god. V br. 6, Zagreb 15. ožujka 1896. godine.
3. Ogrizović, str. 4-5.
4. Mijo Stuparić, Moj život, u zbirci pripovijedaka Ispod Garićke planine, Zagreb 1939, str. 95.
5. Ljubomir Maraković, Mijo Stuparić pripovjedač, Hrvatska prosvjeta god. XXVII br. 1-1, Zagreb 1940, str. 60.
6. Ogrizović, str. 7-8.
7. Mijo Stuparić, Težki dani, pripovijest iz ratnih uspomena, Kalendar Božićnica za 1925. godinu.
8. Mijo Stuparić, Najveći seljački Voda i Učitelj, Kalendar Božićnica za 1929. godinu, str. 126.
9. Ljubomir Maraković, Seljačka književnost, Hrvatsko kolo IX, Zagreb 1928, str. 183.
10. Mijo Stuparić, Hrvatska seljačka književnost i književnici, Seljački dom god. XXIV br. 3, Zagreb 1936, str. 6.
11. Mijo Stuparić, Hrvatska seljačka književnost, Seljačka prosvjeta god. 1 br. 14-15, Zagreb 05. kolovoza 1926, str. 201.
12. Isidor Škorjač, Stuparićeve Izabrane pjesme, Seljačka prosvjeta god. II br. 6-7. Zagreb srpanj 1927, str. 122.
13. Maraković, 1929, str. 187.
14. Maraković, 1940. a, str. 60.
15. Mijo Stuparić, Jedan život, Kalendar Božićnica za 1934. godinu. Pripovjest je objavljena pod nazivom Težak život u Kalendaru Danici za 1941. godinu.
16. Ljubomir Maraković, Seljaci i radnici pišu, Hrvatsko kolo XXI Zagreb 1949; Milan Durman, Hajdučka romantika u djelu jednog našeg seljačkog pisca, Književnik god. XI Zagreb 1938.
17. Mijo Stuparić, Kravar Mika, Kalendar Božićnica za 1942. godinu, str. 173.,
18. Maraković, 1949 a, str. 59-60.

Ivan Kukuljević u očima drugih

Kao što je poznato, Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je svoju *Bibliografiju hrvatsku* godine 1860, a *Dodatak* 1863.[1] lako se, ponajviše u bibliografskim krugovima, toliko naglašava važnost i značenje ove bibliografije, činjenica je da se o njoj, osobito kritički, relativno malo pisalo. Pojava jedne takve publikacije u našim je javnim glasilima toga vremena ostala prilično nezapažena i bez dostojna komentara.

Pokušat ću ipak iznijeti neke najvažnije i najzanimljivije dosadašnje sudove o ovom djelu.

1)

Godine *1863. u novosadskoj Danici* izašao je opširan prikaz Kukuljevićeve bibliografije od nepoznatog autora.[2] Ovaj iznosi sljedeće prigovore, odnosno nedostatke:

- siromaštvo struka (osim bogoslovske),
- broj bibliografskih jedinica manji je od naznačenih u Bibliografiji,
- u Bibliografiju su uvrštena i manje važna djela koja ne spadaju u nacionalnu bibliografiju,
- uključena su i djela pisaca koji ulaze u srpsku bibliografiju. Ovdje nepoznati autor navodi i Matiju Divkovića?! On nadalje kaže: »Upravo smešno nam je čitati gdekojega pisca, za koja se baš pozitivno zna, da je Srbin, i nikako Hrvat niti bi on hteo što drugo biti, nego Srbin, gde stoji u hrvatskoj bibliografiji, naravno, kao hrvatski pisac!«[3]

2)

Šest godina potom, *1869.*, u predgovoru svoje bibliografije *Stojan Novaković* se vrlo oštrim riječima osvrće na Kukuljevićevu bibliografiju. Kaže da »ona ne vrijedi mnogo, jer je zastupljena u njoj samo jedna strana, a to je registar pisaca, u kome su pored svakog imena dodati opis djela koja mu pripadaju, ili su uvršćena u taj rad imena knjiga na kojima ne stoji napisano ime pišćevo. A ni knjige nijesu potpuno ni vjerno opisane. Iz te knjige dakle mogućno je saznati samo za pojedine pisce šta su radili, a niti ima razredbe po strukama, ... – niti je pak mogućno vidjeti postupni razvoj književnosti iz godine u godinu, koji ja mnogo cijenim za potrebu kritičkog i istoričkog razmatranja književnog života.«[4] Dakle, najveći je prigovor Bibliografiji što nema kronološki raspored.

3)

Vatroslav Jagić u nekoliko navrata spominje Kukuljevićev bibliografski rad. U svom značajnom djelu »Istorija slavjanskoj filologii«, *1910.*, on govori o Kukuljeviću kao marljivom skupljaču rukopisa i knjiga, te navodi njegovu Bibliografiju hrvatsku s Dodatkom koja »do danas nije zamijenjena nikakvim boljim dijelom bez obzira što se ne ističe ni točnošću ni punoćom«.[5]

O Bibliografiji uzgred govori i u svom uvodu (O hrvatskoj glagolskoj književnosti) knjige Branka Vodnika »Povijest hrvatske književnosti«, *1913.* Ocjenjujući Hrvatsku glagolsku bibliografiju Ivana Milčetića, izašlu u Zagrebu 1911. u 33. knjizi Starina, »kao plod mnogogodišnjeg sabiranja i prikupljanja« njenog sastavljača, Jagić naziva Kukuljevićevu bibliografiju vrlo površnom.[6]

4)

Potaknut nastojanjem Historičko – filološkog razreda JAZU iz 1913. da se sastavi hrvatska bibliografija svih izašlih djela od 1790. do 1835., bez obzira na jezik (to je jedan od pokušaja izradbe opće hrvatske bibliografije),[7] *Milan Rešetar* se *1915.* osvrće na Kukuljevićevu Bibliografiju ovim oštrim riječima:

» ... Vrijeme je da se malo bolje pregledaju osobito naše starije stvari koje, ako nijesu u novije vrijeme preštampavane, obično su nam poznate samo iz historije literature ili iz tako mršave a i nepouzdane Kukuljevićeve bibliografije. Ja ću zato da pomalo iznosim pomane bibliografske priloge o knigama, koje nam do sada nijesu bile poznate ili su nam bile slabo poznate.«[8]

5)

U Stanojevićevoj Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj *(1926.)* *Aleksandar Belić* ukratko govori o Kukuljevićevoj Bibliografiji hrvatskoj i zaključuje da su izdanja starih glagoljskih knjiga u toj bibliografiji vrlo nepotpuna.[9]

6)

Pedesetih godina ovoga stoljeća Kukuljevićevim bibliografskim radom bavio se *Janko Živković*.[10] On drži da Kukuljević nije težio za popisivanjem »de visu«[11] a što se tiče obuhvatnosti bibliografije, mišljenja je da tek kad bude dovršena potpuna hrvatska retrospektivna bibliografija (na izradbi koje je između ostalih radio svojedobno i sam Živković) »moći će se reći, koliko djela tiskanih na hrvatskom jeziku do 1863. godine nije obuhvaćeno Bibliografijom, te će se točno vidjeti opseg propusta u tom pravcu, tog temeljnog nedostatka Bibliografije«.[12]

Živković je Bibliografiju hrvatsku uspoređivao s dijelom Cuvajeve bibliografije »učevnih knjiga«[13] I s Maštrovićevom Jadertinom Croaticom.[14] Došao je do zaključka da Kukuljević nije uvrstio 35 posto odgovarajućih knjiga koje se nalaze u Cuvaju, a čak 70 posto onih koji se nalaze u Maštrovića.

Odbijajući prigovore Stojana Novakovića da Kukuljevićeva bibliografija »ne vrijedi mnogo« zato što nije složena kronološki, Živković ističe značenje abecedno složenih bibliografija uopće, a posebno Kukuljevićeve.

Njegove se zamjerke Kukuljeviću odnose, između ostalog, na podjelu bibliografije prema pismu opisanih djela, jer »koliko god je Kukuljević takvom podjelom omogućio lagan pregled hrvatske književne djelatnosti obuhvaćene u Bibliografiji po pojedinim pismima, toliko je time otežao traženje djela, za koje ne znamo kojim je pismom tiskano, kao i dobivanje pregleda o književnom radu pojedine osobe«.[15]

Iznosi brojne prigovore Bibliografiji: podjela Bibliografije nije dosljedno provedena, upotreba Gajeva pravopisa i za starije knjige, zamjenjivanje zastarjelih i manje razumljivih riječi u naslovu sa suvremenijim i jasnijim, gramatičke promjene u tekstu naslova, nedosljednost kod promjene teksta naslova, promjene poretka riječi u naslovu, nedosljednosti u izboru odrednice, velika raznolikost u bibliografskom opisu i dr.

O pouzdanosti Bibliografije može s govoriti s više gledišta. Živković drži da je ona uglavnom pouzdana, barem što se tiče većine podataka. Što se pak tiče pojedinosti, sigurno nije. »Zbog nepotpunosti i zbog pomanjkanja dobre konačne redakcije ne može se reći, da Bibliografija daje vjernu sliku književne djelatnosti na hrvatskom jeziku ni općenito, ni za pojedine osobe. ... Pored svih iznesenih nedostataka, Kukuljevićeva je Bibliografija važna za nas kao značajan doprinos poznavanju literature na hrvatskom jeziku.«[16]

7)

Prigodom 70-obljetnice smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *nepoznati* se *autor* u ime redakcije Vjesnika bibliotekara Hrvatske, časopisa u kojem je *1960.* članak izašao, osvrće na Bibliografiju i njen Dodatak. On ističe da je Bibliografija »nepotpuna u pogledu opsega sakupljanja građe, a ima slabosti u rasporedu i obradbi građe, ipak on još i danas služi u praksi, a uz to je izvanredno vrijedan kulturno-historijski dokument. ... Njezinu pravu vrijednost moći ćemo ocijeniti tek ako je promatramo u okviru vremena u kojem je nastala i sredine iz koje je ponikla«.[17]

8)

Tomislav Jakić se u više navrata bavio Kukuljevićevom Bibliografijom, kao i samim Kukuljevićem. Tako je u okviru 75-obljetnice smrti našeg bibliografa održao o njemu zanimljivo predavanje *(1960)*. Svoja je istraživanja ponajviše usmjerio Kukuljeviću kao bibliofilu. Osobito su mu značajni novi podaci o postanku i razvitku Kukuljevićeve knjižnice koja se danas uglavnom nalazi u sastavu Knjižnice JAZU. O tome podrobnije piše u raspravi objavljenoj *1962.* u Radu.[18]

Dodajući potrebna objašnjenja i bilješke Jakić je taj rad objavio u Vjesniku bibliotekara Hrvatske *1978.*[19] On ističe da »Kukuljević nije ... sabirao knjige samo zato što je bio bibliofil – što je knjige volio, cijenio, poštovao – već i zato što su mu bile vjerni pomagači u njegovom književnom i naučnom radu. On je bio personifikacija bibliofila i učenjaka.«[20]

Jakić prihvaća donekle prigovore Kukuljevićevoj bibliografiji što su ih svojedobno iznijeli Vatroslav Jagić, Milan Rešetar, Stojan Novaković i drugi, ali ipak zaključuje da bi je bilo pogrešno promatrati samo s bibliografskog stajališta. »Njegovu bibliografiju moramo promatrati, a i ocjenjivati i s općekulturnog i nacionalnog stajališta.«[21]

U povodu pretiska Bibliografije hrvatske god. *1974.*[22] Jakić piše zanimljiv pogovor.

9)

Prigodom pretiska Kukuljevićeve bibliografije dao je *Milan Selaković* zapažen prikaz *(1974.)*.[23] On izražava čuđenje, pa i razočaranje, što se takvo, mogli bismo reći, kapitalno djelo hrvatske bibliografije, ponovno tiska u Ljubljani, a ne u Zagrebu.[24]

Odajući izdavaču priznanje za učinjeni trud, Selaković ipak zamjera ovom izdanju nedostatak potrebnih podataka o poticaju i nakladnoj količini primjeraka toga pretiska, te detaljniji opis Bibliografije iz 1860., odnosno 1863., kao i o sačuvanim primjercima do danas. On drži da »bi bilo korisno da se ovaj pothvat popratilo studioznom analizom ovoga Kukuljevićeva djela, tj. iskazom stanovitih njegovih nedostataka iliti propusta, a dakako i popravaka eventualnih pogrešaka«.[25]

Spominjući pridodan informativni pogovor o Kukuljeviću i njegovoj bibliografiji dr. Tomislava Jakića i prihvaćajući uglavnom njegov sud, Selaković ističe da je Kukuljević »i na tome poslu bio samouk, neobražen i prijegoran pionir; kao što nije imao učitelja, nije imao ni pouzdanog i iscrpnog predloška, pa ni skupljene građe u kakvoj instituciji ili privatnom posjedu. ... Budući da tada nije bilo mjesta (institucije) gdje bi se bar u načelu skupljale knjige, kao što je to danas u nacionalnim knjižnicama prvoga reda, moglo mu je koje djelo izmaći, tj. da za nj ne dozna.«[26]

Na kraju svog prikaza Selaković zamjera Kukuljeviću ponajviše zbog abecednog redoslijeda pojedinih djela, jer je na taj način »smanjena znanstvena praktičnost«. Drži da je trebalo dati bar kronološko kazalo, pa bi se mogao »razgledati vremenski slijed (epohe), intenzitet (bujanje) i karakter hrvatskog tiskarskog i s time, dakako, kulturnog djelovanja, pa i razvitka. Zato bi valjalo da se na to obazre koji naš stručnjak ili da koja znanstvena ustanova organizira takav rad zaduženjem pojedinca ili ekipe.«[27]

10)

Na kraju dodajem i svoja zapaženja o Kukuljevićevom bibliografskom stvaranju, iznesena u knjizi »Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski«, Zagreb *1989.*

Kukuljevićevo »je bibliografsko djelo neodvojivo od njegova vremena i ne smijemo ga mjeriti sadašnjim mjerilima moderne bibliografske teorije i prakse«.[28] Sve do današnjih dana to je jedini bibliografski izvor podataka od početaka hrvatske pismenosti do šezdesetih godina prošlog stoljeća, te je služilo, a i danas služi, znanstvenim i kulturnim djelatnicima kao nezaobilazno pomagalo u njihovu radu.

Istaknuo sam da je Kukuljević »bibliografskom radu prišao iz rodoljubnih motiva, želeći predstaviti svijetu hrvatsko književno blago kao jedinstvni dokument

nacionalne kulture i cjelovitosti hrvatske književnosti, te pokazati veličinu i značenje hrvatske knjižne produkcije«.[29]

A sljedeća rečenca iz njegova pisma Vatroslavu Jagiću možda će i nešto više kazati o Kukuljevićevu rodoljublju: »Daničić se vratio, ali govori hladno o Dubrovniku, kao da je došo iz kakova tuđega miesta, vidi se da Srbljin neće nikada znati cieniti onu našu staru slobodu i Atenu slovinsku, kako mi Hrvati. ...«[30]

Bilješke

1. Bibliografia hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. (Troškom družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine.) – U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1860. 8° 41. + 233 str.
   (Skupna nasl. str.:) Bibliografia jugoslavenska. Knjiga prv. Bibliografia hrvatska...
   Bibliografia hrvatska. Dodatak k prvome dielu. Tiskane knjige. Sastavio I.K.S – U Zagrebu, Tiskom i nakladom Antuna Jakića, 1863. 8° 3 1. + 31 str.
   (Skupna nasl. str.:) Bibliografia jugoslavenska. Knjiga prva. Bibliografia hrvatska...
   I.K.S. = Ivan Kukuljević Sakcinski.
2. Danica, Novi Sad, god. 4/1863, br. 32, str. 523-525.
3. Isto. Str. 525.
4. Stojan Novaković. Srpska biblijografija za noviju književnost 1741-1867. U Beogradu 1869. Predgovor, str. IX.
5. Vatroslav Jagić. Istorija slavjanskoj filologii. Sankpeterburg' 1910, str. 617.
6. V. Jagić. Hrvatska glagolska književnost. Uvod u Povijest hrvatske književnosti B. Vodnika. Zagreb 1913. str. 59.
7. »Historičko-filologički razred Jugoslavenske akdemije prihvatio je u sjednici od 20. novembra 1913. prijedloge prof. Milčetića, dra B. Drechslera i dra F. Fanceva o izdavanu bibliografije hrvatske književnosti, a to tako, da se najprije sastavi potpuna bibliografija svega onoga, što je izašlo od g. 1790. do g., 1835. u ma kojem jeziku (v. Letopis Jug. akad. za g. 1913, str. 37.). To je vrlo utješljiva vijest, jer svi već davno osjećamo prijeku potrebu novije valane bibliografije, i jer se po ovome zaključku vidi da će se u našu bibliografiju uzimati sve što je naše, tj. što je od naših ludi pisano, bez obzira na jezik kojim je što pisano.« (Milan Rešetar. Građa za povijest književnosti hrvatske, kn. 8/1915, str. 462.
8. M. Rešetar. Isto. Str. 462.
9. Aleksandar Belić. Glagoljica. U: Stanoje Stanojević. Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Knj. I. Zagreb 1926, str. 723.
10. God. 1951. Janko Živković je u okviru svog bibliografskog ispita izradio stručnu radnju pod naslovom: »Kukuljevićeva Bibliografia hrvatska«. 1958. godine izašla mu je opširna rasprava pod istim naslovom u Vjesniku bibliotekara Hrvatske, god. 4/1955-1957, str. 83-98.
11. J. Živković. Isto. Str. 86.
12. J. Živković. Isto. Str. 87.
13. Antun Cuvaj. Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. 3. knj. 2. izd. Zagreb 1910, str. 309-321, 515-524. (Pod naslovom Knjigotiskarstva, Cuvaj pruža bibliografiju školskih knjiga u razdoblju od 1836. do 1851. tiskanih u Hrvatskoj i izvan nje, a za upotrebu u školama u Hrvatskoj.)
14. Vjekoslav Maštrović. Jadertina Croatica. I. dio. Knjige. Zagreb 1949.
15. J. Živković. Isto. Str. 89.
16. J. Živković. Isto. Str. 97.
17. 70-godišnjica smrti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 5/1958-59, Zagreb 1960, str. 127.
18. Tomislav Jakić. O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Zagreb 1962. P.O. Rad JAZU, knj. 324, str. 145-170.
19. T. Jakić. Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 21/1975. Zagreb 1978, str. 1-16.
20. T. Jakić. Isto. Str. 2.
21. T. Jakić. Str. 13-14.

22. Ivan Kukuljević Sakcinski. Biblografija hrvatska (1860) s dodatkom (1863). Reproducirani ponatis. Spremna beseda dr Tomislav Jakić. V Ljubljani, Cankarjeva založba, 1974.
23. Milan Selaković. Iz kulturne riznice hrvatske prošlosti. Ivan Kukuljević Sakcinski. Bibliografija hrvatska. Zagreb 1860, pretisak u izdanju Cankarjeve založbe, Ljubljana 1974. Republika, god. 30/1974, br. 10, str. 1126-1130.
24. Ne može se utvrditi s kakvim se intencijama, osim dobre kulturne volje i znanstvenoga razumijevanja, ovome djelu i ovoj povijesnoj hrvatskoj ličnosti, sada javio nakladnik u Ljubljani, a ne u Zagrebu, u nekoj zagrebačkoj znanstvenoj i kulturnoj ustanovi, kojoj je to preča rodoljubna, podjednako koliko i znanstvena dužnost. Ne smije se propustiti a da se toga ne opazi, pa se s tim i prijekorno požali zbog nemara što se iskazuje u nas, nasuprot plemenitoj poduzetnosti slovenskog nakladnika, za što mu pripada naša osobita zahvalnost, to više što takav pothvat nije nimalo komercijalan, štaviše će biti, jamačno, financijski deficitaran.« (M. Selaković. Isto. Str. 1127.)
25. M. Selaković. Isto. Str. 1127
26. M. Selaković. Isto. Str. 1128.
27. M. Selaković. Isto. Str. 1128.
28. Petar Rogulja. Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb 1989, str. 75.
29. P. Rogulja. Isto. Str. 75.
30. Kukuljevićevo pismo Vatroslavu Jagiću od 30. kolovoza 1868. Čuva se u Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu.

Božo KUKOLJA

Veličina dana

Vidim napokon dan preko tvoga lica
Jato ptica, što preliječu slobodnim nebom
i mašu svojim krilima
Ali sat u kojemu sam te sretnu želio sresti
Nikako ne dolazi

Između tebe i mene
oblici se rasplinjuju nebom
I te vlati trave
što ih raznosi vjetar
oganj su koji nas ispunja

U osvit dana
između jave i poljupca sna
Pod plaštem prekrivenim korijenjem
naših želja iz kojih se rađa more
što se preko svih obala svijeta prelijeva,
Zemljo moja napaćena,
Vrijedna svakoga poštovanja i svakog divljenja.

Ratni pripjev

Prve pahuljice snijega
krvlju su procvjetale

Nema više djevojaka koje bi poljupcima
umivale nevina lica ratnika

Jednostavno
sve je tamom prekriveno

Samo sat svojom drhtavom rukom
i dalje otkucava
korake smrti

Došao je napokon svršetak svijeta
iz ljubavi prema domovini.

Tatjana KREN

Astronomijski tragovi u djelu Ksavera Šandora Gjalskog

Astronomija daje čovjeku veliku moć koje je rijetko svjestan, a to je moć spoznavanja i uspoređivanja. Da je čovječanstvo imalo tu nesreću da planet Zemlju obavija neprozirna atmosfera, cijela bi se povijest ljudske uljudbe sasvim sigurno potpuno drukčije razvijala. Zatvoreni u svom planetnom zatvoru, ljudi bi veoma teško uspjeli probiti atmosfersku prepreku i zaviriti što je tamo iznad. U našem zvjezdanom slučaju dogodilo se da nebesku kapu nad našim glavama krase prekrasne raznobojne luči, različitih prividnih veličina, a kao kruna te ljepote dva izrazita nebeska svjetlosna vladara: Sunce, koje vlada danju i Mjesec, noćni vladar. Sva ta nebeska tijela, koja su bila kontinuirano prisutna na nebeskom svodu, te povremeni posjetioci u vidu repatica, meteora, metorita, bolida i slično, te atmosferske pojave, pobuđuju razmišljanja i traže odgovore. Stoga je tijekom cijele svoje povijesti čovječanstvo neprestano slagalo pitanja i odgovore i razmišljalo o svojoj ulozi na Zemlji i u svemiru.

Nebeskoj ljepoti i svemu onome što nebeski beskraj predstavlja nisu mogli odoljeti ni umjetnici pera. Zato književnost pruža obilje materijala za različita istraživanja iz područja zvjezdoznanstva. Teško je zapravo naći pjesnika ili pisca koji baš nigdje ne bi dodirnuo Sunce, nebo, Mjesec ili zvijezde, no u pristupu astronomijskim sadržajima književnici se, naravno, različito vladaju, pa se stoga može tražiti kako i u kojoj mjeri je pisac vladao astronomijskim sadržajem kojim se poslužio, predstavljaju li nebo i zvijezde za njega inspiraciju za razmišljanje o smislenosti života ili je njegovo viđenje nebeskih pojava i zakonitosti povezano s usvajanjem određenih astronomijskih znanja i spoznaja te u književno djelo ugrađeno s određenom namjerom. Mnogi su pisci bili i praktični ljubitelji astronomije, imali i svoje teleskope, ili se pak kretali u krugovima gdje su im takve pomoćne oči za dodir sa svemirskim beskrajem bile dostupne.

U hrvatskoj književnosti jedan od primjera sretnog spoja nadarena pisca i ljubitelja astronomije jest Ksaver Šandor Gjalski, poznati hrvatski pisac razdoblja realizma s kraja XIX. i početka XX. stoljeća. Godine 1898. Gjalski je u tekstu »Za moj životopis«[1] iznio na vidjelo da je usvojio određena astronomijska znanja. Kao da na umu ima Kučerino »Naše nebo«[2] on niže žuta, bijela, zelena i crvena Sunca, jasno nam otkrivajući da ne samo što znade da je Sunce zvijezda, nego i da postoje zvijezde različitih spektralnih tipova. On zamišlja u svemiru druge svjetove koji kruže oko tih sunaca, vjeruje i u život sličan zemaljskome. Astronomijske fenomene prvenstveno doživljava kao sveprisutnu ljepotu stvaranja, a pobjedonosni život je nedokučivi dar svemira:

1 Ksaver Šandor Đalski III, U noći / Za moj životopis, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 52, MH, Zagreb 1964., str. 358.

2 Oton Kučera »Naše nebo«, crtice iz astronomije. Knjiga je tiskana u izdanju Matice hrvatske prije stotinu godina, 1895. godine u Zagrebu.

»Ja sam se klanjao Turgenjevu, Daudetu, Zoli, Balzacu, Flaubertu, ali nikad nisam izgubio smisla za ljepote što se nalaze u romantičnim piscima. Napokon, romanticizam otac je realizma, koji opet može mirne duše pod svoje okrilje uzeti i misticizam i simbolizam. Nisam prijatelj određenih škola umjetnosti jer po mom je mnijenju umjetnost – tek nastavak prirode. Onaj isti proces, ona ista jedinstvena sila, koja iz bludećih atoma stvara svjetove, na njima zemlju i vodu, na zemlji bilje i životinje i onda ljude – onaj isti proces traje i dalje i dovodi ljude da stvaraju misao. Pa kao što ima i žutih i bijelih i zelenih i crvenih sunaca, ima planeta i repačica, a na tim planetima i bilja i kamenja i životinja – a ljudski osjećaj i ljudska misao sveđer nailazi na ljepotu, ljepota joj se kaže i u svjetlu dana i u tracima noći, pokazuje se i na ružičnu cvijetu i na krilašcu leptira i perima ptice i u slavujevoj pjesmi, pokazuje se i na ženskim grudima i u čovječjoj riječi, tako je zacijelo i s umjetnošću. Nije ona vezana na ovaj ili onaj način.«[3]

Razmišljanja koja je pisac izrazio, tipična su za doba u kojem je rastao i razvijao se kao ličnost. Devetnaesto stoljeće označava razdoblje preporoda i naglog razvoja prirodnih znanosti u svijetu, pa i u hrvatskim zemljama, ovisno o tadašnjim okolnostima i uvjetima. Sigurno je da su prirodne znanosti privlačile sve duhove sklone novim saznanjima, bez obzira na struke kojima su se profesionalno bavili. Gjalski, pravim imenom Ljubo Babić, je rođen 26. listopada 1854. godine kao sin vlastelina u Gredicama u Hrvatskom Zagorju. Uvjeti su mu bili skloni te je njegov um, željan različitoga znanja, mogao po želji sakupljati sve tada dostupne informacije. Gjalski je zabilježio da se njegov otac odlikovao svestranim bogatim znanjem, bio čovjek izvanredno oštra uma, a majka je također ljubila lektiru.[4] Uz podršku roditelja stekao je široko obrazovanje, a zainteresiran za sve što ga je okruživalo, zanimao se i za prirodne znanosti. Biti zainteresiran za prirodoslovlje u XIX. stoljeću je značilo misliti u duhu svojega vremena i mnogi su isticali tu svoju zauzetost prirodoslovljem samo stoga što je to bilo u modi. No, Ljubo Babić, hrvatski pisac, mislio je ozbiljno. To je pokazao i svojim pristupanjem Hrvatskom naravoslovnom društvu,[5] osnovanom 1885. godine,[6] kada je Gjalski imao tridesetjednu godinu i službovao u Pakracu.[7]

Godine 1886. Gjalski je objavio roman »U noći«, u kojem je ostvario vrlo dobru i zanimljivu sintezu pogleda i mišljenja o Hrvatskoj sedamdesetih godina XIX. stoljeća. Jedan od prekrasnih opisa u romanu, po kojima je Gjalski i inače poznat, donosi i zanimljivu sliku zvjezdane noći, obogaćene mjesečinom:

»Bila je krasna ljetna noć. Nebom se krijesile i žarile krupne zvijezde, i od njih se točilo nježno zlatno i srebrno svjetlo u dugim trepetljivim nitima, na kojima kao da se pronosio sav čar dalekih svjetova, da budi u dušama zemaljskim nikad sustalo čeznuće za zbližnjem s božanstvom, a njihova bajna ljepota i tajanstvena snaga kao da oživljuje spomen na duge vlasi plavokosih djevojaka ili vila šumskih. Petnaestodnevni mjesec obasjao s visoka neba večernju zemlju i zalio sanenim sjajem sav lazur,[8] *pozlatio sitne*

3 Ksaver Šandor Đalski III, nav. dj. str. 358.

4 Ksaver Šandor Đalski III, nav. dj., str. 348. i 349.

5 Danas: Hrvatsko prirodoslovno društvo

6 Osnivači su bili hrvatski prirodoslovci Spiridion Brusina i Gjuro Pilar.

7 Godine 1878. položio je državni ispit i ušao u javnu službu, u upravu. Službovao je u Koprivnici, Osijeku, Virovitici i Pakracu, a po kazni, zbog pripisane mu uvrede bana grofa Khuena Hedervarija, premješten je u Sisak 1886., potom 1887. g. u Sušak te 1891. godine u Zagreb.

oblačke što pokraj njega tiho brode, zavio sav grad u sablasnu bjelinu, pa se stari, visoki crkveni tornjevi kao njihali i micali u ovom drhtavom nesigurnom svjetlu, u njegovim bijelim valovima i u ovom nejasnom toplom zraku u kojem je sve bilo nijemo i mirno, a prosijecale ga tek rijetke noćne ptice i ludi šišmiši.«[9]

Ono što današnji čitatelj može uočiti kao neobično u svezi s Mjesecom jest atribut petnaestodnevni. Svaki ljubitelj astronomije pogodit će da se radi o Mjesecu u polovici svojeg ciklusa mijena, koji traje oko 28 dana. Radi se dakle, o punom Mjesecu ili Uštapu. Piščev odabir oznake ove Mjesečeve mijene, u astronomijskom je smislu zanimljiv. Danas Mjesečeve mijene označujemo kao Mlađ, prvu četvrt, Uštap i posljednju četvrt. Istu terminologiju koristi već prije stotinu godina Oton Kučera u prvoj astronomijskoj knjizi na hrvatskom jeziku, namijenjenoj širokim slojevima pučanstva, »Našem nebu«, tiskanoj 1895. godine. Petnaestodnevni Mjesec ili Mjesec od petnaest dana može se međutim, naći u narodnim pjesmama te je jasno da je u prošlosti i taj naziv za pun Mjesec bio u narodu u živoj upotrebi, a koristio se još u XIX. stoljeću. Iz radova Natka Nodila, piščeva suvremenika, koji je svoja istraživanja stare vjere i mitologije usmjerio i na Mjesec, vidljivo je da je hrvatski puk Uštap nazivao i petnaestodnevnim Mjesecom. Nodilo navodi da su mijena i Uštap stare riječi i stari pojmovi, a prva i posljednja četvrt su nešto novijega postanka. U prošlosti se vrijeme označavalo od cijelog do polovičnog Mjeseca.[10] Gjalski se, znači, izražavao u skladu s narodnom tradicijom, a vjerojatno je oznaku petnaestodnevni Mjesec izabrao i stoga što mu je, u njegovu poznavanju osnova astronomije, Mjesec bio dobro poznat kao mjerač vremena od prapočetka ljudske civilizacije. U istom smislu je zanimljiv i naslov romana »U noći«. Njegova voljena domovina Hrvatska, zarobljena u Austro-ugarskoj monarhiji, nalazila se u piščevim razmišljanjima u noći, onoj noći koja još od vedskog razdoblja označuje teško razdoblje bez Sunčeve svjetlosti, u kojem su sile Tame (Zla) otele Svjetlost (Zoru) i odvele je u tamne prostorije podzemlja, kako su u starim mitologijama objašnjavali izmjenu dana i noći. Pola stoljeća prije piščevih razmišljanja činilo se da Ilirci oslobađaju zoru i da Preradovićeva »Zora puca, bit će dana«, ima smisla i ne podgrijava lažne nade. No, Hrvatska se ponovno našla u mraku, u noći. Gjalski, međutim, u romanu ne odustaje od vjere u konačnu pobjedu Sunca nad tamom.

Godine 1891. Gjalski je premješten u Zagreb. Iste mu je godine umrla majka, a potom 1892. godine i otac. Gubitak roditelja, kako je sam zapisao, u životu je svakog čovjeka odlučan momenat i težak čas. Taj ga je neminovni rastanak poveo u proučavanje okultizma, ali ga je još više potaknuo i na to da svoj pogled s još većim zanimanjem, usmjeri prema zvjezdanom nebu. Naročito se to jasno odražava u malim prozama. U zbirci pripovijedaka »Diljem doma« iz 1899. g., u pripovijetki »Noćni zapisak iz doma«, njegov opis zvjezdanog neba pun je namjerno unesenih astronomijskih podataka:

»Crna tmina sve je zahvaćala. Sve se u njoj utapalo i gubilo svoje konture. Trebalo mi je oku nekoliko časova dok se privikne toj tami da se bar nekako raspoznaje, ali zato

8 lazur = nebesko plavetnilo
9 Ksaver Šandor Đalski III, nav. dj., str. 115-116.
10 Natko Nodilo Stara vjera Srba i Hrvata, pretisak, Split 1985., str. 631.

na nebu! Ondje se sve sjajilo i bijeljelo od bezbrojnih zvijezda. Mliječna se staza sva razastrla i bijeljela u onim silnim visinama kao jesenska magla u nizinama pokraj voda. Sjajna alem – zvijezda Vega baš mi je nad tjemenom, a dalje k zapadu začarava oko svojim crvenozlatnim žarom bajnobrzi Arktur.

Gotovo žurno upravim korake dolje k livadama da sa slobodna mjesta uživam divan vidik neba. I došavši onamo, morao sam taj čas da se sasvim predam onome velikom osjećaju i dalekom mišljenju što ga u svačijoj duši izazivlje nebo i njegove zvijezde. Tako i dođe da nisam odmah opazio kako nisam ovdje sam. Netko me zovne, nešto podalje, obazrem se onamo i prepoznam prijatelja don Ivana Školjića, župnika iz Dalmacije, koji mi je došao na nekoliko dana u pohode. I on se udaljio iz kuće s istom namjerom kao i ja. U ovaj čas izgledao je nekako sav uzbuđen i zanesen.

– Zar i ti? – živo me upita i brzim koracima krene prema meni. – Ah, prijatelju, kakvi li časovi! Gotovo mi dušu osvjetljava objava beskrajnosti i vječnosti. Cijelo veličanstvo vaseljene![11] Koji li ogromni, nedohitni ljudskom umu razmjeri i vremena i prostora! Ta već tracima onih najsjajnijih zvijezda, nama najbližih sunaca, treba čitavih desetljeća, čitavih stoljeća da prevale daljinu do nas, a ipak jure s tolikom brzinom! Davnim davno nestalo je ljudi koji su po tom planetu hodali, kad je eno trak sa Mizara počeo juriti. –

Moram priznati da je prijateljev zanos brzo i na mene prešao. I dok mi se oko kao začarano vješalo za sjajne trakove Vegine, prijatelj također skrenu pogledom istim pravcem da se onda zagleda u zvjezdište Herkula.

– Eto, onamo letimo s našim Suncem – uzme opet glasno, ali kao za sebe – onamo k zvjezdištu Herkulovu, pak pomisli prijatelju da kroz stotinu i toliko hiljada godina, otkada se počela na tom planetu našem micati ljudska misao, nije nikada Zemlja ova, a s njom i misao, bila dva puta na istom mjestu svemira. Pak gledaj onu tanku – tanku maglicu što drhće jedva vidno u istom zvjezdištu. Ona govori duhu da je tamo opet drugi takav svemir, kao što je ovaj Mliječne staze kome pripadamo mi s našim Suncem i milijunima drugih sunaca, pa se i ondje bacaju po dubinama i ponorima beskrajnosti milijuni sunaca, kao što i u našem svemiru. A takvih svemira čuva vaseljena bez broja. –

I prijatelj je nastavljao i mi se mišlju dubismo sve više i više u beskrajne dubine svemira, u neprekidnu raznolikost pojava. Čisto je poništena bila duša od te veličajnosti nad sobom i gotovo joj stidno bilo od pomisli kakve li malenkosti, kakve li ništetnosti mogu nju okupiti, osvojiti i toliko puta baciti dapače u ždrijelo zla.

– Gotovo tajanstveno prikazuje se sva ta beskrajna vječnost – primijetim, dok mi se pred dušu rivala sva ona pitanja s kojima čovjek od zemana stoji pred tom zagonetkom i vječnom tajnom da u isti čas očutim svu veliku zahvalnost prema znanosti toj najvećoj i najblagoslovenijoj svetinji i pomoćnici ljudskoj, kojoj slabounma i duševna patuljčad, istina, dovikuje »bankrot«, ali koja sve silnijim i pobjedonosnijim zamahom rastjeruje maglu neznanja i bijede.

– Crna noć, gluha noć, nijema noć – kako li je nije nazvao naš delija – neznalica čovjek! – uzme prijatelj. – A ono niti je crna, niti gluha, niti nijema. Naprotiv! Njoj jedinoj ima čovjek zahvaliti da se može mišlju približiti vaseljeni, a srcem Neizrečenomu. Ona mu jedina rasvjetljuje put k nedostupnim daljinama, ona mu pokazuje neizmjernost kojoj nema konca ni kraja, ona mu govori rječitije nego išta drugo o veličanstvu onoga koji postoji i ravna tim beskonačnim svemirom, a postoji i ravna bez početka i kraja! –

11 vaseljena (crkveno – slavenski) = svemir

Uto se sasvim onamo na istoku počeo dizati mjesec. Najprije zarudjelo nebo iza crnih šuma crvenosjajnim ognjem, koji je rumenim bljeskom otkrivao tamnu tajnu noćne šume i pokazivao pojedino stabalje, podajući časkom sliku silna požara. I kad se krnj mjesec uspeo već sasvim nad nebosklon, u jedan tili časak zadršće cijela noć tihim, neopredijeljenim plavušastim svjetlom, a iz tmina iskoče svakakve nejasne i blijedim svjetlom oblivene prikaze i konture, iz kojih su plazile tanke, kao svila fine sjene, da se križaju u dugim linijama po srebrnobijelim talasima mjesečine što su zalijevali i svu ravan i sve bregove (...)

Mjesec se bio daleko već prema zenitu uspeo, na istoku izlazile zvijezde Orionova zvjezdišta, pak krasili nebo crvena Betejgeuze i sjajni Rigel; na krajnjem istoku već začelo bjelinom drhtati – kao svitanje, a nas dvojica još uvijek ne mislimo na počinak. Sva čarna tajna noći čisto nas je obasjala i nije više bilo za nas u njoj ukočenog negibanja – naprotiv kao da su nas obuzimali i hvatali dragi, mekani i prelesni[12] *naručaji iz njenih tmina i sjena – i kao da nam je bajna noć slatkim, milim šaptom povjerovala sve svoje otajstvo, svoj sakriti život od onamo neponjatno*[13] *dalekih sunaca, od srdaca ljudske duše, što najvole svoje kucaje, svoju ljubav njoj povjeravati, do ovamo ovoga nepoznatog šuštanja i gibanja po travi i u granama, iz kojeg kao da ipak izlazi velik uzdah čežnje i ljubavi k životu i nastavljanju njegovu.*[14]

Gjalski piše o »mekanoj toploj noći« i daje detaljan opis vidljivih zvijezda i zviježđa i doista taj opis odgovara izgledu neba krajem srpnja oko 23 sata, te svakim danom sve ranije, do početka rujna u 21 sat. Obzirom da pisac navodi toplu ljetnu noć, najvjerojatnije je da se radilo o nekoj noći iz razdoblja od kraja srpnja do polovice kolovoza, što potvrđuje i izlazak »krnjeg Mjeseca«, čime nam je Gjalski precizno odredio da se radilo o Mjesecu u mijeni nakon posljednje četvrti koji se na istoku pojavljuje negdje oko ponoći, nakon djela njihova noćnog promatranja. Kraj promatranja vrlo je vjerojatno uslijedio oko 3 sata ujutro, kada se Mjesec već uspeo visoko prema zenitu, a na istoku su vidljive zvijezde Betelgeuse i Rigel iz zviježđa Oriona.[15]

U krugu Hrvatskoga naravoslovnog društva Gjalski je drugovao s poznatim prirodoslovcima toga vremena, ali i sa članovima različitih struka, koje je vezivalo zajedničko zanimanje za prirodoslovlje. Na okupu su se tako našli Eugen Kumičić, Vladimir Mažuranić, Milan Šenoa, Stjepan Miletić, Spiridion Brusina, Gjuro Pilar, Andrija Mohorovičić, Tadija Smičiklas, Frano Rački, Oton Kučera i brojni drugi. Premda je istom 1902. godine osnovana zasebna Astronomijska sekcija, cijelo to vrijeme astronomijski sadržaji bili su prisutni i u Glasniku, časopisu Društva i kroz djelovanje njegovih članova, u prvom periodu posebice Gjure Pilara, koji je bio prvi profesor astronomije na zagrebačkom sveučilištu i predavao Opću astronomiju na Mudroslovnom fakultetu.[16] Sačuvan je Pilarov teleskop što ga je koristio za praktičnu nastavu iz astronomije. Pilar je, međutim, umro 1893., a Gjalski je u Zagrebu tek od 1891. godine. No, od 1892. g. u Zagrebu djeluju Oton Kučera i Andrija Mohorovičić, obojica veoma zainteresirani za astronomiju.[17] Već godine 1895. Kučera objavljuje

12 prelesni = čarobni
13 neponjatno (ruski) = nedokučivo, neshvatljivo
14 Ksaver Šandor Gjalski, Izabrane pripovijetke, isto, str. 13, 14, 15 i 20.
15 Izgled neba provjeren prema Vrtećoj karti neba (autori: Gustav i Tatjana Kren)
16 Pilar je predavao šk. god. 1886./87. i 1890./91. izborni predmet Opća astronomija

knjigu »Naše nebo«, prvu hrvatsku astronomijsku knjigu, namijenjenu popularizaciji astronomije u širokim slojevima pučanstva, koja je rasprodana u velikoj nakladi od 12.000 primjeraka. Gjalski je svakako bio Kučerin istomišljenik u pitanju ljubavi za astronomiju jer ga odmah po osnivanju, 1902. godine, nalazimo u Astronomijskoj sekciji. Ne začuđuje stoga što u maloj prozi »Sa šetnje« iz 1900. godine sve vrvi od stvarnih identificiranih zvijezda, a u svu tu nebesku ljepotu Gjalski ugrađuje snagu prave velike ljubavi:

Već tone večer u crnim sjenama i dubokim tminama noći. Na južnom se zapadu spušta grimiznosjajna Venera u talasje magla i para što dršću tik nad nebosklonom. Traci su joj kao oganj ili kao blijesak ogromna rubina. Na jugu bliješti sam za sebe Fomalhaut. Bijela Vega već se daleko svrnula k zapadnom nebu i Deneb za njom, dok je Atair malone zašao za rubom brijega na zapadu. Na sjeveroistoku visoko se digla Kapela da svojim crvenim sjajem začarava oko. Nešto niže za njom uspinju se Kastor i Poluks, dok se baš na istoku žari Aldebaran, a više njega titraju i sviću Plejade. Čisto pak zadimljeno i obajano ovjesi se oko nešto dalje o južni istok gdje se već dosta uspelo divno Oriono zvjezdište[18] *sa svojim bajnokrasnim zvjezdama Betejgeuzom i Rigelom. A tik nad gorom sjaji se i bliješti kao ogroman, kao pravi nebeski alem, sjajni modrobijeli Sirius. (...)*

A što je dulje gledam to više ćutim anđeosku blizinu. Sva velebnost neba i njegovih zvijezda nad nama, sva ta beskonačnost i ogromnost nebrojenih svjetova nije nerazmjerna prema sreći i blaženstvu što mi sjaji iz milih njenih očiju – iz slatke njene blizine, i usne moraju neprekidno šaptati tek jednu riječ: – Anđeo – anđeo! Na nebu pak dotle uspela se Kapela već blizu zenita na skrajnjem istoku pomalja se Arktur – i njihovi grimizni traci kao da i nju grimizom kite i daju joj kraljevske časti. I tek tada zamijetismo kako nam je duga šetnja, i vratismo se kući.[19]

Pisac je šetnju smjestio u zimsko doba, a slika koju je opisao odgovara opisu zimskog neba krajem prosinca oko 20 sati, početkom siječnja oko 19 sati ili krajem siječnja oko 18 sati. Zimsko nebo smatra se najljepšim nebom, ne samo zbog čistog hladnog uzduha, nego i zbog prisustva na nebu najljepših zviježđa sa sjajnim zvijezdama koje ih čine.

U »Rukovetu autobiografskih zapisa« iz 1923. godine, Gjalski je još jednom potvrdio da je ljubav prema astronomiji i mitologiji, vezanoj uz nebeske objekte, stekao još u djetinjstvu, zahvaljujući utjecaju oca i majke i zajedničkim promatranjima zvjezdanog neba:

»No svakako najviše me se dojmio ladanjski život po sebi koji mi je donosio od prvog časa usku svezu s prirodom, budeći tako u meni ljubav i smisao za njene ljepote. Taj smisao i ta ljubav pak se još jače mogoše razvijati jer mi i otac i majka ne imadoše u sebi ni traga filisterštine, pak pod njihovim utjecajem još sam laglje kao malo dijete već zapadao u zanos nad ljepotom noćnog zvjezdanog neba, s nasladom prisluškivao pjevanje tičica i veselio se sjenama šume. Nezaboravne su mi u tom pogledu šetnje s ocem po polju

17 Tatjana Kren, Astronomija nije bila sretne ruke, Čovjek i svemir, br. 3, 1993./94, 20-22.
18 zvjezdište = zviježđe
19 Ksaver Šandor Gjalski, Izabrane pripovijetke, isto, str. 106-109.

i šumi, ili kad se sjećam na ljetne večeri, pak bih s roditeljima i braćom izašao na šetnju – na široku livadu pod dvorom – i ondje nam otac tumačio što su to ove zvijezde nad nama, ili pak majka pripovijedala kakovu nježnu priču o njima.«[20]

Svoju ljubav prema zvijezdama i nedostižnim svemirskim prostranstvima Gjalski je potvrdio ne samo svojim članstvom u Astronomijskoj sekciji, nego i sudjelovanjem u radu njenog odbora za izgradnju zvjezdarnice. Velika aktivnost Odbora tijekom 1902. i 1903. godine rezultirala je otvaranjem hrvatske samostalne građanske zvjezdarnice na Popovu tornju, 5. prosinca 1903. godine.[21]

---

20 Ksaver Šandor Đalski, Pripovijetke, izbor i pogovor Miroslav Šicel, MH, Zagreb 1964., str. 200.

21 Tatjana Kren; O procesu stvaranja hrvatske zvjezdarnice, Bolid br. 4, 1993. (Prema radio-emisiji »Muze stanuju na zvijezdama« – Astronomija u književnosti: Ksaver Šandor Gjalski – autorica Tatjana Kren, urednica Tanja Devčić, emitiranoj na drugom programu studija Zagreb Hrvatskog radija, u četvrtak 21, travnja 1994. godine.)

Drago MARŠIĆ

Ludilo

Ne izgledam tako
uvijek
nego eto
uzelo me
ušlo u mene
džaba kule
i hrastova vrata
teška
preširok je
ulaz u ludilo

Utjeha

Četiri koraka
do neba
izdrži malena
ruke cilju pruži
jutrom ptica
Sinoć je netko
proljeće nahranio
neznance će jutrom
vješati bez riječi

NOVE PUBLIKACIJE

1. **John I. Pintar: ČETIRI GODINE U TITOVU PAKLU,** HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb 1995.
2. **SVETA CECILIJA,** 1-2, 1995., časopis za duhovnu glazbu, HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.
3. **Nikola Bićanić: SENJSKE ŽRTVE,** HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.
4. **Mladen Jurčić: SUSRETI S KRISTOM,** Knjižnica »U pravi trenutak«, Đakovo 1995.
5. **Predrag Drago Grubić: DOM OD CRNIH SLOVA,** Matica Hrvatska-Ogranak Pazin, 1995.
6. **Antun Milovan: URE NA PLACI,** Matica Hrvatska-Ogranak Pazin, 1995.
7. **Sida Košutić: JEKA SVE TIŠA,** Kajkaviana, Donja Stubica – Radoboj, 1995.
8. **Višnja Sever: VRIJEME JE STALO,** Riječki nakladni zavod, Rijeka 1995,
9. **Vladimir Devide, Tomislav Maretić, Zvonko Petrović: RENGE,** Sipar, Zagreb 1995.
10. **Vinko Grubišić: DRUŽENJE S TIJELOM,** HKD Napredak, Mostar 1995.
11. **Ante Sironić: ODJECI ŽIVOTA,** Tiskara Rijeka 1995.
12. **Ante Marinović Uzelac: ZAPISI,** Alinea, Zagreb 1995.
13. **Grga Rupčić: U OZRAČJU VELEBITA,** Gospić 1995.
14. **Zdravko Ostojić: PRLJAVA KIŠA,** HKD Napredak, Mostar 1995.
15. **Ana Vuković, Đuro Perica: PUSTA SLAVONIJA,** Vinkovci 1994.
16. **Msgr. Georges Chevrot: MALE OBITELJSKE KREPOSTI,** Birotisak, Zagreb 1994.
17. **Franjo Žunter: PASLIKE,** Zagreb 1995.
18. **Branka Jagić: UBIJAJU MI HRVATSKU,** Društvo prijatelja Zrina, Zagreb 1995.
19. **MATICA,** časopis Hrvatske matice iseljenika, 3/95, Zagreb 1995.
20. **DOMETI,** 12/94., Matica hrvatska-Ogranak Rijeka, Rijeka 1994.
21. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA,** 4/95, Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1995.
22. **KATEHEZA,** 1/95., Katehetski Salezijanski centar, Zagreb 1995.
23. **REPUBLIKA HRVATSKA,** 187/95., Zagreb 1995.
24. **SLUŽBA BOŽJA,** 1/95., liturgijsko-pastoralna revija, Franjevačka bogoslovija, Zagreb 1995.
25. **OBNOVLJENI ŽIVOT,** Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1995.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Još o Dominisu

U Maruliću broj 6/1994. objavljeno je mišljenje Svevlada Slamniga o Markantunu Dominisu (»O Dominisu drugačije«). Autor je propustio spomenuti da je osim Žarka Dadića o njemu i njegovoj važnosti mnogo pisao i Ivan Supek. U svojoj knjizi »Filozofija znanosti i humanizam« on spominje moguće spletke u Londonu kojih je žrtva bio Dominis. Gospodnetićev rad na objašnjenju duge citirao je znameniti engleski fizičar Isaac Newton u svom poznatom djelu »The optics«. Gospodnetić je prvi objasnio fenomen dvostruke duge. Mislim da su to više nego dovoljni razlozi da za njegovo ime čuju naši učenici u okviru nastave fizike. Otpada dakle tvrdnja da Gospodnetić u Engleskoj nije uživao nikakav ugled.

Usput bih kao zanimljivost spomenuo da sam zajedno s jednim prijateljem – planinarom bio svjedokom rijetkog i malo poznatog prirodnog fenomena na jednom planinskom vrhu: bila je to duga, ali u punom krugu, neobično oštrih kontura i jarkih boja. U njenom središtu bio je veliki križ (sjena oko pet metara visokog metalnog križa na vrhu na koji smo se popeli) i naše dvije siluete s obje strane.

Darko Žubrinić

Darko Žubrinić: BITI PISMEN, BITI SVOJ – crtice iz povijesti glagoljice, HKD Sv. Jeronima, Zagreb 1994.

Neposredan povod mom javljanju jest opširno pismo Benedikte Zelić-Bučan, objavljeno u prošlom broju »Marulića«. Iskoristit ću priliku da u obliku natuknica navedem razloge koji su doveli do pojave moje knjige »Biti pismen, biti svoj«.

Nezgodno je kad se nekog posla prihvaća nestručna osoba. Potpuno mi je razumljiva averzija stručnjaka prema radoznalcima koji su često napast i dosađuju poput osica. Tko će svaki čas odgovarati na glupa pitanja, odgovarati na kojekakve napise po novinama? S druge strane, sigurno je da se pisanja ove knjige ne bih nikada prihvatio da za njom nije bila nasušna potreba, i to već osamdeset godina. Nesumnjiv dokaz za to jest činjenica da je rasprodana za manje od tri mjeseca, a i još se traži. Promocija knjige obavljena je u prostorijama Društva sv. Jeronima 29. rujna prošle godine, kad je u knjižarama gotovo i nije više bilo, što je doista kuriozitet. Moram

priznati da nisam očekivao takav interes. Svakom je poznato da se u ova vremena vrlo teško i nevoljko odvaja novac za knjigu.

Osobitu pažnju poklonio sam tehničkoj opremi knjige. Izradio sam računalne fontove za 1) oblu glagoljicu, 2) uglastu, 3) kurzivnu, 4) neka kaligrafska slova, 5) mnoštvo ligatura, 6) hrvatsku ćirilicu, 7) pletere. Za novo izdanje izradio sam još tri fonta: 8) Baromićeve lomljene ligature, 9) font koji uključuje slova kao na Bašćanskoj ploči, 10) ornamentiku stećaka, koji će knjizi dati bitno bogatiji likovni i tekstualni sadržaj. Oni koji makar malo poznaju TEX i Metafont, znaju koliki je to posao. Tehnička priprema knjige o kojoj govorom bila je teža nego prikupljanje i sređivanje podataka. Nažalost, to se odrazilo i na sadržajnim nedostacima u knjizi. Ista je osoba uz svoj redovni posao skupljala fotografije, obilazila knjižnice, muzeje, pregledavala knjige i časopise, pokušavala dobiti koji vjerodostojan podatak od stručnjaka, provela mnogo vremena uz računalo unoseći podatke i rješavajući nebrojne probleme vezane uz TEX i Metafont. Ista je osoba pripremila laserski otisak na pauspapiru (uz ne male troškove), zajedno s jednim kolegom radila na montaži knjige. Ista je osoba dakle radila nekoliko složenih poslova povezanih s knjigom, ali vrlo različitog karaktera. Bilo bi mi mnogo draže da sam se mogao koncentrirati samo na njenu tehničku doradu, a da ju je pisao doista neki znalac (ili više njih), a ne radoznalac. K tome je moja osobna želja da za važnu, petstotu obljetnicu Senjske glagoljske tiskare knjiga bude dovršena i otisnuta (7. kolovoz 1994.), predstavljala još jedno dodatno ograničenje.

Novo izdanje bit će bitno bolje i dotjeranije od prvoga, osobito u sadržajnom pogledu. Knjiga je pisana i u nadi da će poslužiti kao poticaj kompetentnim ljudima da prihvate barem neka grafička rješenja koja su u njoj upotrijebljena i za svoje knjige, kao i u stručnim časopisima. Čitaju je s podjednakim zanimanjem učenici, učitelji, studenti, penzioneri. O tome govore pisma i poruke koje su mi slali, osobito za Božić. Imam informacije da ju mnogi prosvjetni radnici koriste u dodatnoj nastavi kao priručnik, osobito čitanku koja se nalazi na kraju knjige. Iz jedne osnovne škole u Zagrebu me požuruju s novim izdanjem, jer da im se knjiga već raspala od upotrebe glagoljske čitanke.

Važno je da se s glagoljicom u školama ne pretjeruje, da djecu ne opterećujemo s prevelikim količinom podataka. Mislim da je dovoljno da učenik u osnovnoj školi nauči napisati svoje ime i prezime, te da čuje nekoliko osnovnih podataka zbog kojih je glagoljica važna. U srednjoj školi mogli bi se detaljnije proučiti neki kraći glagoljski natpisi ili kraći liturgijski tekst, npr. iz našeg Prvotiska. Bilo mi je ugodno čuti da jedan učenik trećeg razreda osnovne škole samoinicijativno sve svoje domaće i školske zadaće, kao i likovne radove, potpisuje glagoljicom. Lijepo je da ga učiteljica u tome ne sprečava.

Vrlo često primam upite kada će biti novo izdanje knjige. Time je jako porasla i odgovornost da podaci koji se navode budu što je moguće vjerodostojniji. Ona će vjerojatno u priličnoj mjeri utjecati na poznavanje glagoljice i njene povijesti kod nas. Ipak, podvlačim još jednom, kao i u uvodu prvog izdanja, da tu knjigu ne piše stručnjak nego amater i radoznalac. S pozivom (i izazovom) da se napiše bolja. To se sigurno može. Ali da zahtijeva dosta truda, u to neka nitko ne sumnja.

Prelistavajući stara godišta časopisa »Marulić« u čitaonici Gradske knjižnice u Zagrebu, naišao sam na veoma zanimljive priloge o glagoljici. Tu sam prvi puta

upoznao imena Benedikte Zelić-Bučan, Marka Japundžića, Mate Marčinka (Tomislava Heresa) i drugih. Htio bih čitatelje upozoriti da su i uvezana godišta »Marulića« u Gradskoj knjižnici prošla svojevrstan proces »friziranja«. Naime, u pojedinim knjigama nedostaju stranice, na nekim mjestima i veći broj, koje nisu samo istrgnute nego pažljivo odstranjene očevidno prije uvezivanja, tako da se nikakvo oštećenje ne vidi. Dao sam si truda, posjetio redakciju »Marulića« i u sačuvanim potpunim primjercima ustanovio razloge zbog kojih je to rađeno. Vjerujem da bi se o tome mogao načiniti zanimljiv prilog u »Maruliću«. Očevidno je to radila neka »komisija« u Gradskoj knjižnici na vrlo sistematičan i organiziran način. Možda bi se moglo ući i u trag toj »komisiji«.

Turisti koji posjećuju Hrvatsku vape za svakom informacijom koja otkriva osobitosti naše zemlje, ne samo gografske nego i kulturne. Glagoljica bi tu mogla imati istaknuto mjesto. U muzeju u Baškoj npr., vidjet ćete na malom listiću opis Bašćanske ploče na stranim jezicima, pripremljen očevidno dosta davno (autor je naš poznati stručnjak). Ime Jugoslavije koje se na njemu pojavljuje je neukusno zacrnjeno, umjesto da je Muzej priredio novi listić. Sve to kod stranca samo pojačava prezir prema zemlji koju posjećuje. Možda će zvučati uobraženo s moje strane ako ustvrdim da bih u vrlo kratkom vremenu bio u stanju pripremiti daleko zanimljiviji prikaz Bašćanske ploče (pa i glagoljice općenito), na jednoj ili dvije stranice, koji bi za stranca, ali i za našeg čovjeka, bio pristupačan i atraktivan. Spomenuo sam Bašku, iako takvih primjera ima i drugdje. Uz minimalan napor i dobru volju može se mnogo učiniti. Razumije se, uz nadzor i pomoć kompetentnih ljudi.

Jedan aspekt povezanosti Hrvatske sa svijetom očituje se i kroz njenu uključenost na Svjetsku kompjutersku mrežu. Ona uključuje oko dva milijuna računala širom svijeta koja su međusobno sva povezana. U njihovu radu sudjeluju deseci milijuna korisnika širom svijeta. Iz svoje radne sobe u Zagrebu mogu poput mnogih drugih mojih kolega preko svog računala pogledati što ima u nekoj sveučilišnoj knjižnici u Tokiju, kakva se predavanja održavaju na Princetonu iz nekog područja, pogledati doktorske disertacije, mogu »prelistati« znanstvene časopise, sovjetsko – američke elektronske novine (tu se svakodnevno na posebnom mjestu skupljaju i vijesti povezane s bivšom Jugoslavijom). U trenutku dok čitate ove retke možda nekoliko stotina ljudi širom svijeta ima na ekranu računala prozorčić na kojem piše »Croatia«. Među mnogim stvarima (koje još treba jako dotjerivati) može se vidjeti i popis muzeja u Hrvatskoj. Uz svaki je dan kratak opis na engleskom. U zgradi HAZU kao da nema Bašćanske ploče, muzej u Novom Vinodolskom kao da nema glagoljicu, Baška i Šibenik također, fantastična Izložba glagoljice u Rijeci, koju su davno pripremili Branko Fučić i Vanda Ekl, nije niti spomenuta. Ipak, doznajemo da u Senjskom muzeju ima izložaka povezanih s glagoljicom.

Nedavno sam od jednog našeg uglednog stručnjaka saznao da je u svijetu (izvan Hrvatske) broj onih koji doista dobro poznaju pojedine probleme vezane uz glagoljicu vrlo malen – pet ili šest – u Bugarskoj, Rusiji Češkoj, USA. U Hrvatskoj ih je oko deset (od toga »šest velikih«, kao što sam imao prilike čuti od jednog od velikih).

Htio bih čitatelju barem u glavnim crtama opisati kako o glagoljici pišu neke ugledne svjetske enciklopedije koje sam pregledavao u čitaonici Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Jedna od meni najzanimljivijih je Bol'šaya sovjetskaya

enciklopediya (Moskva, izdanje 1973). U vrlo kratkom prikazu navodi se u posljednjoj rečenici sljedeće: »V otličie ot kirillicy, na osnove kotoroj voznikli russkaya i drugie sistemy pis6ma, glagolica prosuščestvovala nedolgo, pričem gl. obr. u yugo-zapadnyh slovyan (v Horvatii i Dalmacii)«. Drugim riječima, glagoljica je nastala kod jugozapadnih Slavena – u Hrvatskoj i Dalmaciji. Mali je problem u ruskom originalu s kraticom »obr.«, koja u popisu kratica u posebnom dodatku nije objašnjena, ali mislim da ne može biti drugo nego »obrazovalas«, tj. »nastala« (»obrabatyvalas« sigurno ne dolazi u obzir). S druge strane, za Ćirila i Metoda (vidi pod Kirill) najprije se navodi da su stvoritelji slavenske azbuke (ne kaže se koje). Malo poslije konstatira se da »u nauci nema suglasnosti je li to bila ćirilica ili glagoljica«, a zatim da je većina stručnjaka za glagoljicu. Iza samog opisa ostaje dojam prilične nesigurnosti. Zanimljivo je da stara Ruska enciklopedija iz 1893. (Enciklopedičeskij slovar, Petrograd, u 28 knjiga) sadrži mnogo opširniji prikaz glagoljice, na čak dvije i pol stranice, s opsežnom bibliografijom u kojoj se od naših autora spominju čak tri: V. Jagić, I. Berčić i F. Rački. Spominjem to zbog toga, jer u svim kasnijim enciklopedijama koje sam vidio, u bibliografijama se od hrvatskih autora do danas spominje jedino Jagić, i to tek ponegdje. Drugi kao da ne postoje. Rezultat je to ignoriranja ili neupućenosti stranih stručnjaka, a možda i nedovoljne agresivnosti naših stručnjaka.

Španjolska Enciclopedia Universal Ilustrada (Madrid, 1990) najveća je enciklopedija koju sam vidio (70 knjiga s oko 1600 str. svaka). Ona navodi da je glagoljica nastala iz grčke minuskule. Spominje Vinodolski zakonik i Bolonjski zbornik (Hvalov zbornik pisan hrv. ćirilicom), ali ne i narod kojem pripadaju. U bibliografiji se od hrvatskih autora spominje jedino Jagić. Spominje se i Kločev glagoljaš, opet bez podatka kojem narodu pripada. U nekoj enciklopediji, ne sjećam se, kojoj više. Kločev glagoljaš je naveden kao bugarski rukopis.

Encyclopedia Britannica (1983, 20 knjiga na oko 1000 stranica svaka) u Micropediji spominje da su Ćiril i Metod izmislili slavenski alfabet zasnovan na grčkom pismu. Macropedija kaže da su Ćiril i Metod stvorili – i glagoljicu i ćirilicu (!). Spomenuta enciklopedija za glagoljski alfabet kaže da je kod Hrvata cvjetao u 16. i 17. st., što znamo da nije točno (12-16. stoljeće, kod nekih autora 14-16. st.), te da u glagoljici nema ligatura, što također nije točno (ima ih na stotine: u brevijaru popa Mavra 270, a u jednoj tiskanoj knjizi – Brozovićevu brevijaru – čak 250; neznam ima li u povijesti svjetskog tiskarstva sličnog primjera). Kaže da se »još i sada koristi kao liturgijsko pismo u nekim dalmatinskim i crnogorskim (!) zajednicama.« Spominje da »najstariji sekularni materijali« (the oldest secular materials) potječu iz 1309. g. Nije mi poznato na što se tu točno misli.

Njemačka Brockhaus Enzyklopädie iz 1986. g. navodi da je glagoljicu izumio »vjerojatno Ćiril«. Grosses Modernes Lexikon – također »vjerojatno«. The Oxford reference dictionary iz 1986. kaže da je glagoljica nastala iz grčke minuskule, da ju je »vjerojatno izumio Ćiril«, ali je podrijetlo nepoznato. (»The origin is obscure«).

Francuska Enciklopedija Universalis (1990) navodi da je znanost »sklona mišljenju« da je glagoljicu izmislio Ćiril. Spominje »kapitalnu ulogu« Bugara koji su primili prognane sljedbenike Ćirila (navode se i bugarski autori u bibliografiji). O »kapitalnoj ulozi« Hrvata, nesumljivo daleko većoj od Bugara što se tiče nastavljanja ćirilometodske tradicije, nema niti riječi (naših istraživača nema u bibliografiji, citira

se slovenski istraživač Franc Grivec). Ugledna Encyclopédie francaise (Larousse, 1971, 20 knjiga) u svom kratkom prikazu za glagoljicu kaže da ima 40 slova te da je nastala iz grčkih slova, a stvorio ju je Ćiril. Ćiril je Slavenima dao prvi alfabet – »glagolitique, matrice du cyrillique«. Glagoljica je tijekom sljedećih stoljeća, kaže, pojednostavnjena i postala ćirilica (upravo nevjerojatna glupost za tako uglednu enciklopediju). Citira Griveca. Opsežna Encyclopédie francaise (izdanje 1993), govori isto što i prethodna. Usput, ista enciklopedija daje prikaz »nove« države – Hrvatske, na način koji je jednostavno nekorektan. Dictionaire Encyclopédique Quillet (Francuska, iz 1981. g.), navodi da je Ćiril izumio alfabet od kojeg potječe današnje pismo Rusa, Bugara, Srba. Je li to glagoljica?

Encyclopedia Americana (USA, 1984, 30 knjiga na oko 800 str. svaka) kaže da glagoljica ima isti izvor kao i ćirilica. Glagoljicu je stvorio Ćiril. The Encyclopedia of Religion (USA, 16 knjiga, 1987) za Ćirila smatra da je stvorio ćirilicu (o glagoljici ni riječi). Ćirilovi sljedbenici prognani su u Poljsku, Bugarsku, Češku (o Hrvatskoj ni riječi).

Razumije se, niz enciklopedija govori o Ćirilu kao nesumnjivom autoru glagoljice (bugarska, čehoslovačka, slovenska, talijanska, vatikanska i druge).

Hrvatska ćirilica je, dakako, u stranim enciklopedijama posve nepoznat pojam, isto kao i u samoj Hrvatskoj (barem izvan sasvim stručnog kruga). Ćirilica je nevelik, ali bitan dio hrvatske kulture. Nema sumnje da se s tim elementom računalo i prilikom agresije na Hrvatsku, osobito što se tiče Dalmacije. Animozitet prema ćirilici kao isključivo srpskom pismu, koji se nekoliko godina uoči rata intenzivno podgrijavao do usijanja kroz razne napise i polemike po novinama i časopisima u Hrvatskoj, imao je za svrhu ukloniti svaku pomisao da bi bilo što od starih ćiriličnih rukopisa u Bosni i Hercegovini ili Hrvatskoj moglo biti dio hrvatske kulture. U tome se u velikoj mjeri uspjelo. Hrvatsko ćirilično blago koje nam je ostavljeno u nasljeđe malo će koji Hrvat danas prigrliti. Iako sami rukopisi bilježe da su pisani »arvackim pismom«. Glagoljaši Poljičke knežije (koji hrvatsku ćirilicu zovu glagoljicom!), prigodom posjeta Vatikanu i Rimu, nerjetko su se potpisivali – hrvatskom ćirilicom. Bit će vrlo teško u strane enciklopedije uvesti pojam »hrvatske ćirilice«, osobito kad i u samoj Hrvatskoj za to postoje čini se ozbiljne prepreke. Stanje stvari u velikoj mjeri će reflektirati i nova Hrvatska enciklopedija koja je u pripremi. U njoj će vjerojatno jedinica pod dosadašnjim nazivom »Bosančica« biti zamijenjena primjerenijom: »Hrvatska ćirilica«.

Godine 1991. doznao sam od jednog od naših najistaknutijih stručnjaka za glagoljicu da je u Pragu u 14. stoljeću postojao glagoljaški samostan (Emaus) gdje su djelovali hrvatski glagoljaši, najvjerojatnije Benediktinci s otoka Pašmana, i to na poziv znamenitog češkog kralja Karla IV. Od njega sam doznao da su francuski kraljevi u Reimsu od 15. do pred kraj 18. stoljeća prisizali prigodom krunidbe na glagoljsku knjigu uvezanu zajedno s jednom starijom rusko-ćirilskom knjigom (»Texte du Sacre«, krunidbena knjiga). Neki stručnjaci misle da taj podatak nije siguran. Pokojni Josip Leonard Tandarić, navodi taj podatak kao nesumnjiv. Na moj izričit upit Marija s. Agnezija Pantelić mi je također potvrdila da u to nema nikakve sumnje. Ne vidim razlog zašto bi slični podatci (ima ih još mnogo vrlo zanimljivih) bili svojina jedino stručnih osoba i znanstvenika. Iz kojeg razloga takvim podatcima (barem kao zanimljivostima) ne bi smjela raspolagati i djeca npr. u petom ili šestom razredu osnovne škole? I naposlijetku, zašto se s time ne bismo pohvalili pred bilo kojim strancem?

U svom dosadašnjem amaterskom bavljenju glagoljicom ustanovio sam da se hrvatske glagoljske knjige, rukopisi i drugi glagoljski spomenici čuvaju u nacionalnim knjižnicama i muzejima u čak 20 (dvadeset) zemalja. Možda je taj broj i veći. Vjerujem da je to podatak s kojim bi vrijedilo upoznati naše učitelje i učenike. Popis tih država zajedno s pripadajućim gradovima, bit će dan u novom izdanju moje knjige. Razumije se, to je tek uvod u mnogo ozbiljniji (ali s malo truda sigurno izvediv) posao koji predstoji, da se priredi popis svih postojećih glagoljskih dokumenata, osobito onih koji se čuvaju izvan Hrvatske.

Veoma stručan posao, sigurno ne za amatera, bila bi izradba glagoljske paleografije. Pismo koje ima tisućljetnu povijest, još k tome i naše nacionalno pismo, zaslužuje da se o njemu napiše opsežan prikaz od barem tisuću stranica. Dosadašnji pokušaji izradbe paleografije su tek u rudimentima (npr. Štefanićeva paleografija). Idealan način bio bi da se neku mlađu osobu, studenta, u to uvede počevši od diplomskog rada. To je složen posao koji zahtijeva barem jedan ljudski vijek. Usput, nastavnici i profesori koji čitaju ove retke učinit će korisno djelo ako svojem učeniku ili studentu ponude da za maturalni ili diplomski rad izrade katalog hrvatskih pletera i usporede ih s pleterima drugih naroda. Razlog: takav katalog kod nas ne postoji. Drugi narodi (Talijani i Britanci npr.) takve kataloge imaju.

Dana 22. veljače 1993, točno na 510. obljetnicu prve hrvatske tiskane knjige, osnovano je u Zagrebu *Društvo prijatelja glagoljice.* Do osnivanja je došlo nakon što smo postali svjesni da postoji jedan krug ljudi, ne baš mali, koji gaji ljubav prema glagoljici na razne načine, najviše kroz kratke poruke, pisma, likovno izražavanje i slično. Svrha Društva je upoznavanje glagoljske baštine kao neizbrisive tisućljetne sastavnice hrvatske kulture. Održavat će redovitu mjesečnu tribinu s popularnim predavanjima, drugim utorkom svakog mjeseca u dvorani Matice hrvatske u 19 sati. Gosti su istaknuti naši stručnjaci. Organiziraju se i tečaji, koje s velikim uspjehom vodi predsjednik Društva Vladimir Čepulić. Već dulje vrijeme na tom planu radi Nedo Grbin, naš član, u knjižnici Novi Zagreb, glagoljaška škola u Korniću na Krku i u zadnje vrijeme Mala glagoljaška akademija u Roču.

Već nakon prvih tečaja u organizaciji Društva pojavila se potreba za nekim kraćim, ali sustavnijim priručnikom koji bi osim upoznavanja slova (za to su dovoljna dva, tri popodneva) pružio u popularnom obliku neke temeljne podatke o glagoljici kao tisućljetnom fenomenu hrvatske kulturne povijesti. Članovi društva su nas molili da im preporučimo neku literaturu. Autor ovih redaka dao se u potragu. Međutim nije uspio naći nešto pristupačno što bi moglo poslužiti kao temeljni informator. Knjiga o glagoljici dakako ima, i to mnogo, ali isključivo za uzak stručni krug, namijenjenih samo onima koji su za tu problematiku već duboko motivirani i stručno pripremljeni.

Da doista treba nešto napraviti shvatio sam kad sam prelistao knjižicu »Povijest pisma« Davida Diringera, uglednog britanskog autora (naslov izvornika je »Writing« iz 1962), u izdanju Hrvatskog bibliotekarskog društva iz 1991. g., namijenjenu očevidno našim studentima bibliotekarstva, kao i svim zainteresiranim (mnoge knjižnice u Zagrebu ju posjeduju). Dopustite mi da kao amater izrazim nekoliko kritičkih primjedbi na prikaz glagoljice u toj knjizi. Na stotinjak stranica niže se sažet pregled povijesti pisama i njihovih najvažnijih osobitosti uz mnoštvo popratnih slika. O

glagoljici se na ukupno oko pola stranice teksta nalaze potpuno pogrešni podatci koje priređivači hrvatskog izdanja nažalost nisu ispravili ili komentirali, barem kroz bilješke ili neki mali dodatak knjizi. Tako npr. čitamo da su oba slavenska pisma, dakle i glagoljica, izvedena iz grčkog pisma, što je danas napušteno. Za ćirilicu se tvrdi da ju je sastavio sv. Ćiril (str. 88), a malo niže autor navodi da nije posve nemoguće da je Ćiril stvorio oba pisma (i ćirilicu i glagoljicu). Svakom tko imalo poznaje ćirilicu i glagoljicu jasno je da je ta pretpostavka apsurdna. Dalje Diringer tvrdi da za slavenske narode možemo postaviti »općevažeće načelo« da »pismo slijedi religiju«. Kao ilustraciju navodi da su »Rusi, Bjelorusi, Ukrajinci, Bugari i Srbi prihvatili ćirilicu zajedno s grčkom pravoslavnom vjerom, dok sasvim različito pišu grkopravoslavni Srbi i rimokatolički Hrvati.« Što se tiče Hrvata, ovo »općevažeće načelo« sigurno ne vrijedi: opovrgava ga mnoštvo dokumenata pisanih hrvatskom ćirilicom, koje su stoljećima pisali hrvatski *katolički* svećenici redovnici (bosanski franjevci, poljički glagoljaši i drugi).Takvih dokumenata je previše, i predugo je hrvatska ćirilica bila u neprekinutoj uporabi među katolicima, da bi se moglo govoriti o tome da »pisma slijede religiju«. »Općevažećem načelu« se protivi i fenomen tropismenosti hrvatskih glagoljaša, koji poznaju glagoljicu, hrvatsku ćirilicu i latinicu, što je jedinstvena pojava u Europi. Na str. 90 navodi se da u hrvatskoj glagoljici nema ligutura, a ima ih na stotine. Zatim da je hrvatska glagoljica nakratko procvala u 16-17. stoljeću, a nije nego je zlatno doba glagoljaštva od 12. do 16. st. I na kraju da se »još i sad koristi kao liturgijsko pismo u nekim dalmatinskim i crnogorskim (!) vjerskim općinama.» Potpuno iste greške nalaze se i u tako uglednoj enciklopediji kao što je *Encyclopedia Britannica,* odakle je čini se autor podatke prenio, a zatim nažalost i hrvatski priređivači. Na str. 90 spominju se tiskare glagoljskih knjiga u Veneciji, Rijeci, Rimu i Tübingenu (točnije bi bilo – u obližnjem Urachu), ali ne i tiskare u Kosinju i Senju. O tome također nema nikakvog upozorenja našeg priređivača.

No, još ozbiljniji propust priređivača ove knjige je što naši studenti bibliotekarstva, kojima je prijevod namijenjen, nemaju mogućnosti da vide makar i jedno jedino glagoljsko slovo. S druge strane, imaju mogućnost da vide kako izgledaju hijeroglifi, rune, meksičko pismo, ćirilica (na čak četiri primjera) i mnoga druga pisma. Popis literature je naš priređivač jednostavno kopirao iz originala. Nigdje nema upozorenja našem neupućenom čitatelju da je u popisu literature *H. Tentor,* gdje se citira njegova knjiga »Writing and the Origins of Alphabet (in Croatian), Zagreb, 1931«, zapravo Mate Tentor (dakle M. Tentor, a ne H. Tentor). Nema naslova hrvatskog izvornika. Nema niti upozorenja da je u relativno opsežnom popisu literature na ukupno šest stranica, koji je vrlo selektivan, i daje zapravo popis najvažnijih referenci od početka proučavanja pisama do 1962. g., Mate Tentor doživio rijetku čast, kao jedini hrvatski autor (uz samo još nekoliko slavenskih), da je citirano njegovo djelo. Mislim da je time zaslužio barem kratku biografsku crticu. Za primijetiti je da Diringer uz knjigu Mate Tentora navodi da je pisana »in Croatian«, a ne nekim drugim jezikom. Šteta je da priređivač nije dopunio popis literature s još nekim referencama pristupačnim našem čitatelju (kao što su npr. Kulundžićeva »Knjiga o knjizi«, Stipčevićeva »Povijest pisma«, Tentorova knjiga »Latinsko i slavensko pismo« iz 1932. g.) U knjigu je priređivač trebao po mojem dubokom uvjerenju uključiti kao dodatak barem tablicu glagoljice i koju riječ više o našem nacionalnom pismu. S tim dodatcima mislim da bi knjiga mnogo dobila na svojoj vrijednosti, barem za naše studente. Pada mi na pamet

lijep običaj ruskih prevoditelja da kroz bilješke i dodatke nadopunjuju prijevode zapadnih izvornika s mnoštvom novih korisnih podataka, ponekad i uz pomoć samih autora. Inače, Diringer je i autor knjige »The Writting« (izd. 1948. i 1968), koja se citira u Francuskoj enciklopediji (Larousse, 1971), dakle očevidno osoba velikog ugleda.

Pojava Diringerova djela na hrvatskom jeziku bila je dakle također poticaj jednom amateru da pripremi popularno pisanu knjigu o povijesti glagoljice. Mislim da bi bilo dobro obavijestiti autora navedene knjige ili britanskog izdavača, kao i autore priloga o glagoljici u pojedinim svjetskim enciklopedijama, o nekim propustima i ponuditi im bolja rješenja. Bilo bi isto tako dobro dati im do znanja da opstoji i hrvatska ćirilica (uz nužne podatke, reference). Razumije se, ne bi bilo dobro da to radi amater.

Htio bih se na kraju osvrnuti na članak Benedikte Zelić-Bučan (u daljnjem KO = kritički osvrt). Dugujem zahvalnost za neke od podataka koji mi nisu prije bili poznati. Primjedbe su dane u tri grupe: 1. metodološke, 2. hrvatska ćirilica, 3. svrsishodnost naputaka o pisanju glagoljicom i glagoljske čitanke. Pokušat ću tim redom nešto o tome reći.

1. Metodologija po kojoj je nastala ova knjiga bila je vrlo jednostavna: prikupiti podatke o glagoljici, zabilježiti, i iznad svega – ne prešutjeti. Zatim podatke poredati u donekle logičan slijed (to je bez sumnje najteže). Podatke koji su po svojem sadržaju bliski navesti u istom bloku. Stoga knjiga ima uglavnom komplikacijski karakter. Npr. nisam povezivao gledišta Vjekoslava Štefančića, Josipa Vrane i Marka Japundžića, niti sam iz toga izvodio ikakve zaključke, kako je sugerirano u KO, već sam jedino htio registrirati, zabilježiti, ne prešutjeti gledište koja su po nečemu bliska. Razumije se da sam primijetio da su ta gledišta bliska u smislu kako se spominje u KO, i ne sumnjam da je to velik broj čitatelja i sam primijetio. Moram priznati da sam dvojio imam li uopće pravo onakvo mišljenje Vjekoslava Štefanića stavljati baš u treće poglavlje. U novom izdanju bit će mi lakše da bliskost tih gledišta istaknem tako da se pozovem upravo na potpis koji je Benedikta Zelić-Bučan stavila ispod svoga KO-a. Pred očima mi je jedna fusnota nekog članka Vjekoslava Štefanića iz časopisa »Slovo« (1971) u kojem se nalazi kritički osvrt na gledište M. Japundžića. Ponekad pomišljam, kao i još jedan suradnik Marulića, nije li svrha te fusnote bila zapravo – upozoriti da postoje drukčija mišljenja. Ima još takvih fusnota. Mislim da sam učinio više nego dovoljno ako sam sva tri gledišta samo registrirao i smjestio u odgovarajuća poglavlja.

Moram istine radi reći da tijekom pripreme ove knjige nisam tražio podršku niti kojeg stručnjaka za njeno objavljivanje, niti me je itko od stručnjaka u tome hrabrio. To treba razlikovati spremnost nekih stručnjaka da mi pruže informaciju kad sa ih za to molio. Nisam tražio nikakve recezente, jer o njima u pravilu brine sam izdavač. U velikim izdavačkim kućama na Zapadu (barem za tehničku literaturu) običaj je da budu barem dva anonimna nezavisna recenzenta, koji dakle ne znaju jedan za drugog. I pritom autor nema mogućnosti da ikada dozna njihova imena. Imena recenzenata u takvim knjigama nikada nećete vidjeti.

Svrha ove knjige bila je uvjeriti čitatelja da je glagoljica fenomen golemih dimenzija i velike važnosti u povijesti Hrvatske, ne samo kulturnoj. To saznanje ostalo je nažalost svojina tek malog broja stručnjaka. Da je taj problem doista ozbiljan, govori

i ovaj primjer. Jedan sveučilišni profesor iz Zagreba je prošlog ljeta na jednoj međunarodnoj konferenciji iz tehničkih znanosti održanoj u Puli imao primjedbu na njen pisani program, gdje je u uvodu, u posve kratkoj crtici o Istri na engleskom jeziku, bila navedena i glagoljska azbuka. Primjedba je bila – što tu traži srpsko pismo. Možete zamisliti što neupućeni strani intelektualac iz toga može zaključiti.

2. Zahvalan sam na primjedbama u vezi s hrvatskom ćirilicom, koje su konačno razjasnile neke nejasnoće oko đerva. Moja tablica hrvatske ćirilice rađena je uglavnom prema Berčićevoj. U Berčićevoj tablici se, začudo, u retku koji pripada đervu, nalazi i znak za jat, koji je očevidno izazvao moju zabunu. Koristio sam i udžbenik hrvatskog jezika Marice Čunčić za našu djecu u Kanadi, gdje su također navedene tablice i tekstovi glagoljicom i hrvatskom ćirilicom izrađeni na računalu.

Moram dati malo pojašnjenje u vezi sa đervom, čije dvije inačice je iz hrvatske ćirilice Vuk Karadžić preuzeo za pisanje slova »ć« i »đ« u srpsku ćirilicu (a slovo »dž« iz stare rumunjske ćirilice). U knjizi umjesto »ć« i »đ« zabunom stoji »j« i »đ«, što je doista glupa pogreška, koju sam primijetio kad je knjiga već bila otisnuta. Potvrdu o tome da je Karadžić bez ikakve sumnje »ć« i »đ« uveo u srpsku ćirilicu iz hrvatske ćirilice (kao đerv u dva oblika) dao mi je jedan od naših vodećih slavista. Razumije se, za srpske slaviste sve je to srpska ćirilica. Do ovog podatka prvobitno sam došao čitajući staru Hrvatsku enciklopediju (pod Bosančica), gdje se navodi da je srpska ćirilica uvela neka slova iz rumunjske ćirilce i bosančice, ali nažalost ne kaže koja. Vrijedi spomenuti da Benedikta Zelić-Bučan navodi staru Hrvatsku enciklopediju u popisu literature svoje knjižice »Bosančica u srednjoj Dalmaciji« iz 1961. g., u vrijeme kad je za to doista trebala hrabrost. Ta knjižica je nažalost prava rijetkost, i mislim da bi ju trebalo ponovno izdati, s malo promijenjenim naslovom (»Hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji«). Ona se nalazi i u popisu literature koja se preporučuju studentima kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Tablica hrvatske ćirilice u mojoj knjizi bit će za novo izdanje neznatno izmijenjena. Najdragocjeniji mi je osim podatka o đervu podatak o spojenici »ja« i »je«. Slova A i B ostat će istog oblika, jer mislim da je početniku kojem je knjiga namijenjena od posve periferne važnosti npr. pitanje nagnutosti slova, koje naravno da ovisi o klesaru ili pisaru. Ako je slovo A u tablici ucrtano pod 90 stupnjeva, čitatelj će ga bez sumnje raspoznati ako je upisano ili uklesano u tom obliku pod kutom od 60 stupnjeva. Ako početnik kroz četvrto poglavlje uspije registrirati i prihvatiti argumente za to da postoji nešto što se zove hrvatska ćirilica, svrha mu je postignuta. A ja sâm to saznanje dugujem upravo člancima Benedikte Zelić-Bučan objavljenim u »Maruliću«.

Što se tiče naziva »Sumpetarski kartular«, on će, iako neprecizan, i dalje ostati takav, jer se u tom obliku prilično udomaćio i nema ga smisla mijenjati. Mnogo je nepreciznih naziva i za glagoljske knjige i dokumente: Njujorški misal (New York nije niti postojao u vrijeme kad je nastao taj hrvatskoglagoljski misal iz početka 15. st.), Kijevski listići, Reimski evanđelistar, Ljubljanski homilijar, Kločev glagoljaš, Londonski odlomak, Vatikanski misali i brevijari itd. itd. Razumije se, u novom izdanju navest ću i alternativni, točan naziv Sumpetarskog kartulara koji je dan u KO. Naziv »poljičica« spomenut je u knjizi samo jednom, i to kao alternativni naziv, a kao takav ostat će i u novom izdanju. Neprecizni nazivi »bosančica« i »zapadna ćirilica« također

su navedeni samo na jednom mjestu, dok se inače svuda u četvrtom poglavlju i drugdje u knjizi dosljedno rabi naziv »hrvatska ćirilica«.

3. Na kraju, htio bih se osvrnuti na pitanje svrsishodnosti zadnja dva poglavlja (naputci o pisanju glagoljicom i glagoljska čitanka). Sumnju izraženu u KO na posljednjih nekoliko stanica mislim da će bez ostatka otkloniti nekoliko činjenica. To je u prvom redu interes učenika, učitelja i mnogih drugih pojedinaca. Znadem za nekoliko škola u barem pet mjesta u Hrvatskoj gdje se tečajevi glagoljice ili dodatna nastava održavaju uz pomoć moje knjige. Razumije se, to ovisi jedino o samoinicijativi učitelja. Učenici jedne osnovne škole koji su iz moje knjige učili pisati glagoljicu poslali su mi Božićnu čestitku.

Primarni cilj ove knjige ni u kojem slučaju nije osposobiti čitatelja za čitanje glagoljskih rukopisa. To je i nemoguće, kao što se u KO s pravom zaključuje. Primarni cilj je sljedeći: podastrijeti čitatelju uvjerljive dokaze da postoji nešto što se zove hrvatsko nacionalno pismo – glagoljica (ova je činjenica još uvijek dobrim dijelom nepoznata, pa i među akademski obrazovanim intelektualcima), da je i jedna inačica ćirilice također hrvatsko nacionalno pismo, koje treba poštivati. Ta pisma su s latinicom stoljećima živjela zajedno, ponekad čak na istom kamenu, na istom listu pergamene, ponekad i unutar iste napisane riječi. U svojoj knjizi nastojao sam to zajedništvo dočarati. Siguran sam da će čitatelj koji pročita moju knjigu biti u stanju razmjerno lako utvrditi je li neki tekst pisan glagoljicom ili ćirilicom. Bit će u stanju pročitati tu i tamo koje slovo, pa čak i neku riječ. Ako upozna nekog stranca, moći će mu pružiti zanimljive informacije o našim glagoljskim rukopisima raspršenim doslovce po cijelome svijetu. S time je knjiga u potpunosti ispunila svoju zadaću koju sam joj ja kao autor namijenio. Nema sumnje da će potaknuti jače zanimanje pojedinaca za temeljito i znanstveno proučavanje glagoljice. Već sada vidim neke klince koji će u budućnosti kopati po glagoljici i hrvatskoj ćirilici. I nema nikakve sumnje da će za neke od zainteresiranih predstavljati prvi (vrlo bitan, ali niti izdaleka jedini) korak u čitanju glagoljskih natpisa i rukopisa.

Ne mislim da sam ovim odgovorio na sve primjedbe iz KO. Bit će ih sigurno još mnogo. Jedna od nekoliko grubih grešaka u knjizi jest da je glagoljska tiskara postojala i u Crnoj Gori, što nije točno. Autor je pišući ovu knjigu tek zavirio u jedan neizmjerno složen labirint koji se zove hrvatski glagolizam. Usudio bih se reći, neka mi na tome oproste stručnjaci čiji trud i znanje poštujem, da se radi o potonuloj Atlantidi hrvatske kulture, koju samo mali broj ljudi poznaje, a šira javnost niti njene obrise (ako uopće znadu za njeno postojanje). Ne isključujem mogućnost da će izdavač uslijed ozbiljnih kritika odustati od novog izdanja. Ja sam sa svoje strane čvrsto odlučio da knjigu objavim, makar i u vlastitoj (minimalnoj) nakladi. Na to me obvezuje nesumnjiv interes, kao i velik trud oko njene tehničke pripreme i dorade, kojeg neupućeni čitatelj jedva da može zamisliti. Izvjestan optimizam u pogledu novog izdanja ulijeva dobrota i pomoć jednog našeg istaknutog slavista (ne kanim ovdje zlorabiti njegov ugled) koji je dobro shvatio smisao ove moje »razbibrige«. Razumije se, odgovornost i dalje ostaje samo i jedino na meni.

Darko Žubrinić

P. S. Greškom uredništva »Marulića«, u prilogu Benedikte Zelić-Bučan iz br. 2 nisu na prazna mjesta ucrtana slova hrvatske ćirilice.

Biti između

Darko Žubrinić, BITI PISMEN BITI SVOJ crtice iz povijesti glagoljice, HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1994

Ova knjiga je prilika da se o tom predmetu – o glagoljici i oko nje – već jednom počne govoriti racionalno i kritički. Bez neutemeljenih tvrdnji, praznih priča, maglene glorifikacije »naših prvoučitelja«, djetinjastog pobožnjaštva ili čak poniznog klanjanja pred »svetom braćom«. Nismo pred oltarom, već pred povijesnim i kulturnim problemom. Ako bude tako, knjiga će postići svrhu. Suprotno cilju koji joj je namijenjen, da se glagoljicom oživi nekakav »slavenski« duh, djelovat će kao mentalni purgativ na jednom području koje je izgubilo navigacijsku kartu i kompas, gdje često bigotizam nadomješta sposobnost zdravog rasuđivanja.

Izgleda poput razbijenog ogledala. Dobra je kao podsjetnik i priručnik. Koristan je spisak sačuvanih kodeksa i drugih dokumenata (st. 228-233), zanimljiv je katalog bibliografije (st. 275-297). Izvanredan izlog pustih i jalovih napora! Sva zastranjenja hrvatske kulturne politike ugovorila su na ovim stranicama svoj sastanak. Ako bi trebalo raspravljati o svim krivim tvrdnjama koje su iznesene, ne bi dostajala ni debela knjiga. Kad se pak na stvari gleda hladno i slobodno i kad se odbaci obzir prema znanstvenim »autoritetima« i ustaljenoj tradiciji, sve se može reći kratko i sve će biti jasno.

Glagoljica ima svoje mjesto u hrvatskoj kulturi kao pismo hrvatskog porijekla kako to odavna dokazuje Marko Japundžić. Sve ostale teorije lišene su svakog temelja i razuma. I to mjesto je skromno. Za hrvatsku kulturu vrijednost ima *Bašćanska ploča* i *Vinodolski zakon*, i tu je kraj. Kad bi samo bili na latinici! Glagoljica je arhajsko pismo koje ima isto toliko šarma koliko i retro-moda i old-tajmeri. Izgubila je određenje kad je poslužila za staroslavenski. To je vještački, artificijelan jezik, koji nikada nije imao životnog nerva. Krivo je stavljati na istu razinu latinski, grčki i staroslavenski kao tobože tri ravnopravna liturgijska jezika. Staroslavenski je slijepa ulica, mrtvi rukavac, zatvoreni sistem koji malo obogaćuje onoga koji se njime bavi. Grčki i latinski otvaraju svijet antičke kulture, izravni izvor današnje civilizacije. Na staroslavenskom nije napisana ni jedna misao koja već prije na drugim mjestima nije napisana stotine i tisuće puta. I kad bi sve staroslavenske knjige na jednom nestale, što bi se to veliko izgubilo?

U Hrvatskoj glagoljica i staroslavenski obilno su istisnuli latinicu i latinski i u velikoj mjeri izbacili Hrvate iz normalnog povjesnog kolosjeka. Hrvati su jedini europski katolički narod koji pored latinskog ima još jedan crkveni jezik. I u kulturi katoličkih naroda zauzeli su zadnje mjesto. A bilo je obrnuto. Do XI. stoljeća, dok je vladao latinski, Hrvatska je bila najnaprednija zapadna zemlja: u arhitekturi i skulpturi, po urbanom usmjerenju i strukturiranom društvenom uređenju. Istina, postojala su tada jedno za drugim dva velika carstva, karolinško i germansko. Bili su to samo povjesni preostaci koji su se raspali sami od sebe. Romanička umjetnost, korijen europske moderne kulture, nikla je u Hrvatskoj. I kad se u Hrvatskoj razvila i odgojila, proširila se Zapadom. Hrvatska je bila daleko ispred Poljske, Mađarske, Francuske, Engleske. Od XII. stoljeća dalje, sve ove zemlje naglo se razvijaju, zahvaljujući latinici

i latinskom, a Hrvatska tetura s kamenom glagoljice i staroslavenskog privezanog za noge. I germanski narodi mogli su imati svoj staroslavenski po runama i gotskom, da su bili tromi i kratkovidni. *Beowulf*, legendarni ep na anglo-saksonskom iz IX. stoljeća, nije spriječio Engleze da mu okrenu leđa i da uče od latinskih pisaca, shvatili su gdje je put u povijest, a gdje primitivizam i provincijalizam. Latinski nije odnarođivao ljude, unatoč drukčijim tvrdnjama hrvatskih staroslavenaca, već je od plemena stvarao narode, od čobana građane. Latinci nisu ni u čemu naškodili Dubrovčanima, a glagoljaši nisu pomogli Poljičanima da utemelje jednu gimnaziju i da svijetu dadu i književna i umjetnička djela, ne samo sir i jariće. Krajnji rezultat je ovaj: u zemljama gdje se sačuvao latinski razvio se način mišljenja i djelovanja koji im je priskrbio današnji životni standard. I paralelno: staroslavenski je urodio niskim obrazovanjem i prizemnim življenjem.

Mitologija i stvarnost

Prošireno je mišljenje da je Ćiril izmislio glagoljicu i *»izradio slavensku teološko-liturgijsku terminologiju i stvorio nov slavenski književni jezik«* (str. 25). Tvrdnje bez oslonca u dokumentima samo su prazne riječi koliko god se ponavljale. Ćiril i Metod nisu iza sebe ostavili ni najmanji spis, ni jednog slova, kamoli nekakvu terminologiju ili čak i »nov književni jezik«. Kao što se zna, iz tzv. *Panonskih legendi* i drugih izvora dolazi se do ovih podataka:

God. 862. Rastislav šalje u Carigrad poslanstvo s molbom da mu se pošalju svećenici slavenskog jezika. Iduće godine 863, Konstantin i Metod odlaze u Moravsku. Nakon tri godine vjeroučenja, napadani od njemačkih svećenika, odlaze u Rim da opravdaju svoje djelovanje. Papa Hadrijan II. odobri njihovo naučavanje (867). Konstantin-Ćiril u Rimu se razboli i umre (869), Metod se vrati u Moravsku. Optužen od salzburškog svećenstva za krivovjerje, bačen je u tamnicu (870). Poslije tri godine tamnovanja oslobođen je na zahtjev pape Ivana VIII, zatim ponovno krene u Rim gdje po drugi put dobiva odobrenje za svoj rad (880). Vraća se u Moravsku s naslovom panonskog nadbiskupa, pa odlazi u Carigrad položiti račun o misiji koja mu je s bratom bila povjerena (882). I patrijarh Focij odobri njegovo djelovanje. Vraća se u Moravsku gdje umre 855. Odmah po njegovoj smrti njegovi učenici prognani su iz te zemlje *manu militari*.

I u legendama i u povijesnoj znanosti, moravska misija tumači se etničkim motivima, kao nastojanje da se slavensko pučanstvo uzmogne oduprijeti njemačkim pritiscima.

Kritički osvrt:

Je li Rastislav uopće nešto tražio? Da li je zaista postojala potreba za svećenicima slavenskoga govora?

Najprije valja podsjetiti da je Moravska već odavno bila kristijanizirana. Arheološka iskapanja vršena 1950-tih i 60-tih godina otkrila su temelje mnogih crkava i crkvica iz VIII. i IX. stoljeća, koje tlocrtom neobično naliče na tlocrte starohrvatskih crkava i kapela (*L'Information d'histoire de l'art* 1/66, Paris). Zar nakon stotinu i više godina Moravljani nisu više razumjeli što im propovijedaju vjerski naučitelji? Zar su

oni bili upravo jedini u Europi koji su najedanput postali zatvoreni za latinsko bogoslužje? I tko im je mogao jamčiti da će razumijeti govor ljudi s obala Egejskog mora?

Bilo ovako ili onako, prema Legendama u pitanju je bio slavenski jezik. Pravilo trojezičnosti je napadnuto. I to je prikazano kao neka novost. Kao da su tek Ćiril i Metod ustali protiv prakse da se vjerski čini obavljaju samo na tri liturgijska jezika, grčkom, latinskom i hebrejskom. Već je krajem VI. i početkom VII. stoljeća irski opat Kolomban uveo običaj, u Francuskoj i Italiji, da se uz latinsko bogoslužje u crkvi moli i pjeva na narodnim jezicima. Dva stoljeća poslije, god. 794, frankfurtski sinod biskupa karolinškog carstva osuđuje u kanonu 52. trojezično pravilo i objavljuje da se Bog može slaviti na svim jezicima (*Concilia aevi Carolini*, 2 MGH, leg. sectio 3, str. 71). Narodni jezici zastupljeni su u bogoslužju na Zapadu tri stoljeća prije moravske misije. Bogoslužje će ostati na latinskom, a knjige će se pisati i na latinskom i na narodnim jezicima, a ne na nekom rubnom i izmišljenom kao što je staroslavenski, i koji ne uvodi ni u opću ni u nacionalnu kulturu.

Treba razlikovati vjersko poučavanje od liturgije. Uvijek i svuda vjera se poučavala na jeziku kojim je narod govorio, a kako drukčije? Tu je i izvor modernog slikarstva i kiparstva. U svrhu proučavanja sva unutrašnjost crkve i svi prozori bili su oslikani prizorima iz Biblije prema određenom programu. Na kapitelima stupova i na portalima prizori su bili urezani ili klesani. Svećenik je tumačio figure i zbivanja u skladu s nedjeljnim čitanjem, a poslije su i roditelji objašnjavali djeci.

Liturgija je ceremonija. Ona sjedinjuje, od mnoštva čini cjelinu. Ona nije izlaganje, ne zahtijeva razumijevanje, već sudjelovanje i spontano prihvaćanje, jer znači simboliku koja izravno djeluje na sudionika, mimo misaonog posredništva. Zato zahtijev da se latinski zamijeni za staroslavenski nije imao nikakvog smisla. Na tom jeziku podučavanje se nije moglo vršiti, već na narodnom kao i prije. Slušao sam misu na staroslavenskom u svom selu do Vatikanskog koncila 1962. i osim pojedinih riječi ništa nisam razumio niti me je to zabrinjavalo. Tako je bilo i s drugima, i s Moravljanima i s onima koji su slušali misu na latinskom.

Može li se pak govoriti o etničkoj netrpeljivosti između njemačkog i slavenskog pučanstva? Nije vjerojatno. Što ne znači da nije bilo sukoba koje su izazvale vladajuće kuće zbog svojih interesa. Tvrditi da su Nijemci provodili germanizaciju podunavskih Slavena samo je projekcija takvih tendencija iz prošlog i ovog stoljeća u ono vrijeme. Između Germana i Slavena nije bilo ratovanja. Događalo se, naprotiv, da su se međusobno sukobila germanska plemena, dovoljno je spomenuti rat između Langobarda i Gepida u VI. stoljeću u kojem su Gepidi izgubili svoju državu i nestali iz povijesti.

Društvena snaga bila je religija: kojoj religiji pripadaš to jesi. Franci nisu bili imperijalistički osvajači, već širitelji katoličkog kršćanstva. U Hrvatskoj nisu ratovali, osim kod Trsata, jer su Hrvati već pripadali rimskoj crkvi, barem formalno. Ali su teško stradali Saksonci, jer su odbijali katoličko vjerovanje. Da je u salzburškoj nadbiskupiji bilo etničkih suprotstavljanja, Moravljani ne bi bili mogli podići svoje crkve. Iz tih motiva Metodovi suradnici nisu bili prognani iz Moravske.

U moravskoj misiji nazire se projekt u dva plana, geografskom i doktrinarnom. I patrijarh Focij kao projektant: Pothvat se odigrava usred teških odnosa između Istočne i Zapadne crkve, a u vrijeme prvog crkvenog raskola (863-867).

Geografski plan. Administrativna crkvena podjela bila je naslijeđena od rimskog carstva, tako da su, u principu, dijeceze nekadašnjeg Istočnog carstva došle pod upravu carigradske patrijaršije, dijeceze Zapadnog carstva pod upravu rimske stolice. Nije jasno kako je tekla granica – *limes* – na području Moravske, i jesu li ti krajevi i pripadali carstvu. Focij, čovjek učen i energičan, koji je zasjeo na patrijaršku stolicu 858., nije mogao a da o tome ne misli. Prema njegovu poimanju dvije crkve, rimska i carigradska bile su ravnopravne. Zašto ne bi bilo i djelovanje? Zar bizantska crkva nema pravo širenja na sjeverna neodređena područja? Poljska, nastanjena poganskim slavenskim pučanstvom, nudila se kao obećana zemlja. Konstantin i Metod, koji nisu imali određeno diplomatsko iskustvo u poslovima s inovjernim narodima, bili su izabrani da ispitaju situaciju. Poslanstvo kneza Rastislava – bilo ono realno, izmišljeno ili namješteno – poslužilo je kao povod. Kada su se grčkim izaslanicima otkrila sjeverna prostranstva, i kad su se uvjerili da bi mogli uspješno djelovati, postali su svećenici.

Doktrinarni plan. Riječ je o izrazu *Filioque* u simbolu vjere, u formulaciji o proizlaženju Duha Svetog. Valja u nekoliko riječi podsjetiti na povijest tog pitanja.

Na Istoku. Ekumenski koncil u Carigradu, 381. formulirao je definiciju da Duh proizlazi *od Oca – ex Patre*. Već prije, Tertulijan je iznio mišljenje da Duh proizlazi od Oca posredstvom Sina, što je preuzeo i sveti Bazilij. U VIII. stoljeću, Ivan iz Damaska sažima to shvaćanje u formuli da Duh proizlazi *od Oca po Sinu – ex Patre per Filium*. Na II Nicejskom koncilu 787, ta formula je potvrđena i odobrena od istočnog episkopata.

Na Zapadu. Sveti Augustin naučavao je da Duh proizlazi *od Oca i Sina – ex Patre Filioque*. God. 589. ta formula prihvaćena je na pokrajinskom sinodu u Toledu; god. 774. uvedena je u bogoslužje dvorske kapele Karla Velikog; god. 796. odobrena je na koncilu akvilejske patrijaršije u Cividale čime je dobila zakonsku snagu za cijelo karolinško carstvo.

God. 800, papa Leon III. dopušta recitiranje *Filioque* u bazilici sv. Petra, a da nije odrekao punovažnost formule *ex Patre* iz 381. Drugim riječima, apostolska stolica, kao vrhovna vlast cijelog kršćanstva, ne odbija ni istočnu ni zapadnu formulu, niti službeno prihvaća jednu od njih. Na Istoku uspostavilo se *pravoslavno* shvaćanje, na Zapadu *katoličko* u krilu jedinstvene ekumenske crkve.

U moravskoj misiji odrazuje se ova situacija kao u ogledalu.

God. 863, papa Nikola I. skida Focija s časti patrijarha zbog nezakonitog izbora. Odluka bez učinka, jer Focij je došao na taj položaj političkom voljom cara Mihajla III. i njegova ujaka i suvladara Bardasa. Namjera im je bila da istaknu kulturnu supremaciju Carigrada nad Rimom i da bizantsku Crkvu učine nezavisnom od apostolske stolice. Odnosi između dviju Crkava bili su raskinuti. Iste godine, slučajno ili ne, Focij u Moravsku šalje misiju na čelu s Konstantinom i Metodom. Mjesene crkvene vlasti nisu oduševljene jer Moravska je katolička zemlja, misija je pravoslavna.

Događaji će pokazati da je s njom u tu zemlju ušao nered i razdor. Konstantin i Metod prisiljeni su ići papi izložiti svoje naučavanje. U Rim su stigli 867. Upravo tada, u znak odgovora što je u Rimu bio poništen njegov izbor za patrijarha, Focij saziva sinod u Carigradu na kojem daje izglasati izopćenje pape Nikole I. pod optužbom da unosi izraz *Filioque* u ispovijed vjere. Nastaje obrat. U Rimu, Nikola I. ubrzo umre; u Carigradu, Mihajla III. i Bardasa ukloni Bazilij I. On svrgne Focija i postavi Ignacija za patrijarha. Novi papa, Hadrijan II. odobri učenje grčkih misionara, Konstantina i Metoda, da uzvrati na dobru volju cara Bazilija, ali i zato što drukčije nije mogao postupiti: za njega kao vrhovnog poglavara kršćanstva oba naučavanja su dobra, i istočno i zapadno. Drukčije se mislilo u karolinškom katoličkom carstvu i bizantskom pravoslavnom. I zato, čim se vratio u Moravsku, Metod je bačen u tamnicu. Za to vrijeme na papinsku stolicu došao je Ivan VIII. dok se Focij, nakon Ignacijeve smrti, po drugi put popeo na stolicu patrijarha. Ivan VIII, u želji da uspostavi dobre odnose s Carigradom, naredi da se Metoda pusti iz zatvora. Metod je dobio odobrenje za svoj rad od pape, ali i od Focija i cara, iz čega se vidi da je zaista širio pravoslavno vjerovanje. Salzburška nadbiskupija nije mogla poduzeti ništa da se ne sukobi s papom. Čekalo se da Metod umre i tada su njegovi suradnici bili prognani. Time nije bilo sve svršeno, ostali su pravoslavni sljedbenici a s njima i podjele i netrpeljivosti koje su oslabile društveni organizam. I kada je uslijedila provala Ugara, 906, Moravska je pala bez otpora i nestala iz povijesti.

Politika

Moravska misija ostavila je kao posljedicu kulturnu zaostalost slavenskih pravoslavnih naroda u odnosu na germanske. Polazne pozicije bile su im jednake. Zapadna Franačka, današnja Njemačka, bila je obraćena na kršćanstvo u VIII. stoljeću, skandinavske zemlje oko god. 1000; Bugarska i Srbija primile su kršćanstvo u drugoj polovici IX. stoljeća, kijevska Rusija oko god. 1000. Obje grupacije, germanska i slavenska, bile su kao novorođene, bez antičkog nasljeđa. Ništa nije predodređivalo kako će se dalje u povijesti razvijati. U njima samima nije bilo neke kvalitete koja bi to zacrtavala. Rasni ili jezični geni ne postoje; svi jezici imaju jednaku vrijednost, a jezično srodstvo – germansko, slavensko, romansko, semitsko – samo je komunikacijska slučajnost i ništa više. Razvoj ovisi o odgoju. I pojedinci i etničke zajednice oblikuju se školovanjem. Germani su prošli latinsku školu, pravoslavni Slaveni staroslavensku.

Focijevu nastojanju da slavenske narode privede pravoslavnom kršćanstvu nema se što prigovoriti. Ali, zašto za bogoslužje nije uzeo grčki? Zašto je trebalo izmišljati jedan novi jezik i uzeti jedno drugo pismo, glagoljicu, pismo teško i zastarjelo, pa crtati novo, ćirilicu? Čemu te vijuge i kombinacije? U Rimu nikad nikome nisu na pamet padale slične ideje. Stanovništvu Irske, Velike Britanije, Franačke, Skandinavije, pa katoličkim Slavenima i Mađarima latinski je bio strani jezik u istoj mjeri kao grčki pravoslavnim Slavenima. I to im nije smetalo da na tom jeziku prime novu vjeru i da latinsko pismo bez poteškoća prilagode svojim jezicima. Tako se uspostavilo normalno odvijanje povijesti. Nije li Focij smatrao da Slaveni nisu na visini grčkog jezika i pisma i da možda ne bi ni smjeli biti? Ali, zašto se onda nije poslužio latinicom?

Ako Focij u cijeloj stvari i zauzima najvidnije mjesto, on nije sam. Cezar Bardas utemeljio je na carskom dvoru visoku školu, intelektualni centar u službi države, *brains-trust*. Na toj školi predavao je i Focij, među slušaćima bio je i Konstantin, Metodov brat. Uzme li se u obzir da je car Mihajlo III. bio slabić, više zaokupljen bančenjem nego javnim poslovima, politika se očito zacrtavala na ovoj školi. U to vrijeme Bizant je sa sjeverne i zapadne strane bio opkoljen poganskim Slavenima. Problemi su bili na vidiku; moglo ih se riješiti jedino pokrštavanjem, samo kako? Slijed događaja otkriva zamišljeni plan djelovanja: neutralizirati slavensku moć i opasnost; povući razdjelnu crtu između njih kao beskrajnog mnoštva i helenskog civiliziranog svijeta; odijeliti ih od latinskog Zapada. Sve se to postiglo staroslavenskim koji je vjerojatno bio iskovan na samoj školi, na temelju hrvatskih pred-karolinških knjiga. Tim jezikom i ćirilicom pravoslavni Slaveni stavljeni su u stanje polukulture i polupovijesti: uz religiju koja jest povijesna, dobili su jezik i pismo koji nisu povijesni. U njima se stvorila iluzija samosvojnosti, kao da je to njihov jezik, čime su izgubili mogućnost da kultiviraju svoje jezike. Put prema latinskom Zapadu bio im je presječen, pristup višem obrazovanju na grčkom zapriječen. Bizantski su učenici i duhovni srodnici, ali im je bogata bizantska filozofska, teološka i povijesna literatura ostala nedohvatna. I dok će se katolički Zapad putem svojih crkvenih pisaca upoznati s Aristotelom već u XI. i XII. stoljeću, pravoslavni Slaveni ostat će uz put, pokraj povijesti, zatočeni u ćirilici i staroslavenskom. Vrijeme će pokazati da su Focij i Bardas svojim projektom učinili lošu uslugu i samoj Grčkoj.

Vratimo se u domaći vrt, kako bi rekao autor *Candidea*.

Temelji od pare i dima

Na stranici 20. knjige govori se o protjeranim Metodovim učenicima iz Moravske. Kako nema nikakvih tragova da bi Ćiril i Metod djelovali u Hrvatskoj, pa hrvatski ćirilometodizam ostaje bez tla pod nogama, *pretpostavlja se* da su djelovali njihovi učenici. Ali ni o tom nema nikakva traga. Kako se pak *pretpostavlja* da je Ćiril izmislio glagoljicu, hrvatski se glagoljski dokumenti iskorištavaju kao dokaz za *pretpostavljeno* djelovanje spomenutih učenika. Pretpostavka koja leži na pretpostavci vrijedi koliko i dim i magla i na takvim temeljima počiva napuhani folklor koji se zove *ćirilo-metodijana*.

Slika ćirilometodskog načina argumentiranja izložena je na st. 39-41. Marko Japundžić ustanovio je da je najstariji hrvatski glagoljski misal – sačuvan u prijepisu iz XIV. stoljeća – nastao na podlozi Biblije *Vetus Latina* (stara latina). Odlukom Karla Velikog (771-814) ta Biblija bila je stavljena izvan uporabe; za službene namjene bila je dozvoljena samo *Vulgata*, prijevod sv. Jeronima. Kako je do tog rješenja došlo prije nego su se Ćiril i Metod i rodili, navedeni hrvatski misal stariji je od svih njihovih *pretpostavljenih* knjiga. Vjekoslav Štefanić, vjerni slavenist, prema kojem sve počinje od Ćirila i Metoda, ne može prihvatiti takvu soluciju, a ne može je racionalno ni opovrgnuti. Da je nekako prevlada, iznosi mišljenje da je *Vetus Latina* ipak i nakon zabrane mogla ponegdje biti u uporabi i poslužiti Ćirilu. Na taj način hrvatski misal bio bi samo posljedica Ćirilova *pretpostavljenog* rada. Dokaza za to nema, ali kako je

Štefanić službeni »autoritet«, njegovo mišljenje se prihvaća, Japundžića se prešućuje. Da bi se sačuvala kuća od karata.

Str. 21. Riječ je o zaključcima splitskih sabora 925-26. i 1060., kojima se ograničava širenje glagolizma i staroslavenskog. Ali, veselo se nastavlja: »*Unatoč zabranama hrvatsko bogoslužje održalo se i doživjelo je veliki procvat*«. U prvom redu nije točno kad se kaže »hrvatsko« bogoslužje, to je obmana, valja reći »staroslavensko«. Sad kako bilo, doživjeli smo slavu i kulturu koje smo zavrijedili. Drugi, koji su pošli »nenarodnim latinaškim« putem ostvarili su drugo: sveučilišta u Bologni, Parizu, Heidelbergu, Coimbre, Salamanci, Oxfordu, Pragu, Krakovu... Iz kojih je, od generacije do generacije, izašla krema koja danas vlada svijetom. U XI. stoljeću, »latinaši« u Zadru uredili su skriptorij koji je objavio više kodeksa među kojima i svjetski poznati *Večenegin evandelistar*. A glagoljaši? Izdubili su par kamenih gromadnih ploča s po nekoliko riječi i bez ikakve estetike. Na njihove kodekse valja čekati još puna tri stoljeća. Ali neće biti pisani na hrvatskom, kao riznice živoga govora, ni latinicom, da nas drže na razini zapadnih naroda i njihovih sveučilišta, već na staroslavenskom. Zapadni tekstovi pisani istočnim načinom nisu drugo nego hibridi, egzotični kurioziteti po današnjim svjetskim bibliotekama. Uvedeni u kataloge ne kao hrvatski, već pod oznakom *slave*. *Lekcionar* Bernardina Splićanina iz 1495. pisan latinicom na hrvatskom, prva je hrvatska knjiga u pravom smislu; *Misal* iz 1483. pisan glagoljicom na staroslavenskom samo je prvi hrvatski prvotisak. Sinkretizam ne donosi ploda. Ili izabrati stolicu, ili pasti između, ili proći kao Buridanov magarac. Na sveučilište ćemo zato čekati do XVIII. ili čak do XIX. stoljeća.

Svratimo pogled na splitske sabore. Na Tomislave i Petra Krešimira IV. Od svojih predaka naslijedili su urbani put, put povijesti, kulture i gospodstva, i doveli Hrvatsku među slobodne, civilizirane, povijesne, gospodske narode. Jer: ili biti gospodin ili služiti gospodina. I u odlučnim trenucima, 925. i 1060, upozorili su narod na staroslavizam, podzemnu struju primitivnog čobanskog patrijarhalizma. Tu struju, koja vuče i dolje i nazad, i koja je izraz duhovne lijenosti i nepokretnosti, može se slijediti po bunama i zavjerama od vremena doseljenja. U tome Hrvati ne čine iznimku među ostalim narodima. Ali Hrvatska, katolička i latinska našla se u blizini Bizanta. I ta struja, bez sumnje podupirana od Bizanta – kojemu je slabljenje Hrvatske bilo u interesu – uspjela je krajem XI. stoljeća potkopati Hrvatsku. Mađarska provala, kolikogod bila strana, bila je latinska. Zadržala je Hrvatsku u krugu zapadnih naroda i spasila hrvatsko ime.

Pijetao na krovu

Str. 8. Tvrdi se da su glagoljicom »*izražene i težnje za stvaranjem općeg hrvatskog jezičnog standarda*«. Ne, ona je unijela nered u hrvatsku kulturu i omela razvitak jezika i književnosti. Otuđena, opterećena stranim jezikom prestala je služiti hrvatskom jeziku. Hrvatska imenom, nehrvatska funkcijom, postala je varka za naivne i nedorasle koji za njom lunjaju kao ribe za krivom ješkom.

Malo dalje: »*Glagoljica nas povezuje s mnogim europskim narodima, ali nas određuje u kulturnom i nacionalnom smislu*«. U dobroj nas je mjeri rastočila i u kulturnom i u nacionalnom smislu. Odijelila nas je od zapadnog svijeta kojemu

pripadamo, pridružila istočnom svijetu kojemu ne pripadamo. I od onda vrtimo glavom od Zapada na Istok i obrnuto, poput limenog pijetla na dimnjaku i ne znamo na kojem smo meridijanu, kako je to zorno izloženo upravo u ovoj knjizi:

»*Mada su staroslavenskim jezikom i elementima istočnog obreda glagoljaši povezani isto tako s istočnim kršćanstvom, niti jednog trenutka ne odustaju od svog katolicizma... Povezani čvrsto s Rimom i katolicizmom, ne ustupaju ni jednog trenutka svoju svetinju, glagoljicu, latinici*«, str. 111. Ekvilibristi na žici od Carigrada do Rima.

»*Ostaje da se istraži ... kako su glagoljica i ćirilica ušle u benediktinske samostane ... Poznato je da su benediktinci bili najdosljedniji čuvari latinskog jezika u liturgiji. Hrvatski benediktinci glagoljaši predstavljaju na taj način svjetski unikum*«, str. 112. A da se govori i o »benediktincima ćirilašima« taj »unikum« bio bi malo deblji!

»*Glagoljaši uporno ostaju uz katolicizam. Međutim, iako Rim smatra da je latinizam bitni znak pripadnosti katoličkoj crkvi ... glagoljaši ne prihvaćaju latinizam*«, str. 185. jer je lakše biti priprost.

I ovo su biseri: glagoljica je »*zlatni most između Istoka i Zapada*«, str. 210; »*jedini kulturni posrednik između Istoka i Zapada koji se očuvao kroz stoljeća*«. str. 219. Uvijek smo nešto između, nikad svoji na svome. Most je bio jedan Meursius koji je još u XVII. stoljeću, u Holandiji, izdao Porfirogeneta; pa Migne u Parizu, koji je u prošlom stoljeću izdao više stotina svezaka patrističke literature, latinske i grčke; most su danas razni časopisi, kao belgijski *Byzantion*, orijentalni instituti, centar *Dumbarton Oaks* na sveučilištu Harvard, koji izdaje bizantske izvore. Mi smo bili samo ledina po kojoj se gazilo.

Jednom davno, god. 879, Branimir je odredio jasnu crtu hrvatskog individualiteta: To jesmo, to je naše, tu ostajemo kakvi jesmo. Tu su crtu glagoljaši razbili. I sad se čudimo što nam s Istoka u kuću puše kroz sve rupe i što nas na Zapadu ne razumiju. Glavno da glagoljašima dižemo spomenike.

Festival nedozrelosti

Jedna rečenica na str. 126. počinje ovako: »*Dubrovački franjevac Joakim Stulli (Štulić) ...*« Čemu oblik *Štulić?* Kao autor svog djela Stulli se tako potpisivao, to mu je ime, tako je uveden u kataloge biblioteka i tu se nema što domišljati ni filozofirati. Tendencija »pohrvaćivanja« imena spada u glagoljašenje. U njoj se prepoznaju zimogrozni mentaliteti koji se dobro osjećaju samo kod kuće, uz ognjište pod napom, njih glođe sve što izlazi iz uobičajenog obzorja, što ih mimoilazi i ima svoj sjaj. Među prvima na njihovu putu našao se knez Sedeslav. To ime ih je svrbjelo pa su knezu propisali ime Zdeslav. Taj oblik nije ni ljepši ni lakši za izgovor, niti se nalazi u dokumentima. Pitanje je da li je prije tog preimenovanja, koje je izvršio Maretić, takvo ime uopće i postojalo u hrvatskom. Zatim ime Mariose, Branimirove žene, koja je očito bila talijanskog porijeka. Nju su prekrstili u Marušu ili Marušku, jer to zvuči »po našu«, gorštački i dinarski, kao da taj pojam sakriva neke izvanredne humanističke vrline. Nikad u životu nisam osobno naišao na to ime, ali bi svakako bolje priličilo jednoj služavki nego princezi. U uvodu hrvatskog prijevoda Luciusova djela »*O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*«, autorova nečakinja koja se zvala Marietta, nazvana je Marijica (tom I, str. 20). U obalnom području ime Marijeta je uobičajeno; oblik

Marijica daje se mentalno zaostalim osobama. Tu piše i Ratkaj umjesto Rattkay ili Ratkay, jer bi valjda dvostruko »t« i ipsilon mogli opasno ugroziti zdravlje hrvatske lingvistike.

Glagoljaški ukus ne podnosi imena De Dominis, Petris, Lucius pa ih izvrće u Gospodnetić, Petrić, Lučić. Određeni dah latinskog tonaliteta nije na uštrb hrvatske kulture, ni bilo koje s temeljem u latinskom, već pridaje njihovoj marketinškoj vrijednosti. Kultura je trgovačka roba, samo ju je teško plasirati na vanjsko tržište, najteže pak od svega pisanu riječ. Sad, ako se neko ime nametnulo, ako je steklo priznanje u svijetu, kako se može doći na tako sterilnu ideju da ga se mijenja, da mu se ostruže šarm posvećen stoljetnom tradicijom? Lučić i Lucius, to nije isto. Lučić može biti svako nogometno nabijalo, Lucius je jedan, njegovo djelo strši. Poštivati ime spada u elementarnu pristojnost. Holandanima nije na zubu ime Grotius, ni Francuzima ime Nostradamus, ni Britancima ime Duns Scotus ili Malthus. A da su iz Hrvatske? Glagoljaši ne bi čekali da im ne prišiju jedno -ić, pa makar kao ćupu rep ili kravi treći rog.

Istočne magle

Na st. 15. govori se o o Armeniji i Gruziji kao nekakvim ishodištima hrvatske kulture. Spominje se arhitektura starohrvatskih crkvica i trokraki pleter koji da su armenskog porijekla. To su tvrdnje Strzygovskog iz 1927. Ljubo Karaman ih je opovrgao 1930., a Eynar Dyggve dokazao je, 1951., da i arhitektura i pletar potječu iz predašnje salonitanske umjetnosti. To je i omogućilo, upravo u Hrvatskoj, pojavu romaničke umjetnosti. Sve drugo spada u koš smušenih fantazija. Komparativnu tabelu građevnih tlocrta E. Dyggvea donijela je Nada Klaić u svojoj knjizi »Povijest Hrvata u srednjem vijeku«, str. 432. U istoj knjizi, na str. 184, na fotografiji jedne bazilike u Akvileji iz IX. stoljeća, vidi se podni mozaik ukrašen pleterom. Ovaj motiv je helenističkog porijekla, pa ako pletera i ima na nekim drugim stranama, što se to nas tiče, on ulazi u hrvatsku umjetnost iz ovog izvora, ni iz kog drugog. Čitava ranohrvatska kultura poizlazi izravno i bez prekida iz salonitanske baštine, iz rimske povijesti. I na taj način, putem hrvatske preromanike-romanike, koja se razvija od VII. do XI. stoljeća, kvalitete antičke kulture ulaze u moderno europsko stvaralaštvo. Ne tek u Renesansi, već tada! Ali ako se može opaziti stablo dok su oči uprte samo u list?!

Začuđuje tvrdoglavo, diletantsko, komično i neugodno inzistiranje na »azijskim« korjenima hrvatske prošlosti. Prije dvije-tri godine bilo je u Zagrebu obrazovano nekakvo udruženje s planom da se na Medvedgradu sagradi »zigurat« visok tri stotine metara, kako bi se izdaleka vidjelo odakle smo! U ljeti prošle godine, 1994., jedan drugi originalac, profesor na nekom fakultetu (!), predlaže u »Vjesniku«, u članku od više stupaca, da se na Zagrebačkom sveučilištu uvede studij iranologije! Jer da smo odande, jer da lička kapica naliči na kape kojima su glave pokrivali hrabri Darijevi soldati! Takvih kapica ima svuda po Africi. I sama Sakačeva teza o Harahvatišu, na koju se čitava ova struja naslanja, stoji na tankim nogama i jedva vrijedi da je se spomene, jer najzad iz te nebuloze ništa konzistentno ne da se izvući za hrvatsku povijest. Etimologijom se može dokazati sve i ništa. Indoeuropljane, njihov jezik i mitologiju, nazire se svuda, ne nalazi nigdje. Jer ih nikad nije bilo, ali kad već prošlost

postoji valja po njoj rovati. Vrijednost hrvatske srednjovjekovne umjetnosti i kulture dolazi od njene podloge, salonitanskog nasljeđa, iz kojeg niče poput mladice iz starog panja. To joj daje impuls, smisao i sklad. Zadivljuje što na čistoću njene razvojne crte staroslavenska stranputica nije imala nikakvog učenika.

Nizbrdo

Staroslavenski je očito nastao pljačkom i izvrtanjem starohrvatskog: jezik prvih hrvatskih kodeksa iz predkarolinškog razdoblja poslužio je u IX. stoljeću za fabrikaciju općeslavenskog. Svačiji i ničiji, bez unutarnjeg života, taj jezik podliježe zakonu entropije: redakcije ili recenzije pojedinih naroda razjedaju ga, a da ne čine od njega živo sredstvo umjetničkog izražavanja. Zato na njemu nema putopisa, rasprava, poezije, kazališnih igara, romana ili opernih libreta. U XVIII. stoljeću hrvatska recenzija uzeta je kao sirovina bez gospodara iz koje je iskovan rusko-staroslavenski. S planom da se preko hrvatskih leđa baci mreža na pravoslavne, kao da oni nemaju rasudnih sposobnosti ni vlastitog religijskog dostojanstva. Mučno je čitati te stranice, 197-203. Na Zapadu se izdaje Enciklopedija, raste prava plima istraživanja i stvaralaštva koja će pri kraju stoljeća dovesti do pojave romantizma, a u Hrvatskoj se vodi natražnjačka bitka protiv hrvatskog jezika i latinice koju su pokrenuli neki hrvatski prelati totalno lišeni sluha i smisla za kulturu, povijest i nacionalne interese. Na sreću, u zagrebačkoj biskupiji mislilo se drukčije.

U XIX. stoljeću nastavilo se u istom pravcu, na drugi način. I tamo gdje je narod intuitivno znao da je pravo rješenje hrvatski i latinica, glagoljaši su nametali svoju volju. Tegobno je u toj struji vidjeti biskupa Strossmayera koji je bio i pravi hrvatski domoljub i čovjek urbanog formata. Kaže se da i Homer nekad zaspi. Slovenac Mahnič, krčki biskup, bio je stvorio projekt da hrvatski jednostavno slavenizira (st. 222). Da je mogao, bio bi cijelu Hrvatsku gurnuo na bizantsko područje. Rad *Staroslavenske akademije* koju je osnovao bio je uperen izravno protiv hrvatskog jezika i kulture. Hrvatsko ime trebalo je zamaskirati, potisnuti, učiniti ga malim pred veličinom staroslavističke praznine. Hrvatska nema zašto trošiti novac za akademije i zavode takvog imena i usmjerenja. Treba joj *Hrvatski srednjovjekovni institut.* To što nekim prelatima nije htjelo ući u glavu, ušlo je vjernicima. U nekim mjestima, kad im je već bilo dosta drvenog i besmislenog jezika bez povijesti i korjena, derali su, gazili i palili staroslavenske knjige (st. 212). Šteta samo za iluminacije, sve drugo trebalo je spaliti još u IX. stoljeću.

Hrvatskoj je staroslavenski donio kulturu, demografsku i geografsku eroziju. Kad je i s ove i s one strane civilizacijske crte bio isti crkveni jezik i isto pismo i kad crkvenim ljudima u Hrvatskoj nije bilo jasno kako funkcionira jedna civilizacija i u čemu je temeljna razlika između pravoslavlja i katolicizma, kako je to moglo biti jasno običnim ljudima? Prelazi na pravoslavlje događali su se u izoliranim situacijama, prilikom zamijene julijanskog kalendara za gregorijanski, u razdoblju rusificiranih glagoljskih knjiga, u vrijeme ćirilometodske euforije, pa i između dva Svjetska rata, primjere nije nužno navoditi. Zagovornici staroslavizma neka se sad zapitaju: potomci onih Hrvata koji su na taj način promijenili vjeru, s koje se strane crte danas nalaze?

Da je crkveni jezik po svuda bio latinski, to se ne bi bilo događalo. U doba turskih osvajanja pučanstvo staroslavenskog crkvenog jezika u mnogim se krajevima masovno poturčilo. Ali ne i u Slavoniji i Madarskoj, za stotinu i pedeset godina turske vladavine. Turska moć slomila se na barijeri latinske kulture, na povijesti. Isto se dogodilo s arapskom invazijom na Zapadu, u Francuskoj 732, poslije u Španjolskoj. I sama Grčka, povjesna zemlja, dugo se sama odupirala. Atena i Peloponez pali su tek 1456, nakon što je već cijelo staroslavensko zaleđe bilo potlačeno. U IX. stoljeću, Focij i Bardas napravili su krivi račun. Da su onda pravoslavni Slaveni primili kršćanstvo na grčkom, da je Istočna Europa bila helenizirana kao što je Zapadna bila latinizirana, otomanska noga ne bi bila zagazila na europsko tlo. Povijest bi se bila obranila. Pa ako bi barijera bila i popustila – što je malo vjerojatno – da je istočnu hrvatsku granicu činio latinski, Turci nikada ne bi bili prešli Drinu. Danas bi Hrvatska bila gospodska država, ravna Francuskoj i Italiji, na cijelom području nekadašnje salonitanske dijeceze. Dva hrvatska grada, Dubrovnik i Zagreb, nisu se nimalo dala zavesti glagoljaško-slavenističkom obmanom. Na ovim prostorima, oni se odlikuju najjačim urbanim tonusom, najvećom kulturnom produkcijom i najsnažnijim otporom najezdama.

U oxfordskoj Bodleiani čeka *Većenegin evanđelistar,* pokraj njega njen mali molitvenik. Pisani su 1086. *Evanđelistar* je u odličnom stanju. Samo je uslijed čestih fotografiranja veliko dekorativno E *Exulteta* bilo blijedo već 1980., kad sam taj kodeks imao u ruci. Molitvenik je prilično oštećen, dvije ili tri stranice su istrgnute, ali boje i zlato iskre kao cvijeće u rosno jutro. Vrijeme je da ih se objavi, da nas dovede na visinu blistavog XI. stoljeća.

Anton Zakarija

Ponovno o jezičnome priručniku

U »Maruliću« 1/1995. pisac Jezičnoga priručnika Marijan Krmpotić odgovara nekolicini nas, što ocijenismo navedeno djelo. Moja je ocjena izišla u ovome glasilu br. 4/1994. Pripominjem, kako sam još iste (1992.) poslao svoju ocjenu, ali se zagubila u uredničtvu. Sbog toga nakon godinu i pol moradoh je još jednom dostaviti na Trg kralja Tomislava 21. U tome leži razlog njezina kasna izlaska. Namjesto da budem prvi ili među prvima, nađoh se valjda posljednji. No ipak se oglasih pravodobno. Uzprkos tomu M. Krmpotić se u odgovoru hvata najprije mene. Počinje:

»Volio bih da se varam. Nu, pročitavši neke polemike u Vašem časopisu, čini mi se da je g. Mate Šimundić čovjek prilično svadljive ćudi, rekbi napržica. Ja nisam. Obraćam se stoga Vašem cijenjenom čitateljstvu.«

Eto sam svadljivac i napržica. Naravno, Marijan Krmpotić ni je, jer tako veli za sebe. Kada tako hoće, neka bude. Da smo obojica jednake naravi, bilo bi žestoka ognja. Nakon ovoga mene Marijan ostavlja i dulje razpreda o svome Priručniku, zatim odgovara nekolikim ocjenjivateljima, da bi se na trećoj stranici vratio na me. Na drugome početku oduzima mi pravo suditi o djelima, u kojima se tumače razlike među hrvatskim i srbskim jezikom, jer sam u jednome primjeru sam sebi skočio u grlo. Nakon ovoga sliedi glavno:

»I u svojim prigovorima inim ljudima glede jezika g. Mate Šimundić morao bi biti malčice obzirniji, jer nitko nije nepogrješiv. Da je to tako, potvrđuje i sam g. Mate Šimundić i u svojem sastavku »Krleža i krležići« (v. »Marulić« br. 1. 1994. str. 143.). Primjerice, napisao je ovo: »Navedoh, kako nije okončao ni srednju školu, a stao (...)«. Nikada nigdje nisam čuo da je netko školu »okončao«. Da je ta riječ, tj. *taj glagol tuđica (srbizam)* (odtisak M. Š.) potvrđuju i ova vrela: (a) »Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika« P. Guberine i K. Krstića, MH, Zagreb 1940. str. 149; (b) naputci »Hrvatskog državnog ureda za jezik» (v. HRVATSKI NAROD 10. g. 1942. ili Marko Samardžija: »Jezični purizam u NDH, SSN, Zagreb 1993. str. 84; (c) Ljudevit Jonke: »Književni jezik u teoriji i praksi, NZ Znanje, Zagreb1964. str. 84; (d) Stanka Pavuna: »Mali razlikovni rječnik« Integra, Zagreb 1993. II. izdanje, str. 56; Ivan Branko Šamija: »Razlikovnica hrvatskoga i srpskoga jezika« GALIA-VINO, Zagreb 1992, str. 89. Ocjenjivatelj: dr. MATE ŠIMUNDIĆ (sic!)«.

Na stranu podatak što je pisac navedene knjige okitio navodnim znacima, kao da je upravni govor, ostavši tako na novinarskoj razini pismenosti. Vjerujem, da štošta M. Krmpotić ni je čuo, niti naučio, a još manje – proučio. Istina, ocienio sam Šamijinu Razlikovnicu, ali je nakon toga pisac unio u tipkopis više podataka, među kojima i spomenuti, za što ne odgovaram.

Dotični pisci, s njima također i M. Krmpotić, ni su išli dublje u jezičnu prošlost. Da kojom srećom je su, ne bi tvrdili, kako glag. okončati ni je hrvatski. Pisci se kadkada oslone na tvrdnju prvoga i ne provjeravajući točnost datoga podatka. Drugi ih zatim sliede, i tako se niže lanac. Za prvim svi upadaju u klopku. Očito je, da je takav slučaj s glag. okončati. Da je tko od navedenih jezikoslovaca, naročito pak M. Krmpotić, koji je to morao u ovoj prigodi sbog izričita oslanjanja na njih, otvorio veliki akademijin rječnik, našao bi natuknicu: »1. OKONČATI, okònčati, okònčam, pf. dokončati, svršiti. Od o-končati; ide među glagole navedene kod 1 i pod 2 c. Između rječnika samo u Stulićevu (definire s naznakom, da se nalazi u glag. brevijaru) i u Popovićevu beedingen)«.

Najprvi ga je dakle potvrdio leksikograf Joakim Stulli prenievši ga iz staroga glagoljaškoga breviara. Svakako hrvatskoga. U Stullievu rječniku biva i osnovnica *končati* te nesvrš. *okončavati.* Složenica *dokončati* nahodi se u Belostenčevu rječniku, *skončati* u Mikaljinu. Dakle, sve tri su složenice unesli u svoje rječnike najprie hrvatski leksikografi. Akoli su, dalje, hrv. složenice dokončati i skončati, po čemu onda ne bi bila i okončati? Najblaže rečeno, bio bi to dosta neobičan srbski uljez među hrvatskim srodnim složenicama. Uzgred bi M. Krmpotić morao znati, kako se u jezikoslovstvu doskora rabio naziv *okončak.*

Iza smrti države Srboslavije u nas se pojačano ukazuje na srbizme. Svi ostali izmi nesmetano brode i njihov se broj povećava. Izbacujući srbizme, neriedko se iztjeraju i izvorne hrvatske rieči pod zaključkom, dakako krivim, da su – srbske. Dolazi to od slabih jezikoslovaca i dobronamjernih nejezikoslovaca. Ne zanima me osobno, što je u srbskome, nego što je iz srbskoga. To se mora izkorieniti. A zajedničkih rieči imaju svi slavenski jezici, jednako onda hrvatski i srbski. Taj nas slučaj ne mora brinuti, niti se je na nj potrebno osvrćati.

Marijan me Krmpotić hotio uloviti na spavanju oslanjajući se na druge, na predhodnike. Na njegovu nevolju, ulovio – sebe!

Mate Šimundić

Napomene uz prikaz g. Đure Vidmarovića

U »Maruliću« br. 2/1995. (godište XXVIII.) objavio je g. Đuro Vidmarović prikaz života i rada pok. Jakova Ivaštinovića (str. 227. – do str. 242. – kao I. dio). G. Vidmarović je na str. 231. do 233. obradio i slučaj Ivaštinovićeve pripovijetke »Kruženje oko uspomena«.

Najprije me iznenađuje, da je g. Vidmarović baš u našem časopisu »Marulić« ocijenio pripovijetku »Kruženje oko uspomena« kao *»dobar rad«*. Katolički časopis za književnost i kulturu i njihovi suradnici ipak imaju svoje vlastite kriterije za ocjenu književnih sastavaka, a mislim da ovi kriteriji ne bi mogli ocijeniti Ivaštinovićevu pripovjetku kao »dobar rad«.

G. Vidmarović u vezi s ovom pripovijetkom Jakova Ivaštinovića navodi i slučaj člančića »Magare Ivanov« objavljenog u br. 1222 »Hrvatskog Naroda« od 29. prosinca 1944. godine.

Slučaj neuobičajenog rječnika u hrvatskom novinarstvu kojim je pisan člančić »Magare Ivanov« ima svoju povijest i slučaj je za sebe. No, o tome nije riječ.

Ne znam kakove je usmene informacije dao g. Vidmaroviću pok. Jakov Ivaštinović, ali znam da ja nikome, pa ni g. Vidmaroviću nisam potvrdio da je »Nedjelja« dobila nalog »odozgo«, da iz »Katoličkog Lista« objavi pretisak navedenog članka (»Katolički List« br. 47., 1944. g. str. 570.). To nisam mogao nikome potvrditi, jer to nije bila istina. Godinama sam bio odgovorni i stvarni urednik tjednika »NEDJELJA«, pa mi nikada nitko »odozgo« nije davao nalog da nešto objavim. Uostalom iz člančića »Magare Ivanov« se vidi, da dr. Pavelić nije reagirao na pisanje »Katoličkog Lista«, nego na pisanje »Nedjelje«, odnosno »dodatak«, koji sam ja napisao. Člančić »Magare Ivanov« je (kao i u »Hrvatskom Narodu«) morao biti objavljen i u dnevniku »Nova Hrvatska« – ovaj put doista po »nalogu odozgo«.

Iznenađuje me, da se g. Vidmarović u svom pisanju služi pojmom »Kaptol« (s navodnim znakovima), jer taj pojam ne znači ništa (s navodnim znakovima!, inače je to ulica u Zagrebu) i predstavlja ostatak preživljenog načina mišljenja i pisanja o Crkvi u Zagrebu i Hrvatskoj. Kako je to moglo, bez ograđivanja, promaknuti uredništvu »Marulića«?

Iz prikaza g. Vidmarovića se vidi, da je on o ovom »slučaju« razgovarao s pok. Ivaštinovićem. Čudi me da sada neizravno optužuje »Kaptol« (to bi značilo Crkvu u Zagrebu), i to pozivajući se baš na Josipa Horvata, da je radi ovog »slučaja« Ivaštinoviću »otet kruh iz ustiju!«...

Pokojnog prijatelja Ivaštinovića sam poznavao od njegovog dolaska na Sveučilište 1939. godine. Nikada mi nije rekao, da je radi »slučaja« iz 1944. g. »isključen iz đačke menze«, kako je to napisao Josip Horvat.

Dobro mi je poznato, da je u to vrijeme (1944./1945. g.) pok. Jača bio hrvatski časnik i da se hranio u jednoj časničkoj menzi, tako da se nikako ne može prihvatiti da mu je itko »oteo kruh iz ustiju« u to teško ratno vrijeme. To bi doista bilo strašno, kada bi bila istina.

Lav Znidarčić

RATNI PROFITERI U »KEREMPUHU«

Gorka komedija »Ratni profiteri u Hrvata«, *Nenada Stazića,* što se upravo prikazuje u kazalištu »Kerempuh« pretendira na raščlanjivanje mana u sadašnjem trenutku našega društva, a kako sam naslov kaže, bavi se žigosanjem onih koji, pod krinkom hrvatstva, nesmiljeno iskorištavaju nesreću žrtava rata, na čijim se leđima bogate, beskrupulozno pljačkajući do te mjere da njihovi nepošteni poslovi samim svojim opsegom postaju gotovo legitimni »business«, u kojemu, po riječima jednog lika, ima novaca za sve, pa dakako i za podmićivanje ljudi na položajima.

Mračni se poslovi, tijekom vremena – od početka rata pa do današnjeg trenutka – neprestano granaju, a potiče ih i vodi (tko bi drugi?) primitivni i pohlepni pripadnik »hercegovačkog lobbyja«, kojemu se zdušno pridružuje cijela zagrebačka obitelj, s iznimkom »glave«, oca Jakova, nevina poštenjaka, koji u svojoj iskrenosti i dobrodušnosti jedini strada.

Nastala, kako program kaže, po De Fillippovu predlošku, komedija je dinamična i zabavna, pa gledatelji mogu u kazalištu provesti ugodnu, opuštenu večer i na više se mjesta od srca nasmijati, no zahtjevnija raščlamba otkriva da je tekst ipak pun općih mjesta i klišeja. Primjerice, u stvarnosti demokratske Hrvatske ne nalazi se gotovo ništa dobroga, a invektive protiv nove vlasti, koja je, po riječima jednog protagonista, naprosto zamijenila »komunjare«, a slično se ponaša i nemilosrdno krade, već smo mnogo puta čuli, pa je to postalo nategnuto satiričko opće mjesto, koje zvuči otrcano.

Uz bakicu-prognanicu, jedini je pozitivni član obitelji otac Jakov, koji pada u četničko zarobljeništvo, a njegovi ga, zabavljeni mračnim, ali unosnim poslovima, posve zaboravljaju, pa kad se otac-patnik vraća, na svoj užas zatekne potpuno rasulo kako svoje obitelji, tako i morala i svih vrijednosti. Sin se bavi sitnim kriminalom (jer ga ostali članovi još ne žele uključiti u krupniji), kćer je u drugom stanju s vojnikom Unprofora, a majka je ljubavnica primitivnog »gazde« Hercegovca.

Tu je i lik »komunjare« iz bivšeg režima (i dakako, jugonostalgičara), čiju simboliku, priznajem, nisam uspio dokučiti. On cijelo vrijeme nosi crvenu vestu, a uz Jakova i baku-prognanicu, najpozitivniji je lik u predstavi. Nekad moćnik, promjenom režima spao je na niske grane, jer ga obitelj zagrebačkih profitera bez milosti iskorištava, ponižava i pljačka (prevare ga za stan i za nakit njegove žene), pa on postaje sažaljenja vrijedni patnik i žrtva revanšizma. No upravo on na kraju pokazuje veliku plemenitost, nesebičnost i sposobnost opraštanja, jer jedini (i to besplatno)

donosi skupocjeni lijek koji može izliječiti teško bolesnu (zapravo umiruću) djevojčicu, naj- mlađu i najneviniju pripadnicu zločeste zgb-obitelji. Zabavljeni nepoštenim stjecanjem, svi su zaboravili djevojčicu, pa je teško oboljela.

Simbolizira li ona mladu, demokratsku Hrvatsku, čije su interese, u svojoj pohlepi, svi zaboravili, što bi onda valjda značilo da su samo reformirani komunisti (u crvenim vestama!) u stanju pružiti čudotvorni lijek za mladu, teško bolesnu (pa zbog mahinacija i pljački što ih počinjaju ljudi na vlasti i umiruću) Hrvatsku? Moram priznati da su me se te insinuacije dosta neugodno dojmile.

No predstava je vrlo živa i razigrana, čemu uvelike doprinose glumci, koji se još jednom iskazuju kao vrsni i iskusni komičari. *Ljubomir Kapor, Nina Erak* i *Drago Utješanović* iskorištavaju sve mogućnosti što im ih nude uloge članova obiteljskog trokuta, gdje osjećaji variraju od istinskog patosa, do pohlepe, požude i licemjerja, a za njima ne zaostaju ni ostali pripadnici povećeg ansambla: *Branka Trlin, Ljiljana Gener, Dejan Aćimović, Edo Vujić, Darko Stazić, Vlatko Dulić, Zvonimir Torjanac* i *Ivan Lovriček,* pa svaki u svojoj ulozi otkriva i donosi potrebnu živopisnost i svježinu, tako da ih je, zbog lepršave uigranosti, užitak gledati.

»Ratni profiteri u Hrvata« još su jedna vrlo zabavna predstava »Kerempuha«, iako gledatelje može zasmetati svojevrsno veličanje ljudi iz bivšeg režima. Ozbiljna su zamjerka i brojne psovke, pogotovo na početku. Psuje se sve i svašta, pa i Bog, što je neoprostivo, a mnoge gledatelje ozbiljno vrijeđa.

Režija Vlatka Dulića zaslužna je za dinamiku i svježinu predstave koja, unatoč klišejima, ni jednog trenutka ne zapada u dosadu.

Na kraju još nešto: Uz psovke i odviše sentimentalno gledanje na »komunjare«, neugodno me se dojmila još jedna pojedinost: U jednom trenutku izgovara se ona poznata dosjetka sa: »svi ustaše«, koju je, kao što će se neki sjetiti, o Zagrepčanima ispričao beogradski TV-voditelj Minimaks. Ne znamo zbog čega je autor u predstavu unio i loš srpski vic, ali na zagrebačkim pozornicama zbilja nam nije potrebno plagiranje starih Minimaksovih »štosova«.

Mladen Jurčić

KOMPARATIVNI PREGLED NAŠEG I STRANOG METALNOG NOVCA

Na dan DRŽAVNOSTI REPUBLIKE HRVATSKE 30. 5. 1994. stavljena je u promet nova hrvatska valuta kuna i lipa (100 dio kune), što je i objavljeno u Narodnim novinama br. 37 od 13. 5. 1994.

Nakon višegodišnje rasprave o nazivu i izgledu nove hrvatske valute, što je objavljeno u stručno-znanstvenom časopisu »Numizmatičke vijesti« br. 46/93 i prije u raznim časopisima (Hrvatski rubikon za 1990) i novinama, usvojeni su nazivi kuna i lipa, te su tako i realizirani metalni novac i papirne novčanice. Autor metalnog kovanog novca je Kuzma Kovačić akad. kipar iz Splita, a za papirne novčanice Miroslav Šutej akad. slikar-graf. Autorski originali novčanica mnogo su živopisniji i šarolikiji od ovih u prometu, no radi štednje, uzete su u obzir smo 4 boje. Uzor za hrvatske novčanice su njemačke novčanice.

Najviše primjedaba u javnosti su doživjele lipe. Iako je ovaj kovani novac likovno lijepo rješen, u uporabi doživljava niz kritika. Glavna primjedba je da je teško čitljiv čak i za osobe normalnog vida, jer su brojke vrijednosti premale, a k tome još i nepreglednije u lišću i cvijetu lipe u pozadini. Stoga su građani, pogotovo stariji, prisiljeni dati prodavaču da sam izvadi iz novčanika njemu potrebne lipe. No ovo se ne može učiniti na tržnici gdje prodaju seljaci i prekupci.

Druga primjedba je ujednačenost dimenzija (veličina) lipa od 17 – 20,5 mm što otežava razlikovanje po veličini novca. Na pr. 5 lipa ima promjer 18 mm, a 20 lipa 18,5 mm. Ili 2 lipe imaju promjer 19 mm, a 20 lipa 18,5 mm t.j. razlika je samo pola milimetra. Treća primjedba je veliki broj manjih nominala lipe, čak 6 (1, 2, 5, 10, 20 i 50 lipa), što je zaista nepotrebno, jer male nominale (1, 2 i 5 lipa) imaju samo računsku vrijednost, rekao bih knjigovodstvenu, a stvarna im je vrijednost ništavna.

Četvrta primjedba se odnosi na promjenu boje novca pod utjecajem blagih kiselina ili lužina, s kojima se nađe u doticaju.

Svakako je trebalo te lipe drukčije riješiti likovno, dati im veće dimenzije i u prepoznatljivu materijalu (bronca), a istaknuti i vrijednost novca.

Pogledajmo novac susjednih država koje su ga praktičnije riješile i time olakšale stanovništu bolju prepoznatljivost i lakše korištenje. Glavna pozitivna karakteristika tih novaca je da su brojke velike, uočljive, bez ikakvih popratnih dekorativnih ukrasa.

Gjuro Krasnov

Pregled našeg i stranog novca.

Novac je dat u svojoj prirodnoj veličini čime je usporedba olakšana. Nadamo se, da će novo izdanje našeg metalnog kovanog novca biti prikladno rješeno.

KOMORNIM JEZIKOM DO ŽUBORA BESKRAJA

(Predrag Drago Gubić: Dom od crnih slova, Matica hrvatska – ogranak Pazin, 1995.)

Kako nastaju zbirke pjesama koje zaista nešto kažu? Paul Valéry je rekao da se i pojedine pjesme, a i cijele zbirke mnogih pjesnika sastoje od »blata i zlata«, od vrijednih, kristalnih stihova, ali i banalnosti, jer su premalo pročišćene, ostaju neizbrušene, premda se ni uspjela pjesma, a niti zbirka ne sastoje od prvih, makar kako žarkih izljeva, nego su posljednja riječ duše o onome što nas najdublje određuje, pa su vrijedne ne samo po onome što jest, nego i po onome što nije izrečeno. Kad pjesnik svojom posebnom senzitivnošću prima slike svijeta, kad iz rijeke stvarnosti ispire zlato dojmova, zna da to zlatno grumenje treba pročistiti i oblikovati dugim, pomnim, samozatajnim radom, jer samo tako stvara nešto trajno, od univerzalna značaja.

Predrag Drago Grubić upravo je takav pjesnik – ispirač zlata, ali i zlatar koji pomno oblikuje, umjetnik koji strpljivo i zauzeto traži, ali i nalazi, pa pronađeno brusi u posve pročišćeni, dojmljivi i zvučni izraz. »Dom od crnih slova«, kao i svaki pravi dom koji se gradi postupno i dugo traje, nastajao je tijekom godina stalnim dozrijevanjem, usavršavanjem, izdvajanjem bitnog i žrtvovanjem nebitnog, pa smo, naposljetku, dobili zbirku u kojoj nema »blata«, a zlato je posve oblikovano i spojeno u ogrlicu. Naime, svaka značenjem nabijena pjesma predstavlja cjelinu i čvrsto stoji sama za sebe, a zbirka je uređena tako da sve pjesme (složene u ciklusu) čine jedinstveno pjesnikovo putovanje, od prvog otiskivanja i uvida, do pjesničke spoznaje.

Zaista uspjela pjesnička zbirka, osim unutarnjeg ritma, samosvojna izraza, ličnosti i začudnosti, negdje u dubini posjeduje i čvrsti, zaokruženi svjetonazor, pjesnikov intimni »credo«, određene spoznaje do kojih on dolazi poslije dugoga, zauzeta traženja. Takav svjetonazor nalazimo i u Grubićevoj zbirci:

Pjesnik se kao »putnik dubine«, kaže Grubić u istoimenoj pjesmi, spušta u svoje (dakle uopće u ljudsko) biće kako bi pronašao ono najbolje, najosjećajnije i najvrednije u nama i otkrio smisao u prividnu besmislu svijeta i sklad u neskladu, odredivši ono što je za njega (a to znači i za čovjeka uopće) bitno, a odbacivši sve nebitno.

U »Domu od crnih slova«, putnik dubine, kojega možemo nazvati glavnim protagonistom zbirke, putuje kroz postaje označene ciklusima: »Komorni jezik«, »Grumen svemira«, »Srodniku« i »Žubor beskraja«.

Pravi pjesnik mora pronaći »komorni jezik«, samo svoj izričaj, kojim pokušava izraziti ono što ga najdublje određuje, pa će njime pokušati uhvatiti i objasniti svoj »grumen svemira«, ono skriveno, a bitno, čak metafizičko u svijetu i u samome sebi (»Nastanjuješ me metafiziko«, kaže Grubić u pjesmi »*Prastari potok*«), spoznaju o krajnjoj svrsi i skrivenu skladu, u kojemu će naći smirenje.

A onda će sve to pokušati prenijeti »srodniku«, isto tako zauzetom i senzitivnom tražitelju, koji osluškuje »žubor beskraja«, uvir svih naših žarkih i istinskih traženja u vječnost, jer: »Ja znadem da vječnost postoji«, kaže Grubić u »Putnicima dubine«, a pjesnik koji uvijek teži najbogatijem i najtočnijem izrazu, zna da postoji neizrecivo, koje je i najvažnije.

Od prvog ciklusa »Komorni jezik«, gdje šaka »Velika sijača / Prosipa san u žile« *(Praočeva kuća)* i gdje se, u istoj pjesmi, sluti »lijepa onostranost«, opažamo pomno provedenu uzlaznu crtu. Tu se postavljaju odnosi Grubićeva svijeta i njegova odnosa prema ključnim temama: ženi *(S dna intime)*, poeziji (»Svjedoči pjesnik vremenu« – *Bijela noć*), samome sebi (»Srce je / Tvoje najduže koplje« – *Srebro u svemiru*), prema pjesnikovu životu, radu i trajanju *(Staračk angelus)*, a i transcendenciji (»Ovo je otmjena noć / Puna Krista« – *Široki počinak*). Jezik je, kao što smo rekli, do kraja pročišćen i sažet, sveden na izričaj onoga što pjesnik najdublje osjeća, dakle bitnog. Na tim se čvrstim temeljima podiže zgrada cijele zbirke.

U drugom ciklusu »putnik dubine« okreće se određivanju svog (ljudskog) mjesta u općem poredku stvari – »grumenu svemira« što ga, kroz pjesnički uvid može razumjeti, objasniti i učiniti svojim. »Zrcalim / Nebeska čudesa« kaže on u pjesmi »*Zrcalim*«.Ondje gdje »Život se pod smokvom / U vječnom krugu / Prepire sa smrću« *(Istost u meni)*, autor traži temelje (poezija, vjera, ljubav, prijateljstvo) postojanja i spoznaje, koji će »grumen« pretvoriti u »cvijet svemira« *(Kratka pjesma)*. Na tom putu slike krajolika, pa i samo stablo masline *(San)*, mogu biti postaje, pune mistična značenja, a pjesnik će osobni dijelić svemira na kraju naći u svom pjevu s kojim je srastao, u tajanstvenom, iracionalnom i nezadrživu poticaju da se, kroz poeziju kao najviši ljudski izraz, traži, nalazi i objašnjava svijet, njegov smisao i naše postojanje u njemu. (»Opet smo na okupu / Pjesmo / Zarasli jedno u drugo / Njišemo se kao alge / I svoj smo grumen svemira / Trenutak prekriven / Kupinom beskraja« – *Grumen svemira)*

U sljedećem se ciklusu pjesnik okreće »srodniku« i to spuštajući se u sebe, u potrazi za bitnim i univerzalno ljudskim, što može prenijeti srodnom tražitelju. Zato se tu Grubić najprije zatvara u vlastitu nutrinu, u trenutke kad je samo »Bog u blizini« i kad tajni valja prići »Sasvim blizu / Još bliže« *(Još bliže)*. Zato je taj ciklus pun sažete refleksivnosti, u rasponu od tamna, ali zvučna pjeva o križu i patnji *(Diluvij patnje)*, preko svjetlijih tonova nade, sve do, u ovom dijelu zbirke, zadnjeg uzvika kojim se, u istoimenoj pjesmi, traži ono najvrednije: »Htio bi po srcu živjeti«.

Putovanje, a i zbirka završavaju se »žuborom beskraja«, gdje pjesnik »okušava oko, kroz teško nebo da vidi« *(Igra luđa od hijene)*, sve do »krugova bitka«. »Žubor beskaja« zaokružuje Grubićeve teme: poezije, žene, ljubavi, metafizičkih nasluta i stalnog traženja najdubljeg i najvrednijeg. »Časna činidba« iz *Staračkog angelusa* javlja se kao »časna plovidba« u istoimenoj pjesmi, jednoj od najboljih i najsuptilnijih u zbirci, označavajući stalno traženje i otiskivanje, jer pjesnik kao »čeznutljiv nomad« stalno ide novim, još dubljim spoznajama, prema onom zauvijek neizrecivom, ali čovjeku nužnom, o čemu cjelokupna poezija stalno pokušava govoriti, jer nam samo tako može ponuditi nešto zaista vrijedno.

Mladen Jurčić

VRIJEDNO HISTORIOGRAFSKO DJELO

Željko Voborski: »Luka Ilić Oriovčanin«, Novska 1994., Poglavarstvo Grada Novska, str. 167.

U izdanju Poglavarstva Grada Novska izašla je iz tiska knjiga Željka Voborskog »Luka Ilić Oriovčanin«. Predgovor knjizi napisao je gradonačelnik Zlatko Kos, a pogovor prof. Franjo Horvat. Knjigu je uredio sam autor. Tiskanje ove knjige vrijedan je doprinos poznavanju naše hrvatske kulture i povijesti.

Kronološki okvir i povijesni milieu knjizi »Luka Ilić Oriovčanin« jest životni put Luke Ilića Oriovčanina s težištem na njegovim m l a d i m d a n i m a – koji u povijesnom smislu personificiraju jednu od prvih generacija hrvatske intelektualne mladeži, politički stasale u habzburškoj monarhiji, kroz borbu za nacionalni identitet i slobodu hrvatskog naroda u prijelomnu razdoblju hrvatske povijesti – poznatom kao hrvatski narodni preporod (ilirski pokret).

Treba naglasiti da je jedan od pokazatelja nedostatka povijesne svijesti u nas – činjenica da mnogi mali, neznatni duhovi – postaju svevremenski, dok glas djela nekad svima poznatih ljudi jedva da dopire poglavito u krizno doba. Tako je i Luka Ilić Oriovčanin postao manje od pukog imena za sve – osim za uski krug stručnih ljudi i nekolicinu poznavatelja njegova djela. Tek novija istraživanja polako odgrću naslage koje su zatrpavale ovaj kamen temeljac velikog kulturnog poduzetništva iz sredine prošlog stoljeća u Slavoniji i Hrvatskoj.

Prikažimo u osnovnim crtama životni put, »curriculum vitae«, Luke Ilića Oriovčanina. Luka Ilić se rodio u Oriovcu 1817. Kao malog dječaka uzima ga k sebi baka po majci koja ga othranjuje i školuje. Godine 1831. Luka završava osnovnu školu u rodnom Oriovcu pa ga baka šalje u požešku Gimnaziju. Iste godine baka umire – što stubokom mijenja Lukine uvjete života i školovanja na gore – i od presudnog će biti utjecaja na njegovo daljnje obrazovanje i životni put. »Gladan i žedan, gol i bos, drugog služih, samo da u školu ići mogu.« (»Dnevnik«, str. 9.). Zalaganjem kanonika Ilijaševića iz Lipovljana i Vukasovića iz Starog Petrovog Sela kod biskupa Aleksandra Alagovića, Luka Ilić 1836. biva primljen u požeški orfanotrofij (sirotište) gdje je do 1837., kada je, uz pomoć Ilijaševića, primljen na studij filozofije u zagrebačko sjemenište na Kaptolu. Ovdje 1838. postaje članom »Narodnog ilirskog sjemenišnog društva« (kasnije »Zbor duhovne mladeži zagrebačke«) i oduševljeni pristalica te sljedbenik hrvatskog narodnog preporoda. Studij završava 1843., kada biva zaređen najprije za đakona a tjedan dana kasnije i za svećenika. Za svećenika ga je zaredio biskup Josip Schrott.

Luka Ilić tijekom studija piše pjesme od kojih neke, kao »Dva pera ljubopera« i »Čekanje«, imaju visoku književnu vrijednost. U to vrijeme započima i svoj etnografski rad, skuplja podatke i objavljuje prvu biografiju na hrvatskom jeziku o barunu Franji Trenku i njegovim slavonskim pandurima (»Baron Franjo Trenk i slavonski panduri«, Zagreb 1845.) te surađuje u Vrazovu »Kolu« i Gajevoj »Danici ilirskoj«.

Prvu mladu misu služio je u rodnom Oriovcu 10. rujna 1843., o čemu nam je ostavio zapis u svom »Dnevniku«: »10. rujna 1843. imao sam prvu mladu misu u Oriovcu. Manduktor je bio Dragutin Radinović, dobročinitelj i parok Oriovački. On je i vas trošak dao. Bilo je 93 osobe na objedu. Pridikatur bi Babić iz Bebrine. Đakon Havliček. Subđakon Tustanić. Djeveruše Laura Kraljević i Tera Erlingerova. Na avliji je bila sinica okrugla napravita i ponjavama pokrita, u polovici je bio stup nakićen sa vijenci. Ukraj stupa su bile male trpezice na kojih su zukerpokeraji i konfeti stajali. – Okolo tih trpeza bi na zemlji cvijeća napisano velikim slovi: »BOŽE, ŽIVI MLADOG MISNIKA«. Onda je sopram trpeza okrugla uokolo za goste bila koji su samo s jedne strane sjedili. Sve je bilo polag najnovijeg ukusa uređeno.« (»Dnevnik«, str. 139.). U listopadu 1843. Ilić prestaje voditi svoj »Dnevnik« koji je Željku Voborskom poslužio kao glavni izvor za biografiju mladih dana i radova Luke Ilića Oriovčanina.

Do 1852. Luka Ilić kapelanuje po slavonkim župama u Ruševu, Velikoj, Lipovljanima, Gaju i Bebrini – objavivši u međuvremenu više djela: »Narodni slavonski običaji i sigre« (1846.), »Slavonske varoške pjesme« (tiskane u četiri sveska od 1844. do 1847. pod pseudonimom »Slavoljub Slavončević« i »Vinko Lozić«) a u rukopisu ostavio priređene za tiskanje »Slavonske svatovske narodne pjesme« (1852.). Kao vojni svećenik od 1852. Ilić služi u Veneciji, Padovi, Udinama, Pančevu, Bijeloj Crkvi, Petrovaradinu, Gunsu i Zadru – gdje je 1869. umirovljen. Za zasluge stečene u vojnoj službi kao vjeroučitelj i vojni dušobrižnik imenovan je prisjednikom u čanadskog kaptola, a istu počast dobio je i u zadarskoj nadbiskupiji. Župnikom u Mačkovcu biva imenovan 1869. godine te naposlijetku 1872. u Novskoj, gdje ostaje do smrti 1878. U Novskoj je i pokopan. U posljednjem mjestu svoje svećeničke službe, Novska, 1874. završava svoje najpoznatije djelo: »Lovorike gradiškog graničarskog puka br. 8, opjevavaju narodne pjesme«. Uza sav svoj književni, etnografski i povijesni rad – Luka Ilić Oriovčanin bavio se i numizmatikom (skupljao je stare novce i pisao numizmatička djela) te arheologijom.

Knjiga »Luka Ilić Oriovčanin« plod je trogodišnjeg sustavnog istraživanja i proučavanja autora Željka Voborskog o životu i djelu Luke Ilića Oriovčanina. Otkazom znanstvenog skupa u Novskoj u jesen 1978., prigodom 100. godišnjice smrti Luke Ilića, Željko Voborski dio obrađene građe prezentira u crkvenom tisku i revijama te u »Maruliću« te drži predavanja o ovom ilircu. Gradiščanskim Hrvatima predstavlja ga u »Hrvatskim novinama« u Željeznom, a 1979. ista tematika predstavljena je i u novinama hrvatskih iseljenika u Chicagu. Voborskovo pisanje o Luki Iliću primjećuje pjesnik Dragutin Tadijanović – što je početak njihove obostrane suradnje u svezi akcije postavljanja spomen-ploče Iliću u Oriovcu (spomen-ploča postavljena je tek 1985. prigodom 150. obljetnice hrvatskog narodnog preporoda). U Novskoj se o radu Željka Voborskog ne zna gotovo ništa sve do 1988., kada izlazi niz njegovih članaka o Luki Iliću Oriovčaninu u »Novljanskom vjesniku«.

Autor knjige »Luka Ilić Oriovčanin«, novljanski novinar Željko Voborski, rođen je 1954. u Novskoj. Osnovnu školu završio je u Novskoj, srednju u Požegi a studij hrvatskog jezika u Zagrebu. Neko vrijeme radi kao nastavnik hrvatskog jezika u Novskoj, Đurmancu i Bednji. Od 1991. godine zaposlen je kao novinar, spiker i lektor na Radijskoj postaji Novska. Od 1974. objavljuje u književnim revijama, časopisima i tisku – i to poeziju, prozu i članke iz područja književnosti, kulture i religije te drži predavanja i književne večeri. Član je

HKD »Sv. Jeronima« i Hrvatskog novinarskog društva – a od prošle godine u Poglavarstvu Grada Novske voditelj je izradbe fotomonografije »Stara Novska« i monografije »Grad Novska«.

Knjigu »Luka Ilić Oriovčanin« Željko Voborski podijelio je na pet tematskih cjelina: Mladi dani Luke Ilića Oriovčanina, Etnografski i povijesni rad Luke Ilića Oriovčanina, Postanak katoličke župe Novska, Zapisnik uspomene vrijednih događaja te Starožitnosti Kraljevstva Slavonije. Knjiga završava Ilićevom korespondencijom i slikovnim prilozima te bibliografijom Luke Ilića Oriovčanina i literaturom.

U »Mladim danima Luke Ilića Oriovčanina« Voborski govori o Ilićevom djetinjstvu i mladenaštvu na temelju Ilićeva rukopisnog (šifriranog) »Dnevnika«. To su povijesno veoma važni podaci, koji se odnose na Ilićevo školovanje i aktivnosti u Požegi, a osobito u Zagrebu tijekom studija. U Ilićevu »Dnevniku« jasno se osjeća odraz hrvatskog narodnog preporoda u kojemu je Ilić tijekom studija aktivno sudjelovao. U drugom poglavlju autor je pokušao smjestiti i odrediti značenje Ilićeva književnog, etnografskog, povijesnog, arheološkog i numizmatičkog djela – nastalog od tridesetih godina prošlog stoljeća, pa sve do sedamdesetih, kada završava svoj rad »Lovorikama«. U preostala tri poglavlja Željko Voborski donosi dijelove povijesne građe prema zapisima Luke Ilića u Spomenici župe Novska. Novljanima će zacijelo najinteresantniji biti upravo baš ti dijelovi knjige. Ilićevim dolaskom za župnika u Novsku 1872. godine započinje sustavna obrada povijesnih podataka vezanih za novljansku župu kao i samo mjesto. Naime, Ilić je prvi koji je sustavno obradio povijesne događaje vezane uz novljanski kraj. Uz to on bilježi i događaje iz svjetske povijesti za koje smatra da imaju značenje i za naše novljanske krajeve.

U »Starožitnostima Kraljevstva Slavonije« Ilić sustavno proučava gradove i gradine srednjovjekovne Slavonije predturskog razdoblja na temelju arheoloških nalaza, pribavivši pri tom argumentaciju dostojnu sadržaja kojeg daje u određenoj informaciji. Ovdje je objavljen samo jedan dio o gradovima i gradinama na novljanskom području: Kraljeva Velika, Subocki grad, Rajić – uz koje obrađuje Lonju i Banovu Jarugu – dok o Novskoj, Voćarici, Mlaki i Jasenovcu donosi kratke bilješke. Knjiga Željka Voborskog po svemu onom što donosi za političku, kulturnu i društvenu povijest – vrlo je vrijedno djelo i izvor za još sustavnije proučavanje prošlosti Novske i novljanskog kraja. Spremajući knjigu za tisak, autor se, što je i očito, susreo s problemima s kojima bi se, više ili manje, suočio svatko tko bi se prihvatio tog posla. Ali, neosporna je činjenica da je Voborskova knjiga do sada najcjelovitije historiografsko djelo o Luki Iliću Oriovčaninu – i ostavlja prostor za nastavak rada i raspravu, kako o Ilićevu djelu, tako i o vremenu u kojemu je ovaj ilirac živio i stvarao. Sretni smo što je Poglavarstvo Grada Novske omogućilo tiskanje Voborskove knjige o Luki Iliću – makar ona i ne zadovoljila svu našu znatiželju.

Željko Benko

PREVOĐENJE KAO STVARANJE

(Ivica Jembrih: »Zemlja smo« – »Zemlja sme«, paralelni prepjevi na slovenski iz pera Antonije Baksa Srnel. Izdala in založila Dolenjska založba – Tiskarna Novo mesto, Novo mesto, 1994.)

Kada se potkraj 1991. godine, u najtežim trenucima za Hrvatsku, pojavila dvojezična hrvatsko-makedonska zbirka stihova za djecu »Dobro jutro Zagorje« Ivice Jembriha, u izboru i prepjevima suvremenog makedonskog pjesnika Petra Domazetovskog, slovenska je književnica i prevoditeljica Antonija Baksa Srnel već uvelike radila na izboru i prevođenju Jembrihovih pjesama za novu, ovaj put slovensko-hrvatsku dvojezičnu knjigu pod naslovom »Zemlja smo» – »Zemlja sme«.

Čitav je posao oko koncipiranja sadržaja i prevođenja bio dovršen 1992.

Kako, međutim, materijalne prilike nikada nisu išle naruku niti slovenskim niti hrvatskim piscima, zbirka je otisnuta tek u drugoj polovini 1994., ali zato u za naše prilike upravo raskošnoj opremi slovenskog slikara Lucijana Reščiča. On se predstavio ne samo kao odličan crtač većih kompozicija i minijatura nego i kao čovjek koji je pronikao u bit Jembrihove poezije pa je likovnim sredstvima komentirao, a mjestimice i dopunio njegov pjesnički izraz.

No dok je slikar radio na već zadane teme, sastavljač se izbora i prevoditelj našao pred mnoštvom podjednako vrijednih poetskih ostvarenja jednog od najplodnijih hrvatskih pjesnika, čiji stvaralački napori kontinuirano traju već više od dvije decenije.

Naznačiti u jednom izboru od četrdesetak pjesama i desetak refleksivnih proza osnovna pjesnikova motivsko – tematska područja, njegove trajne preokupacije i stvaralačke poticaje, nije bilo ni lako ni jednostavno.

Valja odmah naglasiti da je Antonija Baksa Srnel u tome više nego uspjela.

U četiri tematska kruga pjesama, od kojih su tri na kajkavskom narječju Hrvatskog zagorja, a jedan na hrvatskom književnom jeziku, te promišljenom izboru kraćih proza iz veće cjeline, također na hrvatskom standardu, ona je predstavila Jembriha stvaraoca u najbitnijim značajkama njegova poetskog opusa pa je tako omogućila i manje upućenu čitaocu da stekne pouzdanu sliku o originalnom i nadasve dojmljivom pjesniku.

Već je naime izbor u prvom ciklusu (»Pismo pomladi« – »Pisme protuletja«) uputio na sve one odrednice iz kojih izvire najveći dio Jembrihovih poetskih inspiracija.

To su pjesnikovi korijeni, duboko urasli u zagorsku zemlju, posebno u jedan njezin dio što se najčešće označuje pojmom zavičaj, zatim otac i mati koji otjelovljuju naznaku o počecima, ali i spoznaju o prolaznosti i neumitnosti te, ne na posljednjem mjestu, onaj sudbinom određen životni put što čovjeka fizički odvaja, premda ga u duši nikada ne može odvojiti od njegovih ishodišta.

Drugi je krug (»Samo človek je tukaj« – »Samo človek je tu«) posvećen pjesnikovim refleksijama o ljudskom bitku, o izgovorenoj riječi kao neizbježnoj odrednici u značaju pojedinca i zajednice, o neodvojivoj povezanosti čovjeka s komadom zemlje iz kojega je ponikao.

I kroz te se pjesme, međutim, neprestano projicira ono prolazno i sudbinsko što prisiljava na bijeg u uspomene i sjećanja, ali i na postupke koji osiguravaju častan trag na putu prema vječnom svjetlu.

U trećem ciklusu (»Kaj je zemlja, mati?«) najjače dolazi do izražaja pjesnikov odnos prema zemlji u čitavoj skali značenja tog pojma.

Zemlja je tu mati, domovina, opstojnost, simbol društvenih odnosa, izvor i ušće životne rijeke, ali i poprište krvavih razračunavanja kojih su sastavni dio tabori, marševi, štake, bombe, a na kraju se javlja čovjek manji od crva.

Četvrta je rukovet pjesma (»Krogi« – »Krugovi«), ispjevana na hrvatskom jezičnom standardu, sva posvećena suvremenim zbivanjima u pjesnikovoj zemlji – domovini, što još jednom asocira na naslovnu sintagmu zbirke.

U središtu su poetskih oslikavanja nedoumice, strahovi, banalnosti i paradoksi, s tek sitnom, varavom nadom o kraju puta, koja se i opet ostvaruje u pjesmi svojoj zemlji (»Pejte svoji zemlji« – »Pjevajte svojoj zemlji«).

Izabrane proze iz cjeline »Odroni« – »Odkruški« predstavljaju Jembriha mislioca potpuno obuzetog totalnošću dviju dijametralnih točaka – života i smrti.

I tu se izlaz traži u onim sitnim manifestacijama ljudskog bitka koje teže prema vječnosti.

Teško da bi se, unatoč pojedinačnim subjektivnim sklonostima i senzibilitetu mogao na strogo ograničenom broju stranica prezentirati izbor koji bi izravnije i temeljitije predstavio Jembriha pjesnika i Jembriha čovjeka.

Sastavljačica je tog izbora, međutim, jednako korektno obavila i posao prevoditelja.

Svjesna činjenice da se, usprkos neprijepornoj srodnosti i određenoj sličnosti između hrvatskog kajkavskog narječja i slovenskog jezika, ipak radi o dva zasebna sustava koji se međusobno razlikuju u leksiku, morfologiji, sintaksi i prozodijskim svojstvima, ona se trudila, gdje god je mogla, da što vjernije, pa i doslovno, prenese Jembrihovu pjesmu u slovenski jezik, poštujući ritam i vanjsku formu djela.

U velikom je broju primjera u tome i uspjela.

Tamo pak gdje naznačeni postupak nije bio moguć, jer jedan strogo određeni jezični sustav ne dopušta tolike otklone od pravila kao dijalekt, ona je nastojala da pronikne u bit pjesnikove poruke i da tu bit potom oblikuje drugim poetskim sredstvima.

Možda je tako, na svoj način, nastalo i poneko novo djelo, ali djelo koje jednako pripada i slovenskoj i hrvatskoj književnosti.

Jembrihova je zbirka »Zemlja sme«, prepjevana na slovenski kao »Zemlja smo«, u istoj mjeri obogatila i slovensku i hrvatsku kulturu i književnost.

Ona je ujedno dokazala da za prave vrijednosti ne postoje ni administrativne ni etničke granice čak ni onda kada politički odnosi između dva naroda nisu najprimjerniji.

Ivan Zvonar

IVAN DAMIŠ, IZ PROŠLOSTI ŽUPE ČAKOVEC

Zagreb, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), 1994.

Knjiga oca Damiša trebala bi privući našu pozornost. Ona prikazuje vjersku, političku i kulturnu povijest župe ne jednog sela, nego grada. Pretpostavljam, dakle, da će se o toj župi još pisati, a rad o. Damiša bit će u tome nezaobilazan.

Smatram, da je veoma korisno prikazati vjersku, političku i kulturnu povijest naših župa. Zadarska nadbiskupija ima već nekoliko takvih prikaza (npr. *Župa Sali,* Sali, 1981.; *Župa Luka na Dugom otoku,* Zagreb, 1988. itd.), a bilo bi poželjno nastaviti tim poslom, ali sustavnije. Damišova je knjiga nov poticaj, da se s tim monografijama ide dalje.

U knjizi, koju ovdje prikazujemo, posebno je važno V. poglavlje pod naslovom *»Državne vlasti i franjevci u Čakovcu (1945. – 1960.) prema zapisima samostanskih kronika«.*

Mislim, da je dobro, što je ta kronika objavljena, jer je ona dio naše vjerske kulturne i političke nedavne prošlosti. No, kronika će biti teško shvatljiva onima, koji nisu imali »sreće« živjeti u tim mračnim danima boljševičkog bezumlja.

Samo onaj koji je živio u tim danima, zna, što znači ono, što je napisano, i ono, što samo on može čitati među recima. Za mlade treba kazati da je kronika, onakva kakva jest, sigurno pisana s mnogo obzira i opreza, jer su franjevci morali računati i na policijske pretrese, pa kronika nije smjela imati zapisano baš sve, a pogotovu ne komentare i interpretacije. Ona donosi, dakle, samo dio te pokojne stvarnosti.

Neke naše župnike trebalo bi uputiti na čitanje stranice 200, gdje se kaže, da je tadanja vlast smatrala da je nazočnost svećenika potrebna da bi se mogao vršiti vjerski obred *(Ne smatra se vjerskim obredom, jer se te molitve vrše bez svećenika!).* Neki bi se svećenici trebali zamisliti nad tim razmišljanjem bezbožnih vlasti ... Spiritus spirat ubi vult!

Valja se nadati, da će i ova knjiga biti poticaj našim vjerskim piscima, kako bi počeli ili nastavili pisati povijest naših župa. U tom bi radu morali sudjelovati ne samo svećenici, nego i druge kategorije stručnjaka, kako bi povijest svake župe bila cjelovita i na visini u svakom pogledu.

pb

KNJIGA A. SCHERERA

Anton Scherer, Deutschland und Österreich in der öffentlichen Meinung der BR Jugoslawien und Kroatiens von heute, Danubia – Suevia 5, Donauschwäbische Beiträge 95, Graz 1994., 67 str.

Dr. Anton Scherer (Obrovac, Bačka 1922.), povjesničar, povjesničar književnosti, biograf i bibliograf, još od studentskih dana (1942-47.) u Beču, Berlinu, Innsbrucku i Grazu (germanistika, slavistika, povijest, geografija, etnologija i filozofija) prati i izučava povijest jugoistočne Europe, napose slavenskog juga. U austrijskim i njemačkim stručnim krugovima Scherer je poznat (prvenstveno) kao iskazani istraživač povijesti i kulture nijemstva na europskom jugoistoku.

Najnoviji Schererov rad »Deutschland und Österreich in der öffentlichen Meinung der BR Jugoslawien und Kroatiens von heute« (Njemačka i Austrija u javnom mišljenju SR Jugoslavije i Hrvatske danas), nevelika je knjiga koja već naslovom privlači pozornost.

Autor određuje najzanimljivije i najvažnije trenutke, događaje i probleme (pitanja) iz najnovijih jugoslavensko (srpsko) / hrvatsko-njemačkih / austrijskih odnosa. Schererova knjiga nije puko nabrajanje (kronologija) tih odnosa i događaja. Rad obiluje navodima i vrlo slikovitim svrsishodnim primjerima iz dalje i bliže prošlosti koji objektivno prikazuju i osnovne smjernice i probleme hrvatsko-srpskih odnosa i sukoba od vremena nastanka Kraljevine SHS / Jugoslavije do najnovijih dana i raspada SFR Jugoslavije. Tim više, Schererova knjiga ima osobit značaj u prikazivanju odnosa i pogleda Srba i Hrvata prema Nijemcima i Austrijancima, odnosno politici Njemačke i Austrije naspram sudbonosnih događaja na prostorima bivše Jugoslavije u posljednjih nekoliko godina.

Sve to osnažuje razloge za sagledavanje i prosudbu ovoga rada. Mnoga su pitanja, protupitanja i problemi koje autor prikazuje, razmatra i tumači. Scherer govori o Njemačkoj i Austriji u

viđenjima srpskih povjesničara, publicista, književnika i političara. Donosi srpska tumačenja njemačke i austrijske politike naspram događaja koji su prethodili raspadu SFR Jugoslavije (secesija Slovenije i Hrvatske) te odnosa njemačkih i austrijskih političara (politike) prema Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini i SR Jugoslaviji (Srbiji). Scherer piše i o srpskim tumačenjima / propagandi o navodnom njemačko (germansko) – katoličkom bloku, pangermanizmu, Četvrtom Reichu, novom svjetskom poretku, revanšizmu, pankatolicizmu, raznim drugim navodnim izmima te o srpskim viđenjima ličnosti i političke uloge Genschera, Kohla, Mocka i mnogih drugih. Autor kritički progovara i o »politici« rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te njegovim uzrocima (rat u BiH naziva »tragedijom stoljeća«). Vrlo lucidno i točno, Scherer prikazuje srpske mitove od Kosovske bitke do danas, piše o srbijanskom »azijatskom kompleksu«, srpskom mentalitetu, kulturi, politici, kritici i »samokritici« (opoziciji). Izdvaja i posebno prikazuje likove i »djela« Nikole Pašića, Momčila Đujića, Vuka Draškovića, Vojislava Šešelja, Slobodana Miloševića i niza drugih, nama dobro znanih. Piše i o srpskim povijesnim lažima i dezinformacijama srpske i svjetske javnosti od strane srpske politike. Zanimljiva su i Schererova tumačenja srpske ksenofobije, napose prema Nijemcima. Razmatra i ulogu i političke interese Velike Britanije, SAD, Rusije i Francuske u događajima, odnosima i sukobima o kojima govori te o njihovu stavu prema politici SR Jugoslavije (Srbije). Scherer razmatra sankcije prema SR Jugoslaviji, njihovu opravdanost, potrebu i značaj.

Naravno, autor prikazuje i hrvatski pogled i odnose Hrvata i hrvatske politike prema Austriji i Njemačkoj. Kritički progovara i prikazuje Hrvatsku politiku, napose i najnoviju i političare, njihov rad, pa i zablude i pogreške.

Da bi prikaz povijesnih i političkih događaja i odnosa bio razumljiv u potpunosti, autor daje psihološku, sociološku i kulturološku pozadinu. Uz to, na kraju svoje studije, Scherer donosi i osnovne statističke podatke o državama nastalim raspadom SFR Jugoslavije.

Vladimir Geiger

HAIKU IZ RATA

(Treća knjiga serije »Hrvatski haiku pjesnici«, dvojezično: hrvatski i engleski, Samobor 1995.)

Niz pjesničkih svjedočanstava neposredne i u ovom slučaju i krute stvarnosti, ne povrjeđujući ni časa ono što je za haiku poeziju sržno: doživljaj, očut i posvemašnju prirodnost. Eto, to je mala ali značajna antologija haiku stihova četrdesetak istaknutih hrvatskih stvaralaca, proizašlih iz situacije Hrvatskoj nametnutoga rata.

Stavljen je naziv »Haiku iz rata«, jer rat jest sada dio našega života, pa je ta knjiga (dvojezična!) pjesničko svjedočanstvo vremena u kojemu živimo, vremena koje živimo i vremena koje nas u većoj ili manjoj mjeri obuhvaća. Dakako, haiku ne bi bio pravi haiku, kad bi bio izrijekom proturatni, još manje pokuša li postati pomoćnim sredstvom protiv rata kakav nas je dohvatio, pa i samoga rata uopće. Ali baš zato što nema želja da o ratu govori pa i u najmanjoj mjeri promičbeno, on je uvjerljiv – i kao poezija i kao stav samih stvaralaca. Činjenica što se u knjizi (osamdesetak stranica) nalazi paralelno hrvatski i engleski tekst – a to je način na koji uopće Hrvatsko haiku društvo izdaje seriju »Hrvatski haiku pjesnici« – može imati veći efekt od bilo kakvih promičbeno usmjerenih knjiga.

Sada smo došli do ključne činjenice: haiku nije i ne može biti nikakvo pomoćno sredstvo i u obrani najpravednije stvari, tà ne bi tada ni bio haiku! Ali baš zato što nije pomoćno sredstvo, nego istinito pjesničko svjedočanstvo – on može biti od znatno veće koristi nego bilo koje na korist usmjereno svjedočenje.

Nije na odmet pripomenuti da se u zbirci nalaze haiku i tako značajnih stvaralaca kao što je V. Devidé, T. Maretić, L. Paljetak, I. Jembrih, E. Kišević – da ne nabrajam dalje, nego da još spomenem Marijana Čekolja i kao autora i kao prevoditelja, te – najvažnije – kao duše cijeloga pothvata.

Ivo Slaviček

»GENERACIJA«

broj 8, Rim – Zagreb, veljača 1995, godište V.

Obradovao me primitak osmog broja »Generacija«, časopisa za kulturu i umjetnost te duhovni identitet grada Petrinje.

Obradovao me zbog svoga kontinuiranog rada, bez obzira na teškoće izlaženja.

Na 46. stranici o tome nam govori i fotografija dvaju generacijskih urednika (Josip Stanić-Stanios i dr. Boris Vrga), snimljena 20. XI. 1994., ispod koje piše: »U ovom uglu napisan je bolji dio časopisa na koljenima, u skučenom prostoru, ali sa svom toplinom i žarom – da ostane budućim naraštajima!«

Budućim naraštajima ostat će zapis iz pera Borisa Vrge o fontani iz petrinjskog parka, s dodatnim grafičkim prilozima petrinjskih umjetnika.

Boris Vrga ispunio je velik dio časopisa vlastoručno potpisanim tekstovima, i to ne samo poetskim, nego i feljtonističko dokumentarnim. »Zenitističke večernje u Petrinji«, »Nepoznati slikar Đuro Longhina«, »Dva kratka stavka o pjesničkom djelu J. Stanića Staniosa« (izrečena na promociji Staničeve zbirke pjesama »Miserere« u Sisku, 9. XI. 1994.), »Petrinjski likovni umjetnici kao stvaraoci na književnom polju« (3), »Poetski prvijenac Zvonka Dolenca« i »Izložba slika Davora Žilića«.

Josip Stanić Stanios, uz vlastite likovne i literarne priloge, pojavljuje se s testovima: »Slavko Jendriček« – »Hrvatska sfinga«, »Ilija Pejić: Izgubljeni govor« i »Egidio Vincelli – kipar i slikar«.

U časopisu objavljeni su stihovi Vesne Marinović, Krešimira Jurekovića, Mehe Barakovića, Božice Vujić, Marijane Koritnik i Nine Panjan.

Vrijedan prilog »Generacijama« daje i zapis prognanog Petrinjca, gospodina Eduarda Genera o proslavi 130. obljetnice hrvatskog pjevačkog društva »SLAVUJ« – PETRINJA (18. studeni 1994. u Hrv. glazbenom zavodu u Zagrebu) i »Darovnica iz Dijaspore – Gradskoj knjižnici Petrinja« od Ivana Rizmaula (poklon knjige J. Stanića Staniosa svome zavičaju).

Časopis »Generacije« ispunjava svoju osnovnu namjenu, o kojoj njegov urednik J. Stanić Stanios u svom uvodnom članku »Čitajte, čitajte, štijte«, između ostalog ističe: »Generacije su časopis koji kao krtica ruje u polutami zlog vremena te iskapa zatrpane dragulje iz naše kulturne prošlosti, što bi dijelom

zacijelo i propalo te bilo i zaboravljeno. A dosta toga bilo bi i nedostupno budućim naraštajima. A svi oni tihi i često nezapaženi djelatnici koji su ponešto zabilježili, imaju i zavređuju trajno mjesto u našoj petrinjskoj duhovnosti, kao i na stranicama ovog časopisa.«

Marija Horžinek

»HRVAT ŽIVE VATRE«

Križni put hrvatskog svećenika i njegova naroda

Autor knjige, župnik BOŽO VUKOJA, autobiografski i povijesno vodi čitatelja kroz razdoblje stradanja i krvavih represalija nad hrvatskim narodom između dviju Jugoslavija, a posebno poslije sloma NDH. U poglavlju »Izgovor za smaknuće nedužnih Hrvata« autor kaže: »Nakon svršetka rata 1945. i cijela 1946. bijaše paklensko razdoblje za hrvatski narod. Tada su se na mnogo načina Hrvati optuživani, uhićivani i odvođeni na gubilište odredbom komunista Srba. Komunistički plašt služio je Srbima kao dobra maska za genocid nad Hrvatima. Upravo su u to doba pogubljene stotine tisuća Hrvata od Bleiburga i Kočevskog Roga preko slovenskih šuma i provalija do Hrvatskog Zagorja, Turopolja, jame Jazovke na Žumberku, Like, Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Slavonije. Kad bi Bog zapovjedio »suhim kostima« Hrvata pobijenih u drugom svjetskom ratu, a posebno nakon njega, da se ispune mesom i da ožive iz bezdana, pećina, planinskih klanaca, rijeka, šuma i potoka poput mravi izašle bi tisuće i tisuće ljudi koji bi morali podići dvadesetak novih gradova i sela da se u njima nastane.«

Ne pisati o tim i sličnim događajima znači svjesno ostavljati hrvatski narod i druge u zabludi i neznanju.

Ova je knjiga puna živih likova i istinitih događaja koji govore o mnogim Hrvatima »žive vatre«, suvremenicima opisana razdoblja sve do današnjih dana. I dok je god hrvatskog imena, takvi će se Hrvati radati i takvi će Hrvati viteški živjeti i umirati za hrvatsku samostalnost i slobodu. Knjiga je izdana povodom 70. godišnjice života župnika Bože Vokoje. (Izdavač je Župni ured Crnac, tel. (033) 683-222, 54507 Crnac

J. J.

MLADEN JURČIĆ: SUSRETI S KRISTOM,

»U pravi trenutak«, Đakovo 1995.[1]

Književna i filozofska polazišta ovoga djela prilično su ambiciozna. Moglo bi se reći da Jurčić literarnim sredstvima kani od dvadeset dvije epizode (narativno i socio-psihološki bazirane na realijama iz Kristove epohe te iz prvog stoljeća kršćanstva) učiniti argumentaciju za tezu da je baš to vrijeme *središte Vremena.* Put je od početka Vremena do središta potvrđen, veli Mladen Jurčić, a od središta do vječnosti ustanovljen. Koliko god bio sitan i nemoćan kao kozmički subjekt, čovjek je istodobno i velik (makar »in potentia«) iz dva razloga: a) vlastitom sudbinom reflektira i implicira cjelokupnu logiku Svemira, b) razumom (kojim je obdaren) ospo-

1. Knjiga »Susreti s Kristom« zapravo je zbirka novela koje su izlazile tijekom godina u »Maruliću«

sobljen je shvatiti da se pravi, najviši i potpuni smisao mora situirati u transcendenciju, u vječnost, u »krajnje«.

Je li unutar Jurčićeva kreativnog postupka prvo uslijedila globalna vizura (o kojoj navlastito svjedoči epilog) ili je prvobitna inspiracija bila svedena samo na maštovitu povijesnu evokaciju i dogradnju novozavjetne narativne građe od epizode do epizode, nije nam poznato, a nije ni važno: svi slojevi pripovjedne strukture u međusobnom su skladu (ne samo logičkom nego i zvukovnom, kako ćemo kasnije pokazati).

Ako bismo na Jurčićevo djelo primijenili formalne »profesorske« kriterije, mogli bismo reći da je Jurčić određeno razdoblje u povijesti (ili, po njegovu: u vječnosti) dogmatizirao, a određenu grupu komunikacijskih podataka sakralizirao prisutnošću Isusa, Majke Božje i drugih novozavjetnih ličnosti. Ali ta je konstatacija savršeno nevažna, jer Jurčić tu sakralizaciju nipošto ne uzima za literarnog saveznika. Sve što nam hoće reći i poručiti autonomna je literarna činjenica. Smije se doduše ocijeniti da je ovo ili ono ilustracija evanđeoskog konteksta ili ozračja, odnosno dodatno bočno osvjetljenje svetopisamskog podatka, ali je izvjesno da se ta motivska utemeljenost ili »utemeljenost« u evanđelju ne zbiva na štetu pune književne autonomije. Malo karikirano, ali mislim i dosta pregnantno, ta bi se prosudba mogla iskazati i ovako: ova knjiga jest evanđelje, ali evanđelje po Mladenu.

Već smo upozorili da u čvrstoj usklađenosti svih dijelova knjige ima, između ostaloga, i nečeg zvukovnog. Tu zvukovnost ili suzvučnost možemo osluškivati induktivno i deduktivno. Pri induktivnom promatranju osjećamo da je stilistika Jurčićevih rečenica puna, zaobljena, melodiozna, gdjekad sinkopirana kao stihovi Paula Celana. Kod globalnog, deduktivnog promatranja, nakon ustanovljenja opće ukupne harmonije razriješene epilogom, zamijetit ćemo postupke koji mogu biti nazvani metaforama »sukladnih« postupaka u glazbi. Motiv Danijela i Sare intoniran u drugoj epizodi (»Svadbeni poklon«) vraća se –obogaćen novim razvojem i bremenom njihovih sudbina– kao Bachova fuga u epizodi »Dvoboj«... Priče iskazane u reskoj »ich«-formi (»Čuvar«, »Stijena« i dr.) sučeljuju se »normalnom« kvazirealističnom pripovijedanju sveznajućeg trećeg lica poput sinkopiranih umetaka unutar tonalitetnih muzičkih stavaka u Gershwinovoj »Simfoniji u plavom«...

Postižući zavidnom snagom evokacije kolorit razmeđa stare i nove ere, pa i lokalne boje židovskog i samarijanskog orijenta, kao i mentalitetske naznake starorimskih likova, Mladen Jurčić vrlo često upotrebljava, naročito u dijalozima, i moderne formulacije. U razgovoru dvojice utamničenih kriminalaca u epizodi »Miljenik naroda«, prepoznat ćemo žargon suvremenih ugursuza i s našeg podneblja. Ja to tumačim piščevom željom da nam poda što cjelovitiju ljudsku istinu, koja je tek onda neprijeporna ako se pisac podjednako brine kako za povijesno uvjetovani tako i za izvanvremenski (svevremenski) i izvanprostorni kontekst. Šablonske slike znaju kod pripovjedača biti veoma efektno oslikane (npr. Sulejmanov krug u Araličinu romanu »Psi u trgovištu«), ali su Jurčićeve ambicije drugačije, jer on svojoj težnji za istinom o čovjeku, o ljudskom karakteru, opredjeljenjima, odnosima, istinom po mogućnosti bez ostatka, daje prvenstvo pred svim literarnim efektima (od kojih dakako ne

bježi u principu). Osim toga: Jurčić-istraživač dubinske »potkožne« ljudske istine kudikamo natkriljuje Jurčića-interpretatora i vulgarizatora evanđeoske poruke pomoću osvjetljenja sa strane.

Jurčićeva kreativna mašta, sposobna za realizaciju zamašitih pa i detaljiziranih evokacija davnoprošlih varijanti ljudske komunikacije, spaja se u ovoj knjizi (na dosta mjesta) s gotovo znanstvenim obrazloženjem ponuđene faktografije. (Napominjem da se Jurčić kao pisac često izražava esejističkom formom.) Za navedeno je karakteristična analiza umne pomračenosti u petoj epizodi (»Očajnik«), koja može stati uz bok Galsworthyjevim (»The Maid in Waiting«) i Maupassantovim (»Horla«) opisima te vrste.

Mladen Jurčić ne smije biti smatran početnikom, nego zrelim, originalnim i suptilnim piscem. U prikazima i interpretacijama ljudske sudbine i suštine Mladen Jurčić je fanatik dosljednosti i umije kazati veliku količinu dubinske istine, koja je imuna na preduvjerenja i dogme. Jurčiću bi posao bio lakši da se nije kapricirao ostati u točno određenoj epohi, točno određenom prostoru i točno određenom karakterološkom krugu. Ali to je njegova stvar. Naša je stvar da korektno ustanovimo: Jurčić je i u takvu dragovoljnu tematskom suženju riješio sve zadaće. Na autentičan, od Novog zavjeta književno nezavisan, opservatorski i mudrostan način Jurčić je dao dojmljive freske, koje su -s jedne strane- uronjene u određeno vrijeme i ozračje, ali -s druge strane- reflektiraju ili impliciraju svevremenski čovjekov položaj na zemlji, u svemiru, u vremenu i u vječnosti.

Svevlad Slamnig

»PJESME HRVATSKIH NEPJESNIKA«,

priredio Đuro Kokša, Glas Koncila, Zagreb 1994. god.

Povijest se može zabilježiti na najrazličitije načine. Jedan od načina su također i lirske pjesme. One su više nego puko opisivanje situacija u kojima se nalazi čovjek, jedan narod ili jedna država.

Prošle je godine Glas Koncila izdao zbirku pjesama »Pjesme hrvatskih nepjesnika« koju je priredio pomoćni biskup Zagreba dr. Đuro Kokša. Na prvi pogled malo nas zbunjuje naslov. »Pjesme hrvatskih nepjesnika« ... Kako to može biti – pjesme nepjesnika!? No, kad otvorimo zbirku odmah se nameće sam odgovor. Pjesme su to hrvatskih pjesnika koji nisu toliko poznati široj javnosti kao pjesnici, pjesme su to koje većinom nisu ušle u antologije hrvatskih pjesništva...

Život piše romane, a ja bih nadodao da život piše i pjesme. Većina tih pjesama su ostavljene papiru, napisane tintom, tiskane u velikim nakladama, ali veliki dio pjesama što ih znaju napisati pojedini životi, ostaju pohranjene u privatnim arhivima, na papirima koji će možda još dugo čekati da ih netko skupi u jednu cjelinu.

U »Pjesmama hrvatskih nepjesnika« zastupljeno je četrnaest pisaca više ili manje poznatih hrvatskoj javnosti. Domovina, dom, čovjek, čovjekova patnja, čovjekova smrt, rat – teme su koje se provlače stihovima pjesama i kojima odiše ova zbirka. Sve su pjesme inspirirane situacijama u kojima se nalazila ili se još uvijek nalazi naša Domovina, hrvatski čovjek. Ali, i oni stihovi koji su napisani prije četrdesetak odnosno pedesetak godina vrlo se plastično i lako mogu primijeniti i na život današnjice.

Ove su lirske pjesme dušovid čovjekova bića u trenucima kada neprijatelj napada našu domovinu, kada gazi i ruši ono što je nama sveto i drago. Čitajući pojedine stihove kao da nam se pred očima vrte sve moguće slike i strahote snimljene u našim ratom zahvaćenim krajevima.

Ne podsjećaju li nas možda stihovi A. Barca na naš Vukovar, Vinkovce ili bilo koji slavonski grad, selo:

»Slavonskom blatnom cestom
kamion juri.
Na njemu roblje. Straža oko njega.
Kundak i bodež. Dan jesenji suri.
Žalosna, pusta jednoličnost svega.«

Ili:

»Kako boli pogled djeteta na cesti
Ostavljena, gladna, zakopana lica –
I ne moći ništa – tek stiskati pesti
Pokraj zločinstva podlih ubojica!«

Ne vidimo li u tim slikama pogled djeteta koje nepomično stoji i pita gdje li su mu nestali dani bezbrižnog djetinjstva.

Da, sve je stvarnost koja nas još uvijek prati, a na pragu smo novog milenija. I koliko god bio težak njegov život, naš čovjek pokušava i u patnji ostati čovjek i molitvom traži pomoć od jedinog Stvoritelja. Koliko će još potrajati dani njegovih suza i teškoća, muka i patnja, ne zna se, ali jednom će doći kraj i tog križnog puta, doći će dani kada će opet zasjati radost i sreća na licu čovjeka koji se divi jesenjskom danu, nasmijanoj djeci i modrom moru.

I obrisi sretnih dana nalaze se u ovoj zbirci. Dani ispunjeni suncem, toplinom, mirom, srećom i radošću. I to je stvarnost kao i ona prva, samo na različitoj strani.

Ali, do tih sretnih dana (i onda u tim sretnim danima), čovjek ne bi smio zaboraviti tko je i od koga potječe. Potreban je trenutak iskrenosti. Potrebno je priznati da smo djeca jednoga Boga i da smo u baštinu primili ovaj svijet ne da ga uništimo nego da ga sustvarateljski gradimo na dobrobit sviju.

Hvala priređivaču koji je priredio ovu zbirku koja je vrijedna i duboko iskrena. Vlastita povijest i povijest svoga naroda ne smije se nikada zaboraviti. Nju valja čitati svakoga dana, svakoga trenutka, a izvora ima mnogo!

Možda će jednom i ove pjesme ući u školske knjige i školsku lektiru i tako zauvijek ostati s nama kao svjedoci jednog vremena...

Josip Šimunović

POVRATAK U MLADOST

Ivan Svetić: »VRIJEME NADE«
Ogranak Matice hrvatske Pula, Pula, 1994.

Premda je poezija i danas prezrena, ona ne gubi svoju začudnu i usudbenu moć da u dioništvu s filozofijom i religijom odgonetava besmisao svijeta, kao i njegov dramatični pokušaj – tog istoga svijeta – da sakrije svoju bezosjećajnost i dovrši svoj smrtonosni uradak.

I dobro je da je tomu tako! Dobro i za poeziju i za svijet, da ona, poezija, trajno vodi jedan neušutkani dijalog s ljepotom, s istinom, sa smislom. S onim, dakle, kreposnim stranama našega postojanja »gdje srce nije samo sebe do kraja iskvarilo«. Da se suprotstavlja tom bešćutnome planu.

I Ivan se Svetić (Gospić, 1921.) u svojoj sedmoj zbirci poezije otputio tim časnim putem. Govor je to, pjevanje o ljubavi, gdje je ljubav matrica umjetnosti, dakle, i pjesništva. Ali i ne samo umjetnosti već i života, jer ona je uvjet našega opstanka i naše veselije sudbine. Ili kako kaže Svetić: »Bez ljubavi nema nam spasa«, u pjesmi istoga naslova kao i knjiga »Vrijeme nade«

Ovom knjigom Svetić kao da nastoji potvrditi gledište Jacquesa Derridea da u umjetnosti nema ničeg izvan teksta. Možda je to i poradi toga što je većina ovih pjesama nastala u pjesnikovoj mladosti, dakle, gotovo prije pet desetljeća. Možda, velim, premda i samo pjevanje o ljubavi, kao i (pre)bivanje u ljubavi jest samo po sebi sržno transcedentno. Ljubav je jedini ljudski odnošaj gdje ni jedna strana – toga odnošaja – nije samo puki i poraženi objekt, nego pod-met koji mora doživjeti puninu sebe i svoga, u Boga zagledanog, postojanja. Njome se čovjek pomiče i primiče onome apsolutnome zrenju.

Knjiga pjesama »Vrijeme nade« podijeljena je u tri ciklusa (»Vrijeme nade«; »Bliski susreti«; »Spomenar sjete«) i predstavlja intimističko lirski opus pjesnika I. Svetića, koji i usuprot epskoj zbilji, ne odustaje u potrazi za nadom, pa i onda kada »rođendan svaki krišom u džep gurne / pregršti novih nevolja i rana« jer »tko ljubav istakne na pramcu, / il' dahne njome u klonulo jedro, / karavela će odoljeti buri / i luci sreće dojedriti vedro.«

Za razliku od prethodne zbirke pjesama »Medaljoni« (Pula, 1993.), gdje je pjesnik svoj izričaj »stegao i suspregao do krajnjih granica, lišio ga svake dekorativnosti, sveo na ogoljelu bitnost, na sugestivne impulse« (I. Zoričić), u ovoj pak zbirci (»Vrijeme nade«) Svetić rabi vezani stih gdjekad snažne ekspresivnosti i ritmizacije. Čini se da upravo zbog ritma ne odustaje od rime, ili možebit zbog pomanjkanja sklada – tu pored nas – i jedne svekolike monotonije crnine. Zato će u pjesmi »Zašto« pjesnik i reći »O, zašto čovjek životu / sreću mora da krade!«

Jednako tako, za razliku od prethodne zbirke, gdje Svetić svoje stihove shvaća »kao pupove koji bi se u čitateljevoj stvaralačkoj maštи trebali rascvjetati«, u ovoj zbirci takovu mogućnost čitatelju pjesnik, čini se, ne ostavlja. Naime, on dovršenošću svojih slika ne ostavlja preveliki prostor za opća mjesta. Naravno, jer je to njegov interpersonalni dijalog sa Ženom! To je pjesnikov dijelak intime, koja se dijeli samo s arhetipom, ali ne i s čitateljem. Stoga on kaže: »Sada smo ptice s ranjenim krilima / i možemo samo sanjati visine. / Jedino srce u svome gnijezdu čuva još malo pravo topline.«

Riječ je, dakle, o lirskome realizmu, kao formi pjesničkog izričaja, koji ipak pipa ono sržno a podrijetlom transcendentno – ljubav – to dovezno središte svega svijeta. Izgubimo li je mi stvarno više nismo, i »nad nama« kako kaže pjesnik »grakću vrane«.

Zanimljivo je, najposlije, i pitanje zašto pjesnik donosi odluku, pjesničku dakako, o povratku u krajolik mladosti, u to empirijom neposredovano stanje, kad li još njegova sadašnja »knjiga nije dočitana«? Čini mi se da je motiviranost na takvo što, ponajprije, prouzročena onom elementarnošću mlada čovjeka da naprosto voli, pače, da se »razmeće« s ljubavi!

A ima li prečega posla za ovaj svijet, doli vratiti se u svoju mladost?!

P. D. Grubić

Vijesti

23. III. 1995. održao je, u okviru ćirilometodskih književnih večeri, prof. *Radovan Grgec* predavanje o kard. *Stepincu* kao prijatelju.

* * *

O dr. *Mati Ujeviću,* jeronimskom piscu i članu, i njegovu proglašenju »pravednikom među narodima« piše fra *Bonventura Duda* u listu »Brat Franjo«, br. 1/95, i fra *Vjeko Vrčić* u listu »Imotska krajina« od 27. II. 95.

* * *

OR od 1. III. 1995. donosi članak *Elia Bertinija* o *T.S. Eliotu* i *Franca Lanze* o *Italu Alighieru Chiusanu.* U broju istog lista od 2. III. 95. *Giuseppe Fasoli* piše o »katoličkim« romanima *Françoisa Mauriaca.*

* * *

O jeronimskim knjigama p. *Ivana Damiša* govorio je na Radiju Vatikan 21. III. 1995. *Boris Rotar* (Iz povijesti župe Čakovec, Ulomci iz povijesti Crkve u Hrvata). O njima piše u »Biltenu Franjevačke teologije« (Sarajevo) *Marinko Pejić* a u »Riječkom teološkom časopisu« *Mile Bogović.*

* * *

U listu »La Croix-L'Evénement« od 8. III. 1995. piše o *Georgesu Bernanosu* (La rage de croire) *Laurent Lemire.*

* * *

»Die Furche« od 16. III. 1995. donosi članak *Franza Gansriglera* u povodu smrti gradišćanskog biskupa *Stefana Laszla* »Den Burgenländern gab er viel Selbstvertrauen« (Gradišćancima dao je on mnogo samopouzdanja).

* * *

16. III. 1995. održana je u organizaciji Matice iseljenika Hrvatske tribina o *Ivi Lendiću,* jeronimskom piscu i jednom od urednika »Hrvatske straže«, pod naslovom»Ivo Lendić ili obasjani angelusi«. Nakon uvodne riječi *Ante Belje* o Lendiću su govorili *Svevlad Slamnig, Cvjetko Milanja, Stijepo Mijović Kočan* i *Zlatko Tomičić.*

* * *

U povodu tiskanja *Marulićevih* dramskih tekstova »Vjesnik« od 18. III. 1995. objavljuje članak *Rafe Bogišćića* pod naslovom »Novi Marko Marulić«. Marulićeve dramske i dijaloške tekstove u nakladi »Književnog kruga Split« priredio je *Nikica Kolumbić.*

* * *

Riječka »Zvona«, br. 3/95, donose članak »*Marko Marulić* – veliki Europljanin«, prikaz jeronimske književne revije »Marulić«, br. 1/95, i osvrt na predstavljanje knjige *Nikole Bićanića* »Senjske žrtve« (HKD 1995).

Kod DDB-a izašla je knjiga *Pierrea Maravala* »Mali životopis svetoga Jeronima«.

* * *

U Hrvatskom društvu političkih zatvorenika o književnom djelu našeg člana *Joje Ricova* govorili su *Juraj Lončarević*, voditelj 5. tribine »Subotom u 11«, *Nedjeljko Fabrio* i *Zlatko Tomičić*.

* * *

Davor Schopf u »Vjesniku« od 6. III. 1995. piše o operi *Josipa Andrića »Dužijanca«* pod naslovom »Bogatstvo bunjevačkog folklora«.

* * *

Gradišćanske »Hrvatske novine« od 3. III. 1995. pišu o našem novom veleposlaniku u Ukrajini, prof. *Đuri Vidmaroviću*.

* * *

U listu »La Croix« od 26-27. II. 1995. *Lucien Guissard* piše o drami *Paula Claudela* »Partage de midi« pod naslovom »Ysé comme Yseut« (Ysé kao Izolda). U prijevodu *P. Selema* i *D. Bradičić* tu smo dramu (Razdioba podneva) izdali u »Džepnoj knjizi HKD-a«.

* * *

U časopisu »Famiglia cristiana«, br. 11/95, *Giuseppe Marelatti* piše o knjizi *Giovannija Papinija* »Passato remoto 1855-1914«.

* * *

Od 31. III. do 1. IV. 1995. održani su u Zagrebu Studijski dani Vijeća za laike HBK na kojem su uz predstavnike episkopata i klera govorili i predstavnici nekih stranaka (*Ljubomir Antić, Slavko Meštrović, Krešimir Cerovac* itd.). Tema je bila: Crkva, demokracija i opće dobro u Hrvatskoj.

* * *

23. III. 1995. predstavljena je u Staroj gradskoj vijećnici zbirka pjesama s. *Marije od Presv. Srca* (Anke Petričević) »Dosegnuh svoj sjaj« i zbirka eseja »Odsjaj vječne ljubavi«.

* * *

OR od 24. III. 1995. donosi članak *Biagia Buonoma* o djelu *Antonija Fogazzara* pod naslovom »Interrogativi e fermenti della religiosità del Fogazzaro«.

* * *

Herder-Korrespondenz, br.3/95, donosi članak K. N-a »Religion und Kunst« (Religija i umjetnost) i članak o *ekonomskoj etici* sa stanovišta katoličke i protestanstske teologije.

* * *

OR od 20-21. III. 1995. donosi prikaz eseja *Augusta Ponzija* o problemu odgovornosti kod *Emmanulea Lévinasa*.

* * *

Na tribini Hrvatske matice iseljenika predstavljena je 30. III. 1995. knjiga *Jure Krište* »Prešućena povijest«.

* * *

»Die Furche« od 23. III. 1995. donosi članak *Ernsta-Wernera Nussbauma* »Weder Kommunismus noch Kapitalismus« (»Ni komunizam ni kapitalizam«) o moralnim stavovima *Aleksandra Solženjicina* u tom pogledu.

* * *

»Notes et Documents«, br. 1/94, donosi članak *Emilea Poulata* »1989 et après« o ekonomsko-političkoj situaciji poslije 1989., kada se svijet suočuje s tamnim stranama liberalizma i kapitalizma u kojemu ekonomija ima prevlast nad filantropijom. U istom svesku *Lourdes Grosso Garcia* objavljuje članak »La condition essentielle de la contemplation dans la vie de Jacques et Raissa *Maritain*« o mjestu kontemplacije u životu Maritainovih.

* * *

»Vjesnik« od 1. IV. 1995. objavljuje članak »Traktat o svijetu koji iščezava« u povodu izlaska iz tiska knjige *Miroslava Palamete* »O pjesništvu *Nikole Šopa*« (Mostar 1994).

* * *

U povodu 40. obljetnice smrti *Paula Claudela* piše u OR od 24. II. 1995. *Filiberto Mazzoleni* članak »La poesia come cilicio« (Pjesništvo kao kostrijet).

* * *

U »Svjetlu riječi« od veljače 1995. *Mario Cifrak* piše o pojmovima »nacija« i »nacionalizam« u članku pod naslovom »Nacija-suvereno bratstvo«.

* * *

U »Corriere della Sera« od 27. III. 1995. *Predrag Matvejević* izjavljuje: »U mojoj Jugoslaviji nogomet je prethodio etničkim sukobima«. U svom intervjuu Matvejević govori o nacionalizmima na tlu bivše Jugoslavije.

* * *

U listu »La Croix« od 30. III. 1995. *Béatrice Toulon* piše o hrvatskim prognanicima i izbjeglicama te o hrvatskom nezadovoljstvu s UNPROFOR-om.

* * *

U »Školskim novinama« od 4. IV. 1995. *Vele Linjak* piše o »Senjskim žrtvama« *Nikole Bićanića* a *Ivan Svetić* o »Domu od crnih slova« *Predraga Grubića*.

* * *

»Zvona«, br. 4/95, donose razgovor s *Ivom Balentovićem*, ponovni kratki prikaz »Senjskih žrtava« te mišljenje *Pavla Tijana*, o »Ožegovićianumu«.

* * *

U »Vjesniku« od 8. IV. 1995. *Zlatko Tomičić* u prilogu »Danica« piše o pjesniku kršćanskog nadahnuća *Ivi Lendiću*, spominjući i neke druge prešućivane književnike kao što su bili npr. *Milan Pavelić, Izidor Poljak, Tomislav Prpić, Sida Košutić, Đuro Sudeta, Jeronim Korner* itd. U »Vjesniku« od 9. IV. 1995. nalazimo izvatke iz uspomena *Blaža Jurišića*, koji se sjeća književnice *Side Košutić* i njezina sprovoda, na kojemu je u ime HKD-a govorio *Velimir Deželić* sin.

* * *

Beppe Del Colle, u časopisu »Famiglia cristiana«, br. 15/95, piše uvodnik pod naslovom »Cattolici e politica« (Katolici i politika) ističući primjer *Ivana Pavla II.*, koji se ne boji i ne stidi pred

svijetom braniti kulturu života i tvrditi da se demokracija, prepuštena moralnom relativizmu, može vrlo lako pretvoriti u tiraniju jačeg nad slabijim.

* * *

»La Vie« od 30. III. 1995. donosi razgovor *Anne Furst* s *Rogerom Faurouxom* pod naslovom »La politique est-elle immorale?« (Je li politika nemoralna?). Po Faurouxovu mišljenju naše društvo pridaje politici veću važnost nego je ona ima u demokratskim sredinama.

* * *

»Vjesnik« od 13. IV. 1995. donosi prikaz uskrsnog broja našeg *Marulića* i članak »U susret Marulićevim danima«.

* * *

»Vjesnik biskupa Langa«, br. 1-2/95, donosi članak *Petra Grgeca* o *Josipu Langu* iz knjige »Sveta Hrvatska«.

* * *

U časopisu »Politička misao«, br. 4/94, objavljeno je izlaganje sa znanstvenog skupa *Radovana Grgeca* »Kršćansko shvaćanje politike i ekonomije između kapitalizma i socijalizma«.

* * *

Na inicijativu *Mirka Tomasovića* u travnju 1995. osnovan je u Splitu »Marulianum«, zavod za proučavanje djela *Marka Marulića.*

* * *

OR od 12. IV. 1995. donosi uspomene *Luigija M. Personé* o tri talijanske spisateljice *(Matilde Serao, Grazia Deledda, Ada Negri).*

* * *

Institut za crkvenu glazbu »Albe Vidaković« organizirao je 18. IV. 1995. saborovanje radi osnivanja *Hrvatskog društva crkvenih glazbenika.*

* * *

U listu »La Croix« od 10. IV. 1995. *Olivier Mongin,* direktor revije »Esprit«, kao gost tjedna piše o sutrašnjici demokracije.

* * *

12. IV. 1995. govorili su na tribini Otvorenog sveučilišta o toleranciji *Pavao Barišić, Esad Čimić* i *Igor Primorac.*

* * *

Društvo hrvatsko-slovačkog prijateljstva u Zagrebu priredilo je 18. IV. 1995. večer posvećenu suvremenoj slovačkoj književnosti u DHK-u. Gosti su bili slovački pisci: *Peter Jaroš, Gustav Murin* i *Tomaš Beseda.*

* * *

U časopisu »Brat Franjo«, br. 2/95, prenesen je članak *Petra Grgeca* iz Kalendara sv. Franje za 1931. o grofici *Juditi Katarini Zrinskoj* i priča *Ksavera Meška* »Brat Franjo i maslina« u prijevodu *Mate Ujevića.* I Grgec i Ujević bili su franjevački trećoredci. U istom broju *Bonaventura Duda* piše o *Isi Kršnjavom,* franjevačkom »konfrateru«, čije je romane »Božji vitez« i »Božji sirotan« objavilo HKD sv. Jeronima (1926.).

* * *

* * *

Médiaspaul-France objavio je knjigu *Marcela Vincenta* »Une jeunesse romantique« (Romantična mladost) o mladenačkim godinama *Frédérica Ozanama* (1813-1833).

* * *

»Vjesnik« od 22. IV. 1995. donosi članak *Marka Tomasovića* o postavljanju spomenika *Marku Maruliću* u Zagrebu.

* * *

»Samoborski list« od 31. III. 1995. donosi prikaz o knjigama *Ivana Damiša* što ih je prošle godine objavilo naše Društvo iz pera *Jože Prudensa.*

* * *

Od 21. do 30. IV. 1995., u okviru *»Marulićevih dana«,* odigrano je 10 odabranih predstava i emitirane su neke prigodne radiodrame.

* * *

U »Glasu Istre« od 20. IV. 1995. piše o uskrsnom broju »Marulića« *T. Š.*

* * *

Uoči Uskrsa izašli su u Subotici katolički listovi *»Zvonik«,* br. 6/95, i *»Žig«,* br. 20/95.

* * *

U povodu izlaska novog broja časopisa »Republika Hrvatska« i drugog izdanja knjige mr. *Kazimira Katalinića* »Rađanje države« održana je u HVEP-u u Zagrebu 25. IV. 1995. prigodna tribina s temom »Aktualno stanje i temeljni problemi Hrvatske«.

* * *

U »Vjesniku« od 24. IV. 1995. piše o *»Marulićevim* danima« pod naslovom »Radost igre« *Miroslava Jandrić.*

* * *

OR od 20. IV. 1995. donosi članak *Giorgia Gianninija* u povodu 15. obljetnice smrti *Jeana Paula Sartrea* pod naslovom »Una fenomenologia impazzita« (Poludjela fenomenologija).

* * *

25. IV. 1995. umro je nenadano u Zagrebu bivši član upravnog odbora HKD-a i redoviti suradnik ćirilometodskih publikacija pjesnik i prevoditelj prof. *Dinko Tusun,* suprug *Ane rod. Grgec,* sestre našeg glavnog urednika, koja je također nedavno umrla.

* * *

Giuseppe Fasoli piše u OR od 22. IV. 1995. o životu i djelu *Léona Bloya* pod naslovom »La povertà come essenza della vita« (Siromaštvo kao bit života).

* * *

28. do 29. IV. 1995. održano je dvodnevno savjetovanje u Zagrebu s temom *»Hrvatska se demografski budi«.*

* * *

U izdanju biblioteke »U pravi trenutak«, velečasnog *Ivana Zirduma,* izašla je knjiga pripovjedaka nadahnutih Evanđeljem, »Susreti s Kristom«, našeg stalnog suradnika i tajnika uredništva »Marulića«, *Mladena Jurčića.* Priče skupljene u knjizi tijekom godina objavljivane su u »Maruliću«.

* * *

* * *

Hrvatski radio na prvom je programu 15. IV. 1995. emitirao dramu našeg suradnika *Rajmunda Kuparea* »Muka Kristova«. Njezina je repriza bila iz franjevačkog samostana u Hvaru 22. IV. 1995. na drugom programu. Na prvom programu istog radija 22. IV. 1995. emitirana je i drama istog autora »Uskrsnuće«. Napominjemo da su obadvije drame bile najprije tiskane u našoj reviji »Marulić« 1981. i 1983.

* * *

»Večernji list« od 5. V. 1995. donosi osvrt na »Marulić« 2/95., a potpisan je *d. de.* U istom broju počeli su izlaziti ulomci iz knjige Johna Pintara »Četiri godine u Titovu paklu«, koji je izdalo HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

ISPRAVCI

U »Maruliću« br. 2/1995. u kritičkom osvrtu *B. Z.-Bučan* na knjigu: »D. Žubrinić, Biti pismen biti svoj... treba ispraviti tiskarske greške i lektorske ispravke:
Str. 306 red 11 ozgora: mjesto *primljenoga* treba: *pripremljenoga*
Str. 307 red 28 ozgora: mjesto *»spominje ali ne navodi«* treba: *navodi*
Str. 307 red 11 odozdo: mjesto *do Drave* treba: *i južno od Drave*
Str. 308 red 1 ozgora: mjesto: *navodi* treba: *nepovezano navodi*
Str. 308 red 4 ozgora: mjesto *može* treba: *može ih*
Str. 309 red 5 ozgora: mjesto *literatuti* treba: *literaturi*
Str. 311 red 17 ozgora: mjesto *XIV* treba: *XVI.*
Str. 311 red 27 ozgora: mjesto *samosranskoj* treba: *samostanskoj*
Str. 311 red 12 odozdola: mjesto *osobitosti* treba. *vidove*

U pjesmi *Milana Radića:* Seoska petrolejka, u »Maruliću« 2/95, na str. 213. u trećoj strofi, umjesto *u pećenici pritvorenoj zgužvanim papirom*, treba biti *u pećnici pritvorenoj zgužvanim papirom.*

U istom broju, u pjesmi *M. Validžića* »Za Uskrs 1995.« str. 192., drugi i treći stih druge kitice, trebaju glasiti: *»tupo misli roblje mržnje, zlobe, smrti/ tvoje uskrsnuće pobijedit se ne da«.*

U istom broju, u članku *Šimuna Jurišića* »Hrvati u Beču«, autor je pogrešno naveo da je katoličko akademsko društvo »Hrvatska« osnovao (i) Ivan Merz, koji je tc, 1903. godine još bio malo dijete.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (100) . . . 365
Kardinal Stepinac – veliki prijatelj . . . 368
R. G.: Prof. Dinko Tusun (1930.-1995.) . . . 369
*** Dinko Bilić-Tusun:** Ljubav u očima; Još mi zvoni u ušima . . . 371
Tomislav Heres: Muka po Bleiburgu . . . 372
*** Predrag Drago Grubić:** Gradba gozbena stola . . . 386
Albino Luciani (Papa Ivan Pavao I.): Kad se do ušiju zaljubiš . . . 387
*** Mladen Jurčić:** Daleko . . . 392
Mladen Jurčić: Spoznaja punine . . . 393
*** Mladen Jurčić:** Nepovrat; Misao . . . 396
Tomo Vereš: Toma Akvinski – pjesnik skrovite Božje blizine ljudima . . . 397
*** Adolf Polegubić:** Četiri pjesme . . . 403
Svevlad Slamnig: Kako sam se posvadio s profesorom Malodorom . . . 404
*** Nada Bosnar:** Breza . . . 407
*** Stanislava Adamić:** Mrtvi dan; Biti sam; Pismo . . . 408
André Frossard: Moj susret s Kristom . . . 409
*** Ante Marinović-Uzelac:** Nin . . . 410
*** Milan Radić:** Američki kovčeg . . . 411
*** Ivana Rokić-Radić:** Smirenje . . . 411
Trpimir Macan: »Spremnost« 1944. – IV . . . 412
*** Antun Milovan:** Michelangelo pred zlatnim vratima . . . 419
*** Ivo Mijo Andrić:** Istinski pjev . . . 419
*** Stjepan Hrastovec:** Domovina . . . 419
Đuro Vidmarović: Kruženje oko uspomena – II . . . 420
*** Diana Dobran:** U njidri . . . 436
*** Josip Luka Grgin:** Prognanik . . . 437
Stanislav Pejković Šodan: Istro mila, roda hrvatskoga! . . . 438
*** Zlatko Tomić:** Netko u nikom . . . 440
Luka Perinić: Iz moje ladice (1) . . . 441
*** Marija Maja Ćosić:** Otac . . . 449
*** Tatjana Vranić:** Pripravljanje; Čekanje; Obnavljanje . . . 450
*** Sanja Rovis:** Orkestar; Temelj; Korak . . . 450
Miroslav Majnarić: Noć u Šidu . . . 451
*** Radovan Toljanić:** Školjka; Poruka majci . . . 454
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva . . . 455
*** Ivan Svetić:** Podne; Zvono nebesko . . . 464
Nevenka Starčević-Kapetanović: S Alojzijem od predškolske dobi do danas . . . 465
*** Karmen Tenčić-Pavlović:** Istarski vrhi . . . 466
Petar Šimunović: Mladi Mjesec . . . 467
*** Josip Bačić:** Slika . . . 467
Stjepan Babić: Na Božjim putovima – III . . . 468
*** Ante Starčević:** Sanjar . . . 478
Anto Ćosić: Riječi . . . 479
*** Blago Vrankić:** Zrcala – II . . . 480
Dražen Kovačević: Mijo Stuparić . . . 481

Petar Rogulja: Ivan Kukuljević u očima drugih 486
* **Božo Kukolja:** Veličina dana; Ratni pripjev 491
Tatjana Kren: Astronomijski tragovi u dijelu Ksavera Š. Gjalskog 492
* **Drago Maršić:** Ludilo; Utjeha 498
Nove publikacije 499

Mišljenja i reagiranja

Darko Žubrinić: Još o Dominisu 500
Darko Žubrinić: Biti pismen, biti svoj 500
Anton Zakarija: Biti između 510
Mate Šimundić: Ponovno o jezičnome priručniku 520
Lav Znidarčić: Napomene uz prikaz g. Đure Vidmarovića 522

Mozaik

Mladen Jurčić: Ratni profiteri u »Kerempuhu« 523
Đuro Krasnov: Komparativni pregled našeg i stranog metalnog novca . . . 524

Knjige

Mladen Jurčić: Komornim jezikom do žubora beskraja 526
Željko Benko: Vrijedno historiografsko djelo 528
Ivan Zvonar: Prevođenje kao stvaranje 530
P. B.: Iz prošlosti župe Čakovec 532
Vladimir Geiger: Knjiga A. Scherera 533
Ivo Slaviček: Haiku iz rata 534
Marija Horžinek: »Generacija« 535
J. J. Hrvat žive vatre 536
Svevlad Slamnig: Mladen Jurčić: Susreti s Kristom 536
Josip Šimunović: »Pjesme hrvatskih nepjesnika« 538
P. D. Grubić: Povratak u mladost 539

Vijesti

Iz domovine i svijeta 541

MARULIĆ – hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkiodbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350–4220